

פרק ראשון מגילה נקראת

דף ב'

זמני קריאת המגילה

נאמר במגילת אסתר, "לְקַיֵּם עֲלֵיהֶם לְהִיּוֹת עֲשִׂים אֶת יוֹם אֲרֻכָּה עֶשֶׂר לְחֹדֶשׁ אֶדָר וְאֶת יוֹם חֲמִשָּׁה עֶשֶׂר בּוֹ בְּכָל שָׁנָה וְשָׁנָה" (אסתר ט' כ"ט), ומכאן למדנו, ששני הימים הללו הם זמנים שקוראים בהם את המגילה, [בארבעה עשר בערי הפרזות, ובחמישה עשר בערים מוקפות חומה, כפי שיתבאר בעזה"י בהמשך].

א. ולדעת משנתנו, מלבד שני הזמנים המפורשים בכתוב, יש עוד שלושה זמנים הראויים לקריאת המגילה, והם, שלושה עשר באדר, ושנים עשר באדר, ואחד עשר באדר. ותקנת חכמים היתה, שבימים אלו יקראו בני הכפרים, כדי שבימי הפורים יהיו פנויים להספיק צרכי סעודת פורים לבני העיירות, [כן משמע כאן בגמרא, וכן אמרו מתחילה בדף ד'. אולם מסקנת הגמרא היא, שלא תקנת בני עיירות היא, אלא תקנת בני הכפרים, כפי שיתבאר בעזה"י בדף ד'].

והנה, כלל בדינו, שאין בי"ד יכול לבטל דברי בי"ד אחר שקדם לו, אלא אם כן היה האחרון גדול מהראשון בחכמה ובמנין. ומאחר שאנשי כנסת הגדולה תקנו את מצוות פורים, דין פשוט הוא שבי"ד מאוחר להם לא יכול לשנות ממה שתקנו, ואם כן, לדעה זו, שניתן להקדים את קריאת המגילה באחד עשר ובשנים עשר ובשלושה עשר, ודאי אנשי כנסת הגדולה עצמם תקנו זאת, ונחלקו אמוראים היכן דבר זה רמוז במגילה.

לדברי רב שמן בר אבא אמר רבי יוחנן – ענין זה, שמלבד שני הזמנים המפורשים בכתוב, ניתן לקרוא את המגילה בימים נוספים, נלמד מהכתוב, "לְקַיֵּם אֶת יְמֵי הַפָּרִים הָאֵלֶּה בְּזִמְנֵיהֶם כַּאֲשֶׁר קִים עֲלֵיהֶם מֶרְדֵּכִי הַיְּהוּדִי וְאַסְתֵּר הַמַּלְכָּה וְכַאֲשֶׁר קִיְּמוּ עַל נַפְשָׁם וְעַל זָרְעָם דְּבָרֵי הַצִּמּוֹת וְזִעְקָתָם" (אסתר ט' ל"א). שכן לומר שיש לקיימם בזמן האמור מתחילה, בארבעה עשר ובחמישה עשר, די היה לכתוב "לְקַיֵּם אֶת יְמֵי הַפָּרִים הָאֵלֶּה בִּזְמַנָּם". וללמד שכל אחד יקרא בזמן המיוחד לו, בני עיירות בארבעה עשר, ובני מוקפים בחמישה עשר, די היה לכתוב "לְקַיֵּם אֶת יְמֵי הַפָּרִים הָאֵלֶּה בִּזְמַנָּם", כל אחד בזמנו שלו. אבל עכשיו שנאמר "בְּזִמְנֵיהֶם", יש כאן ריבוי, להוסיף שני זמנים אחרים על

הזמנים המפורשים, והם **אחד עשר ושנים עשר** בדרך. אבל שלושה עשר אינו צריך ריבוי, שהרי בו היה הנס, שכן בו נקהלו הכל על אויביהם. ואין לומר שבא הריבוי להוסיף את יום ששה עשר ושבעה עשר, כי נאמר "קִיְמוּ וְקִבְלוּ" הַיְּהוּדִים עֲלֵיהֶם וְעַל זֶרְעָם וְעַל כָּל הַנָּלוּיִם עֲלֵיהֶם וְלֹא יַעֲבֹר לְהִיּוֹת עֲשִׂים אֶת שְׁנֵי הַיָּמִים הָאֵלֶּה כְּכַתְּבָם וְכִזְמָנָם בְּכָל שָׁנָה וְשָׁנָה" (אסתר ט' כ"ז), ללמד, שאחרי שעבר חמישה עשר, שוב אין מצוות פורים. [ורבי שמואל בר נחמני חולק, כי לדעתו אין חילוק בין "זמנם" לבין "זמניהם", ואם כן אין כאן שום ריבוי].

ולדברי רבי שמואל בר נחמני – ענין זה, שמלבד שני הזמנים המפורשים בכתוב, ניתן לקרוא את המגילה בימים נוספים, **נלמד מהכתוב**, "לְקִיְּמָם עֲלֵיהֶם לְהִיּוֹת עֲשִׂים אֶת יוֹם אַרְבָּעָה עָשָׂר לְחֹדֶשׁ אֶדָר וְאֵת יוֹם חֲמִשָּׁה עָשָׂר בּו בְּכָל שָׁנָה וְשָׁנָה. פְּיָמִים אֲשֶׁר נָחוּ בָהֶם הַיְּהוּדִים מֵאוֹיְבֵיהֶם וְהִחֲדָשׁ אֲשֶׁר נִהְפָּד לָהֶם מִיָּגוֹן לְשִׁמְחָה וּמֵאֲבֵל לְיוֹם טוֹב לַעֲשׂוֹת אוֹתָם יְמֵי מִשְׁתָּה וְשִׁמְחָה וּמִשְׁלֹחַ מְנוֹת אִישׁ לָרֵעֵהוּ וּמִתְּנוּת לְאַבְיֹנִים" (אסתר ט' כ"א-כ"ב). **שלא נאמר "יום ארבעה עשר ... ואת יום חמשה עשר ... ימים אשר נחו בהם היהודים", אלא "פְּיָמִים", לרבות שני ימים אחרים** כמו הראשונים, והם **אחד עשר ושנים עשר** בדרך. אבל שלושה עשר אינו צריך ריבוי, שהרי בו היה הנס, שכן בו נקהלו הכל על אויביהם. ואין לומר שבא הריבוי להוסיף את יום ששה עשר ושבעה עשר, כי נאמר "קִיְמוּ וְקִבְלוּ" הַיְּהוּדִים עֲלֵיהֶם וְעַל זֶרְעָם וְעַל כָּל הַנָּלוּיִם עֲלֵיהֶם וְלֹא יַעֲבֹר לְהִיּוֹת עֲשִׂים אֶת שְׁנֵי הַיָּמִים הָאֵלֶּה כְּכַתְּבָם וְכִזְמָנָם בְּכָל שָׁנָה וְשָׁנָה" (אסתר ט' כ"ז), ללמד, שאחרי שעבר חמישה עשר, שוב אין מצוות פורים. [ורב שמן בר אבא אמר רבי יוחנן חולק, כי לדעתו "פְּיָמִים" אינו ריבוי, אלא מלמד שיעשו לדורות כמו הימים הראשונים, שהיה בהם הנס].

ב. וללשון ראשון בגמרא, אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן, שמשנתנו היא כדעת רבי עקיבא סתימתאה¹.

אבל **חכמים חולקים** על משנתנו, **ואומרים**, שאין קוראים את המגילה אלא בזמנה, כלומר, בארבעה עשר ובחמישה עשר בדרך.

ג. וללשון שני בגמרא, אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן, שמשנתנו היא כדעת רבי עקיבא סתימתאה, האומר שגם בזמן הזה, בני הכפרים מקדימים לקרוא את המגילה

¹ "וקבל" כתיב.

² "וקבל" כתיב.

³ י"מ שנקרא רבי עקיבא בכינוי סתימתאה משום שהרבה משניות ששנה רבי בסתם, בלא לפרש שם התנא, הם מדברי רבי עקיבא. ויש מפרשים, שנקרא כך, כי כל הסתומים תלמידיו היו, כדאמר בסנהדרין, סתם משנה רבי מאיר, סתם תוספתא רבי נחמיה, סתם ספרא רבי יהודה, וכולהו סתימתי אליבא דרבי עקיבא. אך קשה בעיני לפרש כך, שמצינו בכמה מקומות בשם רבי אלעזר ברבי יוסי סתימתיא, רבי מנחם בר רבי יוסי סתימתיא. [רש"י].

באחד עשר ושנים עשר ושלושה עשר.

אבל חכמים חולקים על משנתנו, ואומרים, שאמנם מעיקר הדין יכולים להקדים את הקריאה, לאחד עשר ושנים עשר ושלושה עשר באדר, אבל למעשה לא הקלו לעשות כן, אלא בזמן שהשנים כתיקונם, וישראל שרויים על אדמתם, כלומר בזמן שהשנים מתעברות על פי ב"ד, והחודשים מתקדשים על פי ב"ד, והם שולחים שליחים להודיע מתי נתקדש ניסן, והשלוחים מגיעים עד הפסח לקצה ארץ ישראל, ועל פיהם עושים את המועדים. אבל בזמן הזה, שפסקו כל אלו, וישראל מפוזרים, ושלוחי ב"ד אינם מגיעים אצלם, הכל צופים למקרא מגילה, ואומרים, קריאת המגילה ביום ארבעה עשר באדר, נשארו לאדר חמשה עשר יום, וחמשה עשר של ניסן, ועושים פסח לסוף שלושים של קריאת מגילה, ואם תקדים קריאתה, יעשו פסח לסוף שלשים יום של קריאה, ונמצאו אוכלים חמץ בימים אחרונים של פסח.

ומדברי רבי יהודה, או רבי יוסי ברבי יהודה, [המובאים בברייתא] מבואר כלשון האחרון.

ז. ולדברי רב אשי, דעת רבי יהודה במשנתנו, שגם בזמן הזה, במקום שבתי דינים מתכנסים בעיירות בשני ובחמישי, בני הכפרים מקדימים את קריאת המגילה לשני או חמישי הסמוך לפורים, ונמצא קוראים את המגילה באחד עשר, או בשנים עשר או בשלושה עשר באדר.

ודווקא כשבתי דינים מתכנסים בעיירות בשני ובחמישי תקנו לבני כפרים שיקראו ביום הכניסה, שלא יטרחו לבוא שוב לעיר לשמוע מגילה בזמנה, אבל בזמן שבתי דינים אינם מתכנסים בשני ובחמישי, אין כאן תוספת טרחה אם יבואו בני כפרים לשמוע את המגילה בזמנה, ואינם רשאים להקדים.

יום פורים בערי הפרזות

נאמר במגילת אסתר, "על כן הִיהוּדִים הַפְּרָזִים^א הִשְׁבִּיבִים בְּעָרֵי הַפְּרָזוֹת עֲשִׂים אֶת יוֹם אֲרַבְּעָה עָשָׂר לְחֹדֶשׁ אֲדָר שְׁמִחָה וּמִשְׁתֵּה יוֹם טוֹב וּמְשָׁלוֹחַ מְנוּת אִישׁ לְרֵעֵהוּ" (אסתר ט' י"ט), ומכאן למדנו, שערי הפרזות^ב, שאינן מוקפות חומה, עושים את הפורים בארבעה עשר באדר.

^א "הפרוזים" כתיב.

^ב ערים שאין להם חומה נקראות ערים פרוזות, שמתוך שאין להן חומה, שמונעת מהם להתפזר, הם מתפזרים,

יום פורים בערים מוקפות חומה

כבר נתבאר, ששני ימים זמנים נקבעו לעשיית פורים, ארבע עשר באדר, וחמישה עשר באדר, שנאמר, "להיות עשים את יום ארבעה עשר לחדש אדר ואת יום חמשה עשר בו".

וכמו כן נתבאר, שיום פורים של ערי הפרוזות בארבעה עשר. ומתוך כך שארבעה עשר הוא יום פורים של ערי הפרוזות, על כרחך יום חמישה עשר באדר הוא יום פורים בערים מוקפות חומה.

ואין לומר שפורים של ערי הפרוזות בארבעה עשר, ופורים של שושן לבדה בחמישה עשר, כדרך שנחו בה ביום זה באותה שנה, אבל בשאר ערים מוקפות חומה אין פורים כלל.

והסיבה שאין לומר כן, כי לא מסתבר כלל שיהיו בני ערים מוקפות פטורים ממצווה שכל ישראל חייבים בה. ועוד, שהרי מבואר במגילת אסתר, שימי הפורים נאמרו לכל המקומות שנאמר "ויכתב מלך כי את הדברים האלה וישלח ספרים אל כל היהודים אשר בכל מדינות המלך אחשוורוש הקרובים והרחוקים. לקיים עליהם להיות עשים את יום ארבעה עשר לחדש אדר ואת יום חמשה עשר בו בכל שנה ושנה" (אסתר ט' כ"א).

וכמו כן, אין לומר שפורים של ערים הפרוזות בארבעה עשר, ככתוב, "על כן היהודים הפוזים" הישבים בערי הפרוזות עשים את יום ארבעה עשר לחדש אדר, ופורים של ערים המוקפות גם בארבעה עשר וגם בחמישה עשר, לומר, שבהם נאמר כל הכתוב, "לקיים עליהם להיות עשים את יום ארבעה עשר לחדש אדר ואת יום חמשה עשר בו בכל שנה ושנה" (אסתר ט' כ"א).

והסיבה שאין לומר כן, כי לא נאמר בכתוב השני "להיות עשים את יום ארבעה עשר ויום חמשה עשר", לומר שבמקום אחד עושים בארבעה עשר ובחמישה עשר, אלא "להיות עשים את יום ארבעה עשר לחדש אדר ואת יום חמשה עשר", לומר יש מקומות שעושים בארבעה עשר, ויש מקומות שעושים בחמישה עשר.

וכמו כן אין לומר שפורים של ערים הפרוזות בארבעה עשר, ופורים של ערים מוקפות או בארבעה עשר או בחמישה עשר כפי רצונם.

והשכונות מרוחקות זו מזו.

* "הפרוזים" כתיב.

והסיבה שאין לומר כן, כי נאמר, "לְקַיֵּם אֶת יְמֵי הַפָּרִים הָאֵלֶּה בְּזִמְנֵיהֶם", לומר זמנו של כל אחד לעצמו.

ואין לומר שחמישה עשר הוא זמן פורים של שושן בבלד, וארבעה עשר הוא זמן פורים של ערים פרוזות ופורים של שאר ערים מוקפות בשלושה עשר.

והסיבה שאין לומר כן, כי מאחר שלא רמז הכתוב מתי זמן המוקפים, ומבואר שזמן שושן בחמישה עשר, מסתבר שזהו זמן כל המוקפים.

יום קריאת המגילה

נתבאר, שבערי הפרזות עושים את יום הפורים בארבעה עשר באדר, ובערים מוקפות חומה עושים את יום הפורים בחמישה עשר באדר.

ומבואר, שבכל אחד מהמקומות הללו, באותו יום שעושים בו שמחת פורים, באותו יום קוראים בו במגילה, שנאמר "וְהַיָּמִים הָאֵלֶּה נִזְכָּרִים וְנַעֲשִׂים בְּכָל דּוֹר וָדוֹר מִשְׁפָּחָה וּמִשְׁפָּחָה מְדִינָה וּמְדִינָה וְעִיר וְעִיר וַיְמִי הַפּוֹרִים הָאֵלֶּה לֹא יִעָבְרוּ מִתּוֹךְ הַיְּהוּדִים וְזָכָרם לֹא יִסּוּף מִזְרָעם" (אסתר ט' כ"ח) הוקשה זכירה לעשייה לומר שביום העשייה תהא הזכירה על ידי הקריאה במגילה.

ומכאן, שבערי הפרזות קוראים את המגילה בארבעה עשר באדר, ובערים מוקפות חומה קוראים בחמישה עשר באדר.

אלו ערים נידונות בדין מוקפות חומה

נתבאר, שבני ערים מוקפות חומה עושים פורים וקוראים במגילה בחמישה עשר באדר, ונחלקו חכמים אלו ערים דינם כן.

לדעת משנתנו – כל עיר שהיתה מוקפת חומה בזמן יהושע בן נון, נידונית כדין עיר מוקפת חומה, אף על פי שעכשיו אין לה חומה. וכל עיר שלא היתה מוקפת חומה בזמן יהושע בן נון, נידונית כערי הפרזות, אף על פי שעכשיו יש לה חומה. ודבר זה למד בגזרה שווה שנאמר בענין פורים, "עַל כֵּן הַיְּהוּדִים הַפְּרָזִים" הַיְּשָׁבִים בְּעָרֵי הַפְּרָזוֹת עֲשִׂים אֶת יוֹם אֲרֻבָּה עֶשֶׂר לַחֹדֶשׁ אֲדָר שְׁמִיחָה וּמִשְׁתֵּה יוֹם טוֹב וּמִשְׁלֹחַ מְנוֹת אִישׁ לָרֵעֵהוּ" (אסתר ט' י"ט) וכן

* "הפרוזים" כתיב.

נאמר בענין כיבוש הארץ בזמן יהושע, "כל אלה ערים בצורות חומה גבהה דלתים וגרים לבד מערי הפרזי הרבה מאד" (דברים ג' ה'), ומעתה, כשם שבכתוב השני הכוונה לערי פרזות בזמן יהושע, כך בכתוב הראשון הכוונה לערי פרזות בזמן יהושע. ואין יוצאת מכלל זה אלא שושן בבלד, אף על פי שלא ידוע לנו שהיתה מוקפת חומה בימות יהושע בן נון, נידונית כעיר מוקפת חומה, משום שבה נחו בחמישה עשר, ומחמת מנוחת חמישה עשר שלה, נקבע יום חמישה עשר לערים המוקפות.

ולדעת רבי יהושע בן קרחה – מאחר שהסיבה לקביעת יום חמישה עשר הוא שביום זה נחו בשושן אותו הזמן קובע דין ערים מוקפות. כל עיר שהיתה מוקפת חומה בזמן אחשורוש, נידונית כדין עיר מוקפת חומה, אף על פי שעכשיו אין לה חומה. וכל עיר שלא היתה מוקפת חומה בזמן אחשורוש, נידונית כערי הפרזות, אף על פי שעכשיו יש לה חומה.

"מדינה ומדינה ועיר ועיר"

בענין עשיית ימי הפורים נאמר, "והימים האלה נזכרים ונעשים בכל דור ודור משפחה ומשפחה מדינה ומדינה ועיר ועיר וימי הפורים האלה לא יעברו מתוך היהודים וזכרם לא יסוף מזרעם". (אסתר ט' כ"ח).

ומתחילה אמרו, שכוונת הכתוב הזה ללמד, שיש חילוקי מנהגים במדינות כלומר במוקפות, וחילוקי דינים בעירות כלומר בפרזות.

ואמנם, אם כן הוא ביאור הכתוב, מתיישב הוא רק לפי משנתנו, הנותנת דין מוקפים לערים המוקפות בימי יהושע בן נון. הכתוב "מדינה ומדינה" מלמד שיש חילוק בין המוקפות מימות יהושע בן נון, שקוראים בחמישה עשר, למוקפות בזמנים אחרים, שקוראים בארבעה עשר. והכתוב "ועיר ועיר" המדבר בערי הפרזי, מלמד שגם בהן יש חילוק, שושן, אף שהיא בכלל ערי פרזי, קוראים בה בחמישה עשר, ושאר ערי הפרזי, קוראים בהן בארבעה עשר.

אבל לדעת רבי יהושע בן קרחה, אין לומר כן, כי שושן בכלל המוקפות, שהרי המוקפות הן המוקפות מימי אחשורוש. ואם כן, הכתוב "מדינה ומדינה" מלמד שיש חילוק בין מוקפות בימי אחשורוש למוקפות בזמנים אחרים. אבל בערי הפרזי אין שום חילוק, ובכולן קוראים בארבעה עשר, ואם כן מהו שאמר הכתוב "ועיר ועיר".

שוב אמרו, שלדברי הכל, אף לדעת משנתנו, לא בא הכתוב "מדינה ומדינה ועיר ועיר" ללמד על חילוקי המנהגים במוקפות ובאין מוקפות, שהרי גם לדעת משנתנו, חילוק

המנהגים אינו למד מהכתוב הזה, אלא בגזרה שווה "בְּעֵרֵי הַפְּרָזוֹת" "מְעֵרֵי הַפְּרָזִי" כפי שנתבאר לעיל.

ולהלן יתבאר בעזה"י מה למדו מהכתוב "מְדִינָה וּמְדִינָה וְעִיר וְעִיר".

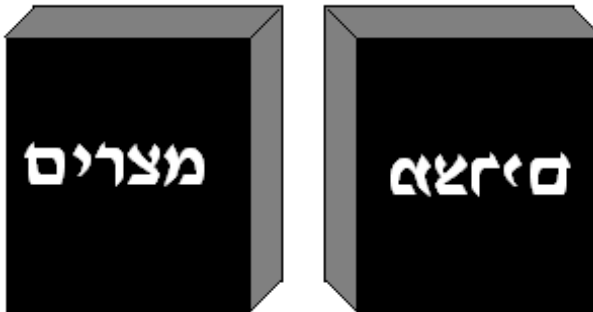
סמוך או נראה נידון ככרך

לדברי רבי יהושע בן לוי, לא רק בכרכים המוקפים חומה עצמם קוראים את המגילה בחמישה עשר באדר, אלא גם בעיירות הסמוכות להם בתוך מיל, כשיעור שיש מחמתן לטבריא, [ואפילו אינן נראות עימהן, כגון שהן בעמק], וכן בעיירות הנראות עימהן, [אף על פי שאינן סמוכות להן, כגון שהן בראש ההר].

ואמרו, שענין זה למד מהכתוב "מְדִינָה וּמְדִינָה וְעִיר וְעִיר", כלומר עיר הסמוכה למדינה הרי היא מדינה, ועיר הסמוכה רק לעיר, הרי היא עיר.

מ"ם וסמ"ך שבלוחות בנס היו עומדים

לדברי רב חסדא, כתב שבלוחות היה חלול מצד לצד, והיו האותיות הנקראות מצד זה ישר, נקראות מצד שני הפוך.

ונמצא שמ"ם וסמ"ך שבלוחות בנס היו עומדות, שהרי האותיות הללו סתומות, והחלק הפנימי שלהן אינו מחובר בלוחות, ובכל זאת לא נפל.

מנצפ"ך צופים אמרו

לדברי רבי ירמיה או רבי חייא בר אבא, צופים [=נביאים] תקנו את כתיבת האותיות

מנצפ"ך, שתהא שונה בין אמצע התיבה, לבין סופה^א.

ומתחילה הבינו, שקודם תקנת הצופים, היתה אות אחת משמשת תמיד, בין באמצע התיבה ובין בסופה, ומאחר שהיתה אות אחת בלבד.

אולם דחו זאת, כי לא יתכן שנביאים חידשו אותיות שלא היו תחילה, שנאמר, "אֵלֶּה הַמִּצְוֹת אֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת מֹשֶׁה אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּהַר סִינַי" (ויקרא כ"ז ל"ד), אלה ולא יותר, ואין נביא רשאי לחדש דבר מעתה.

ועוד על כרחך מ"ם סתומה היתה מתחילה שהרי בלוחות היתה מ"ם סתומה כמבואר בדברי רב חסדא לעיל^ב.

דף ג'

ולפיכך אמרו, שאמנם גם מתחילה היו שני סוגים של אותיות מנצפ"ך, אולם לא ידעו אלו משמשות בסוף תיבה ואלו באמצע, והנביאים תקנו הדבר.

אולם דחו גם את זאת, כי גם עניין זה הוא בכלל מה שאמרו שאין נביא רשאי לחדש.

ומסקנת הסוגיה, שאמנם גם מתחילה היו שני סוגים של אותיות מנצפ"ך, ומתחילה היה הדבר קבוע, אלו משמשות בסוף תיבה ואלו באמצע, אלא שנשתכח הדבר, ובאו הנביאים והחזירו השכחה.

תרגום של תורה

נאמר בספר עזרא, "וַיִּקְרְאוּ בְּסֵפֶר בְּתוֹרַת הָאֱלֹקִים מִפֶּתֶחַ וְשֹׁם שָׁכַל וַיְבִינּוּ בְּמִקְרָא" (נחמיה ח' ח'). ולדברי רב איקא בר אבין אמר רב חננאל אמר רב, כך הוא ביאור הכתוב. "וַיִּקְרְאוּ בְּסֵפֶר בְּתוֹרַת הָאֱלֹקִים", זה מקרא, כלומר שקראו בספר התורה בלשון עברי, כמו שהוא. "מִפֶּתֶחַ" זה תרגום, כלומר שאמרו גם תרגום. "וְשֹׁם שָׁכַל" אלו הפסוקים, כלומר שהיתה הקריאה באופן שניכר היכן סוף כל פסוק. "וַיְבִינּוּ בְּמִקְרָא", אלו פסקי טעמים, כלומר שהיתה הקריאה בניגון של טעמים, וי"א שהכוונה למסורת.

ומבואר שכל הדברים הללו היו כבר בזמן עזרא, ובכלל זה התרגום, ויתכן שכולם היו

^א והא דנקט מנצפ"ך ולא נקט להו כסדר אלפא ביתא כמנפ"ץ, משום דמנצפ"ך משמע מן צופים. [תוס']

^ב ואפשר היה לו לתרץ הך קושיא, דרב חסדא בסתומין, וכי אתמר הך דרבי ירמיה, בפתוחין ... ואורחא דסוגיא דגמרא לתרץ דבר שאינו, עד דטרח ומעמידה על בוריה. [רש"י].

כבר מזמן מתן תורה.

אמנם לאחר זמן נשכח התרגום, ואונקלוס הגר חזר ויסדו, וכמאמר רבי ירמיה או רבי חייא בר אבא, תרגום של תורה, אונקלוס הגר אמרו, מפי רבי אליעזר ורבי יהושע.

תרגום של נביאים

אמר רבי ירמיה או רבי חייא בר אבא, תרגום של נביאים, יונתן בן עוזיאל אמרו, מפי חגי זכריה ומלאכי, ונדעזעה ארץ ישראל ארבע מאות פרסה על ארבע מאות פרסה. יצתה בת קול ואמרה, מי הוא זה שגילה סתרי לבני אדם.

עמד יונתן בן עוזיאל על רגליו, ואמר, אני הוא שגליתי סתריך לבני אדם, גלוי וידוע לפניך, שלא לכבודי עשיתי, ולא לכבוד בית אבא, אלא לכבודך עשיתי, שלא ירבו מחלוקת בישראל, [לפרש מקראות הסתומים].

וביאר, שהסיבה לכך שעל תרגום של נביאים נדעזעה הארץ, ולא נדעזעה על תרגום של תורה, כי דברי תורה מפורשים, ואין התרגום מגלה דברים סתומים, מה שאין כן דברי נביאים, שיש בהם דברים סתומים, שהתרגום מגלה, כגון הספד "הַדְרָמוֹן בְּבִקְעַת מְגִדוֹן" שיתבאר בעזה"י בסמוך.

"כְּמִסְפַּד הַדְרָמוֹן בְּבִקְעַת מְגִדוֹן"

נאמר, "בַּיּוֹם הַהוּא [שימות משיח בן יוסף] יִגְדֹּל הַמִּסְפָּד בִּירוּשָׁלַם כְּמִסְפַּד הַדְרָמוֹן בְּבִקְעַת מְגִדוֹן" (זכריה י"ב י"א), ואמר רב יוסף, אלמלא התרגום של הכתוב הזה לא ידעתי כוונתו, שכן לא מצינו בכל המקרא הספד להדדרימון בבקעת מגידו.

אבל יונתן תירגם שבאמת אין הכוונה למספד הדדרימון בבית מגידו אלא לשני הספדים, אחד מהם מספד הדדרימון שהיה ברמות גלעד, ואחד מהם מספד בקעת מגידו, שהיה על יאשיה.

שכך תרגום הכתוב, ביומא ההוא יסגי מספדא בירושלים [=ביום ההוא יגדל המספד בירושלים], כמספדא דאחאב בר עמרי דקטל יתיה הדדרימון בן טברימון ברמות גלעד [=כמספד אחאב בן עמרי שהרג אותו הדדרימון בן טברימון ברמות גלעד], וכמספדא דיאשיה בר אמון דקטל יתיה פרעה חגירא בבקעת מגידו [=וכמספד יאשיה בן אמון שהרג אותו פרעה נכו בבקעת מגידו].

תרגום של כתובים

נתבאר שיונתן בן עוזיאל אמר תרגום של נביאים ואמרו שביקש עוד לגלות גם תרגום של כתובים ומנעו ממנו שיצאה בת קול ואמרה לו, "דייד".

והסיבה לכך, שלא נתנו לו לתרגם את הכתובים, משום שנאמר בהם קץ משיח בספר דניאל.

[דניאל י' ד-ז'] וְבָיִים עֲשָׂרִים וְאַרְבָּעָה לַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן וְאֲנִי הֵייתִי עַל יַד הַנֶּהָר הַגָּדוֹל הוּא הַדְּקָל. וְאֶשָּׂא אֶת עֵינֵי וְאֶרְאָה וְהִנֵּה אִישׁ אֶחָד לְבוּשׁ בָּדִים וּמִתְנַוֵּי חֲגָרִים בְּכֶתֶם אוֹפֹז. וְגִוְיָתוֹ כְּתָרְשִׁישׁ וּפָנָיו כְּמֶרְאֵה בָרָק וְעֵינָיו כְּלַפְיָדִי אֵשׁ וְזָרְעָתוֹ וּמִרְגְּלָתוֹ כְּעֵין נְחֹשֶׁת קָלָל וְקוֹל דְּבָרָיו כְּקוֹל הַמּוֹן. וְרִאִיתִי אֲנִי דָנִיֵּאל לְבָדִי אֶת הַמֶּרְאֶה וְהָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר הָיוּ עִמִּי לֹא רָאוּ אֶת הַמֶּרְאֶה אֲבָל חֲרָדָה גְּדֹלָה נִפְלָה עָלֵיהֶם וַיִּבְרְחוּ בְּהִתְחַבֵּא.

דניאל וחגי זכריה ומלאכי

מבואר, שכשדניאל ראה את אותו מראה, הוא ראה, והאנשים שהיו עמו לא ראו.

ואמר רבי ירמיה או רבי חייא בר אבא, שאותם אנשים היו חגי זכריה ומלאכי.

הם עדיפים ממנו, שהם היו נביאים, כלומר נשתלחו לישראל בשליחותו של מקום, והוא לא נשתלח לומר דברי נבואה לישראל.

והוא עדיף מהם, שהוא ראה את המראה, והם לא ראו.

גם מי שאינו רואה מזלו רואה

מבואר, שחגי זכריה ומלאכי לא ראו את המראה, "אֲבָל חֲרָדָה גְּדֹלָה נִפְלָה עָלֵיהֶם וַיִּבְרְחוּ בְּהִתְחַבֵּא", כי אף על פי שהם לא ראו, מזלם^א ראה, ועל ידי זה נפל עליהם פחד.

אמר רבינא, מכאן למדנו, שמי שיש לו פחד, אף על פי שאינו רואה, מזלו רואה, ויש סיבה אמיתית לפחד.

ומה תקנתו? יקרא קריאת שמע. ואם עומד במקום טינופת [שאסור לו לקרוא שם

^א שר [=מלאך] שיש לכל אדם למעלה נקרא מזלו. [רש"י].

קריאת שמע], **ידלג ממקומו ארבע אמות**, [שמא במקומו יש לו סכנה וכשישנה את מקומו ינצל]. **ואם אין לו תקנה כזו, יאמר לחש זה**, "**עיצא דבי טבחי שמינא מינאי**" [=עזים שבבית השוחט שמנות ממני].

מבטלים עבודה ובאים לשמוע מקרא מגילה

נאמר במגילה, "**וְהַיְמִים הָאֵלֶּה נִזְכָּרִים וְנֶעְשִׂים בְּכָל דּוֹר וְדוֹר מְשֻׁפָּחָה וּמְשֻׁפָּחָה**", ואמר רבי יוסי בר חנינא שדבר זה בא ללמד על משפחות כהונה ולויה שזמנם שמבטלים עבודתם^א ובאים לשמוע מקרא מגילה.

וכן אמר רב יהודה אמר רב, וכן שנינו בברייתא, כהנים בעבודתם ולוים בדוכנם, וישראל במעמדם^ב, כולם מבטלים עבודתם, ובאים לשמוע מקרא מגילה.

מבטלים תלמוד תורה ובאים לשמוע מקרא מגילה

נתבאר, שמבטלים עבודה, לבוא לשמוע מקרא מגילה. ומכאן סמכו של בית רבי, שמבטלים גם תלמוד תורה, ובאים לשמוע מקרא מגילה.

שכן עבודה חמורה מתלמוד תורה [של יחיד כפי שיתבאר בעזה"י להלן]. ומעתה הדברים קל וחומר, אם מבטלים עבודה שהיא חמורה, כדי לשמוע מקרא מגילה, כל שכן שמבטלים תלמוד תורה [של יחיד], כדי לשמוע מקרא מגילה.

אסור לאדם שיתן שלום לחבירו בלילה

אמר רבי יהושע בן לוי, אסור לאדם שיתן שלום לחבירו בלילה, **כי יש לחוש שמא הוא שד** [הנראה לו כדמות חבירו], ואין לומר לשד "שלום", [שהוא שמו של הקב"ה].

^א וקשה, אמאי מבטלין, והלא אחר הקריאה יש הרבה שהות לעבודה. ויש לומר, דכיון דמשהאיר היום הוי זמן עבודה, והם מניחין אותה בשביל הקריאה, משום הכי קרי ליה ביטול. ואם תאמר, ויעשו עבודתן מיד, ואחר כך יקראו המגילה לבדם. ויש לומר דטוב לקרות עם הצבור, משום דהוי טפי פרסומי ניסא. [תוס'].

^ב שהיו עומדים על תמיד צבור בשעת הקרבן, כדתנן במסכת תענית, "תשמרו להקריב לי במועדו", היאך שומר אם אינו עומד על גביו, תיקנו נביאים הראשונים עשרים וארבעה משמרות, על כל משמר ומשמר היה מעמד כו'. [רש"י].

^ג פירש ריב"א, דדוקא חוץ לעיר, [היכא דשכיחי מזיקין], כגון בשדה ובלילה, וכן היה יהושע צר על יריחו בשדה, רחוק ממחנה ישראל, אבל במקום שבני אדם מצויין, אין לחוש, דאם לא כן, אדם שאמר לנו [בלילה בעיר], כתבו גט לאשתי,

מלאך נראה ליהושע ביריחו

מבואר בנביא, שכשהיו ישראל ביריחו, נראה ליהושע איש, ואף שלא הכירו יהושע, כשאמר לו אותו איש, שהוא מלאך ה', האמין לו יהושע, והשתחוה לו, ולא חשש שמא הוא שד, כמו שנאמר, "וַיְהִי בַּהֲיוֹת יְהוֹשֻׁעַ בִּירִיחוֹ וַיֵּשָׂא עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה אִישׁ עֹמֵד לְנֶגְדוֹ וְחָרְבּוֹ שְׁלֹפָחַ בְּיָדוֹ וַיִּלָּךְ יְהוֹשֻׁעַ אֵלָיו וַיֹּאמֶר לוֹ הֲלָנוּ אֶתָּה אִם לְצָרֵנוּ. וַיֹּאמֶר לֹא כִּי אֲנִי שָׂר צָבָא ה' עִתָּה בְּאֵתִי וַיִּפֹּל יְהוֹשֻׁעַ אֶל פְּנֵיו אֲרָצָה וַיִּשְׁתַּחֲוֶה וַיֹּאמֶר לוֹ מֶה אֲדֹנִי מַדְבֵּר אֶל עַבְדּוֹ" (יהושע ה' י"ג-י"ד).

והסיבה לכך שלא חשש יהושע שמא הוא שד, כי כששאל אותו מי הוא, ענה לו "אני שר צבא ה'", וקבלה בידינו, שאין השדים מוציאים שם שמים לבטלה, ואם כן, אם היה שד, ורוצה לשקר ולומר שהוא מלאך, לא היה אומר "אני שר צבא ה'" אלא רק "אני מלאך", ומאחר שאמר "אני שר צבא ה'", והזכיר שם שמים, ודאי אינו שד, אלא מלאך ה' ממש.

תוכחת המלאך ליהושע

כשצרו ישראל על יריחו, נתעכבו במארב העיר גם בלילה, והיה העיכוב הזה שלא לצורך, שהרי אין זמן מלחמה בלילה, ובא המלאך להוכיח את יהושע על שני דברים שנגרמו מחמת עיכובם במארב בלילה שלא לצורך. וכך אמר לו: (א) **אמש** [כלומר בין הערבים], על ידי שנתעכבתם במארב העיר עד הלילה, **בטלתם** לחנם **תמיד של בין הערבים**^א. (ב) **ועכשיו** בלילה על ידי שאתם ממשיכים במארב שלא לצורך, **אתם מבטלים** לחנם **תלמוד תורה**, [שהיה לכם לעסוק בה, שהרי אינכם נלחמים]^ב.

שאל אותו יהושע, על איזה מהן באת, כלומר איזו מהם חמורה שבגללה בא להוכיח. השיב לו המלאך "עִתָּה בְּאֵתִי", כלומר **על ביטול תורה של עכשיו**^ג.

היכי כתיבין, ניווש שמא שד הוא, [ולא נכתוב] עד דנחזי ליה בבואה דבבואה, ולא אשכחן דפריד ליה גמרא, אלא גבי מי שהושלך בבור, פרק התקבל. [תוס'].

^א קשה, אמאי בטלוהו, בשלמא תלמוד תורה בטלו, לפי שהיו צרים על העיר כל ישראל, אבל הכהנים אמאי לא היו מקריבים התמיד. ויש לומר, לפי שהארוך לא היה במקומו, כדאמר פרק הדר, והכהנים נושאים את הארון. [תוס'].

^ב ואם תאמר, והיכי משמע לישנא דקרא דבטלו התמיד ותלמוד תורה. ויש לומר דהכי פירושו, מדקאמר "הלנו אתה", הכי קאמר, בשביל תלמוד תורה באת, דכתיב "תורה צוה לנו", "אם לצרינו", או בשביל הקרבנות שמגינים עלינו מצרינו. [תוס'].

^ג פירש ריב"ן, על תלמוד תורה באתי, דכתיב ביה "ועתה כתבו לכם [את] השירה הזאת". [תוס'].

ומיד למד יהושע שטעה, וחזר בו, ולכן כשצרו על העי לא עשה כן, שנאמר^א, "וַיִּשְׁלַחם יְהוֹשֻׁעַ וַיֵּלְכוּ אֶל הַמַּאֲרָב וַיִּשְׁבוּ בֵּין בֵּית אֵל וּבֵין הָעֵי מִיָּם לְעֵי וַיֵּלֶן יְהוֹשֻׁעַ בְּלִילָה הַהוּא בְּתוֹךְ הָעֵם ... וַיִּשְׁמְרוּ הָעֵם אֶת כָּל הַמַּחֲנֶה אֲשֶׁר מִצָּפוֹן לָעִיר וְאֶת עֲקֵבוֹ מִיָּם לָעִיר וַיֵּלֶךְ יְהוֹשֻׁעַ בְּלִילָה הַהוּא בְּתוֹךְ הָעֵמֶק" (יהושע ח' ט"ז-י"ג), ואמר רבי יוחנן, **מלמד שלן בעומקה של הלכה**.

תלמוד תורה ועבודה

נתבאר, שכששאל יהושע את המלאך, איזה חטא חמור, ביטול תורה של רבים או ביטול עבודת הקרבנות, השיב לו המלאך "עֲתָה בָּאתִי" כלומר באתי על ביטול תורה, ומכאן למד רב שמואל בר אוניא, **שגדול תלמוד תורה של רבים יותר מהקרבת תמידים**.

ודווקא תלמוד תורה של רבים גדול מהקרבת תמידין, אבל תלמוד תורה של יחיד אינו כן, אלא **עבודה גדולה מתלמוד תורה של יחיד**, ולכן למדו לעיל בקל וחומר, שאם מבטלים עבודה בשביל קריאת מגילה, כל שכן שמבטלים תלמוד תורה של יחיד בשביל קריאת מגילה.

כבוד תורה

נתבאר שתלמוד תורה של רבים חשוב מאוד, שהוא גדול מהקרבת תמידים, ותלמוד תורה של יחיד אינו חשוב כל כך, ועבודת הקרבנות גדולה ממנו.

אכן כל זה לענין תלמוד תורה עצמו, אבל כבוד תורה **אפילו של יחיד**, גדול מאוד, ולכן כבוד תורה של הספד תלמיד חכם **דוחה אפילו קריאת מגילה**, כפי שיתבאר בעזה"י בסמוך.

הספד בחוה"מ ובר"ח וחנוכה ופורים

כשהיו מוצאים את המת לקבורה, הנשים היו רגילות להיות מענות [=כולן עונות בקול

^א לא כתיב בהאי קרא "וילן יהושע בלילה ההוא בתוך העמק", אלא כשצר על יריחו כתיב "וילן בלילה ההוא בתוך העם", וכשצר על העי כתיב, "וילך בלילה ההוא בתוך העמק", ודרך הש"ס הוא לקצר הפסוקים ולערבם יחד, כמו "ונתן הכסף וקם לו". [תוס'].

בוכים יחד], ולקונן [=שהאחת אומרת קינה, וכולן עונות אחריה], ולטפח [=להכות על הלב. ותוסי' פירשו, מטפחות יד על יד, או על ירך, או על פנים].

ומבואר במסכת מועד קטן, שיש זמנים שבהם אסור לעשות כן.

א. בחולו של מועד מותרות להיות מענות. ואסורות להיות מטפחות ומקוננות. ורבי ישמעאל אומר, שהקרובות למטה מותרות לטפח.

ב. בראשי חדשים ובחנוכה ובפורים מותרות להיות מעוננות ומטפחות, אבל אסורות להיות מקוננות.

מקוננות	מטפחות	מענות	
אסור	תנא קמא אוסר.	מותר	חולו של מועד
	ורבי ישמעאל מתיר סמוך למטה.		
אסור	מותר	מותר	ר"ח חנוכה ופורים

וכל זה בקבורת רוב בני אדם, אבל קבורת תלמיד חכם אינה כן, כמאמר רבה בר הונא, אין מועד בפני תלמיד חכם, כל שכן חנוכה ופורים^א, ומפני כבוד תלמיד חכם מותרות להיות מענות ומטפחות ומקוננות בכל הזמנים הללו^ב.

מקרא מגילה ומת מצווה

שתי המצוות הללו, (א) מקרא מגילה, (ב) וקבורת מת מצווה², חשובות הן, וכל אחת מהן דוחה את שתי המצוות הללו, (א) עבודת הקרבנות, (ב) ותלמוד תורה של יחיד.

עניין זה, שמקרא מגילה דוחה את עבודת הקרבנות, למד מהכתוב "מִשְׁפָּחָהּ וּמִשְׁפָּחָהּ", כפי שנתבאר לעיל. וכמו כן, מתוך כך למדו של בית רבי, שאם הוא דוחה את העבודה, כל שכן שהוא דוחה תלמוד תורה של יחיד, שהוא קל מעבודה, כפי שנתבאר לעיל.

^א שמותר להספידי, אף על גב דמבטל ממקרא מגילה, אלמא תלמוד תורה חמור ממקרא מגילה. [תוס'].

^ב ויום שמועה כבפניו דמי. [תוס'].

³ לאו דווקא מת מצוה, והוא הדין לכל מתים שבעולם, מבטלים תלמוד תורה להוציאם, אלא אידי דנקט בסמוך גבי "ולאחותיו" מת מצוה, הכא נמי נקט תלמוד תורה ומת מצוה. [תוס'].

וענין זה, שקבורת מת מצווה דוחה את עבודת הקרבנות, למד מהכתוב "ולאחיתו", כפי שיתבאר בעזה"י להלן, שמבטל אדם הקרבת פסחו, כדי לקבור מת מצווה, והוא הדין שמבטלים שאר קרבנות לצורך זה. וכמו כן, מתוך כך יש ללמוד, שאם קבורת מת מצווה דוחה את העבודה, כל שכן שהיא דוחה תלמוד תורה של יחיד, שהוא קל מעבודה, כפי שנתבאר לעיל^א. וכן שנינו בברייתא, מבטלים תלמוד תורה, להוצאת ולהכנסת כלה.

ונסתפק רבא בין שתי המצוות הללו, מקרא מגילה וקבורת מצווה, מי מהן עדיפה לדחות את חברתה, מקרא מגילה עדיפה, משום פרסום הנס, או קבורת מת מצווה עדיפה, משום כבוד הבריות. ולאחר מכן פשט רבא, שקבורת מצווה עדיפה, שכן למדנו, גדול כבוד הבריות, שדוחה את לא תעשה שבתורה^ב.

איסור והיתר טומאת מת של נזיר

בפרשת נזיר נאמר, "כָּל יָמֵי הַזִּירוּתָא עַל נֶפֶשׁ מֵת לֹא יָבֵא לְאָבִיו וּלְאִמּוֹ לְאָחִיו וּלְאִחֲתוֹ לֹא יִטְמָא לָהֶם בְּמִתָּהֶם" (במדבר ו' ו-ז'), ומאחר שנאמר "עַל נֶפֶשׁ מֵת לֹא יָבֵא", ללמד שאסור לו להיטמא למתים, בכלל זה כל קרוביו, ואם כן למה פרט הכתוב ארבעה קרובים בפני עצמם, "לְאָבִיו וּלְאִמּוֹ לְאָחִיו וּלְאִחֲתוֹ":

"לְאָבִיו" – מלמד, שדווקא לקרובים ושאר מתים אינו מטמא, אבל מטמא הוא למת מצווה, ומתעסק בקבורתו.

"וּלְאִמּוֹ" – מלמד, שאפילו היה הנזיר הזה כהן, שיש בו שתי קדושות, דווקא לקרובים ושאר מתים אינו מטמא, אבל מטמא הוא למת מצווה.

"לְאָחִיו" – מלמד, שאפילו היה נזיר זה כהן גדול, שקדושתו חמורה, שאף בלא נזירות אסור להיטמא לקרוביו, מכל מקום דווקא לקרובים ושאר מתים אינו מטמא, אבל מטמא הוא למת מצווה.

^א כן כתבתי. אולם התוס' כתבו, הקשה הר"ר אלחנן למה לי קרא, [ד"ולאחיתו" ללמד שדוחה עבודה], תיפוק ליה מקל וחומר, ומה תלמוד תורה דחמירא, מבטלין משום כבוד המת, עבודה דקילא לא כל שכן, דהא אפילו תלמוד תורה דרבים מבטלין משום כבוד המת, כדאמר פרק שני דכתובות. ויש לומר דהני מילי למאן דקרי ותני ומתני, דצריך כולי האי, אבל למאן דלא קרי ותני, לא צריך כולי האי. והכא מיירי במת מצווה דלא קרי ותני, ומשום הכי צריך קרא דולאחיתו. [ע"כ מהתוס'].
^ב דכתיב באבדה "לא תוכל להתעלם", וכתוב "והתעלמת", פעמים שאתה מתעלם, כגון זקן ואינו לפי כבודו. [רש"י].

"ולאחותו" – מלמד שמתבטל אפילו ממצווה שיש עונש כרת בביטולה, כגון קרבן פסח ומילה, ומתעסק במת מצווה.

- מתוך פירוש רש"י בסוגיתנו משמע, שהכתוב "ולאחותו" מדבר בזיר שהוא כהן גדול, ההולך להקריב פסח [או למול את בנו], ומכל מקום יש ללמוד מכאן, שגם שאר בני אדם ההולכים להקריב פסח או למול בניהם, מבטלים זאת כדי לקבור מת מצווה, כי כבר למדנו שמעלת נזיר וכהן גדול אינה סיבה שלא להתעסק במת מצווה, ומעתה כשלמדנו שגם כשהולך להקריב פסחו יתעסק במת מצווה, למדנו, שאף דבר זה אינו מונע מלהתעסק במת מצווה.

- ויש מפרשים, שהכתוב הזה מדבר בסתם בני אדם, ההולכים להקריב פסח [או למול בניהם], שיש להם לבטל זאת מפני קבורת מת מצווה. [כן פירש רש"י במסכת ברכות].

-

דברי רבי יהושע בן לוי בענין הסמוך לדרך והנראה עם הכרך נתבארו לעיל בדף ב'.

כרך שישב ולבסוף הוקף

בתי ערי חומה חלוקים בדיניהם לענין מכירתם וגאולתם והקדשם מבתי ערי החצרים, כמבואר בפסוקים, ובמסכת ערכין.

ואמר רבי יהושע בן לוי, שכרך שתחילה בנו בו בתים לשבת בהם, ורק אחר כך הקיפוהו חומה, נידון ככפר, ולא כעיר מוקפת חומה.

שאין נקראת עיר מוקפת חומה, אלא זו שתחילה הקיפוה חומה, ולאחר מכן ישובו בבתים, שנאמר, "וְאִישׁ כִּי יִמְכֹּר בֵּית מוֹשָׁב עִיר חוֹמָה וְהָיְתָה גְּאֻלָּתוֹ עַד תֵּם שְׁנַת מִמְכָּרוֹ יָמִים תִּהְיֶה גְּאֻלָּתוֹ" (ויקרא כ"ה כ"ט), שמתחילת מושבה היתה עיר חומה, ולא שישבה תחילה ולבסוף הוקפה^א.

^א "כן פירש הקונטרס, דלענין בתי ערי חומה איירי. והכי נמי משמע, מדאייתי קרא ד"כי ימכור". וקשה, דאם כן בערכין הוי ליה להשי"ס למתני, גבי הא דתני שאר דיני דבתי ערי חומה. ועוד קשה, דאם כן הוי ליה למימר, נדון כערי החצרים, דשייך גביהו. לכן נראה, דלענין מגילה מיירי, מכל מקום מיייתי קרא דכי ימכור, לאשמעינן דחומה דמתנינן גבי מגילה בכי האי גוונא דמהני גבי ערי חומה, דהיינו הוקף ולבסוף ישב, כדכתיב בית מושב עיר חומה, דמשמע שנתיישב בתוך החומה. [] ואם תאמר לקמן אמרינן, דטבריא שימה חומתה אף על גב דאין לה דין ערי חומה, מכל מקום קורין את המגילה בטי"ו, דהם מוקפין חומה, כיון דמגניא מאויבים, והכי נמי היה לנו לומר כשישב ולבסוף הוקף, כיון דמכסיא ומגניא. ויש לומר דשאני טבריא, דכיון דחזינן דהיקף ים מהני כהיקף חומה לגבי מגילה גם כן דין הוא שיקראו המגילה בטי"ו, שהרי היקף שלה קודם לישובה, והוי כשאר היקף דמהני בבתי ערי חומה, אבל ישב ולבסוף הוקף, לא מצינו בשום מקום דחשיב חומה שלה. [תוס']

כרך שאין בו עשרה בטלנין

נתבאר לעיל, שיש חילוק בין ערים גדולות, [שקוראים בהן בארבעה עשר בלבד], לבין כפרים, [שבהם מקדימים לקרוא ביום הכניסה].

ומבואר במשנה בדף ה', שאין קרויה עיר גדולה, אלא זו שיש בה עשרה בטלנים, כלומר שיש בה עשרה בני אדם הבטלים ממלאכתם בכל יום, לבוא לבית הכנסת שחרית וערבית להתפלל^א. אבל עיר שאין בה עשרה בטלנים, אפילו היא גדולה מאוד, נידונית ככפר.

ואמר רבי יהושע בן לוי, שלא רק עיר גדולה שאין בה עשרה בטלנים דינה ככפר, אלא אף כרך^ב גדול, שהוא מקום שווקים, ובאים לשם מכל סביבותיו, אף על פי שהוא גדול מאוד, ומזדמנים בו ברוב הימים מהבאים, עשרה בני אדם לבית הכנסת, מכל מקום, אם אין בו עשרה בטלנים **שהם בני אותו כרך, הרי זה נידון ככפר**, שאין סומכים על הבטלנים הבאים מחוצה לו, כי פעמים לא יבואו, והרי הוא בלא עשרה בטלנים.

כרך שחרבו חומותיו

לדעת התנא רבי אליעזר בר יוסי, עיר שהיתה מוקפת חומה בזמן יהושע בן נון **נידונית ככרך**, אף על פי שעכשיו חרבו חומותיה, שנאמר לענין בתי ערי חומה, "וְאִם לֹא יִגָּאֵל עַד מְלֹאת לוֹ שָׁנָה תְּמִימָה וְקָם הַבֵּית אֲשֶׁר בְּעִיר אֲשֶׁר לוֹ^א חֲמָה לְצִמְיֻתָּהּ לְקַנָּה אֹתוֹ לְדִרְתָּיו לֹא יֵצֵא בְּיָבֵל" (ויקרא כ"ה ל') לומר, אף על פי שאין לו עכשיו, והיה לו קודם לכן^ב.

^א כן פירש כאן רש"י. ובדף ה' פירש, שהן בטלים ממלאכתן **וניזונים משל צבור**, כדי להיות מצויין בתפלה בבית הכנסת. ודבר זה הוא טובת הציבור כולו, כמו שאמרו במסכת ברכות, כיון שבא הקדוש ברוך הוא בבית הכנסת ואינו מוצא שם עשרה, מיד הוא כועס.

^ב **וצריך לומר, דמייירי בסתם כרכים האמורים בתלמוד, אבל המוקף חומה מימות יהושע בן נון, אפילו אין בו עשרה בטלנים, קורין בט"ו**. והכי נמי משמע, דפריך בסמוך, מאי קא משמע לן, תנינא, איזו היא עיר גדולה כו', ומשני כרך איצטריך ליה, אף על גב דמקלעי ליה מעלמא, ואי איתא דאפילו במוקף חומה מימות יהושע בן נון צריך עשרה בטלנין, הוה ליה למימר מוקף מימות יהושע איצטריכא ליה, אף על גב דחשיב חומה דידהו, שהגינו מן האויבים, וגם מקלעי ליה מעלמא, דהוי רבואת טפי, אלא שמע מינה, דבמוקף מימות יהושע לא צריך י'. [תוס'].

^ג "לא" כתיב.

^ד ויל"ע אם חכמים נחלקו עליו בזה.

כרך שחרב ולבסוף ישב

נתבאר, שלדברי רבי יהושע בן לוי, אפילו **כרך גדול**, **אם אין בו עשרה בטלנים**, **הרי זה נידון ככפר**.

ואמר רבי יהושע בן לוי, שכל זה בזמן שאין בו עשרה בטלנים, אבל אם לאחר שחרב מעשרה בטלנים **חזרו ונתיישבו בו עשרה בטלנים**, **הרי זה חוזר לדינו הראשון**, להיות נידון עיר גדולה, וקוראים בו בארבעה עשר באדר^א.

דף ד'

לוד ואונו וגיא החרשים

"לד ואונו גי החרשים" (נחמיה י"א ל"ה) מערי בנימין היו, והיו מוקפות חומה מימי יהושע בן נון, ונחרבו בימי פילגש בגבעה^ב.

ולאחר זמן בא אלפעל מבני בנימין, וחזר ובנה את הערים האלו, שנאמר, "ויבני אלפעל עבר ומשעם ושמך את אונת ואת לד ובנתיה" (דה"י א' ח').

לאחר זמן, בימי אסא, מטו הערים הללו ליפול, ובא אסא, וחיזק את בדיקיהם ושפצם, שכן נאמר בו שבנה את ערי יהודה, "ויבן ערי מצודה ביהודה כי שקטה הארץ ואין עמו מלחמה בשנים האלה כי הניח ה' לוי" (דה"י ב' י"ד ח'), וכמו כן בנה את ערי בנימין, שנאמר, "והמלך אסא השמיע את כל יהודה אין נקי וישאו את אבני הרמה ואת עצי אשר בנה בעשא ויבן במ המלך אסא את גבע בנימן ואת המצפה" (מלכים א' ט"ו כ"ב), ונאמר "וילאמר ליהודה נבנה את הערים האלה ונסב חומה ומגדלים דלתים ובריחים עוֹדְנו הארץ לפנינו כי דרשנו את ה' אלוקינו ודרשנו ונח לנו מסביב ויבנו ויצליחו" (דה"י ב' י"ד ו').

ומאחר שמחמת הבניה והשיפוץ המאוחרים, היה נראות חומות הערים הללו חדשות, ולא היה ניכר שהן מוקפות מימי יהושע בן נון, הוצרך רבי יהושע בו לוי ללמד,

^א וכשלא הוקף מימות יהושע איירי, דביה לא צריך עשרה. ואם תאמר, מאי מהני מה שהיה כרך מתחילה, הוה ליה כפר שנעשה כרך, שנתיישבו שם עשרה. ויש לומר, דלרבותא נקט הכי, ולא מבעיא כפר שנעשה כרך, דבסתמא ליכא למיחש שמא יחסרו דיורים, אלא אפילו זה שפסקו דיורים כבר פעם אחת, וסלקא דעתך אמינא דאיכא למיחש שמא יפסקו עוד פעם אחת, אפילו הכי קא משמע לן דלא חיישינן. [תוס'].
^ב שהחריבו ישראל את בנימין ואת עריו, כדכתיב "גם כל הערים הנמצאות שלחו באש". [רש"י].

שמוקפות הן מימי יהושע בן נון, וקוראים בהן את המגילה בחמישה עשר באדר^א.

נשים חייבות במקרא מגילה

אמר רבי יהושע בן לוי, נשים חייבות במקרא מגילה^ב, שאף הן היו באותו הנס^ג, שכן גם על הנשים גזר המן גזרתו, שנאמר, "לְהַשְׁמִיד לְהָרֵג וּלְאַבֵּד אֶת כָּל הַיְּהוּדִים מִנֶּעַר וְעַד זָקֵן טַף וְנָשִׁים" (אסתר ג' י"ג).

מהלכות פורים שהביאו תוס'

[א] בליל י"ד לאחר תפלת מעריב אומר קדיש שלם. [ב] ואחר כך קורא את המגילה, ומברך לפניו שלוש ברכות, ואחריה ברכה אחת, עד "האל המושיע". [ג] השלים, עומד לפני התיבה, ואומר "ואתה קדוש", ואין מתחילין "ובא לציון", לפי שאין גאולה בלילה. [ד] ואם מוצאי שבת הוא, יאמר "וייהי נועם" קודם. [ה] וכשרוצה לקרות, פושט את כולה קודם כאגרת, אבל לא גולל וקורא כמו ספר תורה. [ו] ובשחר מתפלל שמונה עשרה ברכות. [ז] ואומר "על הנסים" בהודאה, ואין אומר כשם^ד, לפי שכל הברכה אינה אלא לשעבר, ואם כן אין לומר בה דבר שלהבא. [ח] ואחר כך אומר קדיש, עד "דאמרינן". [ט] ואוחז ספר תורה, וקורא שלשה גברי פרשת "ויבא עמלק", אף על פי שאין בה אלא תשעה פסוקים. [י] ואין מחזיר הספר תורה למקומו, אלא יושב ואוחז בידיו, עד שקראו את המגילה. [יא] ומברך עליה כאשר עשה בלילה

^א הקשה ה"ר אלחנן, אמאי אצטריך ליה לרבי יהושע לאשמועינן דאזנו מוקפת מימות יהושע, והא משנה שלימה היא בפרק בתרא דערכין. ויש לומר, דאגב דאצטריך לאשמועינן לוד וגיא החרשים, תנא נמי אזנו בהדיהו. [תוס'].

^ב מכאן משמע שהנשים מוציאות את אחרים ידי חובתן, מדלא קאמר לשמוע מקרא מגילה ... וקשה, דהא בתוספתא תני בהדיא, דטומטום אין מוציא, לא את מינו ולא שאין מינו, ואנדרוניס מוציא את מינו ואין מוציא את שאין מינו, ופשיטא דלא עדיפא אשה מאנדרוניס. וכן פסקו הה"ג, דאשה מוציאה מינה, אבל לא אנשים ... [תוס'].

^ג פירש רשב"ם, שעיקר הנס היה על ידן, בפורים על ידי אסתר, בחנוכה על ידי יהודית, בפסח שבזכות צדקניות שבאותו הדור נגאלו. וקשה, דלשון שאף הן משמע שהן טפלות, ולפירושו היה לו לומר שהן. לכך נראה לי, שאף הן היו בספק דלהשמיד ולהרוג, וכן בפסח שהיו משועבדות לפרעה במצרים, וכן בחנוכה הגזירה היתה מאד עליהן. [גבי מצה יש מקשה, למה לי היקשא דכל שישנו בבל תאכל חמץ ישנו בקום אכול מצה, תיפוק ליה מטעם שהן היו באותו הנס. ויש לומר דמשום האי טעמא לא מחייבא אלא מדרבנן, אי לאו מהיקשא. ורבינו יוסף איש ירושלים תירץ, דסלקא דעתך למיפטר מהגזירה שוה דט"ו ט"ז דחג הסוכות ... [תוס'].

^ד יש שאין אומרים כשם, [אפשר שהוא תפילה שהיו אומרים אחר מודים בנוסח כעין, "וכשם שעשית להם ניסים, והצלת אותם, כן עשה לנו, ופדה אותנו", ואמרו שלא לומר כן], לפי שאמרו חכמים, לעולם לא ישאל אדם צרכיו, לא בשלוש ראשונות, ולא בשלוש ברכות אחרונות. ושטות הוא, שהרי האי טעמא לא הוי אלא למתפלל בלשון יחיד, אבל בשביל הציבור שרי. אבל נראה שאין לאומרו מטעם אחר, משום דאמרו חכמים, דכל דבר דהוי בלהבא תקנו בלהבא, ובדבר דהודאה הוי לשעבר, ומשום הכי תקנו בה על הנסים, דהוי לשעבר. [תוס'].

כדפירש בפנים. [יב] ואחר כך אומר "תהלה" "ובא לציון". [יג] ואין אומרים "למנצח", משום דכתיב ביה "צרה", וצרה בפורים לא מזכירין. [יד] וכן אין נופלים על פניהם ביי"ד ובט"ו, משום דכתיב "ימי משתה ושמחה". [טו] ואומר "למנצח על אילת השחר", משום דכתיב ביה מפלה לעובדי כוכבים. וכן בליל ארבעה עשר. [טז] ואומר פטום הקטורת, וכל הסדר, כמו בחול.

שואלין ודורשין בעניינו של יום

משה תיקן להם לישראל, שיהיו שואלים ודורשים בענינו של יום^א. הלכות פסח בפסח, הלכות עצרת בעצרת, והלכות חג בחג.

אמנם היה מקום לומר, שכשחל פורים בשבת, כשם שאין קוראים בו את המגילה, מחשש שיעבירו אותה ארבע אמות ברשות הרבים, [כפי שיתבאר בעזה"י להלן בדף ד'], כך אין לדרוש בו ביום בהלכות פורים.

ואמר רבי יהושע בן לוי, שאין הדבר כן, וכשחל פורים להיות בשבת, **שואלים ודורשים בענינו של יום^ב.**

חייב אדם לקרות את המגילה בלילה ולשנותה ביום

אמר רבי יהושע בן לוי, חייב אדם לקרות את המגילה בלילה, ולשנותה ביום, זכר לנוס, שהיו זועקים בימי צרתם יום ולילה, שנאמר^ג, "אֶלְקֵי אֶקְרָא יוֹמָם וְלַיְלָה וְלֹא תִעָנֶה וְלִילָה וְלֹא דוֹמָה לִי" (תהלים כ"ב ג')

בני הישיבה ששמעו את דברי רבי יהושע בן לוי בלשון זה, היו סבורים שכוונתו לומר, בלילה חייבים לקרוא את המגילה [=תורה שבכתב], וביום חייבים לשנות משניות של מסכת מגילה, [=תורה שבעל פה].

אמר להם רבי ירמיה על פי מה שלמד מרבי חייא בר אבא, שאין הכוונה כן, אלא מה שאמר רבי יהושע בן לוי, שיש לשנות את המגילה ביום, הכוונה לחזור פעם שניה על

^א אפילו ביום טוב, דדרשין שלשים יום לפניו, אפילו הכי דורשין בו ביום, כדתניא "וידבר משה את מועדי ה' וכו'". [תוס'].

^ב מעמידין תורגמן לפני החכם, לדרוש אגרת פורים ברבים. [רש"י]. ודווקא בשבת, לפי שאין קורין המגילה, משום גזירה דרבה, אבל בחול אין צריך, שהרי קורין המגילה, וטפי איכא פרסומי ניסא. [תוס'].

^ג במזמור למנצח על אילת השחר הוא, שנאמר על אסתר, כדאמרינן במסכת יומא. [רש"י].

הקריאה כמו שקרא בלילה, כלומר במגילה עצמה^א.

וכן אמר רבי חלבו אמר עולא ביראה, חייב אדם לקרות את המגילה בלילה, ולשנותה ביום, שנאמר^ב, "לִמְעַן יִזְמְרְךָ כְּבוֹד [ביום] וְלֹא יָדָם [בלילה] ה' אֱלֹהֵי לְעוֹלָם אֲוֶדְךָ" (תהלים ל' י"ג).

הסיבה שבני הכפרים מקדימים לקרוא ביום הכניסה

כבר נתבאר בתחילת המסכת, שיש חילוק בין ערים [פרוזות ומוקפות], שזמן קבוע לקרוא את המגילה בארבעה עשר וחמישה עשר באדר, לבין כפרים, שהקלו להם להקדים לקרוא את המגילה ביום הכניסה שקודם לכן, כלומר ביום שני או חמישי הסמוך לפורים מלפניו, שמתכנסים בו בעירות למשפט על פי תקנת עזרא, שיהיו בתי דינים יושבים בעירות בשני ובחמישי. שכן בני הכפרים אינם בקיאים לקרוא, וצריכים שיקרא להם אחד מבני העיר, ולא הטריחו חכמים להתאחר ולבוא ביום ארבעה עשר, ויכולים לקרוא ביום הכניסה הסמוך לו מלפניו. ופעמים שהוא בשלושה עשר באדר, [כגון כשחל יום ארבעה עשר בשלישי בשבת או בערב שבת], ופעמים שהוא בשנים עשר באדר, [כגון כשחל יום ארבעה עשר ברביעי בשבת או בשבת], ופעמים שהוא באחד עשר באדר, [כגון כשחל יום ארבעה עשר באחד בשבת]. אבל מוקדם יותר, לא יקראו לעולם.

ומתחילה היה נראה, שלדברי רבי חנינא, הטעם לכך שהקלו לבני הכפרים להקדים לקרוא ביום הכניסה, הוא משום תקנת בני הערים, שכן בני הכפרים מספקים מים ומזון לבני הערים, וכדי שיהיו בני הכפרים פנויים לספק מים ומזון לבני הערים ביום הפורים, התקינו שיקדימו בני הכפרים לקרוא את המגילה ביום הכניסה שלפני פורים.

אמנם כל זה כשאין ההקדמה לפני אחד עשר באדר, אבל כשחל פורים בשני בשבת, לא יקדימו לקרוא ביום חמישי שהוא יום הכניסה שלפניו, כי הוא עשרה באדר, ולא תקנו להקדים כל כך, ועל כרחם יקראו עם בני הערים ביום שני, שהוא יום ארבעה עשר

^א אומר ר"י, דאף על גב דמברך זמן בלילה, חוזר ומברך אותו ביום, דעיקר פרסומי ניסא הוי בקריאה דיממא. וקרא נמי משמע כן, דכתיב "ולילה ולא דומיה ליי", כלומר אף על גב שקורא ביום, חייב לקרות בלילה, והעיקר הוי ביממא, כיון שהזכירו הכתוב תחילה. וגם עיקר הסעודה ביממא הוא, כדאמר לקמן, דאם אכלה בלילה לא יצא ידי חובתו, והכי נמי משמע, מדכתיב נזכרים ונעשים, ואיתקש זכירה לעשייה, מה עיקר עשייה ביממא, אף זכירה כן. [תוס'].

^ב והאי קרא במזמור "ארומוך ה' כי דליתני" דרשינן בפסיקתא, במדכי ואסתר והמן ואחשורוש, וקריאת מגילה שבח הוא, שמפרסמין את הנס, והכל מקלסין להקדוש ברוך הוא. [רש"י].

באדר.

והוא הדין כשחל פורים בחמישי בשבת, לא יקדימו לקרוא ביום שני שלפניו שהוא יום הכניסה שלפניו, אף על פי שהוא אחד עשר באדר, כי אין להקדים מיום כניסה ליום כניסה, ועל כרחם יקראו עם בני הערים ביום חמישי, שהוא יום ארבעה עשר באדר.

אכן מסקנת הגמרא, שלכל הפחות לדעת רבי יהודה, הטעם לכך שהקלו לבני הכפרים להקדים ליום הכניסה, אינו משום תקנת בני הערים, אלא משום תקנת בני הכפרים, שדבר זה תקנו להם בשכרם, על שהם מספקים מים ומזון לאחייהם שבכרכים.

ודווקא במקום שמתכנסים בעיירות בשני ובחמישי, יש להם תועלת בדבר זה, שיוכלו לקרוא ביום שמתכנסים, אבל במקום שאין מתכנסים בשני ובחמישי, אין להם שום תועלת בכך שיקדימו לקרוא אז, שהרי בכל אופן יבואו במיוחד בשביל הקריאה, ואם כן טוב שיבואו בארבעה עשר, ולא בשני או חמישי שקודם לו.

האופנים השונים של הקדמה ליום הכניסה

א. חל ארבעה עשר להיות בשני בשבת, כפרים ועיירות גדולות קורין בו ביום, ומוקפות חומה למחר.

ראשון	שני	שלישי	רביעי	חמישי	ששי	שבת
					י"א	י"ב
					-	-
י"ג	י"ד	ט"ו				
-	כפרים ועיירות גדולות	מוקפות חומה				

ב. חל ארבעה עשר להיות בשלישי בשבת, כפרים מקדימים ליום הכניסה, ועיירות גדולות קורין בו ביום, ומוקפות חומה למחר.

ראשון	שני	שלישי	רביעי	חמישי	ששי	שבת
					י"א	
					-	-
י"ב	י"ג	י"ד	ט"ו			
-	כפרים	עיירות גדולות	מוקפות חומה			

ב. חל ארבעה עשר להיות ברביעי בשבת, כפרים מקדימים ליום הכניסה, ועיירות גדולות קורין בו ביום, ומוקפות חומה למחר.

ראשון	שני	שלישי	רביעי	חמישי	ששי	שבת
י"א	י"ב	י"ג	י"ד	ט"ו		
-	כפרים	-	עיירות גדולות	מוקפות חומה		

ג. חל ארבעה עשר להיות בחמישי בשבת, כפרים ועיירות גדולות קורין בו ביום, ומוקפות חומה למחר.

ראשון	שני	שלישי	רביעי	חמישי	ששי	שבת
י"א	י"ב	י"ג		י"ד	ט"ו	
-	-	-	כפרים ועיירות גדולות	מוקפות חומה		

ד. חל ארבעה עשר להיות בערב שבת, כפרים מקדימים ליום הכניסה, ועיירות גדולות ומוקפות חומה קורין בו ביום^א.

ראשון	שני	שלישי	רביעי	חמישי	ששי	שבת
	י"א	י"ב		י"ג	י"ד	ט"ו
	-	-	כפרים	עיירות גדולות ומוקפות חומה	-	

ה. חל ארבעה עשר להיות בשבת, כפרים ועיירות גדולות, מקדימים ליום הכניסה, ומוקפות חומה קורין למחר.

ראשון	שני	שלישי	רביעי	חמישי	ששי	שבת
		י"א	י"א	י"ב	י"ג	י"ד
			-	כפרים ועיירות גדולות	-	-
						ט"ו
						מוקפות חומה

^א שאין קריאת המגילה בשבת, גזירה שמא יטלנה בידו. ואם תאמר, יאחרו המוקפין עד אחר שבת, הוה ליה ששה עשר, ואמר קרא "ולא יעבורי". [רש"י].

ו. חל ארבעה עשר להיות באחד בשבת, כפרים מקדימים ליום הכניסה, ועיירות גדולות קורין בו ביום, ומוקפות חומה למחר.

ראשון	שני	שלישי	רביעי	חמישי	ששי	שבת
				י"א	י"ב	י"ג
				כפרים ועיירות גדולות	-	-
י"ד	ט"ו					
עיירות גדולות	מוקפות חומה					

חמישה עשר שחל בשבת

הכל מודים, כשחל חמישה עשר באדר בשבת, מוקפות חומה לא יקראו בחמישה עשר, כי הוא שבת, וכמו כן לא יקראו אחר השבת, כי לעולם אין קוראים אחר חמישה עשר, ואם כן יש להקדים את קריאת בני המוקפים.

והנה לעיל באות ד' נתבאר, שבאופן הזה, בני המוקפים קוראים בארבעה עשר, יחד עם בני העיירות הגדולות. אכן כך מבואר במשנתנו, שהיא כדעת רבי ורבי יוסי, הלומדים מהכתוב, "להיות עשים את יום ארבעה עשר לחדש אדר ואת יום חמשה עשר בו בכל שנה ושנה" (אסתר ט' כ"א), שכל שנה שחל ארבעה עשר בחול, קוראים בו בני עיירות, ואינן נדחים ליום אחר אף אם גם בני כרכים קוראים בו, כגון כשחל בערב שבת, ולא יוכלו בני כרכים לקרוא בשבת. ואין לומר שבני כרכים יקדימו לקרוא ביום חמישי, כי כשם שכל שנה אין כרכים קודמים לעיירות, כך בשנה זו לא יקדמו לעיירות.

אמנם מצינו שני תנאים שנחלקו על כך, ואמרו, שלעולם לא יקראו בני עיירות ובני כרכים באותו יום, אלא בכל שנה זמנו של זה לא כזמנו של זה.

לדעת תנא קמא של רבי, הכתוב "להיות עשים את שני הימים האלה ככתבם וכזמנם בכל שנה ושנה" (אסתר ט' כ"א), מלמד, שכל השנים שוות לענין זה שבני עיירות קודמים לבני כרכים, ומאחר שבני כרכים מקדימים לקרוא ביום ששי, שהוא ארבעה עשר באדר, בני עיירות מקדימים וקוראים ביום חמישי, שהוא שלושה עשר באדר.

ולדעת תנא קמא של רבי יוסי, הכתוב "להיות עשים את שני הימים האלה ככתבם וכזמנם בכל שנה ושנה" (אסתר ט' כ"א), מלמד רק דבר זה, שבני עיירות ובני כרכים אינם עושים את הפורים באותו יום, אכן בני עיירות שיכולים לעשות בזמנם, שהוא חול,

יעשו בזמנם, כלומר בארבעה עשר שהוא יום ששי, ובני כרכים, על כרחם יקדימו ויעשו ביום שלושה עשר, שהוא יום חמישי.

שבת	ששי	חמישי	רביעי	שלישי	שני	ראשון	
ט"ו	י"ד	י"ג	י"ב	י"א			רבי ורבי יוסי
-	עיירות גדולות ומוקפות חומה	כפרים	-	-			
ט"ו	י"ד	י"ג	י"ב	י"א			תנא קמא של רבי
-	מוקפות חומה	כפרים ועיירות גדולות	-	-			
ט"ו	י"ד	י"ג	י"ב	י"א			תנא קמא של רבי יוסי
-	עיירות גדולות	כפרים ומוקפות חומה	-	-			

ארבעה עשר שחל בשבת

הכל מודים, כשחל ארבע עשר באדר בשבת, עיירות גדולות לא יקראו בארבעה עשר, כי הוא שבת, אלא מקדימים.

והנה לעיל באות ה' נתבאר, שבאופן הזה, בני עיירות גדולות קוראים בשנים עשר, שהוא יום חמישי, וביארו, שהטעם לכך, כי מאחר שעל כרחם נדחו בני עיירות מזמנם, שהוא בשבת, טוב להקדימם ליום הכניסה, ולא לערב שבת.

אכן זו דעת משנתנו, שהיא כדעת רבי. אולם בדף ה' מבואר, שלדברי רב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת משמיה דרב, כשחל ארבעה עשר בשבת, בני עיירות אינם מקדימים ליום הכניסה, אלא לערב שבת שהוא יום שלושה עשר באדר.

שבת	ששי	חמישי	רביעי	שלישי	שני	ראשון	
י"ד	י"ג	י"ב	י"א				משנתנו כדעת רבי
-	-	כפרים ועיירות גדולות	-				
						ט"ו	
						מוקפות חומה	
י"ד	י"ג	י"ב	י"א				רב יהודה בריה דרב"ש משמיה דרב
-	עיירות גדולות	כפרים	-				
						ט"ו	
						מוקפות חומה	

אין קריאת מגילה בשבת

נתבאר שלדברי הכל אין קוראים את המגילה בשבת ונאמרו שני טעמים לדבר.

א. לדעת רבה, הסיבה לכך שאין קוראים את המגילה בשבת, כי הכל חייבים בקריאת

מגילה, ואין הכל בקיאים בדבר, ומתוך שהכל חייבים, יש לחוש שמא יטול זה שאינו בקי את המגילה, וילך אצל הבקי ללמוד, ויעבירה ארבע אמות ברשות הרבים, ונמצא מחלל את השבת^א. [וזה הטעם שבטלו תקיעת שופר בראש השנה שחל בשבת. וזה הטעם שבטלו נטילת לולב ביום טוב של סוכות שחל בשבת^ב].

ב. ולדעת רב יוסף, הסיבה לכך שאין קוראים את המגילה בשבת, מפני שעניניהם של עניים נשואות במקרא מגילה, שרגילים לתת מתנות האביונים עם קריאת המגילה, [כמבואר גם להלן לענין יום הכניסה], ובשבת אי אפשר^ג.

מצוות פורים ביום הכניסה

נתבאר שהקלו לבני כפרים להקדים את קריאת המגילה ליום הכניסה שקודם ארבעה עשר באדר.

ומבואר בברייתא, שמאחר שהם מקדימים את קריאת המגילה ליום הכניסה, באותו יום יגבו גם מעות אביונים, ויחלקו להם, כי עניניהם של עניים נשואות במקרא מגילה.

אבל שמחת מאכל ומשתה של פורים, אינה נוהגת אלא בזמנה, כלומר בארבעה עשר באדר.

^א קשה, אמאי לא קאמר ויוציאנה מרשות היחיד לרשות הרבים, דאורחא דמילתא הוי טפי. (א) ויש לומר, דמרשות היחיד לרשות הרבים לא טעו אינשי, אבל זימנין שהמגילה קיימא כבר ברשות הרבים, ויעבירה ארבע אמות בגווה. [וכעין זה פירש רש"י, שנקט מעביר ארבע אמות, לומר, שאפילו לן בשדה, ומגילה בידו, יש לגזור על הדבר]. (ב) ועוד יש לומר, דלחכי לא נקט מרשות היחיד לרשות הרבים, לפי [שלפעמים] שאין שם חיוב חטאת, כגון שלא היתה עקירה ראשונה לשם כך, כגון המפנה חפצים מזוית לזוית, ונמלך עליהן להוציאן, דפטור מהאי טעמא. [תוס'].

^ב **אבל מילה בשבת אין לדחות, (א) דהא חמירא,** שכן נכרתו עליה י"ג בריתות. (ב) **וגם אין אדם מל אלא אם כן הוי בקי,** דסכנה יש בדבר. [א] אך נשאל לר"י הלוי, איך תוקעין במוצאי יום הכפורים, והלא אסור לעשות מלאכה עד שיבדיל, ותו שמא ילך אצל בקי, כדחיישינן בראש השנה שחל בשבת, ואם כן היה לנו למיחש להאי גזירה. (א) ותירץ, דמשום דתקיעת שופר חכמה ואין מלאכה, וגם לא חיישינן שמא ילך אצל בקי, דמשום תקיעה אחת שאינה אלא משום זכר ליובל לא אצטרך כולי האי כראש השנה דאורייתא היא וצריך שלשים קולות. (ב) ורבינו שמואל אומר, דדוקא בשבת ובראש השנה, דאם מעבירו ארבע אמות ברשות הרבים, איכא איסורא דאורייתא, בהא ודאי יש לחוש, אבל במוצאי יום הכפורים, דאפילו אם מעבירו ארבע אמות ברשות הרבים, לא הוי אלא איסור דרבנן, בהא ודאי לא גזר דהוי גזירה לגזירה. [תוס'].

^ג על כרחך צריך לומר, דרב יוסף לא פליג אטעמיה דרבה, דהא גבי שופר וולוב ליכא טעמא אחרינא, מכל מקום קאמר הכא טעמא אחרינא, משום דאיכא נפקותא מיהא במקדש, דליכא שבות, ואפילו הכי אסור, משום האי סברא דקאמר רב יוסף. [תוס'].

דף ה'

קריאת מגילה בכמה

הכל מודים, שמגילה הנקראת **שלא בזמנה**, כגון קריאת בני כפרים, המקדימים ליום הכניסה, מאחר שאין זה עיקר זמנה, **אין קוראים אותה אלא בעשרה**, כי צריך לפרסם את הנס.

ונחלקו חכמים, מה הדין כשקוראים את המגילה בזמנה, כגון בארבעה עשר בעיירות גדולות.

לדעת רב – מאחר שביום זה היא חובה על כל יחיד ויחיד, **קוראים אותה לכתחילה אפילו ביחיד**, ויש בדבר פרסום הנס.

ולדעת רב אסי – אף על פי שהיום הוא זמנה, **מצווה לחזור לקרותה בעשרה**, משום פרסום הנס. אכן אם לא מצא עשרה, מודה רב אסי שרשאי לקרותה ביחיד, ואין איסור בדבר, אבל לא קיים המצווה כראוי.

ומעשה שחש רב לדברי רב אסי, וחזר אחר עשרה, לקבצם יחד לקריאת המגילה^א.

-

ענין זה, שדין עיר גדולה תלוי בעשרה בטלנים, נתבאר לעיל בסוף דף ג'.

באלו אמרו מקדימים ולא מאחרים

נתבאר, שכשחל ארבעה עשר של אדר או חמישה עשר של אדר בשבת, **מקדימים את קריאת המגילה לפני השבת, ולא מאחרים אותה אחר השבת**.

ואמר רבי אבא אמר שמואל, שהטעם לכך, **כי נאמר "וְלֹא יַעֲבֹר" (אסתר ט' כ"ז)**.

^א **מכל מקום הלכתא כוותיה דרב**, דהא רבי יוחנן איתא כוותיה פרק שני, דקאמר, הקורא במגילה הכתובה בין הכתובים לא יצא, ומסיק הא ביחיד הא בצבור, אלמא שקורין אותה ביחיד. וכן הלכה, דרב ורבי יוחנן הלכה כרבי יוחנן, וכל שכן הכא דקיימו בחד שיטתא. ועוד דרב אסי תלמיד דרב הוה. [ו] **ורבינו יוסף איש ירושלים פסק, דאף ביחיד צריך לברך**, וכן נמצא בתשובת רש"י, שהשיב, נראה בעיני דלא שניא יחיד ולא שניא צבור, אחד מברך ואחרים שומעין. וכן נראה לומר, מאחר שהוכחנו קריאתה ביחיד, אי איתא שאין בה ברכה ביחיד, הוה ליה לפרושי לקמן, מאי מברך דאמר, בצבור. [תוס'].

ומבואר, שאף על פי שמקדימים את קריאת המגילה, אין אסורים בתענית והספד אלא ארבעה עשר וחמישה עשר, ולא ימי הקריאה המוקדמים, כי שמחת פורים בזמנה, ורק מתנות לאביונים מקדימים עם קריאת המגילה.

אין מונים ימים לשנים

ואמר רבי אבא אמר שמואל, מניין שאין מונים ימים לשנים, [כגון אם אמר, קונם יין שאני טועם לשנה, מונה שנים עשר חדש מיום ליום, ואם נדר באחד בניסן, אסור עד אחד בניסן הבא, אף על פי שעדיין יש אחד עשר יום שימות החמה יתירים על ימות הלבנה, או פעמים שאנו עושים חדשים חסרים], **שנאמר**, "החדש הזה לכם ראש חֲדָשִׁים ראשון הוא לכם **לְחֹדֶשִׁי הַשָּׁנָה**" (שמות י"ב ב'), **חדשים אתה מונה לשנים, ואי אתה מונה ימים לשנים**.

אין מחשבים שעות לחדשים

וחכמי קיסרי אמרו משום רבי אבא, מניין שאין מחשבים שעות לחדשים, [כגון אם אמר לאשתו, הרי זה גיטך אם לא באתי מכאן עד חדש זה, והיה חדש חסר, ובא משחשיכה ליום עשרים ותשעה, אין אומרים עדיין הוא בתוך החדש, שהרי חדשה של לבנה עשרים ותשעה יום ומחצה], **שנאמר**, "**עַד חֹדֶשׁ יָמִים** עד אֲשֶׁר יֵצֵא מֵאֶפֶק וְהָיָה לָכֶם לָזָרָא יַעַן כִּי מֵאֶסְתֶּם אֶת ה' אֲשֶׁר בְּקֶרְבְּכֶם וּתְבַכּוּ לִפְנֵי לֵאמֹר לָמָּה זֶה יֵצְאוּ מִמֶּצְרָיִם" (במדבר י"א כ'), **ימים אתה מחשב לחדשים, ואי אתה מחשב שעות לחדשים**.

באלו אמרו מאחרים ולא מקדימים

נתבאר, שכשחל זמן קריאת המגילה בשבת, מקדימים וקוראים אותה לפני השבת, ולא מאחרים לקרותה אחרי השבת. ונזכרו במשנתנו דברים אחרים, שכשהם חלים בשבת, מאחרים לעשותם אחר השבת, ולא לפני השבת. ואלו הם.

א. זמן עצי כהנים והעם – משפחות שהתנדבו עצים למערכה בתחילת בנין הבית השני, נעשה להם אותו יום שהתנדבו, יום טוב קבוע בכל שנה, להביא בו עצים למערכה, ומביאים עימם קרבן עצים. **ואם חל יום זה בשבת**, אינם מביאים את קרבנם בשבת, כי אינו קרבן ציבור הדוחה את השבת. **ומביאים אחר השבת ולא מקדימים** להביא לפני השבת, **כי לפני השבת עוד לא הגיע זמנם**. [רש"י פירש, שחיובם הוא חיוב נדרים, ועדיין לא הגיע זמן חיובם. אולם לכאורה יש להקשות, היכן מצינו שאי אפשר להקדים בהבאת

הנדרים. ובפירוש רש"י הנדפס על הרי"ף מבואר, שלא היו יכולים להקדים, כי קודם השבת הוא עדיין זמן המשפחה שהביאה קודם להם, ואין להם להיכנס בגבולם].

ב. תשעה באב – כשחל תשעה באב בשבת, אין מתענים בשבת, ולא מקדימים להתענות לפני השבת, אלא מאחרים ומתענים באחד בשבת. והטעם לכך שמאחרים ולא מקדימים, משום שכלל בידינו, אקדומי פורענותא לא מקדמי, כלומר אין להקדים דברים רעים^א.

ג. חגיגה – מצווה להביא שלמי חגיגה ביום טוב להקריבם. ומי שלא הביא ביום טוב, יכול להביא כל הרגל. וכשחל יום טוב בשבת, אין מביאים את החגיגה בו ביום כי אין הקרבתה דוחה את השבת, ומאחרים ומביאים אותה אחר יום טוב, ולא קודם לו, כי זמנה ברגל ולא לפני הרגל, וכל שלא הגיע הרגל, לא הגיע זמן החגיגה, ואם יעשו קודם הרגל, לא יצאו בו ידי חובה.

ד. הקהל – בכל מוצאי שמיטה, במוצאי יום טוב של חג הסוכות, היו נקהלים כולם בעזרה, והמלך קורא לפניהם ספר משנה תורה, כמו שנאמר, "וַיֵּצֵא מֹשֶׁה אוֹתָם לֵאמֹר מִקֶּחַ שְׁבַע שָׁנִים בְּמַעַד שָׁנַת הַשְּׁמִטָּה בְּחַג הַסֻּכּוֹת. בָּבוֹא כָל יִשְׂרָאֵל לִרְאוֹת אֶת פָּנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר תִּקְרָא אֶת הַתּוֹרָה הַזֹּאת נֹגֵד כָּל יִשְׂרָאֵל בְּאַזְנוֹתָם. הַקֹּהֵל אֶת הָעָם הָאֲנָשִׁים וְהַנָּשִׁים וְהַטָּף וְהַגֵּר אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ לְמַעַן יִשְׁמְעוּ וְלִמְעַן יִירָאוּ אֶת ה' אֱלֹהֶיכֶם וְשָׁמְרוּ לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל דְּבָרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת. וּבְנִיחָם אֲשֶׁר לֹא יָדְעוּ יִשְׁמְעוּ וְלִמְדוּ לִירְאָה אֶת ה' אֱלֹהֶיכֶם כָּל הַיָּמִים אֲשֶׁר אַתֶּם חַיִּים עַל הָאָדָמָה אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים אֶת הַיַּרְדֵּן שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ" (דברים ל"א י"ג). ואם חל מוצאי יום טוב בשבת^ב, לא היו מקדימים, אלא מאחרים לעשות את ההקהל אחר השבת, כי זמנו ברגל ולא קודם הרגל, וכל שלא הגיע הרגל, לא הגיע זמנו, ואם יעשו קודם הרגל, לא יצאו בו ידי חובה.

חגיגה וכל זמן חגיגה מאחרים

נתבאר לעיל, שכשחל יום טוב בשבת, אין מקריבים בו שלמי חגיגה, ולא מקדימים להקריבם מערב יום טוב, אלא מאחרים להקריבם אחר יום טוב.

^א והוא הדין לשבעה עשר בתמוז ולעשרה בטבת שחלו בשבת. והאי דנקט תשעה באב, משום דהוכפלו בו צרות, והכל מתעניין בו. אבל שאר צומות, אמרינן במסכת ראש השנה, רצו, מתעניין, רצו, אין מתעניין. [רש"י].

^ב ובגמרא ירושלמי מפרש, דהא דלא עבדינן ליה בשבת, מפני הבימה, כדתנן, בימה של עץ היו עושין למלך בעזרה, ויושב עליה. ופרכינן התם, וליעבדה מאתמול. ומשני, דחיקא ליה עזרה. [רש"י].

ובברייתא שנינו, "חגיגה וכל זמן חגיגה מאחרים". ונחלקו חכמים, מה כוונת הברייתא.

א. עולת ראייה מאחרים אפילו כשחל יום טוב בחול.

לדברי רב אושעיא, כוונת הברייתא ללמד על קרבן שמאחרים אותו אף בזמן ששלמי חגיגה קרבים בזמנם, כלומר ביום טוב שחל בחול, והדבר הזה הוא עולת ראייה, שזמנה ברגל, שנאמר "וְלֹא יֵרָאוּ פְנֵי רִיקָם", ואף על פי כן **אין מקריבים אותה ביום טוב עצמו**, כי אינה דוחה יום טוב, [כדעת בית שמאי להלן, שעולת ראייה אינה דוחה אפילו יום טוב], **ולא מקדימים אותה מערב יום טוב, אלא מאחרים אותה לחולו של מועד.**

ב. איחור חגיגה עד סוף הרגל ולא יותר.

לדברי רבא, כוונת הברייתא ללמד על החגיגה, שאמרנו שמאחרים אותה [כשחל יום טוב בשבת], שאין מאחרים אותה אלא בזמן שהיא ראויה לו, כלומר כל הרגל ולא יותר. כמו ששנינו במסכת חגיגה, מי שלא חג ביום טוב הראשון של חג, חוגג והולך את כל הרגל כולו, ויום טוב האחרון של חג, עבר הרגל ולא חג, אינו חייב באחריותו.

ג. אפילו חגיגת עצרת יש לה תשלומים.

לדברי רב אשי, כוונת הברייתא ללמד על חגיגת עצרת, שאף שהרגל הוא יום אחד בלבד, יש לו תשלומים שבעה ימים, ולכן כשחל יום טוב של עצרת בשבת, מביאים את החגיגה והראיה אחר השבת, אבל לא מקדימים להביא קודם השבת.

קרבנות יחיד הקרבים ביום טוב

א. שלמים – הכל מודים שמותר להקריב שלמים ביום טוב, שכן כל מלאכת אוכל נפש הותרה בו, שנאמר "כָּל מְלָאכָה לֹא יַעֲשֶׂה בָהֶם אִךְ אֲשֶׁר יֵאָכֵל לְכָל נֶפֶשׁ הוּא לְבָדוֹ יַעֲשֶׂה לָכֶם" (שמות י"ב ט"ז), ובכלל זה מלאכת הקרבת שלמים, המיועדים גם לאכילה.

ב. עולות – בית שמאי ובית הלל נחלקו בדבר זה. לדעת בית שמאי, המיעוט "לָכֶם" בא ללמד, שדווקא לצורככם הותרה המלאכה ביום טוב, ולא לצורך גבוה, ולכן אין מקריבים עולות יחיד ביום טוב. ובית הלל אומרים, שהמיעוט "לָכֶם" בא ללמד, שרק לצורך ישראל הותרה המלאכה ביום טוב, ולא לצורך נוכרי, אבל לצורך ישראל מותר גם מלאכת עולות שהן לגבוה.

סמיכה ביום טוב

בענין קרבן עולה של יחיד נאמר, "וְסִמֵּךְ יָדוֹ עַל רֹאשׁ הָעֹלָה וְנִרְצָה לוֹ לְכַפֵּר עָלָיו" (ויקרא א' ד'), וכן נאמר בקרבנות נוספים, ומכאן למדו, שיש לאדם לסמוך על קרבנו קודם שחיטתו.

אמנם **לדעת בית שמאי, ביום טוב אין אדם סומך על קרבנו** [כגון שלמים], כי חכמים אסרו להשתמש בשבת ויום טוב בבעלי חיים, והסומך על הבהמה בכלל האיסור, **ולכן** שלמים שמקריב ביום טוב, **יסמוך עליהם מערב יום טוב**, ולא ביום טוב עצמו.

ולדעת בית הלל, תכף לסמיכה שחיטה, כלומר מיד אחר הסמיכה יש לשחוט, **ולכן**, על כרחך קרבנות שמקריב ביום טוב [כשלמים ועולות], **תהא הסמיכה עליהם ביום טוב עצמו קודם השחיטה**, ולא מערב יום טוב.

לנטוע נטיעה בפורים

לדברי רבי אלעזר אמר רבי חנינא, **רבי נטע נטיעה בפורים** [זוה אחד משלושה דברים שאמר בסוגיה על רבי].

והקשו על כך מברייטא ששנה רב יוסף, הדורשת את הכתוב, "עַל כֵּן הִיָּהוּדִים הַפְּרָזִים" הַיִּשְׁבִּים בְּעָרֵי הַפְּרָזוֹת עֲשִׂים אֶת יוֹם אַרְבָּעָה עָשָׂר לְחֹדֶשׁ אֶדָר שְׁמֹחָה וּמְשֻׁתָּה וְיוֹם טוֹב וּמְשֻׁלֹּחַ מְנוּת אִישׁ לְרֵעֵהוּ" (אסתר ט' י"ט). "שְׁמֹחָה", מלמד שאסורים בהספד². "וּמְשֻׁתָּה", מלמד שאסור בתענית. "**וְיוֹם טוֹב**", **מלמד שאסור בעשיית מלאכה**. ואם כן, היאך עשה רבי מלאכה בפורים, ונטע נטיעה.

ונאמרו מספר אופנים ליישב זאת.

א. רבי לא נטע ביום פורים של מקומו.

לפי התירוץ הראשון בגמרא, אמנם אסור לנטוע נטיעות בפורים, ורבי לא נטע את הנטיעה ביום פורים של מקומו, אלא ביום פורים של מקומות אחרים.

^א "הפרוזים" כתיב.

^ב השיב רש"י, וכי מי נתן כח לימי מגילת אסתר לדחות אבילות, ועוד אי איתא דבהספד נאסר משום דכתיב "ימי משתה ושמחה", והא חזינן דכולי עלמא נהגו בו היתר, אלא ודאי לא הוי אלא לענין שאין נופלין על פניהם, דלא הוי יום צרה, אלא יום שמחה. [תוס'].

- מתחילה אמרו, שבמקומו היה פורים בארבעה עשר באדר, והוא נטע את הנטיעה בחמישה עשר באדר.

- אולם דחו זאת ואמרו, שטבריה שהיא מקומו^א, מוקפת חומה מימות יהושע בן נון, ועושים בה פורים בחמישה עשר באדר, והוא נטע את הנטיעה בארבעה עשר באדר.

ואמנם להלן יתבאר בעזה"י שלדעת חזקיה טבריה נחשבת ספק מוקפת ולכן היה קורא בה בארבעה עשר ובחמישה עשר אבל רבי חולק עליו ואומר שאין עושים בה אלא בחמישה עשר.

ואף שמבואר ממגילת תענית, שיום ארבעה עשר וחמישה עשר באדר אסורים בהספד ותענית גם במקומות שעושים את הפורים ביום האחר. דווקא בהספד ותענית שני הימים אסורים בכל מקום, אבל מלאכה אינה אסורה בכל מקום אלא יום אחד, ביום קריאת המגילה של אותו מקום בלבד.

ולפי זה, המעשה שהיה באדם שזרע פשתן בפורים, וקללו רב, ועל ידי קללתו לא צמח הפשתן, אותו מעשה היה ביום קריאת המגילה אותו מקום.

ב. איסור מלאכה לא נתקבל.

לדברי רבה בריה דרבא, רבי נטע את הנטיעה ביום קריאת המגילה של מקומו. כי אף שנאמר "שְׁמַחָהּ וּמְשָׁתָהּ יוֹם טוֹב", לאסור בהספד ותענית ומלאכה, לא נאמר כן אלא קודם קבלה. אבל כשקבלו עליהם, נאמר רק, "לַעֲשׂוֹת אוֹתָם יְמֵי מְשָׁתָהּ וּשְׁמַחָהּ וּמְשָׁלוֹחַ מְנוֹת אִישׁ לְרֵעֵהוּ וּמִתְּנוֹת לְאֶבְיָנִים" (אסתר ט' כ"ב), שיהיו אסורים בהספד ותענית, ו"יום טוב" לא נאמר, כי איסור מלאכה לא קבלו עליהם.

ורב שקילל את אותו אדם שנטע נטיעה בפורים, משום שבאותו מקום נהגו איסור בדבר, [ודברים המותרים ואחרים נהגו בהן איסור אי אתה רשאי להתירן בפניהם^ב], אבל במקום שלא נהגו איסור מלאכה, מותר, וכן היה במקומו של רבי.

ג. נטיעה של שמחה מותרת.

לפי התירוץ האחרון בגמרא, אף אם נאמר שקבלו עליהם איסור מלאכה, לא אסרו

^א בימי אנטונינוס, כשהיו יחד כדאמר במסכת עבודה זרה, שרצה לשחרר בני טבריא ממס, לפי שהיו תלמידי חכמים, דקאמר ליעביד טבריא קלניא. [תוס'].

^ב קשה דהא רבי התיר בית שאן על ידי רבי מאיר שאכל שם עלה של ירק ... ויש לומר דהתם לא נהגו איסור, אלא בטעות, והכא מיירי בדבר שנהגו בו איסורא במתכוין. [תוס'].

עצמם לגמרי, והוציאו מכלל האיסור דברים של שמחה, כבנין של שמחה ונטיעה של שמחה. [שכן מצינו במסכת תענית, שיש בנין ונטיעה של שמחה, שאם התענו ולא נענו, אסורים בהם], בנין של שמחה כגון בית חתנות לבנו, [כשמשיא אשה לבנו הראשון, היה בונה לו בית, ועושה לו חופה בתוכו]. ונטיעה של שמחה כגון אבורנקי של מלכים, [אילו שצילו נאה, כגון אילו שכופפים אותו על גבי כלונסאות ויתידות, והמלכים אוכלים תחתיו בימות החמה, ומתעדנים שם במיני שמחות].

ואם כן ניתן לומר, שאמנם רבי נטע נטיעה בפורים עצמו, והיתה נטיעה של שמחה, ולכן היה מותר לו לעשות זאת.

רחיצה בפרהסיא בשבעה עשר בתמוז

לדברי רבי אלעזר אמר רבי חנינא, **רבי רחץ** בקרונה של צפורי, כלומר בשוק בפרהסיא, בשבעה עשר בתמוז^א, [וגם זה אחד משלושה דברים שאמר בסוגיה על רבי].

דחיית תשעה באב שחל בשבת

לדברי רבי אלעזר אמר רבי חנינא, רבי ביקש לעקור תשעה באב^ב, ולא הודו לו חכמים, [וגם זה אחד משלושה דברים שאמר בסוגיה על רבי].

אמר רבי אבא בר זבדא לפני רבי אלעזר, רבי, לא כך היה **מעשה**, כלומר לא ביקש רבי לעקור תשעה באב לגמרי, אלא אותה שנה בלבד, **שחל תשעה באב להיות בשבת, ודחוהו לאחר השבת, ואמר רבי, הואיל ונדחה, ידחה. ולא הודו לו חכמים.**

קרא רבי אלעזר על רבי אבא את הכתוב, "טובים השָׁנִים מִן הָאֶחָד אֲשֶׁר יֵשׁ לָהֶם שָׁךְ טוֹב בְּעֶמְקָם" (קהלת ד' ט') כלומר, אילו לא שמעתי ממך, הייתי טועה בדבר, עכשיו טוב לי שלימדתני האמת.

^א ואם תאמר, מאי איריא לרחוץ, אפילו לאכול נמי מותר, כדתניא ... אין צרה ואין שלום רצו מתענין לא רצו אין מתענין. ויש לומר דכיון דקבלוהו כבר אבותינו על עצמם, מסתמא גם הם קבלוהו. [תוס'].

^ב קשה היכי סלקא דעתך ... דרבי היה רוצה לעקור תשעה באב לגמרי ... (א) ויש לומר דלא רצה לעקרו אלא מחומרא שיש בו יותר משאר תעניות. (ב) אי נמי יש לומר דרצה לעקרו מתשיעי ולקבעו בעשירי ... [תוס'].

עיר מוקפת חומה וים

נאמר בספר יהושע בענין נחלת בנימין, "וְעָרֵי מִבְצָר הַצְדִּים צָר וְחֲמַת רֶקֶת וְכַנְרֶת" (יהושע י"ט ל"ה), וקבלה בידינו, ש"רֶקֶת" זו, הנחשבת עיר מבצר, היא טבריה. ולא היתה **טבריה מוקפת חומה מכל צדדיה**, אלא **משלושה צדדים היתה מוקפת חומה, ומצד אחד מוקפת על ידי הים**.

והנה דין פשוט הוא, שמאחר שאין לה חומה ממש מכל צדדיה, בתיה אינם נידונים כבתי ערי חומה, שכן כך נאמר בערי החצרים, "וּבִתֵּי הַחֲצֵרִים אֲשֶׁר אֵין לָהֶם חֹמָה סָבִיב עַל שְׂדֵה הָאָרֶץ יִחָשֵׁב גָּאֻלָּה תִּהְיֶה לוֹ וּבִלְבַל יֵצֵא" (ויקרא כ"ה ל"א) ודרשו בברייתא, "אֲשֶׁר אֵין לָהֶם חֹמָה סָבִיב", כל שאין לו חומה סביב, הרי הוא בכלל ערי החצרים, אף אם נשלם הקפו בדבר אחר, כגון ים, ומכאן שטבריה המוקפת חומה וים, הרי היא כערי החצרים, ולא כערי חומה.

ודווקא לענין בתי ערי חומה דין פשוט הוא, שטבריה המוקפת חומה וים אינה נידונית כמוקפת, אבל לענין מקרא מגילה, שלא נאמר בה חומה, אלא רק "בְּעָרֵי הַפְּרָזוֹת", נסתפק חזקיה מה הכוונה, האם ערי פרזות הן ערים גלויות בלא חומה, ואם כן כל שאין להם חומה ממש סביב, הרי הם פרזות, וטבריה בכלל, או שפרזות הן ערים הנוחות להיכבש, להוציא את המוקפות אף חומה וים, שקשה לכבשן, שאינן פרזות, וטבריה בכללם.

ומחמת הספק הזה אמר חזקיה, שיש לקרוא בטבריה את המגילה בשני הימים, בארבעה עשר, ובחמישה עשר.

וכבר נתבאר, שחזקיה נסתפק בזה, אבל רבי לא נסתפק בזה, ולדעתו טבריה נידונית כעיר מוקפת, וקוראים בה בחמישה עשר בלבד.

עיר מוקפת שור איגר

נאמר בבתי ערי חומה, "וְאֵם לֹא יִגָּאֵל עַד מְלֹאֵת לוֹ שָׁנָה תְּמִימָה וְקָם הַבֵּית אֲשֶׁר בְּעִיר אֲשֶׁר לוֹ" חֹמָה לְצִמְיִיתָת לִקְנָה אֹתוֹ לְדִרְתָּיו לֹא יֵצֵא בִּבְבִּל" (ויקרא כ"ה ל'), ודרשו "אֲשֶׁר לוֹ חֹמָה", להוציא שור איגר.

כלומר דווקא עיר שיש לה חומה גמורה בפני עצמה, בכלל הכתוב, ולא עיר שבתייה הם חומתה, שהיא מוקפת בתים סמוכים זה לזה, וחומות חיצונות של בתים נעשות חומה לעיר^א.

זמן קריאת המגילה בעיר הוצל

ללשון ראשון בגמרא, **רב אסי** קרא את המגילה בהוצל בארבעה עשר ובחמישה עשר, כי היה **מסופק** אם היא מוקפת חומה מימות יהושע בן נון או לא.

וללשון שני בגמרא, רב אסי אמר שהוצל של בנימין **מוקפת חומה מימות יהושע בן נון**.

"וְעָרֵי מְבָצָר הַצְּדִים צִרְ וְחִמַּת רֶקֶת וְכִנֶּרֶת"

אמר רבי יוחנן, כי הוינא טליא [=כשהייתי נער], אמרתי דבר, שאלתי את הזקנים, ונמצא כדברי. **וכך אמר רבי יוחנן כשהיה נער:**

דף ו'

א. "חִמַּת" זו טבריא, ולמה נקרא שמה חִמַּת? על שום חמי טבריא.

ב. "רֶקֶת" זו ציפורי, ולמה נקרא שמה רֶקֶת? משום שהיא יושבת בראש ההר, שבכך היא מודלית וגבוהה כמו רקתא דנהרא [=שפת הנהר], שהשפה גבוהה מהנהר.

ג. "וְכִנֶּרֶת" זו גינוסר, ולמה נקרא שמה כינרת? משום שמתוקים וערבים פירותיה כקול הכינור.

ורבא הקשה על דברי רבי יוחנן, שכן לכאורה אין מי שחולק על כך שרֶקֶת היא טבריא, שכן יש ללמוד מכל ההספדים הנזכרים להלן. **ולפיכך אמר רבא:**

א. "חִמַּת" זו חמי גר.

ב. "רֶקֶת" זו טבריא. ולמה נקרא שמה רֶקֶת? שאפילו ריקנים שבה, מלאים מצות

^א והיינו שור איגר, שגגותיה חומותיה. גג מתרגמינן איגר. [רש"י]. ואם תאמר ... ולמה לי קרא, תיפוק ליה דהוי ליה ישב ולבסוף הוקף, שהרי לא נגמרה חומת העיר עד שנגמרו כל הבתים. ויש לומר, דקרא אתא לאשמועינן דאפילו היכא דקים לן שלא דר אדם שם עד שנגמרו כל הבתים, אפילו הכי לא חשיב היקף. [תוס' בדף ג'].

כרמון. ורבי ירמיה אמר, ששמה רַקֶּת, ולמה נקראת גם טבריא? משום שיושבת בטבורה [=באמצעיתה] של ארץ ישראל. ורבה אמר גם כן ששמה רַקֶּת, אבל הסיבה לכך שנקראת גם טבריא, כי טובה ראייתה, [שהיו שם גנות ופרדסים].

ג. "וְכִנְרֵת" זו גינוסר.

הספדים על מתים בטבריא

כשמת אדם גדול בבבל מספידיים אותו בטבריא כך, "גדול הוא בששך, ושם לו ברַקֶּת", כלומר גדול הוא בבבל [ששך, בחילוף א"ת ב"ש], ויצא שמעו עד טבריא.

וכשמעלים ארון של מת מבבל לקברו בטבריא, הספדנים קוראים בשווקים שיצאו לקראתו ואומרים בלשון הזה, "אוהבי שרידים [=אוהבי ישראל], יושבי רַקֶּת, צאו וקבלו הרוגי עומק [=מתי בבל העמוקה]".

וכשנחה נפשו של רבי זירא, [שעלה מבבל לארץ ישראל ומת שם בטבריא], פתח עליו אותו ספדן, ואמר, "ארץ שנער [=בבל] הרה וילדה, ארץ צבי [=ארץ ישראל] גידלה שעשועיה [של שנער], אוי נא לה אמרה רקת [=טבריא] כי אבדה כלי חמדתה".

קטרון

נאמר בספר שופטים, "וְבֹלֶן לֹא הוֹרִישׁ אֶת יוֹשְׁבֵי קֶטְרוֹן וְאֶת יוֹשְׁבֵי נְהַלֵּל [שעלו בנחלתו] וַיָּשֶׁב הַכְּנַעֲנִי בְּקִרְבּוֹ וַיִּהְיֶה לְמַס" (שופטים א' ל') [ועבר על מה שאמר הקב"ה "לא תחיה כל נשמה"].

ואמר זעירא, שקטרון זו שעלתה בחלקו של זבולון **היא צפורי**, ונקראת גם צפורי, משום שיושבת בראש ההר כצפור.

זבולון התרעם על חלקו

זבולון מתרעם על מידותיו היה, כלומר מתרעם על חלקו שנמדד לו מן השמים, שאינו חפץ בו, שנאמר, "וְזָבֻלֹן עִם חֶרֶף נָפְשׁוֹ לְמוֹת" (שופטים ה' י"ח), והטעם לכך מבואר בהמשך הפסוק, "וַיִּנְפְּתְלִי עַל מְרֹמֵי שָׂדֶה" (שופטים ה' י"ח). שכך אמר זבולון לפני הקב"ה, רבונו של עולם, **לאחיי נתת להם שדות וכרמים, ולי נתת הרים וגבעות. לאחיי נתת להם ארצות, ולי נתת ימים ונהרות.** ואף שגם צפורי עלתה בחלקו, כפי שנתבאר

לעיל, והיתה מקום משובח, שהיה בו חלק גדול מזבת חלב של ארץ ישראל, כפי שיתבאר בעזה"י להלן, מכל מקום לא התנחם בה, כי רצה שדות הכרמים, ושדות הכרמים לא היו בחלקו.

אמר לו, כולם צריכים לך, [כל אחיד יהיו צריכים לך] **על ידי חלזון,** שהחלזון עולה מן הים להרים, וצובעים בדמו תכלת, ונמכר בדמים יקרים, שנאמר, "עֲמִים [=שבטים] הָרַ יִקְרְאוּ שֵׁם יִזְבְּחוּ זֶבְחִי צֶדֶק בִּי שְׁפַע יָמִים יִנָּקוּ וּשְׁפוּנֵי טְמוּנֵי חוֹל" (דברים ל"ג י"ט). כלומר מכל השבטים יתקבצו להריד, לקנות שפוני טמוני חול, והכוונה לחלזון, כפי שיתבאר בעזה"י להלן.

אמר לפניו זבולון, רבונו של עולם, **מי מודיעני על זאת,** לתת לי דמים, שמא יטלו מה שימצאו בנחלתי ולא ישלמו.

אמר לו, "שם יִזְבְּחוּ זֶבְחִי צֶדֶק" (דברים ל"ג י"ט) כלומר כשם שזבחים גזולים אסורים, כך תכלת של חלזונות גזולים אסורה, **וסימן זה יהא לך, כל המוצא חלזון ברשותך, ונוטלו בלא לשלם, לא יועיל בפרקמטיא שלו כלום,** שכל שיטול בלא לשלם, תתקלקל הצביעה והחול ולא יועיל כלום.

"ושפוני טמוני חול"

נתבאר שזבולון זכה להיות בחלקו "ושפוני טמוני חול" וביאר רב יוסף דבר זה :

"ושפוני" - זה חלזון, שהוא דבר חשוב, וספון הוא חשוב בלשון ברייתא.

"טמוני" - זו טרית [=דג שקורים טוניני"א או טונה].

"חול" - זו זכוכית לבנה, שהזכוכית נעשית מן החול, וחול של זבולון חשוב משאר חולות, וראוי לזכוכית לבנה.

זבת חלב ודבש של כל ארץ ישראל ושל צפורי

יש מקומות משובחים בארץ ישראל, שנתקיים בהם הכתוב "אֶרֶץ זֵבֶת חֶלֶב וְדָבָשׁ", שהעזים אוכלות תאנים, והדבש נוטף מהם, והחלב זב מהעיזים, ונעשים כמין נחל של חלב ודבש.

ולדברי רבה בר בר חנה, אמר רבי יוחנן, שראה את המקומות המשובחים הללו שבכל **ארץ ישראל,** והיו יחד כל המקומות הללו, כמו מה שיש מהמקום הנקרא בי כובי ועד

מעבר נהר תולבקני, שהוא מקום שאורכו עשרים ושתים פרסה ורחבו שש פרסאות, [כלומר 132 פרסאות רבועות].

ואמר ריש לקיש, שראה את המקום שהוא זבת חלב ודבש של צפורי, והוא לבדו היה ששה עשר מיל על ששה עשר מיל [ארבע פרסאות על ארבע פרסאות כלומר 16 פרסאות רבועות].

למדנו שזבולון קיבל ארץ זבת חלב ודבש יותר מהראוי לו, שקיבל יותר מעשירית [=0.12] מזבת חלב ודבש של ארץ ישראל.

"וְעֶקְרוֹן תַּעֲקֹר"

נאמר בספר צפניה "כִּי עָזָה עֲזוּבָה תִּהְיֶה וְאֶשְׁקֶלֶן לְשִׁמְמָה אֲשֶׁדּוּד בְּצִהְרִים יִגְרְשֶׁהָ וְעֶקְרוֹן תַּעֲקֹר" (צפניה ב' ד').

ואמר רבי אבהו, "וְעֶקְרוֹן תַּעֲקֹר" זו קסרי בת אדום, שהיא יושבת בין החולות, והיא היתה יתד תקועה [לרעה] לישראל בימי יוונים, וכשגברה מלכות בית חשמונאי ונצחום, היו קוראים אותה אחידת מגדל שיר [=כבושת מגדל שיר].

וכן אמר רבי יצחק, שעקרון תעקר זו קסרי בת אדום, שהיא היתה מטרופולין של מלכים, [מטרופולין בלשון יון, אמא של מלכות. "מטרא", אמא, "פולין", לשון שררה]. י"א שהיו מגדלים שם בני מלכים. וי"א שמאנשי אותו מקום היו ממנים מלכים.

-

צור היתה ראש מלכות אדום, ונאמר בה, "וְהִסְרֹתִי דָמָיו מִפִּי וְשִׁקְצִי מִבֵּין שְׁנָיו וְנִשְׁאָר גַּם הוּא לְאַלְקִינוּ וְהָיָה כְּאַלְף בִּיהוּדָה וְעֶקְרוֹן כִּיבוּסִי" (זכריה ט' ז'). וביאר רבי יוסי בר חנינא את הכתוב.

"וְהִסְרֹתִי דָמָיו מִפִּי" – זה בית במיא שלהן.

"וְשִׁקְצִי מִבֵּין שְׁנָיו" – זה בית גליא^א שלהן.

"וְנִשְׁאָר גַּם הוּא לְאַלְקִינוּ" – אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות שבאדום.

"וְהָיָה כְּאַלְף בִּיהוּדָה וְעֶקְרוֹן כִּיבוּסִי" [=ירושלים] – כלומר אדום תהא לאלופי יהודה,

^א גלייא ובמיא, ראשי עבודה זרה הם לאדום. [רש"י].

ועקרון תהיה בית תלמוד בירושלים. אלו תראטריות וקרקסיות^א שבאדום, שעתידים שרי יהודה ללמד בהן תורה ברבים.

לשם היא פמיס

נאמר בספר יהושע, "וַיֵּצֵא גִבּוֹל בְּנֵי דָן מִהֶם וַיַּעֲלוּ בְנֵי דָן וַיִּלְחֲמוּ עִם לָשָׁם וַיִּלְכְּדוּ אוֹתָהּ וַיִּכּוּ אוֹתָהּ לְפִי חֶרֶב וַיִּרְשׁוּ אוֹתָהּ וַיִּשְׁבּוּ בָּהּ וַיִּקְרְאוּ לָשָׁם דָּן כָּשֶׁם דָּן אֲבִיהֶם" (יהושע י"ט מ"ז).
ואמר רבי יצחק, שאותה לשם שכיבשו בני דן, היא פמיס שמשם ירדן יוצא.

קסרי וירושלים אחת חריבה ואחת מלאה

קסרי וירושלים, אם יאמר לך אדם חרבו שתיהן, אל תאמן, ישבו שתיהן אל תאמן, חרבה קסרי וישבה ירושלים או חרבה ירושלים וישבה קסרי תאמן.

"א שענין זה מבואר מהכתוב "בן אדם יען אשר אמרה צר על ירושלים האח נשברה דלתות העמים נסבה אלי אמלאה החרבה" (יחזקאל כ"ו ב'), כלומר, אתמלא מחורבנה, ומכאן למדנו, אם מליאה זו חרבה זו, אם מליאה זו חרבה זו.

ורב נחמן בר יצחק אמר, שענין זה למד ממה שנאמר לרבקה על יעקב ועשו, "ויאמר ה' לה שני גוים^ב בבטןך ושני לאמים ממעריך ופרדו ולאם מלאם יאמץ ורב יעבד צעיר" (בראשית כ"ה ג), שאין מלכות שניהם מתקיימת יחד, וכשזה גיבור זה חלש.

"יחן רשע בל למד צדק"

נאמר בספר ישעיה, "יחן רשע בל למד צדק בארץ נלחות ועל ובל יראה גאות ה'" (ישעיהו כ"ו י). וביאר רבי יצחק, שכתוב זה מלמד על דברים שדבר יצחק אבינו עם הקב"ה על עשו:

^א "מ בתי עבודת כוכבים, ומכנה אותן טרטאות לשון חרפה, וקרקסיות רוצה לומר בית הכסא בלשון ערב. וקשה לומר שאותן מקומות מטונפות יכול ללמוד שם תורה. אלא ודאי לשממה יהא במהרה בימינו, ורוצה לומר בתי שמתאספים שם לועז של עובדי עבודת כוכבים. [תוס'].

^ב "גיים" כתיב.

אמר יצחק לפני הקב"ה – רבונו של עולם, "יחן" עשו.

אמר לו הקב"ה – "רשע" הוא.

אמר לו יצחק – "בַּל לָמַד צֶדֶק", כלומר, וכי אין אדם יכול ללמד עליו צדק?

אמר לו הקב"ה – "בְּאַרְץ נְכֹחֹת יַעֲלֶה", כלומר, עתיד להחריב את ארץ ישראל וירושלים.

אמר לו יצחק – אם כן, "וַיִּבֶל יִרְאַה גְּאוֹת ה'".

"אל תתן ה' מאַוּי רשע"

נאמר בספר תהילים, "אל תתן ה' מאַוּי רשע זָמְמוֹ אֶל תִּפְקֹךְ יְרוֹמוֹ סֶלָה" (תהלים ק"מ ט'). וביאר רבי יצחק, שדברים אלו ביקש יעקב אבינו מהקב"ה על עשו.

שכן אמר יעקב אבינו לפני הקב"ה, רבונו של עולם, "אל תתן ה' מאַוּי רשע", אל תתן לעשו הרשע תאות לבו.

ועוד ביקש, "זָמְמוֹ אֶל תִּפְקֹךְ", כלומר, אל תוציא מנחיריו את הזמם, שעל ידו הוא משתמר^א. ובקשה זו נאמרה על מלכות גרממא של אדום, שאילו הם יוצאים מחריבים כל העולם כולו.

ואמר רבי חמא בר חנינא, שלוש מאות קטירי תגא [=נושאי כתרים, כלומר מלכים], יש בגרממא של אדום, ושלוש מאות ששים וחמישה מרזבני [=דוכסים] יש ברומי. ובכל יום יוצאים אלו ונלחמים באלו, ונהרג אחד מהם, וטרודים להעמיד מלך^ב. [וזהו הזמם שעל ידו הם משתמרים מלצאת להחריב את העולם].

למצוא מבוקשו

לדברי רבי יצחק, לענין ההבנה והחידוד בדברי תורה, הדבר תלוי ביגיעה בלבד, ולפיכך, אם יאמר לך אדם יגעתי [בתורה] ולא מצאתי, אל תאמן. לא יגעתי ומצאתי, אל תאמן. יגעתי ומצאתי, תאמן.

^א זמם, כמין טבעת ברזל שנותנין בחוטמה של אנקה, ונמשכת בו, ומתוך חוזקה אינה משתמרת כי אם בו. [רש"י].

^ב יל"ע אם הכוונה שטרודים להעמיד מלך תחת אותו מלך שמת באותו יום, או שטרודים להעמיד מלך אחד על כולם.

ולענין להעמיד גרסא שלא תשתכח ממנו, אין הדבר תלוי אלא בסייעתא דשמיא, ויש ג' דעות ויש מוצא.

וכן בשאר משא ומתן שאינו של תורה, אין הדבר תלוי ביגיעתו, אלא בסייעתא דשמיא.

להתגרות ברשעים בעולם הזה

אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי, מותר להתגרות ברשעים בעולם הזה, שנאמר, "עֲזְבֵי תוֹרָה יִהְיוּ רָשָׁע וְשֹׁמְרֵי תוֹרָה יִתְגַּדְּלוּ בָּם" (משלי כ"ח ד').

וכן שנינו רבי דוסתאי בר מתון אומר, מותר להתגרות ברשעים בעולם הזה, ומה שנאמר, "לָדוֹד אֶל תִּתְחַר בְּמַרְעִים אֶל תִּקְנֶא בְּעֵשִׂי עוֹלָה" (תהלים ל"ז א'), אין הכוונה שלא לריב עם הרעים, [כפי שמסבירים אותם שלבם נוקם מעברות שבידם], אלא הכוונה שלא להיות כמותם.

וראיה לדבר, שהקנאה הנשללת בכתוב הזה, היא הרצון להיות כמותם, ולא המריבה עימם. שכן מצינו כתוב אחר, "אֶל יִקְנֶא לְבָבָהּ בְּחַטָּאִים כִּי אִם בְּיִרְאָתָהּ ה' כָּל הַיּוֹם" (משלי כ"ג י"ז), וכתוב זה ודאי אין לפרשו שלא לריב עם החוטאים אלא עם יראי ה', אלא ביאורו, שאין להיות כחוטאים, אלא כיראי ה', והוא הדין בכתוב הנ"ל, "אֶל תִּתְחַר בְּמַרְעִים אֶל תִּקְנֶא בְּעֵשִׂי עוֹלָה".

ורבי יצחק אמר, אם ראית רשע שהשעה משחקת לו, אל תתגרה בו, שנאמר "לָדוֹד אֶל תִּתְחַר בְּמַרְעִים אֶל תִּקְנֶא בְּעֵשִׂי עוֹלָה" (תהלים ל"ז א'). ולא עוד אלא שדרכיו מצליחים, שנאמר, "יִחִילוּ [=יצליחו] דְּרָכָו בְּכָל עֵת" (תהלים י"ה). ולא עוד, אלא שזוכה בדין, שנאמר בהמשך הכתוב הזה, "מָרוֹם מִשְׁפָּטֶיךָ מִנְּגִדִי". ולא עוד, אלא שרואה במפלת שונאיו, שנאמר בסוף הכתוב הזה, "כָּל צוֹרְרָיו יִפְּחוּ בָהֶם", בנפיחה בעלמא הם נופלים.

ואמרו בגמרא, שאין כאן מחלוקת בדבר זה, וכל אחד מהם מדבר באופן אחר. ונאמרו מספר אופנים, ליישב דבריהם.

א. לפי התירוץ הראשון, בדברים שהם צרכי הדיוט [=במילי דידיה], אין להתגרות ברשעים בעולם הזה.^א ובדברים שהם צרכי גבוה [=במילי דשמיא], מותר להתגרות

^א ולכאורה גם זה רק כשהשעה משחקת לו.

ברשעים בעולם הזה.

ב. לפי התירוץ השני, בדברים שהם צרכי הדיוט [=במילי ידיה], דווקא מי שאינו צדיק גמור לא יתגרה ברשעים^א. אבל **צדיק גמור, מותר להתגרות ברשעים** אף בדברים שהם צרכי הדיוט [=במילי ידיה], שנאמר, "טהור עינים מראות רע וְהַבִּיט אֶל עֵמֶל לֹא תִוָּכַל לָמָּה תִּבְּיט בְּוַגְדִּים תִּתְּחַרֵּשׁ בְּבִלְעַרְשָׁע צָדִיק מִמָּנוּ" (חבקוק א' י"ג), וביאר רב הונא, צדיק ממנו בולע, צדיק גמור אינו בולע.

ג. לפי התירוץ השלישי, **בדרך כלל מותר להתגרות ברשע בעולם הזה. אולם כשהשעה משחקת לו אין להתגרות בו.**

איטליא של יון

אמר עולא, איטליא של יון, זה כרך גדול של רומי^ב, והיא 300 פרסה על 300 פרסה, ויש בה 365 שווקים [חוצות] כמנין ימות החמה. וקטן שבכולם, של מוכרי עופות, והיתה 16 מיל על 16 מיל. ומלך סועד בכל יום באחד מהן.

והדר בה, אף על פי שאינו נולד בה, נוטל פרס [מזון] מבית המלך. והנולד בה, אף על פי שאינו דר בה, נוטל פרס מבית המלך.

ושלשת אלפים מרחצאות יש בו, וחמש מאות חלונות [=כעין ארובות] גבוהים מהחומה, מעלים עשן חוץ לחומה [ואין מעשנים את החומה, וזהו חשיבות].

צדו אחד ים, וצדו אחד הרים וגבעות, צדו אחד מחיצה של ברזל, וצדו אחד חולסית [מקום אבנים דקות] ומצולה.

מצוות אדר בשנה מעוברת

כבר נתבאר, שבארבעה עשר וחמישה עשר באדר הם ימי הפורים, וקוראים בהם את המגילה [וכמו כן נותנים מתנות לאביונים, ומשלוח מנות איש לרעהו, ושמחה]. ובעזה"י בהמשך המסכת יתבאר, שבשבתות אדר קוראים ארבע פרשיות, [שקלים. זכור. פרה.

^א שהשעה משחקת להם.

^ב כרך גדול שגדל שבביל עון מנשה, שבשעה שהכניס צלם בהיכל ירד גבריאלי ונעץ קנה בים, וגדל עליו חלקה גדולה, ונבנה לשם איטליא של יון, "מֵאֲזֵי אֶלְיָשָׁה" (יחזקאל כ"ז ז') מתרגמינן "מנגוות איטליא". [רש"י].

והחודש], ולהלן יתבאר בעזה"י, מתי מקיימים את כל המצוות הללו בשנה מעוברת, שיש בה שני אדרים.

ג. לדעת רבן שמעון בן גמליאל משום רבי יוסי – בשנה מעוברת, אדר שני הוא החודש שיש לקיים בו את כל מצוות אדר, ולא אדר ראשון. ולכן אם קראו את המגילה באדר ראשון, או קראו ארבע פרשיות באדר ראשון, ואחר כך נתעברה השנה, חוזרים וקוראים באדר שני. [ולפי התירוץ השני בגמרא, כן דעת משנתנו, ומה ששינו אין בין אדר ראשון לאדר שני אלא קריאת מגילה ומתנות לאביונים, הכוונה שאין בין פורים של אדר ראשון לאדר שני אלא זה, להוציא איסור הספד ותענית, ששוים בו באדר ראשון ובאדר שני^א. אמנם בין אדר ראשון כולו לאדר שני כולו, יש הבדל גם בקריאת ארבע פרשיות, שקוראים בשני ולא בראשון]. **ואמר רבי חייא בר אבין אמר רבי יוחנן, הלכה כרבן שמעון בן גמליאל שאמר משום רבי יוסי.**

א. לדעת תנא קמא – אמנם בשנה מעוברת, אדר שני היא החודש שיש לקיים בו את כל מצוות אדר, ולא אדר ראשון. אלא שיש חילוק בדיון זה בין קריאת המגילה [ומצוות פורים], לבין קריאת ארבע פרשיות. בקריאת המגילה אין יוצאים באדר ראשון אף בדיעבד, ולכן אם קראו את המגילה באדר ראשון, ואחר כך נתעברה השנה, חוזרים וקוראים אותה באדר שני. אבל ארבע פרשיות, אף שלכתחילה יש לקרותן באדר שני, בדיעבד אם קראו אותן באדר ראשון, יצאו, ואין צריך לחזור ולקרוא באדר שני. [ולפי התירוץ הראשון בגמרא זו דעת משנתנו].

ב. ולדעת רבי אליעזר ברבי יוסי – אדר ראשון ואדר שני שווים הם, וכל מצוות אדר ניתן לקיים לכתחילה, הן באדר ראשון והן באדר שני, ולכן, כשקראו את המגילה או ארבע פרשיות בראשון, אין צורך לחזור ולקרוא בשני.

טעמי החכמים הנ"ל

הנה נתבאר, שנחלקו החכמים באיזה אדר יש לקיים את מצוות הפורים בשנה

^א ויש שנוהגין לעשות ימי משתה ושמחה בארבעה עשר ובחמשה עשר של אדר הראשון, וריהטא דמתניתין נמי משמע כן, מדקאמר אלא מקרא מגילה בלבד ומתנות עניים, מכלל דלענין משתה ושמחה זה וזה שוין. ולא נהירא, דהא אמרינן בגמרא, הא לענין הספד ותענית זה וזה שוין, מכלל דשמחה ומשתה ליכא, דעל כרחך לא תליא הא בהא, דאי תליא הא בהא, לאשמעינן דמשתה ושמחה נהגו בהו, וממילא נאסר בהספד, דהא הימים האמורים במגילת תענית האסורים בהספד אין בהן משתה ושמחה. וכן הלכה, שאין צריך להחמיר לעשות משתה ושמחה באדר הראשון. [תוס'].

מעוברת, בראשון או בשני, אבל הכל מודים, שאין צריך לקיימן גם בראשון וגם בשני.

ואמרו, שענין זה שאין צריך לקיימן בשני האדרים, למד מהכתוב, "לְהִיּוֹת עֲשִׂים אֶת שְׁנֵי הַיָּמִים הָאֵלֶּה כְּכֶתֶבְם וְכִזְמָנָם בְּכָל שָׁנָה וְשָׁנָה", המלמד, שכל השנים שוות, כשם שבשנה פשוטה מקיימים את המצוות הללו באדר אחד בלבד, כך בשנה מעוברת מקיימים אותן באדר אחד בלבד.

ולדברי רבי יוחנן ורבי טבי, החכמים הנ"ל נחלקו כיצד להעמיד דרשה זו.

- לדעת רבי אליעזר ברבי יוסי, הסברא אומרת שלעולם יהיה פורים באדר הראשון, ולא באדר השני, כי אין מעבירים על המצוות^א, ולכן הכתוב הנ"ל מלמד, שכשם שבכל שנה אדר הסמוך לשבט הוא העיקר, כך בשנה מעוברת אדר הסמוך לשבט הוא העיקר^ב.

- ולדעת תנא קמא ורבן שמעון בן גמליאל משום רבי יוסי, הסברא אומרת, שלעולם יהיה פורים באדר הסמוך לניסן, כדי לסמוך גאולת פורים לגאולת פסח, ולכן הכתוב הנ"ל מלמד שכשם שבכל שנה אדר הסמוך לניסן הוא העיקר כך בשנה מעוברת אדר הסמוך לניסן הוא העיקר.

ולדברי רבי אלעזר, טעמם של תנא קמא ורבן שמעון בן גמליאל משום רבי יוסי, שאדר שני הוא העיקר, כי נאמר "לְקַיֵּם אֶת אֲגֻרַת הַפּוּרִים הַזֹּאת הַשָּׁנִית" (אסתר ט' כ"ט), ללמד, שיש לקיימן באדר השני. אמנם אם מהכתוב הזה לבדו, היה מקום לומר, שיש לקיימן שתי פעמים, גם בראשון וגם בשני. ולכן נאמר גם "לְהִיּוֹת עֲשִׂים אֶת שְׁנֵי הַיָּמִים הָאֵלֶּה כְּכֶתֶבְם וְכִזְמָנָם בְּכָל שָׁנָה וְשָׁנָה", ללמד שכשם שבכל שנה נעשים פעם אחת, כך גם בשנה מעוברת יהיו נעשים פעם אחת.

^א דהכי תניא במכילתא, "ושמרתם את המצוות", אם באת מצוה לידך אל תחמיצנה. [רש"י]. מכאן קשה להא דאמרין בפרק איזהו מקומן בגמרא, דקאמר שירי הדם היה שופך על יסוד מערבי של המזבח, ודייק טעמא דאמר קרא "אל יסוד מזבח העולה". וקשה התם למה לי קרא, תיפוק ליה דאין מעבירין על המצוות, וכשהוא יוצא מפתח ההיכל שהוא מערב ביסוד מערבי הוא דפגע ברישא. (א) ויש מפרשים, דלא שייך למימר אין מעבירין על המצוות אלא היכא שיש לפניו שתי מצות שיש לו לעשות קודם אותה דפגע ברישא, וזה אינו, דהכא ליכא אלא מצוה אחת, ואפילו הכי מפרש הטעם משום דאין מעבירין. (ב) ורבינו יהודה תירץ, דאי לאו קרא הוה אמינא דאין מעבירין לכתחילה, הא דיעבד שרי, משום הכי איצטריך דאסור בדיעבד. (ג) אי נמי נראה התם דמטעם דאין מעבירין לא חזינן אלא דכל מערבי של מזבח כשר, אבל יסוד לא חזינן דצריך, משום הכי איצטריך קרא לאשמועינן יסוד. [תוס'].
^ב אכן סברא זו היא לענין לכתחילה, שאין לעבור על המצוות, אבל בדיעבד, אם עבר על אדר ראשון, יעשה באדר שני.

דף ז'

"לְקַיֵּם אֶת אֲגֶרֶת הַפּוּרִים הַזֹּאת הַשְּׁנִית"

א. נתבאר, שלדעת תנא קמא ורבן שמעון בן גמליאל משום רבי יוסי, הכתוב, "לְקַיֵּם אֶת אֲגֶרֶת הַפּוּרִים הַזֹּאת הַשְּׁנִית", בא ללמד, **שבשנה מעוברת מקיימים את מצוות פורים באדר שני ולא באדר ראשון.**

ב. ורבי אליעזר ברבי יוסי החולק על כך, אומר, שהכתוב הזה בא ללמד **ששתי תקנות היו, וכמאמר רב שמואל בר יהודה, בתחילה קבעוה בשושן, ולבסוף בכל העולם כולו.**

קביעת פורים לדורות

לדברי רב שמואל בר יהודה, **בשנה שניה**, [כלומר בשנה שאחר נס פורים], **שלחה אסתר לחכמים, קבעוני לדורות**, להיות פורים יום טוב, ולקרוא בו את המגילה, להיות לי לשם.

ומתחילה לא רצו חכמים לעשות כן, ואמרו לה, קנאה את מעוררת עלינו לבין האומות, שיאמרו האומות שאנו שמחים להזכיר מפלתן.

והשיבה להם על כך, כבר כתובה אני על דברי הימים למלכי מדי ופרס, ושם יהיו רואים מה שאירע להם על ידי ישראל. וקבלו חכמים את דבריה.

כתיבת מגילת אסתר

לדברי רב ורב חנינא ורבי יוחנן [או רבי יונתן] ורב חביבא, **מתחילה כשבקשה אסתר מהחכמים שיכתבו מגילתה לדורות כשאר כתבי הקודש, ענו לה, נאמר בעין כתיבת מלחמות עמלק "הָלֹא כְּתַבְתִּי לָךְ שְׁלִישִׁים"^א בְּמוֹעֶצַת יְדָעַת^ב (משלי כ"ב כו) "שְׁלִישִׁים" ולא רבעים.**

כלומר, הכתוב "הָלֹא כְּתַבְתִּי לָךְ שְׁלִישִׁים" מלמד, שבשלושה מקומות יש לנו להזכיר

^א "שלוש" כתיב.

מלחמת עמלק ולא יותר, וכבר נכתב בשלושה מקומות. (א) האחד בספר שמות, "וַיִּבְאֶם עַמְלֵק וַיִּלָּחֶם עִם יִשְׂרָאֵל בְּרִפְדִּים. וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל יְהוָה בְּחַר לָנוּ אֲנָשִׁים וְצֵא הָלָחֶם בְּעַמְלֵק מִחֵר אֲנֹכִי נָצַב עַל רֹאשׁ הַגִּבְעָה וּמִטָּה הָאֱלֹקִים בִּיָּדִי ... (שמות י"ז). (ב) השני **במשנה תורה,** "זָכוֹר אֶת אֲשֶׁר עָשָׂה לָךְ עַמְלֵק בְּדַרְךְ בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרָיִם ... (דברים כ"ה). (ג) והשלישי **בספר שמואל,** "עַתָּה לָךְ וְהָכִיתָ אֶת עַמְלֵק וְהַחֲרַמְתָּם אֶת כָּל אֲשֶׁר לוֹ וְלֹא תִחַמַּל עָלָיו וְהִמַּתָּה מֵאִישׁ עַד אִשָּׁה מֵעַלְל וְעַד יוֹנֵק מִשׁוּר וְעַד שָׂה מִגָּמֶל וְעַד חֲמוּר ... (שמואל א' ט"ו). **ואם כן אין לכתוב פעם נוספת,** ומגילת אסתר היא מענין מלחמת עמלק ולכן אין לכותבה.

אולם לבסוף חזרו ואמרו, שכל האמור בתורה נחשב אחד^א. ואם כן לא נכתב עד עתה אלא בשני מקומות. (א) מקום אחד הוא בספר שמות ובמשנה תורה. (ב) ומקום שני הוא בספר שמואל. ועדיין יכולים לכתוב פעם שלישית במגילת אסתר.

-

כל מקום שנשנה דין בסדר מועד, על ידי ארבעת החכמים הללו, רב, רבי חנינא, ורבי יוחנן, ורב חביבא, יש המזכירים את רבי יונתן, תחת רבי יוחנן.

"כָּתַב זֹאת זְכָרוֹן בְּסֵפֶר"

נתבאר, שמתחילה אמרו חכמים, שיש למנות את מלחמת עמלק שבספר שמות ואת מלחמת עמלק שמשנה תורה כשתי כתיבות של מלחמת עמלק. ולבסוף אמרו חכמים, שיש למנות את שתי הפרשות הללו ככתיבה אחת.

ומבואר שנחלקו חכמים בסברא זו, בביאור הכתוב "וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה כָּתַב זֹאת זְכָרוֹן בְּסֵפֶר וְשִׁים בְּאָזְנֵי יְהוָה כִּי מַחָה אֶמְחֶה אֶת זְכָר עַמְלֵק מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם" (שמות י"ז י"ד).

לדעת רבי יהושע – שתי כתיבות שבתורה נחשבות כשתיים, וכך הוא ביאור הכתוב. "כָּתַב זֹאת", מה שכתוב כאן בספר שמות. "זְכָרוֹן", מה שכתוב במשנה תורה. "בְּסֵפֶר", מה שכתוב בנביאים בספר שמואל.

ולדעת רבי אלעזר המודעי – שתי כתיבות שבתורה נחשבות כאחת, וכך הוא ביאור

^א כן פירש רש"י. וילי"ע למה לא פירש טעם אחר, והוא, שבשני המקומות הללו מדובר באותה מלחמה ממש, אבל אם היו שתי מלחמות שונות, אף שנכתבו בתורה, היו נחשבות כשתיים.

הכתוב. "כְּתָב זֹאת", מה שכתוב כאן ובמשנה תורה. "זְכָרוֹן", מה שכתוב בנביאים. "בְּסֵפֶר", מה שכתוב במגילה.

טומאת ידים במגילות

במסכת שבת מבואר, שחכמים גזרו על כתבי הקודש, שהנוגע בהם, ידיו טמאות לתרומה.

ונחלקו חכמים במגילות, האם דינן כשאר כתבי הקודש, לטמא את ידי הנוגע בהן. ומחלוקתם מבוארת בטבלה הבאה.

רבי יהושע	רבי שמעון	רבי יוסי	רבי מאיר	
	מקולי בית שמאי ומחומרי בית הלל	מחלוקת בית שמאי ובית הלל	לא מטמא	קהלת
	מטמא	מטמא	מחלוקת בית שמאי ובית הלל	שיר השירים
	מטמא			רות
לא מטמא	מטמא			אסתר

ודעת רב יהודה אמר שמואל כרבי יהושע, שמגילת אסתר אינה מטמאה את הידים. ואף שמודה רב יהודה שנאמרה ברוח הקודש, מכל מקום לא נאמרה להיכתב, אלא להיאמר, ואינה בכלל כתבי הקודש^א.

^א משמע דסבר דמותר לקרותה על פה. וקשה דהיכי פליג על סתם משנה דלקמן דתני, קראה על פה לא יצא ... לכך נראה לפרש, דהא דקאמר לא ניתנה ליכתב, ברוח הקודש, אבל מדרבנן ניתנה ליכתב ולקרות. [ואכתי קשיא דהא אמרינן בפרק הממונה ... נמשלה אסתר לאילת השחר, מה שחר סוף הלילה, אף אסתר סוף הנסים. ופריך והא איכא חנוכה, ומשני ניתן ליכתב קאמר, ופריך הניחא למאן דאמר ניתן ליכתב, אלא למאן דאמר לא ניתן ליכתב מאי איכא למימר. ואין לומר דהא דניתן ליכתב מדרבנן קרי כתיבה, דאם כן הדרא קושיין לדוכתא, דהא איכא חנוכה שניתנה לכתוב מדרבנן במגילת תענית. ותיריך הר"ר אלחנן, [לעולם מדרבנן], וכתיבה דמגילה מהניא טפי, דהא צריכה גידין

סברות המחלוקת בענין קהלת

נתבאר, שנחלקו חכמים אם קהלת הוא בכלל כתבי הקודש המטמאים את הידים או לא.

ומבואר, שדעת רבי שמעון בן מנסיא כדעת האומרים שקהלת אינו מטמא את הידים. וטעמו, משום שלדעתו האמור בספר קהלת מחכמת שלמה הוא, ולא דברים שנאמרו ברוח הקודש.

וחכמים שנחלקו עליו אמרו, שקהלת נאמר ברוח הקדש, ומטמא את הידים. שכן דברים שנאמרו בחכמת שלמה היו מרובים מאוד, כמו שנאמר "וַיִּדְבֹּר שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים מִשָּׁל וַיְהִי שִׁירוֹ חֲמִשָּׁה וְאַלְף" (מלכים א' ה' י"ב), ומתוך כך שדווקא קהלת נכתב ולא שאר דברים, על כרחך קהלת אינו כשאר חכמת שלמה, אלא דברים שנאמרו ברוח הקדש.

ואין לומר שבאמת קהלת הוא כשאר דברים של חכמת שלמה וארע שאלו נכתבו ואלו לא שהרי נאמר "אֶל תּוֹסֵף עַל דְּבָרָיו כִּי יוֹכִיחַ בְּךָ וְנִכְזָבְתָּ" (משלי ל' ו') ללמד שדווקא את אלו הותר לכתוב ולא שאר דברים ועל כרחך הטעם כי באלו יש מעלה על שאר דברי שלמה שאלו נאמרו ברוח הקדש.

אסתר ברוח הקדש נאמרה

בברייתא הובאו דברי ארבעה תנאים שלמדו מתוך האמור במגילת אסתר, שנתנה המגילה ברוח הקודש, אולם על כולם ניתן להקשות.

א. רבי אליעזר אומר, ראייה לכך שמגילת אסתר נאמרה ברוח הקודש, שנאמר בה, "וַיָּבֹא הֶמָן וַיֹּאמֶר לוֹ הַמֶּלֶךְ מֶה לַעֲשׂוֹת בְּאִישׁ אֲשֶׁר הַמֶּלֶךְ חָפֵץ בִּיקְרוֹ וַיֹּאמֶר הֶמָן בְּלָבוֹ לְמִי יִחַפֵּץ הַמֶּלֶךְ לַעֲשׂוֹת יָקָר יוֹתֵר מִמֶּנִּי" (אסתר ו' ו'), ואם לא נאמרה המגילה ברוח הקדש, מניין ידעו כותבי המגילה, מה אמר בלבו.

ואמרו, שיש לדחות ראייה זו, כי אפשר שידעו מסברא שאמר כן בלבו, שכן שכששאל אותו המלך מה לעשות יקר לאיש אשר חפץ ביקרו, הפריז מאוד בטובה שיש לעשות לו, אם כן, ודאי היה סבור שהוא אותו האיש שהמלך חפץ ביקרו.

ב. רבי עקיבא אומר, ראייה לכך שמגילת אסתר נאמרה ברוח הקודש, שנאמר בה

ושרטוט, וכמה דברים דלא צריכי במגילת תענית. [תוס']

"וַיִּבְהַעַתְּ תָרַח אֶסְתֵּר בַּת אֲבִיהָ לְדָד מֶרְדֳּכָי אֲשֶׁר לָקַח לוֹ לְבָת לְבֹא אֶל הַמֶּלֶךְ לֹא בִקְשָׁה דָּבָר כִּי אִם אֶת אֲשֶׁר יֹאמַר הִגִּי סָרִיס הַמֶּלֶךְ שְׁמֹר הַנָּשִׁים וְתִהְיֶה אֶסְתֵּר נִשְׂאֵת חֵן בְּעֵינֵי כָל רְאִיָּה" (אסתר ב' ט"ו), ואם לא נאמרה המגילה ברוח הקדש, מנין ידעו כותבי המגילה, שנשאה חן בעיני כל רואיה.

ואמרו, שיש לדחות ראיה זו, כי אפשר שידעו זאת מסברא, שהרי נעשה לה נס, שכל אחד ואחד נדמתה לו כאומתו, כפי שיתבאר בהמשך המסכת, והיו אומרים בפייהם, זו משלנו היא, ועל ידי זה ידעו שנשאה חן בעיני כל רואיה.

ג. רבי מאיר אומר, ראיה לכך שמגילת אסתר נאמרה ברוח הקודש, שנאמר בה על מה שרצו בגתן ותרש להרוג את אחשורוש, "וַיִּוָּדַע הַדָּבָר לְמֶרְדֳּכָי וַיִּגֵּד לְאֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה וְתֹאמַר אֶסְתֵּר לְמֶלֶךְ בָּשָׂם מֶרְדֳּכָי" (אסתר ב' כ"ב), ועל כרחך נודע לו הדבר ברוח הקודש שנגלה עליו.

ואמרו, שיש לדחות ראיה זו, כי אפשר שידעו על ידי ששמע הדבר מבגתן ותרש שדברו בלשונם לשון טרשים, והיו סבורים שאינו מבין לשונם, כמאמר רבי חייא בר אבא בהמשך המסכת.

ד. רבי יוסי בן דורמסקית אומר, ראיה לכך שמגילת אסתר נאמרה ברוח הקודש, שנאמר בה "עֲשֶׂרֶת בְּנֵי הַמֶּן בֶּן הַמֶּדְתָּא צָרַר הַיְּהוּדִים הֲרֹגוּ וַיַּבְבֵּהָ לֹא שְׁלָחוּ אֶת יָדָם" (אסתר ט' י') ואם לא נאמרה המגילה ברוח הקדש, מנין ידעו כותבי המגילה, שאף במקומות רחוקים לא שלחו ידם בבזה.

ואמרו, שיש לדחות ראיה זו, כי אפשר ששלחו שלוחים מכל המקומות, לומר דבר זה למרדכי ואסתר, שלא ירע למלך.

עד כאן דברי ארבעת התנאים בבביתא, ודחיות דבריהם.

ה. ואמר שמואל, אם הייתי שם עם התנאים הללו, הייתי אומר דבר שהוא עדיף על דברי כולם, שהייתי אומר ראיה אחרת לכך שמגילת אסתר נאמרה ברוח הקודש, והראיה היא, שנאמר במגילה, "קִיְמוּ וְקַבְּלוּ" הַיְּהוּדִים עֲלֵיהֶם וְעַל זָרָעָם וְעַל כָּל הַנָּלִוִּים עֲלֵיהֶם וְלֹא יַעֲבֹר לְהִיּוֹת עֲשִׂים אֶת שְׁנֵי הַיָּמִים הָאֵלֶּה כְּכַתְּבָם וְכַזְמָנָם בְּכָל שָׁנָה וְשָׁנָה" (אסתר ט' כ"ז), מלמד שִׁקִּימוּ לַמַּעֲלָה מֵה שִׁקְבָּלוּ לַמַּטָּה. ואם לא נאמרה המגילה ברוח הקדש, מנין ידעו כותבי המגילה, מה קבלו למעלה.

ואמר רבא, לדברי כל התנאים הנ"ל יש פירכא, [כלומר יש להקשות עליהם כפי שנתבאר],

* "וקבלו" כתיב.

חוץ משמואל, שאין לדבריו פירכא^א. ואמר רבינא, היינו דאמרי אינשי, טבא חדא פלפלתא חריפתא [=טובה פלפלת חריפה אחת, שאף על פי שהיא קטנה נותנת טעם הרבה], ממלי צני קרי [=ממלא סל דלעת, שאינה נותנת טעם כל כך, אף על פי שהיא גדולה].

ו. רב יוסף אמר ראייה נוספת לכך שמגילת אסתר נאמרה ברוח הקודש שנאמר בה, "וְיָמֵים הָאֵלֶּה נִזְכָּרִים וְנַעֲשִׂים בְּכָל דּוֹר וָדוֹר מִשְׁפָּחָה וּמִשְׁפָּחָה מְדִינָה וּמְדִינָה וְעִיר וְעִיר וְיָמֵי הַפְּרִיִּים הָאֵלֶּה לֹא יַעֲבֹרוּ מִתּוֹךְ הַיְּהוּדִים וְזָכְרָם לֹא יִסּוּף מִזֶּרְעָם" (אסתר ט' כ"ח), ואם לא נאמרה המגילה ברוח הקדש, מנין ידעו כותבי המגילה מה יהיה בעתיד.

ז. ורב נחמן בר יצחק אמר ראייה נוספת לכך שמגילת אסתר נאמרה ברוח הקודש, מסוף הכתוב הנ"ל, "וְזָכְרָם לֹא יִסּוּף מִזֶּרְעָם"^ב, שכן אם לא נאמרה המגילה ברוח הקדש, מנין ידעו כותבי המגילה מה יהיה בעתיד.

"וּמִשְׁלּוֹחַ מְנוֹת אִישׁ לְרֵעֵהוּ וּמִתְּנוֹת לְאֲבִיּוֹנִים"

בענין מצוות יום הפורים נאמר, "כִּי־יָמִים אֲשֶׁר נָחוּ בָהֶם הַיְּהוּדִים מֵאוֹיְבֵיהֶם וַחֲתָדָשׁ אֲשֶׁר נִהְפָּדוּ לָהֶם מִיָּגוֹן לְשִׁמְחָה וּמֵאֲבָל לְיוֹם טוֹב לַעֲשׂוֹת אוֹתָם יָמֵי מִשְׁתָּה וְשִׁמְחָה וּמִשְׁלּוֹחַ מְנוֹת [=מיני מעדנים] אִישׁ לְרֵעֵהוּ וּמִתְּנוֹת לְאֲבִיּוֹנִים" (אסתר ט' כ"ב), וביאר רב יוסף כיצד מקיימים מצוות אלו.

"וּמִשְׁלּוֹחַ מְנוֹת אִישׁ לְרֵעֵהוּ" – "מְנוֹת" לשון רבים, אבל "לְרֵעֵהוּ" לשון יחיד, מכאן שיש לתת שתי מתנות לאיש אחד.

"וּמִתְּנוֹת לְאֲבִיּוֹנִים" – "וּמִתְּנוֹת" לשון רבים, וכמו כן "לְאֲבִיּוֹנִים" לשון רבים, ומכאן שיש לתת שתי מתנות לשני בני אדם, לכל אחד מהם מתנה אחת.

קיום משלוח מנות ומתנות לאביונים באחד

רבי יהודה נשיאה שלח לרבי אושעיא בפורים שני דברים. (א) ירך של עגל משולש

^א וקשה, דלשמואל מי ליכא פירכא, דהא רבא גופיה הוא דאמר פרק רבי עקיבא "קיימו וקבלו", קיימו מה שקבלו כבר, שקבלו התורה שנית בימי אחשורוש, אלמא דאיצטריך קרא לדרשא אחרינא. ויש לומר, דלא חשיב האי פירכא, דהא שפיר שמעינן מינה תרתין, ולא דמי האי פירכא לשאר פירוכות דאינד, דסתר סברתם לגמרי. [תוס'].

^ב אבל מתחילת הכתוב, "וְיָמֵי הַפְּרִיִּים הָאֵלֶּה לֹא יַעֲבֹרוּ מִתּוֹךְ הַיְּהוּדִים", אין ראייה, כי אפשר שלא דיבר הכתוב אלא ביהודים שבאותו הדור. [ע"פ תוס'].

[שלישי לבטן, שהוא משובח]. (ב) וגרבא דחמרא [חבית יין].

שלח רבי אושעיא לומר לרבי יהודה נשיאה, קיימת בנו "ומשלוח מנות איש לרעהו ומתנות לאביונים", כלומר, מאחר ששלחת שתי מנות, קיימת בכך משלוח מנות, ומאחר שאני עני, קיימת בי ומתנות לאביונים^א.

משלוח מנות של רבה למרי בר מר

רבה שלח למרי בר מר ביד אבבי משלוח מנות, שהיה (א) שק מלא תמרים, (ב) וכוס מלא קמח של אבשונא, [שנתייבשו החיטים בתנור בעודן כרמל, וקמח שלהם מתוק לעולם].

אמר לו אבבי, עכשיו יאמר עליך מרי, אי חקלאה מלכא ליהוי [=אם בן כפר נעשה מלך] דיקולא מצואריה לא נחית [=הסל שהיה רגיל להוליך עמו בעודו בן כפר, שמאכיל ממנו לבהמתו, אינו מורידו מראשו], שכך אתה, נעשית מלך, וראש בפומבדיתא, ואינך שולח לו אלא דברים המצויים לכל.

משלוח מנות של מרי בר מר לרבה

לאחר שקיבל מרי את מה ששלח לו רבה, שלח הוא לרבה משלוח מנות, שהיה, (א) סל מלא בתבלין הנקרא זנגויל. (ב) וכוס מלא בפלפלת ארוכה.

אמר אבבי, עכשיו יאמר על כך רבה, אני שלחתי לו דברים מתוקים, והוא שולח לי דברים חריפים.

אכילת אבבי בבית מרי בר מר

אמר אבבי, כשיצאתי מביתו של רבה ללכת לבית אבא מרי בר מר הייתי שבע,

^א כן משמע מגרסת הגמרא לפנינו. ויל"ע מה בא רבי אושעיא להשמיענו. האם בא ללמד שבנתינה אחת יוצא אדם גם ידי משלוח מנות וגם ידי מתנות לאביונים. או שבא ללמד, שהנותן לעני אחד שני דברים, יוצא בכך ידי חובת מתנות לאביונים, ואין צריך לתת דווקא שתי מנות לשני עניים. ואם כן הוא, יל"ע אם הוא חולק על דברי רב יוסף לעיל. או שאינו חולק אלא בא ללמד, שכשאמר רב יוסף שנותן שתי מתנות לשני עניים, לא התכוון שכך חייב לעשות, אלא שיכול לעשות כן, כי ודאי עדיף לתת לעני אחד שתי מנות כל צרכו, אלא שיש רשות לחלק זאת גם לשני עניים. ויל"ע בכל זה. אכן הב"ח והגר"א הגיהו בגמרא שאמר רק "קיימת בנו ומשלוח מנות איש לרעהו" כלומר רק משלוח מנות קיים, ואפשר שבא ללמד שבשני דברים יוצאים ידי חובה כדעת רב יוסף. ועי' בדברי רבינו חננאל גרסא אחרת.

וכשהגעתי לביתו של אבא מרי בר מר, הביאו לפני ששים קערות של ששים מיני קדרה, ואכלתי בהם ששים חלקים, והתבשיל האחרון היה צלי קדר, ואף אותו אכלתי כל כך בתיאבון, עד שרציתי לאכול גם הקערה אחר המאכל.

- ללשון ראשון בגמרא, הסיבה לכך שאכל כל כך, כי באמת היה לו מקום הרבה במעיו לאכול, וכמאמר בני האדם, כפין עניא ולא ידע [=העני רעב ואינו יודע].

- וללשון שני בגמרא, באמת היה שבע מתחילה, אלא שלדברים מבושמים תמיד נמצא מקום נוסף במעי, וכמאמר בני האדם, רווחא לבסימא שכיח [=נמצא מקום ורווח במעי לדבר מתוק ומבוסס]

החלפת סעודה

אביי בר אבין ורבי חנינא בר אבין היו מחליפים סעודותיהם זה עם זה, שנה אחת היה זה אוכל אצל זה, ובשנה השניה זה אצל זה^א.

מיחייב איניש לבסומי בפוריא

אמר רבא, מיחייב איניש לבסומי בפוריא [=חייב אדם להשתכר בין בפורים], **עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי^ב.**

רבה שחט את רבי זירא על ידי שכרות

רבה ורבי זירא עשו סעודת פורים יחד, נשתכרו בסעודה, קם רבא, ושחט את רבי

^א בגמ' אמרינן אביי בר אבין ורבי חנינא בר אבין מחלפי סעודתייהו להדדי. ופירש הר"ן, לא היה אחד מהם כדי לשלוח ולהשאיר לעצמו, ולפיכך כל אחד שולחים סעודתן זה לזה, כדי לאכול סעודת פורים, ולקיים מצות משלוח מנות ... ורש"י פירש, מחליפין סעודתייהו, זה אוכל עם זה בפורים של שנה זו, ובשנה סועד חבירו עמו. והקשה ב"י לפירוש רש"י, דאם כן לא היה מקיימים משלוח מנות איש לרעהו. ואם תאמר שהיו שולחין מנות איש לרעהו, אם כן מאי קא משמע לן. עכ"ל. ונראה לעניות דעתי, דלרש"י הוה רבותא בזה שהיו אומרים בפירוש שזה יאכל עם זה, ואחר כך להיפוך, דהוא אמינא, דהוה כמו הלואה, ואין כאן מנות, דהוא מתנה דוקא, קא משמע לן דאפילו הכי היו יוצאים, דהיינו שבשנה זו יצא זה שמזמין לחבירו, וחבירו היה שולח לאיש אחר, ולשנה שניה היה להיפוך. אלא שיש לדקדק, למה לא פירש רש"י באמת הכל על שנה אחת, ושניהם יצאו. ואפשר לומר, דבזה הוה באמת הלואה גמורה, כיון שנראה לכל שתיכף מקבל תשלומין, והיה תנאי ביניהם, מה שאין כן אם היו בשני שנים, לא היה נראה כמו תשלומין ... [ט"ז] או"ח סימן תרצ"ה ס"ק ה'. ועי' מו"ק דף כ"ז ע"ב לענין סעודת הבראה שאמרו שם גם כן לשון זה, מחלפי סעודתייהו, ושם ניתן לפרש רק כפירוש רש"י.

^ב בירושלמי, ארורה זרש ברוכה אסתר, ארורים כל הרשעים ברוכים כל היהודים. [תוס'].

זירא, למחרת התפלל עליו והחייהו.

לשנה אחרת אמר לו רבא לרבי זירא, יבוא מר, ונעשה סעודת פורים יחד. השיב לו רבי זירא, לא בכל שעה ושעה מותרחש נס.

סעודת פורים שאכלה בלילה

אמר רבא, סעודת פורים שאכלה בלילה, [כלומר בליל ארבעה עשר בניסן], **לא יצא ידי חובתו, שנאמר "לַעֲשׂוֹת אוֹתָם יְמֵי מִשְׁתָּה וְשִׁמְחָה"**, משתה ושמחה ביום ולא בלילה.

שמע דבר חדש וחזר עליו ארבעים פעמים

מעשה שהיה רב אשי יושב לפני רב כהנא ביום הפורים, ונתאחר היום, ולא באו התלמידים לבית המדרש.

שאל האחד – מדוע לא באו חכמים היום לבית המדרש.

השיב לו חברו – שמא טרודים הם בסעודת פורים.

חזר ושאל – וכי לא היו יכולים לאכול בליל ארבעה עשר?

השיב לו חברו – וכי לא שמע כבודו את מאמרו של רבא, שסעודת פורים שאכלה בלילה לא יצא ידי חובתו?

חזר ושאל – האם כך אמר רבא?

השיב לו – כן.

חזר על כך ארבעים פעמים, ונעשה דומה לו כמונח בכיסו.

דברים האסורים בשבת ומותרים ביום טוב

שלושים ותשע מלאכות נאסרו בשבת, הן [=אבות המלאכה] וכל הדומה להן [=התולדות].

ולדברי הכל, ביום טוב הותרו המלאכות לצורך הכנת אוכל נפש, [כגון לשחוט, ולבשל, ולאפות], שנאמר, **"כָּל מְלָאכָה לֹא יַעֲשֶׂה בָּהֶם אֶךְ אֲשֶׁר יֵאָכֵל לְכָל נֶפֶשׁ הוּא לְבָדוּ יַעֲשֶׂה לָכֶם"** (שמות י"ב ט"ז).

- ולדעת משנתנו, דווקא מלאכות שבהם מכינים אוכל נפש עצמו הותרו ביום טוב, [כגון שחיטה ובישול], **אבל לצורך הכנת מכשירי אוכל נפש, לא הותרו מלאכות,** [כגון לעשות סכין לשחיטה, ולעשות סיר לבשל בו], שנאמר "הוא לְבַדּוֹ יַעֲשֶׂה לָכֶם", "הוא" מיעוט הוא, לומר "הוא" ולא מכשיריו. וזהו ששנינו במשנתנו, אין בין יום טוב לשבת אלא אוכל נפש בלבד. [והכתוב "לָכֶם", נדרש כך, "יַעֲשֶׂה לָכֶם" ולא לנוכרים, שלא הותרו מלאכות ביום טוב אלא לצורך אוכל נפש של ישראל].

- ולדעת רבי יהודה, פעמים הותרו מלאכות ביום טוב גם לצורך הכנת מכשירי אוכל נפש, וזאת כשלא יכלו לעשות זאת מערב יום טוב, שכן נאמר, "הוא לְבַדּוֹ יַעֲשֶׂה לָכֶם", והכתוב "לָכֶם" ריבוי הוא, לומר "לָכֶם" לכל צרככם, ובכלל זה מכשירי אוכל נפש. אלא שהמיעוט "הוא" בא ללמד, שדווקא כשלא יכלו לתקן את מכשירי אוכל נפש מערב יום טוב, מותר לתקנם ביום טוב, אבל כשיכלו לעשות זאת מערב יום טוב, אסור לעשות זאת ביום טוב^א.

ולדברי הכל, החילוק המבואר כאן בין שבת ליום טוב הוא לענין לכתחילה, שבשבת כל המלאכות אסורות, וביום טוב הותרו לכתחילה מלאכות אוכל נפש או אף מלאכות מכשירי אוכל נפש.

אכן לענין דיעבד, יש חילוק אחר, שהמחלל שבת במה שאסור לעשות בו, נענש בסקילה וכת, והמחלל יום טוב במה שנאמר בו, לוקה בלבד.

חילוק בין שבת ויום הכפורים

יום הכפורים נאסרו בו כל המלאכות כמו בשבת, ולא הותרו בו מלאכות אוכל נפש, ומכל מקום, יש דברים שבהם יש חילוק בין שבת ליום הכפורים.

א. עונשו של מחלל.

העושה מלאכה בשבת בפני עדים ואחר שהתרו בו שלא יעשה, נענש בידי אדם, שהוא נידון בבי"ד לסקילה. והעושה מלאכה ביום הכפורים, עונשו כרת, ואינו נענש בידי

^א מודלא פליגי אלא במכשירין, מכלל דגוף המאכל שרי לעשות ביום טוב אף על גב דאפשר לעשות מערב יום טוב, ומדברי יהודה נשמע לרבנן, דהא לא פליגי עליה אלא במכשירין. ואם כן קשיא דאמר בפרק המצניע ... ויש לומר, דודאי אוכל נפש המתקלקל אם עושהו מאתמול, מותר לעשות ביום טוב, אבל אוכל נפש דעדיף טפי כשהוא עשוי מאתמול, כגון ההוא דהמצניע, אסור לעשותו ביום טוב, אבל מכשירין דלא מתקלקל כשנעשו מאתמול, בהא ודאי יש לחלק בין היכא דאפשר ללא אפשר. [תוס].

אדם. [ובהמשך יתבאר בעזה"י, אם כן הדין גם כשהתרו בו, או שכשהתרו בו יש בו מלקות].

ב. חיוב תשלומין.

מי שעשה מלאכה בשבת, ובאותה מלאכה מתחייב לשלם ממון, כגון שהדליק ממון חבריו בשבת, שבכך עשה מלאכת הבערה בשבת, וגם מתחייב ממון חבריו, שמזיקו, מאחר שעל פעולתו זו הוא מתחייב בנפשו, הרי זה **פטור מתשלומים**, שנאמר, "וְלֹא יִהְיֶה אִסּוֹן עָנוֹשׁ יַעֲנֹשׁ" (שמות כ"א כ"ב), לומר, דווקא כשאין אסור ואינו מתחייב בנפשו, משלם, אבל אם היה אסון, ומתחייב על כך בנפשו, פטור מתשלומים.

ויש מי שאומר, שדווקא עושה מלאכה בשבת שהוא מתחייב מיתה בידי אדם, **נפטר מתשלומים**, אבל העושה מלאכה ביום הכפורים, מאחר שאינו מתחייב מיתה בידי אדם, אף על פי שחייב כרת בידי שמים, אינו נפטר בכך מתשלומים. ונמצא שלדבריהם יש חילוק נוסף בין שבת ליום הכפורים, שבשבת, העושה מלאכה ומזיק, פטור מתשלומים, וביום הכפורים, העושה מלאכה ומזיק לחבריו, חייב בתשלומים. אכן דעת משנתנו, כדעת רבי נחוניא בן הקנה, שיום הכפורים שווה לשבת לדין זה, ומאחר שמתחייב כרת, פטור מתשלומי ממון.

עונש עובר עבירה שיש בה כרת

לדברי הכל, מי שעבר במזיד עבירה שעונשה כרת, ולא היו עדים והתראה בדבר, הרי זה ענוש כרת ולא שום עונש אחר.

ונחלקו חכמים מה דינו, כשהתרו בו קודם העבירה שלא יעשה, ועבר על ההתראה, ועשה את העבירה בפני עדים.

א. **לדעת רבי חנינא בן גמליאל**, כל עבירה שעונשה כרת, אם התרו בו קודם שיעבור, שלא יעשה, ועבר על ההתראה, ועשה בפני עדים, הרי זה לוקה על כך. ומאחר שלקה, נפטר מהכרת, שנאמר "וְאִרְבָּעִים יִכּוּן לֹא יִסִּיף פֶּן יִסִּיף לְהַכּוֹתוֹ עַל אֶלֶּה מִכָּה רַבָּה וְנִקְלָה אַחִידָה לְעִינֶיךָ" (דברים כ"ה ג'), לומר לך, כיון שלקה, הרי הוא כאחיד. ולדברי רב נחמן, אין מי שחולק על רבי חנינא בן גמליאל, לומר, שלוקה ולא יפטר מכרת.

ב. **ולדברי רבי יוחנן, חבריו של רבי חנינא בן גמליאל חלוקים עליו, ואומרים**, אף על פי שהוא לוקה, אינו נפטר בכך מהכרת, ונמצא שכשהתרו בו לוקה ומתחייב כרת.

- ואמר רבא, שיש להביא ראיה ממשנתנו שכן דעת חכמים, שכן מבואר במשנתנו שיום הכפורים עונשו בידי שמים, ומשמע שכן הדין לעולם, אף אם התרו בו ולוקה, וזאת, משום שגם

כשלוקה, עדיין ענוש כרת בידי שמים.

אולם רב נחמן ורב אשי דחו ראייה זאת וישבו את משנתנו באופן אחר

- נחמן אמר, שניתן להעמיד את משנתנו כדעת רבי יצחק, האומר, שאין מלקות כלל בחייבי כריתות, כמבואר להלן באות ג', ולעולם עונשו כרת.

- ורב אשי אמר, שניתן להעמיד את משנתנו אף כרבי חנינא בן גמליאל, האומר, שיש מלקות או כרת, ומה ששנינו שיום הכיפורים עונשו בידי שמים, כי זה עיקר עונשו.

ג. ולדעת רבי יצחק, אין מלקות כלל בכל חייבי כריתות, ולעולם, אף אם התרו בו, מתחייב כרת ואינו לוקה.

והטעם לכך, שכן כל חייבי כריתות [של עריות] היו בכלל הכתוב "וְנִכְרְתוּ הַנִּפְשֹׁת הָעֹלֶשֶׁת מִקֶּרֶב עַמָּם" (ויקרא י"ח כ"ט), והסיבה שנאמר באיסור אחרות^א כרת בפני עצמו, "וְאִישׁ אֲשֶׁר יִקַּח אֶת אֶחָתוֹ בֵּת אָבִיו אוֹ בֵּת אִמּוֹ וְרָאָה אֶת עֲרֹתָהּ וְהָיָא תְרָאָה אֶת עֲרֹתוֹ חֶסֶד הוּא וְנִכְרְתוּ לְעֵינֵי בְנֵי עַמָּם עֲרֹת אֶחָתוֹ גֵּלָה עֹנֵו וְשָׂא" (ויקרא כ' י"ז), ללמד שעונשה כרת בלבד, ולא מלקות, אף אם התרו בהם, ומכאן לכל חייבי כריתות שדינם כן^ב.

דף ח'

חילוק בין מודר הנאה למודר מאכל

המודר הנאה מחבירו, אסור להנות ממנו כל מיני הנאות, בין הנאות של אכילה, ובין שאר הנאות, אף שאינן מביאות לידי אכילה, כגון לקבל בהשאלה כלים שאין מבשלים בהם, ואפילו אם רגילים להשאילם ללא שכר, שנמצא שאינו משתכר ממון בשאלתם.

והמודר מאכל מחבירו, אסור להנות ממנו הנאות המביאות לידי אכילה, ובכלל זה כלים שמבשלים בהם [אפילו אינם שווים פרוטה], וכן כל שאר כלים שרגילים להשכירם

^א ואף על גב דנדה נמי נשנית באותה פרשה, לדבר שנתחדש בה נשנית, להערה. [רש"י].

^ב כן פירש הקונטרס, שכל חייבי כריתות של עריות היו בכלל "ונכרתו הנפשות העושות" וכו'. וקשה, דאם כן הוי ליה למימר אחרות בכלל היתה, כלומר בכלל ונכרתו הנפשות, ולא היה לו לכתוב כרת בה. ויש לומר דהכי פירוש, חייבי כריתות בכלל היו פירוש, בכלל המלקיות, דבכל אחת ואחת יש לאו, ולמה יצאת כרת באחרות בלא לאו, שהרי הכרת לא איצטריך, שהרי היתה בכלל ונכרתו, אלא ודאי יצתה לדונה בכרת, ומינה נגמר לכל האחרים כדין דבר שהיה בכלל. [תוס']

[בפרוטה או יותר], שאם הוא מקבלם בהשאלה, נהנה הנאת ממון, שלא היה צריך לשלם על שכירותם, וכל ממון הנאה המביאה לידי אכילה היא, שיכול לקנות מאכלים בממון, אבל הנאה שאינה מביאה לידי אכילה, מותר להנות, כגון לקבל בהשאלה כלים שאין מבשלים בהם, שרגילים להשאילם ללא שכר.

ויתור ודריסת הרגל

יש דברים שבני אדם רגילים לוותר בהם לאחרים, ואינם מקפידים אם נהנים בהם משלהם, כגון דריסת הרגל, כלומר שעוברים בני אדם דרך רשותו במקום שאינו אכפת לו^א.

ולדברי הכל, דברים כאלו מותרים הם למודר מאכל, כי אין זו הנאה של ממון, ולא הנאה המביאה לידי אכילה.

אבל נחלקו חכמים, אם הדברים הללו מותרים למודר הנאה.

- לדעת משנתנו ורבי אליעזר, ויתור אסור במודר הנאה, ולכן אסור למודר לעבור דרך רשותו של מדיר, אף על פי שאינו מקפיד על הנאה זו.

- ויש אומרים שויתור מותר במודר הנאה, ולכן גם מודר הנאה מותר לעבור דרך רשותו של מדיר.

חילוק בין נדר לנדבה

המתחייב להביא קרבן עולה או שלמים, שאמר "מתחייב אני להביא עולה", או "הרי עלי עולה", הרי זה נדר, ואינו יוצא ידי חובתו עד שיקריב קרבנו, ולכן עליו להפריש בהמה להביאה קרבן, ואם הפריש בהמה לקרבן ומתה או נגנבה או אבדה, לא יצא ידי נדרו, שהרי לא הקריבה, ועליו להביא אחרת, ולהקריבה. [=הנדרים חייב באחריותם].

מי שעמדה בהמה שלו לפניו, ואמר, "הרי זו עולה", או "הרי זו שלמים", הרי זו נדבה, שקיבל עליו להקריב בהמה זו למה שאמר, ולכן מחויב להביאה, ולהקריבה. אכן אם מתה או נגנבה או אבדה, אינו מחויב להביא אחרת תחתיה, שלא התחייב להביא

^א קשה דהא בחזקת הבתים ... שמעינן ... דאדריסת הרגל קפדי ... ותיירץ רבינו תם, דהכא מיירי בבקעה, דלא קפדי בה שום אדם ... [תוס'].

קרבתו בכל אופן, אלא להקריב את זה, [כל זמן שיכול], ואינו חייב באחרת. [=הנדבות אינו חייב באחריותו].

וסיבת החילוק הזה בין נדרים לנדבות מבוארת בכתוב, "וְסִמְּךָ יָדוֹ עַל רֹאשׁ הָעֶלָה וְנִרְצָה לוֹ לְכַפֵּר עָלָיו" (ויקרא א' ד'), שכך דרשו רבי שמעון, את שעליו חייב באחריותו, ואת שאינו עליו אינו חייב באחריותו, כלומר איזה קרבן תלוי ריצויו בכפרתו? זהו קרבן שעליו, שהתחייב ונדר להביאו.

ודווקא לענין זה יש חילוק בין נדרים לנדבות^א, אבל לענין איסור בל תאחר שניהם שווים, ואסור לאחר את הנדר או הנדבה^ב.

דיני טומאת זיבה

א. ראה ראייה אחת של זיבה, דינו כבעל קרי, שהוא מטמא אדם וכלים במגע בלבד, ולא במשכב ומושב ומשא, וטובל ביום ראייתו, ונטהר בערב.

ב. ראה שתי ראיות של זיבה, בין ביום אחד, בין בשני ימים רצופים, מטמא טומאה חמורה, במשכב ומושב^ג ומשא, ואינו נטהר עד שיספור שבעה ימים רצופים נקיים מראייה של זיבה, ויטבול אחריהם.

ג. ראה שלוש ראיות של זיבה, בין ביום אחד, בין בשני ימים רצופים [ביום זה ראייה אחת וביום זה שתי ראיות], ובין בשלושה ימים רצופים [בכל יום ראייה אחת], טומאתו כטומאת הרואה שתי ראיות, אבל חמור ממנו בטהרתו, שלאחר שסופר שבעה נקיים וטובל, עדיין לא נטהר לאכילת קדשים, עד שיביא קרבן לגמור טהרתו.

מנין שזב שראה שלוש ראיות חמור מזב שראה שתיים

רבי סימאי לימד, שענין זה שזב שראה שלוש ראיות חמור מזב שראה שתי ראיות

^א קשיא אמאי לא תני שנדבה באה מן המעשר, דכתיב "וזבחת שלמים" גבי מעשר, ונדר אינו בא אלא מן החולין, וכיון דאמר "הרי עלי" הוי נדר. ויש לומר, דמן הדין לא תנא ליה, משום דאיידי בקרבן שהופרש כבר, ואשמעינן דאין חילוק בעבודתו, אבל בקרבן שלא הופרש, פשיטא ליה, שיש הרבה חילוקים. אי נמי דתנא ושייר ... [תוס'].
^ב ואף על גב דנדבה בקרא דבל תאחר לא כתיבא, הא מרבינן ליה במסכת ראש השנה מגזרה שוה. [רש"י].
^ג שכב או ישב על גבי עשרה בגדים זה על זה, כולן אבות הטומאה, ואפילו לא נגע בהן. ואילו נגע בדבר שאינו משכב ומושב, אינו אלא ראשון לטומאה, ואינו מטמא אדם וכלים אלא אוכלין ומשקין. [רש"י].

מבואר בכתובים, שכן **מתחילה קרא הכתוב טמא לרואה שתי ראיות, שנאמר**, "וַיִּקְרָא טִיּוֹ ב' **וְלֹאֲחֶר מִכֵּן קָרָא הַכְּתוּב טֹמֵא לְרֹאֵה שְׁלוֹשׁ רְאִיּוֹת, שנאמר**, "וְיִזְאֶת תִּהְיֶה טִמְאָתוֹ בְּזֹבֹב" כִּי בִּשְׁוֹ אֶת זֹבֹב אוֹ חֲתָתִים בִּשְׁוֹ **מִזֹּבֹב טִמְאָתוֹ** הוא" (ויקרא ט"ו ב'), ומכאן, שחלוקים הם זה מזה, הוראה שתי ראיות אין בו קרבן, והוראה שלוש ראיות יש בו קרבן.

ואין לומר שהוראה שתיים טמא טומאה חמורה, ואינו טעון קרבן, והוראה שלוש טעון קרבן, ואינו טמא טומאה חמורה, כי זה שראה שלוש ראה גם שתיים, וכבר נטמא טומאה חמורה, ואיך יצא מטומאתו זו בראיה נוספת.

וכמו כן אין לומר, שהוראה שתיים עדיין אינו מטמא טומאה חמורה, אלא רק טעון קרבן, והוראה שלוש טעון קרבן וגם מטמא טומאה חמורה. והסיבה שאין לומר כן, כי נאמר, "וַעֲשֵׂה אֹתָם הַכֹּהֵן אֶחָד חֲטָאת וְאֶחָד עֹלָה וְכֹפֶר עָלָיו הַכֹּהֵן לִפְנֵי ה' מִזֹּבֹב" (ויקרא ט"ו ט"ו) "מִזֹּבֹב" משמע מקצת זובו, מלמד שמקצת זבים מביאים קרבן ומקצת אינם מביאים, ואם כן בשתי ראיות נעשה זב בלא קרבן, ובשלוש הוא זב ומביא קרבן, ולא להיפך.

ומעתה מהכתוב **"וְכֹפֶר עָלָיו הַכֹּהֵן לִפְנֵי ה' מִזֹּבֹב" למדנו, שטומאה חמורה באה תחילה, ומקצת מהטמאים מביאים גם קרבן על ידי ריבוי ראיות.** ומהכתובים שאמר רבי סימאי למדנו, ששתי ראיות הן השיעור המביא לידי טומאה חמורה, ושלוש ראיות הן השיעור המביא לידי קרבן.

הזב סופר שבעה אף על פי שהוא גם מצורע

ענין זה שהזב טעון ספירת שבעה נקיים, למד מהכתוב **"וְכִי יִטְהַר הַזֵּב מִזֹּבֹב וְסָפַר לוֹ שִׁבְעַת יָמִים לְטַהֲרָתוֹ וְכִבֹּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בְּשׁוֹרֵשׁ מַיִם יִטְהַר"** (ויקרא ט"ו י"ג), כלומר כשתפסק ראית זיבתו יספור שבעה ימים נקיים כדי להיטהר.

ומתוך כך שנאמר **"וְכִי יִטְהַר הַזֵּב מִזֹּבֹב"**, למדנו, שכל שפסק מזובו, יכול למנות שבעה נקיים לטהרת זיבתו, אף אם לא יועיל לו הדבר להיטהר מיד, כגון שהוא גם מצורע, ומחמת צרעתו עדיין יטמא טומאה חמורה, בכל אופן כשפסקה ראית זיבתו, יכול למנות שבעה נקיים.

ולכשיתרפא מצרעתו, ויטבול מיד טבילה ראשונה של מצורע, תעלה לו גם לטהרתו מזיבתו, ונטהר בה מזיבתו ושוב אינו מטמא משכב ומושב ומשא.

ולאחר מכן ימנה שבעה ימים לטהרת צרעתו, ובסוף שבעה טובל שנית לצרעתו, ונטהר בהערב שמש מרוב טומאתו, ומביא קרבנות, שעל ידם נטהר גם לאכילת קדשים.

מנין שזב בעל שתי ראיות טעון ספירת שבעה

כבר נתבאר, שמתוך כך שקרא הכתוב לרואה שתי ראיות טמא, למדנו שבשתי ראיות יש בו כל חומרת טומאת זבה, ואין הרואה שלוש חמור ממנו אלא לקרבן.

אכן היה מקום לומר, שדווקא בחומרת הטומאה שווים הם שמטמאים במשכב ומושב ומשא, אבל בטהרה אינם שווים, והכתוב המלמד שהזב טעון ספירת שבעה, מדבר רק ברואה שלוש ראיות, אבל הרואה שתי ראיות אינו טעון ספירת שבעה.

ומתחילה רצו לומר שענין זה שהרואה שתי ראיות טעון ספירת שבעה כרואה שלוש ראיות למד מבנין אב שכן מאחר שהרואה שתי ראיות מטמא משכב ומושב כרואה שלוש טעון ספירת שבעה כמותו.

אולם דחו זאת כי מצינו בזבה שראתה יום אחד או יומים שגם כן מטמאה משכב ומושב ומשא כרואה שלוש ראיות ובכל זאת הרואה אחת או שתיים אינה טעונה ספירת שבעה כרואה שלוש ואם כן הוא לזב הרואה שתיים אף על פי שטומאתו חמורה כרואה שלוש אינו טעון ספירת שבעה כמותו.

ולפיכך אמרו, שענין זה, שגם זב הרואה שתי ראיות טעון ספירת שבעה, למד מהכתוב, "וְכִי יִטְהַר הַזָּב מִזֹּבּוֹ וְסָפַר לוֹ שִׁבְעַת יָמִים לְטַהֲרָתוֹ" המלמד שכל שנטהר מזובו, אפילו זה שראה שתי ראיות, טעון ספירת שבעה נקיים.

ועל כרחק בא הכתוב לומר שכל זב בכלל ספירת שבעה, שכן אם כוונת הכתוב לומר שרק הרואה שלוש ראיות טעון ספירת שבעה, די היה לומר, "וְכִי יִטְהַר הַזָּב וְסָפַר לוֹ שִׁבְעַת יָמִים לְטַהֲרָתוֹ", ומתוך כך שהזכיר הכתוב "מִזֹּבּוֹ", ריבוי הוא, לומר שכל זב בכלל.

מדיני נגעים

בסוגיתנו מבוארים החילוקים בין טומאת מצורע מוסגר לטומאת מצורע מוחלט, ובין סדר טהרת מוסגר לבין סדר טהרת מוחלט. ולפיכך הבאתי כאן מתחילה מדיני נגעים, לומר מתי המצורע מוסגר, ומתי הוא נעשה מוחלט.

א. טומאת צרעת על ידי נגעים שבאו בבשר בריא.

נגעים שבאו בבשר בריא יש בהם שני הסגרות, כלומר, אם לא נמצא בהם סימן טומאה

מוחלט מיד, מסגירים אותם שבוע אחד, ושבוע שני, ובסוף כל שבוע רואים אותם, אם באו בהם סימני טומאה, מטמאים אותם, ואם לאו, מסגירים שוב או מטהרים.

ובשלושה אופנים מטמאים אותם להיות המנוגע מצורע מוחלט. (א) אם יש בנגע **שער^א לבן**. הוא טמא בכל שלב שימצא בו השער הלבן, [בין אם נמצא בו השער הלבן מתחילתו. ובין אם נמצא בו השער הלבן בסוף הסגר ראשון או שני. ובין אם נמצא בו השער הלבן אחר שכבר טהרו אותו משום שהוחלש אחר שהוסגר]. (ב) אם יש בנגע **מחיית בשר חי**. הוא גם כן טמא בכל שלב שימצא בו מחיית הבשר החי, [בין אם נמצא בו מתחילתו. ובין אם נמצא בו בסוף הסגר ראשון או שני, ובין אם נמצא בו אחר שכבר טהרו אותו משום שהוחלש אחר שהוסגר]. (ג) אם **פשה הנגע** בסוף הסגר ראשון או בסוף הסגר שני^ב או אחר שכבר טהרו אותו.

ב. טומאת צרעת על ידי נגעים שבאו במקום שער.

נגעים שבאו במקום שער, יש בהם שני הסגרות, כלומר, אם לא נמצא בהם סימן טומאה מוחלט מיד, מסגירים אותם שבוע אחד, ושבוע שני, ובסוף כל שבוע רואים אותם, אם באו בהם סימני טומאה, מטמאים אותם, ואם לאו, מסגירים שוב או מטהרים.

ובשני אופנים מטמאים אותם להיות המנוגע מצורע מוחלט. (א) אם יש בנגע **שער צהוב**. הוא טמא בכל שלב שימצא בו השער הצהוב. (ב) אם **פשה הנגע** בסוף הסגר ראשון, או בסוף הסגר שני, הוא טמא, [אבל כשעמד בעיניו בסוף הסגר ראשון, טעון הסגר שני, וכשעמד בעיניו בסוף הסגר שני, הוא מטהר].

ג. טומאת צרעת על ידי נגעים שבאו במקום שחין או מכוה.

נגעים שבאו במקום שחין או מכווה, יש בהם הסגר אחד, כלומר, אם לא נמצא בהם סימן טומאה מוחלט מיד, מסגירים אותם שבוע אחד, אבל אם גם אחר שבוע לא נמצא בהם סימן טומאה, הם מטהרים ואין בהם הסגר שני.

ובשני אופנים מטמאים אותם להיות המנוגע מצורע מוחלט. (א) אם יש בנגע **שער לבן**. הוא טמא בכל שלב שימצא בו השער הלבן. (ב) אם **פשה הנגע** בסוף הסגר ראשון, או אחר שכבר טהרו אותו.

ואף על פי שדין נגעי שחין ודין נגעי מכווה שווים הם, חילקה תורה ביניהם, וכתבה כל אחד בפרשה בפני עצמה, ללמד שאינם מצטרפים זה עם זה לשיעור נגע צרעת, [שאינה מטמאה אלא בשיעור גריס שהוא חצי פול], **ואם היה כחצי גריס בשחין, וכחצי גריס במכווה, אינן מצטרפים לטמא.**

^א שתי שערות לכל הפחות.

^ב ומלשון רש"י בחומש נראה שבסוף הסגר שני הוא טמא אפילו עמד בעיניו ולא פשה ובלבד שלא הוחלש.

חילוק בין מצורע מוסגר למצורע מוחלט

מבואר במשנתנו, שמצורע מוסגר ומצורע מוחלט שווים הם לכל דיני טומאתם, ושניהם משתלחים חוץ לשלוש מחנות. ואין ביניהם חילוק אלא בדבר זה, שמצורע מוחלט טעון **פריעה ופרימה**, ומצורע מוסגר אינו טעון פריעה ופרימה, כי הכתוב, **"וְהִצְרֹעַ אֲשֶׁר בּוֹ הִנֵּגַע בְּגָדָיו יִהְיוּ פְרָמִים וְרָאשׁוֹ יִהְיֶה פָרוּעַ וְעַל שָׁפָם יַעֲטֶה וְטָמֵא טָמֵא יִקְרָא"** (ויקרא י"ג מ"ה) נאמר רק במצורע מוחלט.

לדברי רב שמואל בר יצחק [שאמרם לפני רב הונא], **ענין זה** שמצורע מוסגר אינו טעון פריעה ופרימה, **למד מהכתוב** האמור בו, **"וְרָאָה הַכֹּהֵן אֹתוֹ בַּיּוֹם הַשְּׂבִיעִי שְ�נִית וְהָנֵחַ כָּהֵן הִנֵּגַע** ולא פָשָׁה הִנֵּגַע עֲדָה וְטָהָרוּ הַכֹּהֵן מִסִּפְּחַת הָיָא וְכִבֵּס בְּגָדָיו וְטָהָר" (ויקרא י"ג ו'), שלא נאמר בו **"וויטהר"**, אלא **"וְטָהָר"**, לומר, שכבר היה טהור בדבר מסוים קודם לכן, והוא שלא היה טעון פריעה ופרימה.

אולם רבא הקשה על כך, שכן מצינו לשון זה גם בטהרת הזב, **"וְכִי יִטְהַר הַזָּב מִזֹּבּוֹ וְסָפַר לוֹ שְׁבַעַת יָמִים לְטָהָרְתּוֹ וְכִבֵּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בְּשָׁרוֹ בְּמַיִם חַיִּים וְטָהָר"** (ויקרא ט"ו י"ג), והזב הלא היה טמא עד עתה בכל טומאותיו, ואף על פי כן לא נאמר בו **"וויטהר"** אלא **"וְטָהָר"**, והוא הדין לענין מוסגר, אף על פי שנאמר בו לשון **"וְטָהָר"**, יש לומר שהיה טמא לכל דבריו עד עתה. ולהלן יתבאר בעזה"י מדוע בכל זאת נאמר כאן וכאן **"וְטָהָר"** לא **"וויטהר"**.

ולדברי רבא, ענין זה שמצורע מוסגר אינו טעון פריעה ופרימה, **למד מגוף הכתוב**, **"וְהִצְרֹעַ אֲשֶׁר בּוֹ הִנֵּגַע בְּגָדָיו יִהְיוּ פְרָמִים וְרָאשׁוֹ יִהְיֶה פָרוּעַ וְעַל שָׁפָם יַעֲטֶה וְטָמֵא טָמֵא יִקְרָא"** (ויקרא י"ג מ"ה), שהכתוב הזה שהוא מדבר במי **"אֲשֶׁר בּוֹ הִנֵּגַע"**, כלומר במי שצרעתו תלויה בגופו, וזה מוחלט, שלא יטהר עד שירפא גופו, להוציא את המוסגר, שאם לא ימצאו בו סימני טומאה, נטהר בסוף הסגרו, בלא להמתין שירפא הנגע שיש בו, שאינו מטמא אותו.

דין הזב בין טבילת יום שביעי לראית יום שביעי

כבר נתבאר, שזב שראה שתי ראיות או שלוש, טעון ספירת שבעה ימים נקיים כדי להיטהר. ומבואר, שטבילה שטובל ביום השביעי מועילה לו, ואינו צריך להמתין למוצאי יום שביעי כדי לטבול. אכן **אם לאחר שטבל ביום השביעי ראה ראה נוספת קודם סוף היום, סתר את ספירת שבעה הנקיים, ועליו לספור שבעה אחרים**, ואינו נטהר בטבילת יום שביעי.

ומבואר שכשיראה שוב ביום השביעי אחר טבילתו, אותה ראה מבטלת את כל

טהרתו, ועל ידה מתברר שלא טהר כלל בטבילתו, וכל אותו זמן שאחר טבילתו עדיין היה מטמא טומאה חמורה, וכל מה שישב עליו או שכב עליו באותו זמן נטמא במושב ומשכב שלו.

ואין יוצא מכלל זה אלא כלי חרס שהסיט בין טבילה לראיה, שלגביהם בלבד אנו מחשיבים אותו כטהור באותו זמן, ולא נטמאו. שלענין זה נאמר בו בטהרתו "וכי יטהר הַזֶּבֶב מִזֶּבֶב וְסִפֵּר לוֹ שְׂעֻת יָמִים לְטַהֲרֵתוֹ וְכִבֵּס בְּגָדָיו וְרִחַץ בְּשָׂרוֹ בְּמִים חַיִּים וְטָהַר" (ויקרא ט"ו י"ג), ללמד שגם קודם הטהרה היה טהור^א.

נרפא מצרעתו מיד אינו מטמא בביאה

המצורע מטמא בביאה, כלומר אדם וכלים הבאים לבית שהמצורע בו, נטמאים בביאתם.

אכן אם נרפא המצורע מצרעתו, אף על פי שעדיין לא נטהר בסדר טהרתו, מיד כשנרפא אינו מטמא בביאה^ב, ואפילו חזרה לו הצרעת באותו יום, כל אותו זמן שלא היתה בו הצרעת, לא טימא בביאה.

ולענין זה למד ממה שנאמר בסדר טהרתו, "וְרָאָה הַכֹּהֵן אֹתוֹ בַּיּוֹם הַשְּׂבִיעִי שְׁנִית וְהָנִחַ כֹּהֵן הַנֶּגַע וְלֹא פָשָׁה הַנֶּגַע בְּעוֹר וְטָהַר הַכֹּהֵן מִסִּפְחַת הָיָא וְכִבֵּס בְּגָדָיו וְטָהַר" (ויקרא י"ג ו'), ללמד שגם קודם הטהרה כבר היה טהור לדבר מסוים.

מוסגר נתרבה לשילוח

נתבאר לעיל, שמאחר שלענין פריעה ופרימה נאמר "וְהִצְרוּעַ אֲשֶׁר בּוֹ הַנֶּגַע בְּגָדָיו יִהְיֶה כְּרָמִים וְרֹאשׁוֹ יִהְיֶה כְּרוּעַ וְעַל שִׁפְסָף יֵשֶׁב וְטָמֵא וְטָמֵא יִקְרָא" (ויקרא י"ג מ"ה), למדנו שהכתוב הזה מדבר במי שצרעתו תלויה בגופו, כלומר במצורע מוחלט, ולא במצורע מוסגר, שצרעתו תלויה בימים.

והקשה אביי, אם כן הוא הדין לענין שילוח חוץ למחנה, מאחר שנאמר בו, "כָּל יָמֵי

^א ונראה בעיני, דהא דדרשינן ליה וטהר מלטמא כלי חרס, מדכתביניהו להאי קרא בתר קרא אשר יגע בו הזב, דנפקא לן מיניה היסט כלי חרס לזב, ואין לך עוד טמא שמטמא כלי חרס בהיסט אלא הוא. [רש"י].

^ב כן היה נראה לכאורה מפירוש רש"י. אכן אין הדבר ברור, ויתכן שאינו נטהר מלטמא בביאה עד שיטהר ממש. ויל"ע בדבר.

אֶשֶׁר הִנָּע בּוֹ יְטָמָא טָמֵא הוּא בְּדָד נִשְׁבַּח מִחוּץ לַמִּחְנָה מוֹשְׁבֵי" (ויקרא י"ג מ"ו), נלמד שאין הכתוב מדבר אלא במצורע מוחלט, שצערותו תלויה בגופו, אבל מצורע מוסגר לא יהיה טעון שילוח.

והשיב לו רבא, **שלענין זה נאמר בענין שילוח הריבוי "כָּל יְמֵי אֶשֶׁר הִנָּע בּוֹ"**, לומר, שכל זמן שיש בו נגע, אפילו הוא מוסגר, הרי זה משתלח.^א

חילוק בין טהרת מוסגר לטהרת מוחלט

זה סדר טהרתו של מצורע מוחלט. (א) ביום שנרפא מצרעתו, מביאים לו שתי צפורים חיות טהורות, ועץ ארז, ושני תולעת, ואזוב, את הצפור האחת שוחטים אל כלי חרס על מים חיים, ונוטלים את שאר הדברים, וטובלים בדם הצפור השחטה, ומזים עליו. (ב) ומגלח. (ג) וטובל. (ד) וממתין שבעה ימים. (ה) וביום השביעי חוזר ומגלח את כל שערו. (ו) וטובל. (ז) וביום השמיני מביא את קרבנות טהרתו, (1) אשמו, שממנו ומהשמן נותנים על תנוך אזנו ובהונותיו, (2) וחסאתו, (3) ועולתו.

ומבואר במשנתנו, שסדר טהרתו של הנטהר מתוך הסגר שווה לסדר טהרתו של הנטהר מתוך החלט, להוציא **תגלחת וצפורים**, שישנם במוחלט ולא במוסגר.^ב

ואמר אביי, שענין זה, שאין תגלחת וצפורים בטהור מתוך הסגר, למד מהכתוב האמור בענין, "וַיֵּצֵא הַכֹּהֵן אֶל מַחוּץ לַמִּחְנָה וַיֵּרָא הַכֹּהֵן וַיִּהְיֶה נִרְפָּא נִגַע הַצִּרְעָת מִן הַצִּרְיָע. וַיֵּצֵא הַכֹּהֵן וַיִּלְקַח לַמִּטָּהר שְׁתֵּי צִפּוֹרִים חַיִּים טָהוֹרִים וְעֵץ אֲרֵז וּשְׁנֵי תוֹלְעֹת וְאֶזֶב" (ויקרא י"ד ג'-ד'), שמשמע מהכתוב הזה, שלא נאמרה לקיחת שתי צפורים אלא לזה שטהרתו תלויה בריפוי, כלומר במצורע מוחלט, להוציא מצורע מוסגר, שטהרתו תלויה בחלוף ימי הסגרו.

^א לכאורה יש להביא ראיה ממרים, שנאמר בה, "ותסגר מרים מחוץ למחנה", הרי שכשהיתה מוסגרת, נשתלחה חוץ למחנה.

^ב ויל"ע אם הכוונה רק לתגלחת ראשונה, אבל כל שאר הדברים מאות ג' ואילך ישנם במוסגר, שביום שנרפא טובל, וממתין שבעה ימים, ועושה את כל המבואר לעיל מאות ג' ואילך, או שהכוונה לתגלחת שניה, כלומר אינו עושה טעון תגלחות וכל מה שביניהן, אלא ביום שנרפא טובל, ולמחרת מביא את קרבנותיו, ודין, שעושה רק את המבואר באותיות ו-ז. ומתוך לשון רש"י בד"ה אין בין, משמע כמו האופן הראשון. ומיהו ממדרשת אביי משמע, שכל הלכות היום הראשון לא נאמרו אלא במוחלט. ויל"ע בדבר. שוב הראוני, שכל חספק הזה יתכן כדעת הראשונים, שהמוסגר מביא קרבנות טהרתו, והם המאירי וסיעתו. אולם מתוך פירוש רש"י מבואר, שמוסגר אינו מביא קרבנות כלל, וטהרתו בטבילה בלבד, וכן דעת ראשונים אחרים. ולכאורה כן מבואר במסכת יבמות דף ע"ד ע"ב, שבמצורע מוסגר אין קרבנות. ע"ש.

כתיבת ספרים תפילין ומזוזות

הכל מודים, שתפילין ומזוזות אינן כשרות אלא בלשון הקודש ובכתב אשורי [הוא כתב שלנו], והטעם לכך, כי בפרשת שמע הכתובה בתפילין ובמזוזות נאמר "וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אֶנֶכִּי מְצַוֶּה הַיּוֹם עַל לְבָבְךָ" (דברים ו' ו'), ללמד שיהיו כמות שהן, ולא באופן אחר.

ולענין כתיבת ספרי תורה נביאים וכתובים נחלקו חכמים.

לדעת תנא קמא – ספרי תורה נביאים וכתובים נכתבים בכל לשון. [ולדברי רבא להלן, אף שאמרו חכמים שהספרים נכתבים בכל לשון, מכל מקום אינם נכתבים אלא בכתב אשורי].

ולדעת רבן שמעון בן גמליאל – ספרי תורה נביאים וכתובים נכתבים אך ורק בלשון הקודש או בלשון יונית. [ובדף ט' יתבאר בעזה"י, שלפי תירוץ אחד, מגילת אסתר יוצאת מכלל זה, ואינה כשרה בלשון יונית, אלא בלשון הקודש ובכתב אשורי בלבד].

וביאר רבי יוחנן [בדף ט'], שטעמו של רבן שמעון בן גמליאל מהכתוב, "וְיָפֶתְ אֶלְקִים לִיפֶת וַיִּשְׁכֶּן בְּאֶהֱלֵי שָׁם וַיְהִי כְנָעַן עֶבֶד לְמוֹ" (בראשית ט' כ"ז), כלומר יפיו של יפת ישכון באהלי שם, ויופיו של יפת הוא לשון יונית, שהיא היפה מכל לשונות בני יפת, ומבואר בכתוב שתהא באהלי תורה, וזאת על ידי שתהא התורה נכתבת בלשון זה. **ואמר רבי אבהו אמר רבי יוחנן, הלכה כרבן שמעון בן גמליאל.**

ולדעת רבי יהודה [בדף ט'] – ספרי נביאים וכתובים נכתבים רק בלשון הקודש ואף לא בלשון יונית, ותורה בלבד התיירו לכותבה גם בלשון יונית, ומשום מעשה תלמי מלך מצרים שציוה לתרגם את התורה ליונית, [כפי שיתבאר בעזה"י בדף י']. **מצרים**

תפירתם וטומאת ידיים

לדעת משנתנו, דווקא לענין הכתיבה יש חילוק בין תפילין ומזוזות לספרים תורה נביאים וכתובים, אבל כולם שווים לענין זה שיש לתופרם בגידין^א, ושהם מטמאים את הידיים.

דברים הנפסלים בכל שינוי שהוא

שינוי ברייתא בה מבואר, שספרים ששינה בהם אחד מהשינויים הבאים, אינם

^א הלכה למשה מסיני הוא בתפילין ומזוזות שיהו תפורין בגידין, ובספר תורה נחלקו במסכת מכות, כשתפרה בפשתן, והשתא אשמעינן מתניתין כמאן דפסל. [רש"י]

- נחשב ככתבי הקודש**, ואינם מטמאים את הידים. ואלו הם השינויים הגורמים לכך.
- א. פסוק שכתוב בלשון הקודש, **ששינה לכותבו לשון תרגום** [=ארמי].
- ב. פסוק שכתוב בלשון תרגום [כגון^א "יגר שְׁהִדְוֶתָא" (בראשית ל"א מ"ז) וכן פסוקים רבים בעזרא ודניאל], **ששינה וכתבם בלשון הקודש**.
- ג. לא שינה את הלשון אבל שינה את הכתב, **שלא כתב בכתב אשורי** אלא בכתב עברי^ב.
- ד. לא שינה לא את הלשון ולא את הכתב, אבל **לא כתב על הקלף** אלא על נייר או דבר אחר.
- ה. לא שינה לא את הלשון ולא את הכתב, וכתב על הקלף, אבל **לא כתב בדיו** אלא בדבר אחר.

דף ט'

- ונחלקו חכמים, אלו דברים פסלה הברייתא על ידי כל אחד מהשינויים הללו.
- א. רבא העמיד את הברייתא הנ"ל בכל כתבי הקודש וכדברי חכמים, **המכשירים ספרים בכל לשון, שלדעתו, אף שמכשירים הם בכל לשון, אינם מכשירים בכל כתב** [=גופן שלהם], **אלא רק בכתב אשורי** [=גופן שלנו].
- אולם אביי הקשה לו**, כי מהברייתא משמע שאפילו בכתב אשורי, אם שינה לשון הקודש ללשון תרגום הספרים פסולים, ואם כן אין להעמיד ברייתא זו כדברי חכמים.
- ב. ולפיכך אמרו, **שברייתא זו היא כדעת רבן שמעון בן גמליאל, האומר, שאפילו בכתב אשורי אין לשנות את הלשון מכמות שהוא**.
- והקשו גם על דברים אלו**, שכן רבן שמעון בן גמליאל מכשיר גם בלשון יונית, ומהברייתא משמע שכל שינוי פוסל ואפילו לשון יונית.
- ג. ולפיכך אמרו, **שברייתא זו היא כדברי הכל, ואינה מדברת בספרים, אלא בתפילין ומזוזות, שבהם כל שינוי פוסל**, כפי שנתבאר לעיל.

^א כן הוא לפי מה שהיה מובן מתחילה שברייתא זו מדברת גם בספר תורה. וקשה אמאי מפסלא בהכי, והלא אילו היה חסר כל אלו השלש תיבות, לא מפסיל בהכי, כדאמרין בגיטין, ספר תורה שחסר יריעה אחת, אין קורין בו, משמע דווקא יריעה אחת, אבל פסוק אחד לא. ודחק הקונטרס לומר, דגרע טפי כשהוא כתוב תרגום, מכשהוא לא נכתב כלל. ויש לומר דהכא לא בא אלא להשמיענו דהוי טעות, וצריך להגיהו. [תוס'].
^ב כתב של עבר הנהר, ובמסכת סנהדרין קרי ליה כתבא ליבונאה. [רש"י].

ובמגילת אסתר יש פסוקים בלשון תרגום, שעליהם שנו בברייתא, שאם שינה לכותבם בלשון הקודש פסל.

ולדברי רב נחמן בר יצחק, פסוק שנאמר במגילה בלשון תרגום הוא "וְכָל הַנָּשִׁים יִתְּנוּ יָקָר לְבַעֲלֵיהֶן" (אסתר א' כ'), "[יקר" הוא תרגום של "כבוד" בלשון הקודש⁷].

ה. ורב אשי אמר, שבריינתא זו היא כדעת רבי יהודה, ומדברת בכל נביאים וכתובים, שלדעתו רק תורה התיירו לכותבה גם בלשון יונית, אבל שאר ספרים לא התיירו, ואינם נכתבים אלא בלשון הקודש ובכתב אשורי^ה.

י' כמו שנאמר, "וְעֵשֶׂית בְּגֵדֵי קָדָשׁ לְאַהֲרֹן אָחִיד לְכָבוֹד וּלְתִפְאֶרֶת" (שמות כ"ח ב'), ותרגומו, "ותעביד לבושי קודשא לאהרן אחוד ליקר ולתושבחה".

¹⁰ וקשה דהא בפרק כל כתבי אמר רב אשי, אין בין ספרים למגילה אלא שהספרים נכתבין בכל לשון ומגילה צריך אשורית בספר ובדיו, אלמא דבשאר ספרים לא צריך אשורית וספר דיו, ואם כן מנא ליה לרב אשי לומר דרבי יהודה מחמיר ומצריך כולי האי, והא לא אשכח התם שום תנא דפליג עליה. ויש לומר, דההיא דכל כתבי מיייר לענין הצלה מפני הדליקה דווקא, והכי קאמר, בשאר ספרים יש להצילם אף על גב דנכתבין בכל לשון, שהרי יש בהן כמה שמות קדושים, אבל במגילה שאין בה שום אזכרה, אין להצילה אלא אם כן כתובה כהלכתה, והכא מיייר להכשיר לקרות בהן. [תוס']:

תרגום השבעים

מעשה בתלמי המלך, שכינס שבעים ושנים זקנים, והכניסם בשבעים ושנים בתים, ולא גילה להם על מה כינסם. ונכנס אצל כל אחד ואחד, ואמר להם, כתבו לי תורת משה רבכם. נתן הקב"ה בלב כל אחד ואחד עצה, והסכימו כולן לדעת אחת, ושינוי לו כולם בשווה את כל השינויים הבאים.

א. לא רצו לכתוב לו "בראשית ברא אלקים את השמים ואת הארץ" (בראשית א' א'), שלא יאמר בראשית שם הוא^א, וכוונת הכתוב שבראשית ברא את אלקים, ושתי רשויות הן. ולכן שינו, וכתבו לו, "אלקים ברא בראשית".

ב. לא רצו לכתוב לו "ויאמר אלקים נעשה אדם בצלמנו כדמותנו ויחדו בדגת הים ובעוף השמים ובהמה ובכל הארץ ובכל הרמש הרמש על הארץ" (בראשית א' כ"ו), שמכאן פקרו המינים לומר שתי רשויות הן. ולכן שינו וכתבו לו "אעשה אדם בצלם ובדמות".

ג. לא רצו לכתוב לו, "ויכל אלקים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה וישבת ביום השביעי מכל מלאכתו אשר עשה" (בראשית ב' ב'), שלא יאמר, אם כן עשה מלאכה בשביעי, ולא יקבל מדרש חכמים שדרשו בו, מה היה העולם חסר, מנוחה, באה שבת באה מנוחה. ולכן שינו, וכתבו לו, "ויכל ביום הששי וישבות ביום השביעי".

ד. לא רצו לכתוב לו, "זכר ונקבה בראם ויברך אתם ויקרא את שמם אדם ביום הבראם" (בראשית ה' ב'), שלא יאמר שני גופים ברא, וכל אחד ברא זכר ונקבה. ולכן שינו, וכתבו לו, "זכר ונקבה בראו", לומר שגוף אחד נברא אדם, ובשני פרצופים.

ה. לא רצו לכתוב לו, "הבה נרדה ונבלה שם שפתם אשר לא ישמעו איש שפת רעהו" (בראשית י"א ז'), מהטעם המבואר לעיל באות ב'. ולכן שינו וכתבו לו "הבה ארדה ואבלה שם שפתם".

ו. לא רצו לכתוב לו, "ויתצחק שרה בקרבה לאמר אחרי בלתי היתה לי עדנה ואדני זקן" (בראשית י"ח י"ב), שלא יאמר, למה על אברהם לא הקפיד כשצחק, ועל שרה הקפיד. ולכן שינו, וכתבו לו, "ותצחק שרה בקרובה", לומר, בזה היה החילוק בינה לאברהם, שהוא צחק בלבו, כמו שנאמר "ויפל אברהם על פניו ויצחק ויאמר בלבו הלכו מאה שנה ונולד"

^א וקשה, שהיה בראשית אין שם כלל, אלא בתחלה. ועוד שכתבו לו בלשון יונית בתחלה ולא כתבו "בראשית". ונראה לי, שהיונים היו יודעים שלעולם יש להזכיר הבורא בתחילה, ואם כן, אלו כתבו בראשית קודם, היה אומר דשתי רשויות הן, והתיבה הראשונה היא בורא אחד, ואלהים הוא השני, משום הכי הפכו לו. [תוס'].

ואם שָׁרָה הָבֵת תִּשָּׁעִים שָׁנָה תִּלְדֵּי" (בראשית י"ז י"ז), והיא אמרה לקרובה.

ז. לא רצו לכתוב לו, "בְּסֻדָּם אֵל תָּבֹא נִפְשֵׁי בְּקִהְלָם אֵל תַּחַד פְּבַדִּי כִּי בְּאַפִּם הָרְגוּ אִישׁ וּבְרָצֹנָם עֲקְרוּ שׁוֹר" (בראשית מ"ט ו'), שלא יאמר, רצחנים היו אבותיכם, שהרי אביהם מעיד עליהם שהם הרגו איש. ולכן שינו, וכתבו לו, "**כִּי בִּאֶפֶס הִרְגוּ שׁוֹר וּבִרְצוֹנָם עֲקְרוּ אֲבוֹסִי**", שלא היו חשובים בעיניו אלא כבהמות, ולא הקפיד אלא על הבהמות.

ח. לא רצו לכתוב "וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת אִשְׁתּוֹ וְאֶת בָּנָיו וַיֵּרָכְבּוּ עַל הַחֲמֹר וַיָּשֻׁב אֶרֶץ מִצְרָיִם וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת מִטָּה הָאֱלֹקִים בְּיָדוֹ" (שמות ד' כ'), שלא יאמר, משה רבכם לא היה לו סוס או גמל. ולכן שינו, וכתבו לו, "**וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת אִשְׁתּוֹ וְאֶת בָּנָיו וַיֵּרָכְבּוּ עַל נוֹשֵׂא בְנֵי אָדָם**", שמשמע גמל.

ט. לא רצו לכתוב לו "וּמוֹשֵׁב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יָשְׁבוּ בְּמִצְרָיִם שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה" (שמות י"ב מ') שלא יאמר, שקר כתוב בתורה, שהרי קהת מיורדי מצרים היה, וכשאתה מונה שנותיו של קהת, ושנותיו של עמרם, ושנותיו של משה, כולן אין מגיעות לארבע מאות שנה, כל שכן שהרבה משנות הבנים נבלעים בתוך שנות האבות. ולפיכך שינו, וכתבו לו, "**וּמוֹשֵׁב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יָשְׁבוּ בְּמִצְרָיִם וּבִשְׁאֵר אֲרָצוֹת אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה**", לומר, שמנה הכתוב מיום שנגזרה גזירת גלות מצרים בין הבתרים, ומשם עד שנולד יצחק שלשים שנה, ומשנולד יצחק עד שיצאו ישראל ממצרים ארבע מאות שנה, צא מהם ששים של יצחק עד שנולד יעקב, ומאה ושלושים שחיה יעקב כשבא למצרים, נשארו מאתיים ועשר^א.

י-יא. לא רצו לכתוב לו, "וַיִּשְׁלַח אֶת נְעָרָיו בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲלֻ עֹלֹת וַיִּזְבְּחוּ זִבְחִים שְׁלָמִים לַיהוָה פָּרִים" (שמות כ"ד ה'), כי נערים לשון קטנות, ויאמר גרועים שלכם שלחתם לקבל פני שכינה. ולכן שינו, וכתבו לו, "**וַיִּשְׁלַח אֶת זִאטוּטֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל**", והוא לשון חשיבות^ב. ומאחר ששינו כן בתחילת הענין, שינו כן גם בסוף הענין, ולא כתבו לו, "וַיִּשְׁלַח אֶת זִאטוּטֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא שְׁלַח אֶת הָאֱלֹקִים וַיִּאֲכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ" (שמות כ"ד י"א), אף שהוא לשון חשיבות, אלא שינו כמו בתחילת הענין וכתבו לו "**וַיִּשְׁלַח אֶת זִאטוּטֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא שְׁלַח יָדוֹ**".

^א וכן היתה הנזרה, "כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם", ולא נאמר במצרים, אלא בארץ לא להם, וכשנולד יצחק היה אברהם גר בארץ פלשתים, ומאז עד שיצאו ממצרים נמצא יצחק זורעו, שהן זרעו של אברהם, גרים, ושלושים של קודם לכן לא נמנו בנזרה, דהא "זרעך" כתיב. [רש"י].

^ב וקשה, אמאי לא כתבו לו "וַיִּשְׁלַח אֶת אֲצִילֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל" כדכתיב בסמוך, והוי לשון גדולה. ויש לומר, לפי שלא רצו לשקר, ולכך כתבו לו "זאטוטי" במקום "נערי" ובמקום "אצילי", דמשמע לשון גדולה, כמו זוטו של ים, ומשמע נמי לשון השפלה, כדאמרין התם האומר "לצולה חרבי" זו בבל שהוא זוטו של עולם, פירוש עומקו ותחתיותו, ושפלה מכל ארצות ... [תוס'].

יב. לא רצו לכתוב לו, "ויחר למשה מאד ויאמר אל ה' אל תפן אל מנחתם לא חמור אחד מהם נשאתי ולא הרעתי את אחד מהם" (במדבר ט"ז ט"ו), שלא יאמר, חמור לא לקח, אבל חפץ אחר לקח. ולכן שינו וכתבו לו, "לא חמד אחד מהם נשאתי" שלא לקח שום דבר.

יג. לא רצו לכתוב לו, "ויפן תשא עיניו השמימה וראית את השמש ואת הירח ואת הכוכבים כל צבא השמים ונדחת והשתחוית להם וצבדתם אשר חלק ה' אלקיך אתם לכל העמים תחת כל השמים" (דברים ד' י"ט), שלא יאמר, נתנם לכל העמים לעובדם, ואם כן בן נח מותר בעבודה זרה^א. ולכן שינו וכתבו לו, "אשר חלק ה' אלקיך אתם להאיר לכל העמים".

יד. לא רצו לכתוב לו "וילך ויעבד אלהים אחרים וישתחו להם ולשמש או לזרם או לכל צבא השמים אשר לא צויתני" (דברים י"ז ג'), שלא יאמר, כוונת הכתוב היא, שלא ציוה שיהיו, ואם כן אלוהות הם, שנבראו על כרחו. ולכן שינו וכתבו לו, "וילך ויעבוד אלהים אחרים אשר לא צויתי לעובדם".

טו. לא רצו לכתוב לו, "וְאֵת הָאֲרֶזֶבֶת כִּי מַעֲלַת גֶּרָה הִוא ופָּרְסָה לֹא הִפְרִיסָה טְמֵאָה הִוא לָכֵם" (ויקרא י"א ו'), מפני שאשתו של תלמי ארנבת שמה, שלא יאמר, שחקו בי היהודים, והטילו שם אשתי בתורה. ולכן שינו, וכתבו לו, "וְאֵת צִעִירַת הָרָגְלִים" וקראוהו כן לפי שידיה קצרות וקטנות מרגליה.

חילוק בין משוח בשמן המשחה למרובה בגדים

כל הכהנים הגדולים ששמשו עד זמנו של יאשיה המלך, נמשחו בתחילת כהונתם בשמן המשחה, ונתקיים בהם הכתוב, "וַיִּחַלְקֵהוּ הַגָּדוֹל מֵאֲחָיו אֲשֶׁר יוֹצֵק עַל רֹאשׁוֹ שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וּמָלָא אֶת יָדוֹ לְלִבֵּשׁ אֶת הַבְּגָדִים אֶת רֹאשׁוֹ לֹא יָפְרַע וּבְגָדָיו לֹא יִפְרֹס" (ויקרא כ"א י'), ובכך נעשו כהנים גדולים לכל הדינים.

ובזמנו של יאשיה המלך נגזר שמן המשחה, וכל כהנים גדולים ששמשו מאז ואילך עד סוף בית ראשון, וכל ימי בית שני, לא נמשחו בשמן המשחה, וכנסו לכהונה גדולה רק על ידי ריבוי בגדים, שלבשו שמונה בגדים של כהן גדול, ועבדו בהם, ונתקיים בהם רק סוף הכתוב הנ"ל, "וּמָלָא אֶת יָדוֹ לְלִבֵּשׁ אֶת הַבְּגָדִים".

לדעת רבי מאיר, אף שלא נמשחו האחרונים בשמן המשחה, והיו רק מרובי בגדים,

^א ולפי מדרשו ביאור הכתוב הוא שנתנם לכל העמים, להחליקן בדברים, כדי לטורדן מן העולם. [רש"י].

כהנים גדולים הם לכל הדינים ממש, ככהנים שנמשחו בשמן המשחה, ואין שום חילוק בדין בין אלו לבין אלו.

ולדעת משנתנו, לרוב הדברים דין מרובי הבגדים כדין המשוחים בשמן המשחה, ובכלל זה שמקריבים ביום הכפורים פר יום הכפורים, ובכל יום עשירית האיפה של חביתי כהן גדול. ורק בדבר אחד חלוק מרובה בגדים ממשוח בשמן המשחה, והוא, לענין פר הבא על כל המצוות, שכהן משוח שטעה, והורה היתר בדבר שיש בו כרת, ועשה על פי הוראתו, אינו מביא חטאת כשבה או שעירה כשאר יחידים, אלא פר, שנאמר, "אם הכהן המשיח יחטא לאשמת העם ויהקריב על חטאתו אֶשֶׁר חָטָא פֶּרֶךְ בְּקָרָתָם לֹה' לְחַטָּאת" (ויקרא ד' ג'), ולענין זה מרובה בגדים אינו כמותו, ומביא חטאת יחיד כשבה או שעירה.^א

ורבי מאיר חולק, כי לדעתו, אם היה כתוב בענין "מְשִׁיחַ", הכוונה היתה רק למשוח בלבד, אבל עכשיו שנאמר "הַמְּשִׁיחַ", ריבוי הוא, ללמד שגם מרובה בגדים בכלל.

חילוק בין כהן משמש לכהן שעבר

כהן גדול שארע בו פסול, ממנים אחר תחתיו להיות כהן גדול עד שיעבור פסולו של ראשון, וכשחוזר הראשון להכשרו, חוזר לעבודתו, ומשמש, ושני ששימש תחתיו, עובר מגדולתו.

ולדעת משנתנו ורבי מאיר, שני זה, מאחר שנתמנה להיות כהן גדול פעם אחת, מעתה לעולם כל מצוות כהונה גדולה עליו כמו הראשון, ומשמש בשמונה בגדים, ומקריב אונן, [ואינו פרוע ולא פורס על מתו ומצווה על הבתולה ומוזהר על האלמנה], ואין חילוק בינו לבין הראשון אלא לענין הקרבת פר יום הכפורים ועשירית האיפה, שהם קרבנות הבאים על ידי כהן גדול, ואי אפשר להביא שנים, ואת אלו הראשון מביא ולא השני.

ולדעת רבי יוסי, השני אינו עובד כלל, לא בשמונה בגדים ככהן גדול, ולא בארבעה בגדים ככהן הדיוט, ככהן גדול אינו משמש, שלא תהא איבה בינו ובין הראשון, וככהן הדיוט אינו משמש, משום מעלין בקדש ואין מורידין.^ב ואמר רבי יוסי, מעשה ברבי יוסף

^א אבל ... פר העלם דבר של צבור אף דכתיב ביה הכהן המשיח ... מרבינן בתורת כהנים, דאפילו כהן הדיוט יכול להביאו, וכל שכן מרובה בגדים. [ע"פ תוס'].
^ב קשיא, למה ליה האי טעמא, תיפוק ליה דכיון דראוי לכהן גדול, אי לאו משום איבה, אם כן אינו יכול לשמש בארבעה בגדים, משום דהוה ליה מחוסר בגדים. ויש לומר דמשום האי טעמא לא היינו מקפידין, כיון דעל פי בית דין הוא, אי

בן אולם מציפורי, שאירע בו פסול בכהן גדול, ומינוהו תחתיו, ובא מעשה לפני חכמים, ואמרו, ראשון חוזר לעבודתו, שני אינו ראוי לא לכהן גדול ולא לכהן הדיוט.

כמי נשנית משנתנו

בענין כהן משוח בשמן המשחה ומרובה בגדים, מבואר במשנתנו כדעת חכמים, שמרובה בגדים אינו מביא פר הבא על כל המצוות. ובענין כהן משמש וכהן שעבר מבואר במשנתנו כדעת רבי מאיר, שכהן שעבר משמש בשמונה בגדים.

רב חסדא אמר, ששני הדינים הללו, כל אחד נשנה על ידי תנא אחר, הדין הראשון נשנה על ידי חכמים, והדין השני נשנה על ידי רבי מאיר.

ורב יוסף אמר, ששני הדינים נשנו על ידי תנא אחד, הוא רבי שסידר את המשניות, ובדין הראשון דעתו כדעת חכמים, ובדין השני דעתו כדעת רבי מאיר.

חילוק בין במה גדולה לבמה קטנה

בארבעה עשרה שנים שכבשו ישראל את הארץ וחלקוה, והיה מזבח של משה בגלגל, וכן אחר חרבן שילה, בשנים שהיה המזבח בנוב וגבעון, הותרו הבמות לישראל, והיה כל אחד רשאי לבנות לו במה, ולהקריב עליה קרבנות לשמים.

ולדברי הכל, **בבמות שהיה כל אחד בונה לעצמו [=במה קטנה], לא היו מקריבים אלא נדרים ונדבות**.^א

ונחלקו חכמים, מה היו מקריבים באותן שנים במזבח של משה [=במה גדולה].

לדעת חכמים במסכת זבחים, בבמה גדולה, **היו מקריבים את כל הקרבנות, כמו שהיו מקריבים במשכן**, ואם כן מלבד נדרים ונדבות היו מקריבים בה כל קרבנות הציבור, בין אלו שקבוע להם זמן, כפסחים וקרבנות המועדות ותמידים שבכל יום, ובין אלו שאין קבוע להם זמן, כפר העלם דבר של ציבור ושעירי עבודה זרה.

לאו טעמא דמעלין. [תוס'].

^א וקשה דהא נזירות דהוי דבר הנידר ונידב כדאמרין בפרק שני דתמורה, ואפילו הכי אית ליה לרבי שמעון פרק בתרא דזבחים, דמנחות ונזירות אין קרב אפילו בבמה גדולה. ויש לומר דהכי מיפרשא מתניתין, זה הכלל כל הנידר ונידב שקרב בבמה גדולה, כגון עולה ושלמים ליחיד, קרב בבמה קטנה, וכל שאינו נידר ונידב, ואף על פי שקרב בבמה גדולה, אין קרב בבמה קטנה, אבל מודה הוא דיש נידר ונידב שאין קרב לא בבמה גדולה ולא בבמה קטנה.

ולדעת משנתנו ורבי שמעון, לא הקריבו בבמה גדולה מקרבנות ציבור אלא אותם שקבוע להם זמן, כפסחים וקרבנות המועדות ותמידים שבכל יום, אבל קרבנות ציבור שאין קבוע להם זמן, כפר העלם דבר של ציבור ושעירי עבודה זרה, לא הקריבו כלל.

חילוקים בין שילה לירושלים

בשני מקומות היה מקום קבוע להשראת השכינה בישראל, ארבעה עשרה שנה אחרי שנכנסו ישראל לארץ, קבעו את המשכן בשילה, [ושם היו הקירות בבנין והכיסוי ביריעות], וחמישים ושבע שנים אחר חורבן שילה, בנה שלמה את בית המקדש בירושלים [והוא היה בית גמור] ושם היה גם מקדש שני. ובמשנתנו נשנו שני חילוקים בין שילה לירושלים.

א. מקום אכילת קדשים קלים ומעשר שני.

בזמן שהיה המשכן בשילה, קדשים קלים ומעשר שני היו נאכלים בכל מקום ששילה נראית שם.

ובזמן שהיה המקדש בירושלים, קדשים קלים ומעשר שני היו נאכלים לפנים מהחומה של ירושלים.

אכן, קדשי קדשים, בזה ובזה היו נאכלים לפנים מהקלעים, כלומר לפנים מהיקף העזרה.

דף י'

ב. היתר במות אחרי החורבן.

קדושת שילה יש אחריה היתר, כלומר כשחרבה שילה הותר להקריב בבמות^א.

וקדושת ירושלים אין אחריה היתר, שגם אחר החורבן אסור להקריב בבמה. [כן מבואר במשנתנו, ולהלן יתבאר בעזה"י, שיש חולקים ואומרים, שקדושה ראשונה בטלה, והותרו הבמות^ב].

^א כדאמרין במסכת זבחים "כי לא באתם עד עתה אל המנוחה", זו שילה, שנחו מלכבוש, "וואל הנחלה", זו ירושלים, למה חלקן הכתוב, כדי ליתן היתר בין זו לזו. [רש"י].

^ב כן נראה לכאורה מהגמרא. אולם לפי דברי התוס' המובאים בהערות להלן, אין מי שמתיר להקריב בבמה בזמן הזה, והמחלוקת היא רק אם במקום המזבח מותר להקריב בזמן הזה, או בטלה קדושתו.

עבודה בבית חוניו בזמן הזה

כשמת שמעון הצדיק הניח אחריו שני בנים, שמעי וחוניו, ועל ידי מעשה המבואר במסכת מנחות שמעי נתמנה לכהונה גדולה, וחוניו ירד לאלכסנדריה של מצרים, ובנה שם מזבח, והקריב עליו קרבנות באיסור. י"א שהיה המזבח לעבודה זרה. וי"א שהיה לשם שמים, ומכל מקום היה אסור לעשות כן, כי משנבנה הבית נאסרו הבמות.

ובסוגיתנו אמר רבי יצחק, שמעתי שמקריבים בבית חוניו^א בזמן הזה. ודברים אלו כדעת האומרים שבית חוניו אינו בית עבודה זרה אלא לשמים נבנה. וכדעת האומרים שקדושה ראשונה שנתקדשה ירושלים, קדשה לשעתה ולא קדשה לעתיד לבוא אלא עד חורבנה. וכשחרבה ירושלים בטלה קדושתה, וחזרו הבמות להיות מותרות, שנאמר, "כִּי לֹא בָאתֶם עַד עֲתָה אֶל הַמִּנוּחָה וְאֶל הַנִּחְלָה אֲשֶׁר ה' אֱלֹקֶיךָ נָתַן לָךְ" (דברים י"ב ט'), "מִנוּחָה" זו שילה. "נִחְלָה" זו ירושלים. מקיש נחלה למנוחה, מה מנוחה יש אחריה היתר, אף נחלה יש אחריה היתר.

ולאחר מכן, כששאלו את רבי יצחק, אם אמר כדברים הללו, הכחיש ואמר לא. ואמר על כך רבא, האלקים, [כלומר נשבע אני], אמר רבי יצחק כן, ואני למדתי דברים אלו ממנו. ועכשיו חוזר בו, **מחמת משנתנו^ב, בה ששינו, "קדושת שילה יש אחריה היתר,** קדושת ירושלים אין אחריה היתר", **וכן שנינו במסכת זבחים** "משבאו לירושלים נאסרו הבמות, ולא היה להם עוד היתר, והיא היתה נחלה" האמורה בפסוק "אל המנוחה ואל הנחלה". אולם לא היה לו לחזור בו, כי מצינו מחלוקת תנאים בדבר זה^ג, [כפי שיתבאר בעזה"י להלן], ודבריו הראשונים כדעת האומר שקדושה ראשונה בטלה^ד.

^א קשיא היאך מקריבין שם בטומאה, דהא גזרו טומאה על ארץ העמים. ויש לומר דשמא לגבי הא לא גזרו חכמים טומאה, כיון שמן התורה יכול להקריב. [תוס'].

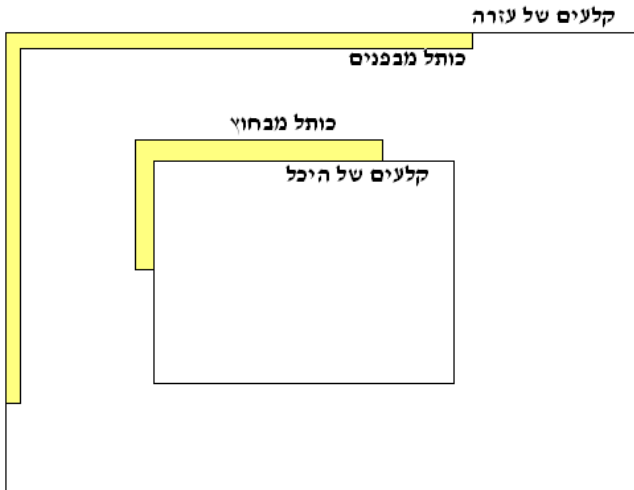
^ב הקשה הר"ר חיים, ומתחילה היכי אמר למילתיה, וכי לא היה יודע המשנה, והלא הן שגורות בפי כל. ועוד קשיא, כיון דתנאי היא, אמאי הדר ביה, לימא אנא דאמרי כמאן דאמר לא קדשה. לכך נראה להר"ר חיים, דכולי עלמא מודו, דמשבאו לירושלים נאסרו הבמות, ושוב לא היה להן היתר, והני תנאי בהא פליגי, דמאן דאמר לא קדשה, סבר דאף במקומו של מזבח אין יכולין להקריב עכשיו, ומאן דאמר קדשה, סבר דבמקום מזבח מותר להקריב אבל לא בבמה.

^ג קשה אמאי מייטי להלן ברייתא דלא מוכחא אלא דקדושה ראשונה לא בטלה, והאיכא תנא דאית ליה בפרק הערל, דקדושה ראשונה ושניה יש להן, הא שלישית אין להן, דקדושה אחרונה לא בטלה, וקדושת חוניו היתה לאחר קדושה שלישית. ויש לומר, דאפילו למאן דאמר קדושה אחרונה לא בטלה, היינו דוקא לענין תרומה בזמן הזה, אבל לכל מילי אחריני ודאי בטלה. [תוס'].

^ד כן נראה לכאורה מהגמרא. אולם לפי דברי התוס' בעזרה הקודמת, היה לו לחזור בו, כי אין מי שמתיר להקריב בבמה בזמן הזה.

קלעים שעשו בשעת בנין ההיכל והעזרה

אמר רבי אליעזר, שמעתי, כשהיו בונים בהיכל, עושים קלעים [מחיצות של בד] להיכל, וקלעים לעזרה, אלא שבהיכל הקלעים היו בצד הפנימי, ובונים את הכתלים של ההיכל מחוץ לקלעים, ובעזרה הקלעים היו בצד החיצון ובונים את הכתלים מבפנים לקלעים.

ומתחילה היה נראה, שהסיבה לכך שאמר שהעמידו קלעים, כי לדעתו, קדושה ראשונה בטלה בחורבן הבית, ומאחר שרצו להקריב קרבנות מיד, קודם השלמת הבנין, העמידו את הקלעים הללו תחת הכתלים, שעל ידם יחשב הבית כאילו הוא בנוי, ויוכלו להקריב קרבנות^א.

ונמצא לפי זה שנחלקו רבי אליעזר ורבי יהושע אם בטלה קדושה ראשונה שכן לדעת רבי יהושע לא בטלה שכך אמר, שמעתי, שמקריבים קרבנות אף על פי שאין בית, ואוכלים קדשי קדשים אף על פי שאין קלעים, ואוכלים קדשים קלים ומעשר שני אף על פי שאין חומה, מפני שקדושה ראשונה, קידשה לשעתה, וקידשה לעתיד לבוא.

אולם רבינא אמר, שיתכן שגם רבי אליעזר מודה, שקדושה ראשונה קדשה לשעתה

^א שיהא מזבח הבנוי בעזרה קרוי אשר פתח אהל מועד, ואלמלא כן לא היו מקריבין עד שיגמר הבנין, והם התחילו להקריב קרבנות משבאו שם בימי כורש ... ועד עשרים ושנים שנה אחרי כן לא נגמר הבית, בשנת שלש לדריוש האחרון. [רש"י].

ולעתיד לבוא^א, ומודה שהיו יכולים להקריב אף על פי שאין בית, **והסיבה שעשו קלעים, לא כדי לקדש את המזבח, אלא לצניעות בעלמא**, ולא באו רבי אליעזר ורבי יהושע לחלוק בדין זה, אלא כל אחד אמר מה ששמע מרבו.

ערים המוקפות חומה מימות יהושע בן נון

במסכת ערכין מנה התנא שמות תשעה ערים, שהן מוקפות חומה מימות יהושע בן נון^ב. **ונחלקו חכמים למה נמנו דווקא ערים אלו**, הלא היו הרבה יותר, כמבואר בכתוב, "וַיִּלְכְּדוּ אֶת כָּל עָרָיו בְּעֵת הַהוּא לֹא הָיְתָה קְרִיָּה אֲשֶׁר לֹא לָקְחוּ מֵאִתָּם שְׂשִׁים עִיר כָּל חֶבֶל אֲרָגָב מִמְּלַכֶּת עוֹג בְּבָשָׁן. כָּל אֵלֶּה עָרִים בְּצִרְתָּהּ חֹמָה גְּבִיחָה דִּלְתֵּינִים וְיָרִיחַ לְבַד מִעָרֵי הַפְּרָזִי הָרְבָּה מְאֹד" (דברים ג' ד'-ה').

לדעת תנא אחד – קדושה ראשונה שנתקדשו הערים בימי יהושע, **כבר בטלה בחורבן ראשון**, וכשעלו בני הגולה בימי עזרא, חזרו וקדשו את הערים להיות ערי חומה, **ולא נתקדשו אלא הערים שקדשו בימי עזרא**, ולא כל אותם שהיו קדושות מתחילה, **ולפיכך מנה התנא את אלו שנתקדשו בימי עזרא**, להודיע באלו עיירות נוהג דין בתי ערי חומה.

ולדעת תנא שני – קדושה ראשונה שנתקדשו הערים בימי יהושע, **לא בטלה בחורבן ראשון**, וכל הערים שהיו מקודשות מימי יהושע עדיין הן בקדושתן, ואם כן לא רק הערים המנויות לעיל קדושות, אלא כל שידוע שהיו מוקפות חומה מימות יהושע, והן הרבה מאוד כמבואר לעיל, **והסיבה שמנה התנא את אלו בלבד, כי את העיירות הללו**

^א הקשה רבינו תם, אמאי לא מיייתי ראיא, דרבי אליעזר אית ליה בפרק קמא דחגיגה, דלא קדשה לעתיד לבוא, דקאמר התם, מעשה ברבי יוסי בן דורמסקית, ומסיק אמר רבי אליעזר כך מקובלני מרבן יוחנן בן זכאי, עמון ומואב מעשרין מעשר עני בשביעית, מה טעם משום דהרבה כרכים כבשו עולי מצרים ולא כבשום עולי בבל, וקדושה ראשונה קדשה לשעתה ולא קדשה לעתיד לבא. ותיירץ רבינו תם, דמה טעם דהתם גמרא הוא דקאמר לה, ולא מילתא דרבי אליעזר היא ... והכי פירושה, מה טעם מעשרין, משום דכי האי גוונא אשכחן בערי ישראל שהניחום עולי בבל מלקדש למאן דאמר לא קדשה, כדי שיסמכו עליהן עניי ישראל בשביעית, וכל שכן עמון ומואב שהן חוצה לארץ, שהניחום עולי בבל מלקדש, למאן דאמר לא קדשה, והניחום לעניים, דהא לא מייירי בעמון ומואב שטהרו בסיוחן אלא מייירי באותן שהניחו ישראל בצאתם ממצרים ולא כבשום ... [ו] ועוד הקשה רבינו תם מהא דאמר ... כרם רבעי היה לו לרבי אליעזר, ובקש להפקירו לעניים, ואם כן משמע דאית ליה קדשה לעתיד לבוא, ומשום שלא היה רוצה לטרוח להוליכו לירושלים היה מפקירו לעניים, שיוליכו אותו ויאכלוהו שמה ... ויש לומר משום דבראשונה כרם רבעי שבארץ ישראל היה צריך להוליכו לירושלים, בקש רבי אליעזר להוליכו, משום דכל דבר שנאסר במניין צריך מניין אחר להתירו ... ומכל מקום העניים היו מרויחים, במה שהיו יכולים לחללו בשוה פרוטה ... והכי נמי איתא בשאלת דרב אחאי בפרשת קדושים תהיו, ומברך על פדיון עובר לעשייתו, וקלי ליה לדמי פדיוניה, או ישליכם לנהר. [תוס'].

^ב לפנינו במשנה יש שם שמונה. (א) קצרה הישנה של ציפורי (ב) וחקרה של גוש חלב (ג) ויודפת הישנה (ד) וגמלא (ה) וגדוד (ו) וחדיד (ז) ואונה (ח) וירושלים, וכן כיוצא בהן.

מצאו בני הגולה, ונהגו בהן בפועל דין ערי חומה [שילוח מצורע, וקריאת מגילה בחמשה עשר, והבית חלוט בה לסוף שנה], אבל ודאי שכשימצאו אחרות גם בהם יהיו נוהגים כך.

- לפי התירוץ הראשון בגמרא, שתי ברייתות אלו נשנו משמו של רבי ישמעאל ברבי יוסי, שנחלקו תנאים מה דעת רבי ישמעאל ברבי יוסי.

- ולפי התירוץ השני בגמרא, רק הברייתא הראשונה היא כדעת רבי ישמעאל ברבי יוסי, שהוא האומר קדושה ראשונה בטלה. אבל הברייתא השניה היא כדעת רבי אלעזר ברבי יוסי, שדעתו שקדושה ראשונה לא בטלה, כמו שנתבאר לעיל בדף ג', שלדעתו, כל ערים שהיו מוקפות חומה מימות יהושע נוהג בהם דין ערי חומה, אף על פי שעכשיו אין להם חומה.

מקום שנאמר "וַיְהִי" ומקום שנאמר "וַיְהִי בַיָּמִי"

אמר רבי לוי או רבי יונתן, דבר זה מסורת בידינו מאנשי כנסת הגדולה, **כל מקום שנאמר "וַיְהִי", אינו אלא לשון צער.**

ומתחילה היה נראה, שהכוונה ללשון "וַיְהִי" בפני עצמו, והביאו פסוקים רבים, **שנאמר בהם "וַיְהִי" ובאמת היה בהם ענין של צער.**

א. נאמר בתחילת מגילת אסתר, **"וַיְהִי בַיָּמִי אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ** הוא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ המלך מהדד ועד כוש שבע ועשרים ומאה מדינה" (אסתר א' א'), והיה באותו מעשה צער על ידי המן.

ב. נאמר בתחילת מגילת רות **"וַיְהִי בַיָּמִי שֵׁפֶט הַשְּׁפָטִים** וַיְהִי רַעַב בְּאֶרֶץ וַיֵּלֶךְ אִישׁ מִבֵּית לֶחֶם יְהוּדָה לְגוֹר בְּשָׂדֵי מוֹאָב הוּא וְאִשְׁתּוֹ וּשְׁנֵי בָנָיו" (רות א' א') והיה באותו מעשה צער רעב.

ג. נאמר, **"וַיְהִי כִּי הָחֵל הָאָדָם לָרֵב** עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה וּבָנוּת יֵלְדוּ לָהֶם" (בראשית ו' א'), ונאמר בענין צער שצערם כלפי מעלה, **"וַיִּרְא ה' כִּי רַבָּה רָעַת הָאָדָם בְּאֶרֶץ וְכָל יֹצֵר מַחֲשַׁבֶּת לִבּוֹ רָע** כָּל הַיּוֹם" (בראשית ו' ה')

ד. נאמר בבני נח, **"וַיְהִי בְּנִסְעָם מִקֶּדֶם** וַיִּמְצְאוּ בְקֶעֶךָ בְּאֶרֶץ שִׁנְעָר וַיִּשְׁבוּ שָׁם" (בראשית י"א ב') והיה בענין צער מעשה דור הפלגה, **"וַיֹּאמְרוּ הִבָּה נִבְנֶה לָנוּ עִיר וּמִגְדָּל וְרֹאשׁוֹ בַשָּׁמַיִם וְנַעֲשֶׂה לָנוּ שֵׁם פֶּן נָפוּץ עַל פְּנֵי כָל הָאֲרֶץ" (בראשית י"א ב')**

ה. נאמר **"וַיְהִי בַיָּמִי אֲמֶרְפֶּל** מֶלֶךְ שִׁנְעָר אֲרִיז מֶלֶךְ אֶלְסָר קִדְרֶלְעָמֶר מֶלֶךְ עֵילָם וְתִדְעָל מֶלֶךְ גּוּיִם" (בראשית י"ד א') והיה בענין צער מלחמה, כמו שנאמר, **"עָשׂוּ מִלְחָמָה אֶת בְּרַע מֶלֶךְ סֹדֶם וְאֶת**

בְּרֶשֶׁע מִלֶּדֶד עֲמַרָה שֶׁנֶּאֱבַר מִלֶּדֶד אֲדָמָה וְשִׁמְאֵבֶר מִלֶּדֶד צְבוֹיִים^א וּמִלֶּדֶד בָּלַע הִיא צַעַר^ב (בראשית י"ד א')

ו. נאמר **"וַיְהִי בַּהֲיוֹת יְהוֹשֻׁעַ בִּירִיחוֹ וַיִּשָּׂא עֵינָיו וַיֵּרָא וַהֲנָה אִישׁ עֹמֵד לִנְגְדוֹ וְחִרְבּוֹ שְׁלוּפָה בְּיָדוֹ וַיִּלְכְּדֵהוּ יְהוֹשֻׁעַ אֱלָיו וַיֹּאמֶר לוֹ הֲלָנוּ אִתָּה אִם לְצָרֵינוּ"** (יהושע ה' י"ג) והיה בכך צער, שהוכיחו על ביטול תורה וביטול תמיד של בין הערביים, [כפי שנתבאר לעיל בדף ג'].

ז. נאמר **"וַיְהִי ה' אֶת יְהוֹשֻׁעַ וַיְהִי שְׁמֻעוֹ בְּכָל הָאָרֶץ"** (יהושע ו' כ"ז) והיה בענין צער המעילה של עכו, **"וַיִּמְעְלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מַעַל בַּחֶמֶס וַיִּקַּח עִכוֹ בֶּן כַּרְמִי בֶן זַבְדִּי בֶן זֶרַח לְמִטָּה יְהוּדָה מִן הַחֶמֶס וַיַּחֲרֹף אֹתוֹ ה' בְּבָנֵי יִשְׂרָאֵל"** (יהושע ז' א').

ח. נאמר באלקנה, **"וַיְהִי אִישׁ אֶחָד מִן הָרָמָתִים"** צופים מהר אפרים ושמון אלקנה בן ירחם בן אֶלִיהוּא בן יחזקאל בן צוף אפרתי" (שמואל א' א' א') והיה בענין צער סגירת רחם חנה, כמו שנאמר, **"וַיִּלְחֶנָה יִתְּנָן מִנָּה אַחַת אֶפְסִים כִּי אֶת חֲנָה אָהַב וְה' סָגַר רַחְמָהּ"** (שמואל א' א' ה').

ט. נאמר אצל שמואל, **"וַיְהִי כַּאֲשֶׁר זָקֵן שְׁמוּאֵל וַיִּשָּׂם אֶת בָּנָיו שְׁפָטִים לְיִשְׂרָאֵל"** (שמואל א' ח' א') והיה בענין צער שלא הלכו בניו בדרכיו, שנאמר, **"וְלֹא הִלְכוּ בְנָיו בְּדַרְכּוֹ וַיִּטּוּ אַחֲרֵי הַבָּצֵעַ וַיִּקְחוּ שֹׁחַד וַיִּטּוּ מִשְׁפָּט"** (שמואל א' ח' ג').

י. נאמר, **"וַיְהִי דָוִד לְכָל דָּרָכּוֹ מִשְׁפִּיל וְה' עִמּוֹ"** (שמואל א' י"ח י"ד), והיה בענין צער קנאת שאול, שנאמר, **"וַיְהִי שְׂאוֹל עוֹנֵן^ב אֶת דָּוִד מֵהַיּוֹם הַהוּא וְהָלָאָה"** (שמואל א' י"ח ט"ו) [בשביל הצלחתו]

יא. נאמר בדוד, **"וַיְהִי כִּי יָשָׁב הַמֶּלֶךְ בְּבֵיתוֹ וְה' הָיָה לוֹ מִסְבִּיב מִכָּל אִיָּבּוֹ"** (שמואל ב' ז' א') והיה בענין צער שלא נתרצה לו הקב"ה שיבנה את בניו שנאמר **"יִרַק אֶתָּה לֹא תִבְנֶה הַקְּבִית כִּי אִם בְּגֵד הַיֵּצֵא מִחֻלְצִיד הוּא יִבְנֶה הַקְּבִית לְשָׁמִי"** (מלכים א' ח' י"ט)

והקשו על כך, שכן מצונו כתובים רבים אחרים, שנאמר בהם **"וַיְהִי"**, והיה בענין שמחה, ולא צער. ואלו הם.

א. בענין חנוכת המשכן נאמר, **"וַיְהִי בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי קָרָא מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו וּלְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל"** (ויקרא ט' א'), ויש ללמוד בגזרה שווה שבאותו היום היתה שמחה לפני הקב"ה כיום שנבראו בו שמים וארץ, שנאמר בענין **"וַיְהִי"** וכן נאמר בענין הבריאה **"וַיִּקְרָא אֱלֹקִים לְאוֹר יוֹם וּלְחֹשֶׁךְ קָרָא לַיְלָה וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר יוֹם אֶחָד"** (בראשית א' א'). **אמנם את הכתוב הזה ניתן ליישב,** ולומר, שנאמר בענין **"וַיְהִי"**, **משום הצער** שהיה מחמת מיתת נדב

^א "צבויים" כתיב.

^ב "עון" כתיב.

ואביהו.

ב. בענין בנין בית המקדש הראשון נאמר **"וַיְהִי בְשָׁמוֹנִים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה** לְצֵאת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִצֵּרָתָם מִצִּיפֹת מִצְרָיִם בְּשָׁנָה הֶרְבִּיעִית בְּחֹדֶשׁ זֶה הוּא הַחֹדֶשׁ הַשְּׁנִי לְמִלְכָּה שְׁלֹמֹה עַל יִשְׂרָאֵל וַיִּבְנוּ הַבַּיִת לַיהוָה" (מלכים א' ו' א') וענין זה כולו שמחה בלא צער.

ג. כשנפגש יעקב עם רחל נאמר **"וַיְהִי כַּאֲשֶׁר רָאָה יַעֲקֹב אֶת רַחֵל בַּת לָבָן אֲחִי אִמּוֹ וְאֵת צֹאן לָבָן אֲחִי אִמּוֹ וַיִּגַּשׁ יַעֲקֹב וַיִּגַּל אֶת הָאָבֶן מֵעַל פִּי הַבְּעָר וַיִּשְׁק אֶת צֹאן לָבָן אֲחִי אִמּוֹ" (בראשית כ"ט י'), וענין זה כולו שמחה.**

ד-ח בכל אחד מימי הבריאה שהם שמחה בלא צער נאמר **"וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר יוֹם"** **"וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לָאוֹר יוֹם וְלַחֹשֶׁךְ קָרָא לַיְלָה וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר יוֹם אֶחָד" (בראשית א' א'), וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לָרֶקֶעַ שָׁמַיִם וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר יוֹם שֵׁנִי" (בראשית א' ח'), וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר יוֹם שְׁלִישִׁי" (בראשית א' י"ג). וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר יוֹם רְבִיעִי" (בראשית א' י"ט). וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר יוֹם חֲמִישִׁי" (בראשית א' כ"ג) וַיִּקְרָא אֱלֹהִים אֶת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה וַחֲנָה טוֹב מְאֹד וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר יוֹם הַשְּׁשִׁי" (בראשית א' ל"א).**

ולפיכך אמר רב אשי, שמקום שנאמר בו "וַיְהִי", פעמים הוא לשון צער, ופעמים אינו לשון צער, אבל מקום שנאמר בו "וַיְהִי בַיּוֹם", לעולם הוא לשון צער, וחמישה מקומות יש, שנאמר בהם "וַיְהִי בַיּוֹם".

א. **"וַיְהִי בַיּוֹם אֲחַשְׁוֶרֶשׁ** הוּא אֲחַשְׁוֶרֶשׁ הַמֶּלֶךְ מֵחֶדֶד וְעַד כּוּשׁ שֶׁבַע וְעֶשְׂרִים וּמֵאָה מְדִינָה" (אסתר א' א').

ב. **"וַיְהִי בַיּוֹם שֶׁפֶט הַשְּׁפָטִים** וַיְהִי רָעַב בְּאֶרֶץ וַיֵּלֶךְ אִישׁ מִבֵּית לֶחֶם יְהוּדָה לְגוֹר בַּשָּׂדֵי מוֹאֵב הוּא וְאִשְׁתּוֹ וּשְׁנֵי בָנָיו" (רות א' א').

ג. **"וַיְהִי בַיּוֹם אִמְרָפֶל מֶלֶךְ שֹׁנַעַר אֶרֶץ מֶלֶךְ אֶלְסָר כְּדָרְלֶעֶמֶר מֶלֶךְ עֵילָם וְתִדְעֵל מֶלֶךְ גּוֹיִם" (בראשית י"ד א').**

ד. **"וַיְהִי בַיּוֹם אֲחָז בֶּן יוֹתָם בֶּן עֲזִיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה עָלָה רָצִין מֶלֶךְ אֲרָם וַפְקַח בֶּן רְמִלְיָהוּ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל יְרוּשָׁלַם לְמִלְחָמָה עֲלֵיהֶם וְלֹא יָכַל לְהִלָּחֵם עֲלֵיהֶם" (ישעיהו ז' א').**

ה. **"וַיְהִי בַיּוֹם יְהוֹנָתָן בֶּן יֹאשָׁהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה עַד תָּם עֲשֵׂתָה עֲשֵׂרָה שָׁנָה לְצִדְקִיָּהוּ בֶּן יֹאשָׁהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה עַד גָּלוּת יְרוּשָׁלַם בְּחֹדֶשׁ הַחֲמִישִׁי" (ירמיהו א' ג').**

אמוץ ואמציה אחים היו

ואמר רבי לוי, דבר זה מסורת בידינו מאבותינו, אמוץ אביו של ישעיה הנביא, ואמציה

מלך יהודה אחים היו. ובא להודיענו, שזכתה תמר בזכות צניעותה, שיצאו ממנה מלכים ונביאים, כמאמר רבי שמואל בר נחמני להלן.

כלה צנועה זוכה לצאת ממנה מלכים ונביאים

אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן, כל כלה שהיא צנועה בבית חמיה, זוכה, ויוצאים ממנה מלכים ונביאים.

שכן מצינו בתמר, שהיתה צנועה בבית יהודה חמיה, שכן לאחר זמן, כשראה אותה בדרך, נאמר, "וַיִּרְאֶה יְהוֹדָה וַיַּחְשְׁבֶהָ לְזוֹנָה כִּי כִסְתָה פָנֶיהָ" (בראשית ל"ח ט"ו), ואין כוונת הכתוב שמשום שכסתה פניה חשבה לזונה, שאין זה טעם הגון, אלא כוונת הכתוב, שחשבה לזונה ולא הכירה, כי כשהיתה בביתו כסתה פניה, ומעולם לא ראה את פניה קודם לכן.

ובזכות צניעותה זו, זכתה ויצאו ממנה מלכים ונביאים, מלכים רבים יצאו ממנה, כל מלכות בית דוד, ואף נביאים יצאו ממנה, שהרי ישעיה גם כן היה מזרעה, כפי שנתבאר, שאמוץ אבי ישעיה היה אחיו של אמציה מלך יהודה, ואם כן ישעיה היה מזרע דוד ותמר^א.

מקום ארון אינו מן המדה

ואמר רבי לוי, דבר זה מסורת בידנו מאבותינו, מקום ארון אינו מן המדה, כלומר אינו ממעט כלום ממדת בית קדשי הקדשים, שבית קדשי הקדשים עשרים אמה על עשרים אמה, [שנאמר, "וְלִפְנֵי הַדְּבִיר, [הוא המחיצה שבין ההיכל לבית קדשי הקדשים, כלומר בית קדשי הקדשים שלפני המחיצה, הרי הוא] עֶשְׂרִים אֲמָה אֶרְךָ וְעֶשְׂרִים אֲמָה רָחֵב וְעֶשְׂרִים אֲמָה קוֹמָתוֹ וַיִּצְּפֻהוּ זָהָב סָגוֹר וַיִּצֹף מִזְבֵּחַ אֲרָז" (מלכים א' ו' כ')] והארון באמצעו^ב, ויש רווח בינו לכתלים מכל צד עשר אמות שלמות, [שהרי שלמה העמיד כרובים משני צידי הארון, והם פורסים כנפיהם, ותופסים כל אחד רוחב עשר אמות, כמו שנאמר, "וְחָמֵשׁ אַמּוֹת כָּנֶף הַקְּרוֹב הָאֶחָת וְחָמֵשׁ אַמּוֹת כָּנֶף הַקְּרוֹב הַשֵּׁנִית עֶשֶׂר אַמּוֹת מִקְצוֹת כָּנָפָיו וְעַד קְצוֹת כָּנָפָיו" (מלכים א' ו' כ"ד)],

^א יל"ע למה הוצרכו לכך הלא דוד ושלמה גם כן היו נביאים כמבואר להלן בדף י"ד.

^ב כלומר באמצע ממש, בין מזרח למערב ובין צפון לדרום. רשב"ם מפרש (במסכת בבא בתרא דף צ"ט), שהארון עומד סמוך לכותל המערב באמצעו. ותוסי' שם בדף כ"ה פירשו, שהארון עומד סמוך לכותל המזרח באמצעו.

נמצא שמקומו של ארון אינו ממעט כלום ממידת בית קדשי הקדשים, ובלא מקום הארון עדיין יש בבית קדשי הקדשים עשרים אמה שליומות מצד לצד.

אין הקב"ה שמח במפלתם של רשעים

א. במפלת עמונים וגבעונים.

כשבאו בני מואב ובני עמון והר שער להילחם עם יהודה בימי יהושפט, היתה תשועת ה', על ידי שנלחמו האויבים אלו באלו, ונפלו איש בחרב רעהו.

ושבחו על כך ישראל, כמו שנאמר בענין, "וַיִּנָּעַץ אֶל הָעָם וַיַּעֲמֵד מְשָׁרְרִים לָהֶם וַיִּמְהָלֻם לְהַדָּרַת קֹדֶשׁ בְּצֵאת לִפְנֵי הַחֲלוּץ וְאֶמְרִים הוֹדוּ לָהֶם כִּי לְעוֹלָם חֲסָדוֹ" (דה"י ב' כ"א).

ואמר רבי יוחנן, מפני מה לא נאמר בהודאה זו "הודו לה' כי טוב", כמו במקומות אחרים? לפי שאין הקדוש ברוך הוא שמח במפלתן של רשעים.

ב. בקריעת ים סוף.

בענין קריעת ים סוף נאמר, "וַיִּבָּא בֵּין מַחֲנֵה מִצְרַיִם וּבֵין מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל וַיַּהֲרִיץ הָעָנָן וַיַּחֲשֹׁךְ וַיֵּאָר אֶת הַלַּיְלָה וְלֹא קָרַב זֶה אֶל זֶה כָּל הַלַּיְלָה" (שמות י"ד כ'), וביאר רבי יוחנן, שהכתוב הזה מלמד על כך, שבקשו מלאכי השרת לומר שירה, ואמר הקב"ה, מעשה ידי טובעים בים, ואתם אומרים שירה.

פתיחת הדרשה בענין פורים

מבואר בגמרא, שחכמים רבים, כשהיו רוצים לדרוש בענין איגרת הפורים, היו פותחים את הדרשה בביאור פסוק שאינו במגילה, ודורשים אותו לענין הפורים. ולהלן נכתוב בעזה"י את הדרשות שהובאו בסוגייתנו.

א. "וְהִכָּרְתִּי לְבָבְלִי שֵׁם וְשָׂאֵר וְנִין וְנָכְד נָאִם ה'".

רבי יונתן, כשהיה רוצה לדרוש בענין איגרת פורים, היה מתחיל לדרוש מקרא זה, האמור בפורענות בבל [=פתח לה פיתחא להאי פרשתא מהכא], "וְקָמְתִי עֲלֵיהֶם נָאִם ה' צְבָאוֹת וְהִכָּרְתִּי לְבָבְלִי שֵׁם וְשָׂאֵר וְנִין וְנָכְד נָאִם ה'" (ישעיהו י"ד כ"ב).

"שם" – זה הכתב, שאין לבבל כתב משלהם אלא מאומה אחרת.

"ושאָר" – זה לשון, שאין לבבל לשון משלהם אלא מאומה אחרת^א.

"ונין" – זה מלכות, שתכרת מלכות בבל.

"ונכד" – זו ושתי, שתמות ושתי שהיתה נכדה של נבוכדנצר מלך בבל.

ב. "תחת הנעצוץ יעלה ברוש ותחת הסרפד יעלה הדס".

רבי שמואל בר נחמני, כשהיה רוצה לדרוש בענין איגרת פורים, היה מתחיל לדרוש מקרא זה, "תחת הנעצוץ יעלה ברוש ותחת הסרפד יעלה הדס וְהָיָה לָהּ לְשֵׁם לְאוֹת עוֹלָם לֹא יִכָּרֵת" (ישעיה נ"ה י"ג).

"תחת הנעצוץ" – תחת המן הרשע, שעשה עצמו עבודה זרה הקרויה נעצוץ, כמו שנאמר "וּבְאוּ וְנָחוּ כְּלֵם בְּנִחְלֵי הַבְּתוּת וּבִנְקִיּוֹת הַסְּלָעִים וּבְכָל הַנְּעֻצִּים וּבְכָל הַנְּחַלְלִים" (ישעיהו ז' י"ט).

"יעלה ברוש" – זה מרדכי, שנקרא ראש לכל הבשמים, כמו שנאמר, "וְאֵתָהּ קַח לְךָ בְּשָׂמִים רֹאשׁ מֵרָדָר חֲמֵשׁ מֵאוֹת וְקִנְמֹן בֶּשֶׂם מִחֲצִיתוֹ חֲמִשִּׁים וּמֵאֲתָיִם וּקְנֵה בֶשֶׂם חֲמִשִּׁים וּמֵאֲתָיִם" (שמות ל' כ"ג) ותרגום ראש הבשמים "מֵרָדָר", הוא "מרי דכי".

"ותחת הסרפד" – תחת ושתי הרשעה, בת בנו של נבוכדנצר הרשע הנקרא סרפד, [נוטריקון "שרף רפידה"], על שם ששרף את בית ה' הנקרא רפידה, כמו שנאמר, "עֲמֹדָיו עָשָׂה כְּסֹף רַפְּיֻדָּתוֹ זָהָב מְרֻכָּבוֹ אֲרָגָמֶן תּוֹכּוֹ רִצּוֹף אֶהָבָה מִבְּנוֹת יְרוּשָׁלַם" (שה"ש ג' י').

"יעלה הדס" – זו אסתר הצדקת, שנקראת הדסה, כמו שנאמר, "וְהָיָה אִמֶּן אֶת הַדָּסָה הִיא אֶסְתֵּר בֵּת דָּדוֹ כִּי אֵין לָהּ אָב וְאֵם וְהַנְּעָרָה יָפֶת תֹּאֵר וְטוֹבֶת מְרָאָה וּבְמוֹת אֲבִיהָ וְאִמָּהּ לְקַחָהּ מִרְדָּכִי לֹא לְבַת" (אסתר ב' ז').

"וְהָיָה לָהּ לְשֵׁם" – זו מקרא מגילה.

"לְאוֹת עוֹלָם לֹא יִכָּרֵת" – אלו ימי פורים.

ג. "וְהָיָה פֶּאֶשֶׁר שֵׁשׁ ה' עֲלֵיכֶם לְהִיטִיב אֲתָכֶם בְּנִשְׁשׁ לְהַרְעֵ אֲתָכֶם".

רבי יהושע בן לוי, כשהיה רוצה לדרוש בענין איגרת פורים, היה מתחיל לדרוש מקרא

^א קשה שעדיין הם מספרין [בבבל] בלשון ארמית. ונראה, דרוצה לומר [לשון מלכות] שהמלכים משתמשין בו, שאין שאר [העם] מכירין בו. [תוס'].

^ב "תחת" כתיב.

זה, "וְהָיָה כְּאִשֶּׁר שָׁשׁ ה' עֲלֵיכֶם לְהִיטִיב אֲתָכֶם וּלְהַרְבּוֹת אֲתָכֶם כֹּן יִשְׂשֵׁי ה' עֲלֵיכֶם לְהַאֲבִיד אֲתָכֶם וּלְהַשְׁמִיד אֲתָכֶם וְנִסְחָתְכֶם מֵעַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר אֲתָהּ בָּא שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ" (דברים כ"ח ס"ג) להרע אתכם.

ואין הכוונה שהקב"ה שש בעצמו להרע להם, שהרי אפילו במפלתם של רשעים אינו שש, כפי שנתבאר לעיל, אלא **משיש הוא אחרים להרע להם**, כגון כשנתייבו כליה בימי המון, היו אויביהם שמחים על צרתם.

ד. "לֹאֲדָם שְׁטוּב לִפְנֵי נֶתַן חֲכָמָה וְדַעַת וְשִׁמְחָה ...".

רבי אבא בר כהנא, כשהיה רוצה לדרוש בענין איגרת פורים, היה מתחיל לדרוש מקרא זה, "כִּי לֹאֲדָם שְׁטוּב לִפְנֵי נֶתַן חֲכָמָה וְדַעַת וְשִׁמְחָה וּלְחוּטָא נֶתַן עֲנָן לְאֶסּוּף וּלְכְנוּס לַתֵּת לְטוּב לִפְנֵי הָאֱלֹקִים גַּם זֶה הִבֵּל וְרַעוּת רִיחַ" (קהלת ב' כ"ו).

"לֹאֲדָם שְׁטוּב לִפְנֵי נֶתַן חֲכָמָה וְדַעַת וְשִׁמְחָה" – זה מרדכי הצדיק.

"וּלְחוּטָא נֶתַן עֲנָן לְאֶסּוּף וּלְכְנוּס" – זה המון.

"לַתֵּת לְטוּב לִפְנֵי הָאֱלֹקִים" – זה מרדכי ואסתר, כמו שנאמר "וַתֵּשֶׁם אֶסְתֵּר אֶת מְרֹדֶכִּי עַל בֵּית הַמֶּן" (אסתר ח' ב').

ה. "וְשִׁמְתִּי כֶסֶּאִי בְּעִילָם וְהֶאֱבַדְתִּי מִשָּׁם מֶלֶךְ וְשָׂרִים".

רבה בר עופרן^א, כשהיה רוצה לדרוש בענין איגרת פורים, היה מתחיל לדרוש מקרא "וְשִׁמְתִּי כֶסֶּאִי בְּעִילָם וְהֶאֱבַדְתִּי מִשָּׁם מֶלֶךְ וְשָׂרִים נָאִם ה'"" (ירמיהו מ"ט ל"ח).

"וְשִׁמְתִּי כֶסֶּאִי בְּעִילָם", כלומר בשושן, שהיתה בעילם, כמו שנאמר "וְאֶרְאָה בְּחִזּוֹן וַיְהִי בְּרֹאשִׁי וַאֲנִי בְּשׁוֹשַׁן הַבִּירָה אֲשֶׁר בְּעִילָם הַמְּדִינָה וְאֶרְאָה בְּחִזּוֹן וַאֲנִי הֵייתִי עַל אוֹבֵל אוֹלִי" (דניאל ח' ב').

"וְהֶאֱבַדְתִּי מִשָּׁם מֶלֶךְ וְשָׂרִים", "מֶלֶךְ" זו ושתי, "וְשָׂרִים" זה המון ועשרת בניו.

דף י"א

ג. "וַיֵּט עֲלֵינוּ חֶסֶד לִפְנֵי מַלְכֵי פָּרְס".

רב דימי בר יצחק, כשהיה רוצה לדרוש בענין איגרת פורים, היה מתחיל לדרוש מקרא

^א עופרן גרסינו ולא עפרון, ד"שם רשעים ירקב" ולא מסקו בשמייהו. [תוס']

זה, "כי עבדים אֲנֹחֲנוּ וּבַעֲבָדֵתָנוּ לֹא עֲזָבָנוּ אֱלֹקֵינוּ וַיֵּט עָלֵינוּ חֶסֶד לִפְנֵי מַלְכֵי פָּרַס לִתֵּת לָנוּ מַחֲיָה לְרוּמָם אֶת בֵּית אֱלֹקֵינוּ וּלְהַעֲמִיד אֶת חֲרֻבְתּוֹ וּלְתֵת לָנוּ גֹדֶר בִּיהוּדָה וּבִירוּשָׁלַם" (עזרא ט' טו) ומתי? בזמן המן.

ז. "הִרְפַּבֶּתְ אֲנוֹשׁ לְרֹאשֵׁנוּ בָּאֵנוּ בָּאֵשׁ וּבַמַּיִם".

רבי חנינא בר פפא, כשהיה רוצה לדרוש בענין איגרת פורים, היה מתחיל לדרוש מקרא זה, "הִרְפַּבֶּתְ אֲנוֹשׁ לְרֹאשֵׁנוּ בָּאֵנוּ בָּאֵשׁ וּבַמַּיִם וְתוֹצִיאֵנוּ לְרוּחָה" (תהלים ס"ו י"ב)

"בָּאֵשׁ" – בימי נבוכדנצר הרשע, שהטילנו לתוך הכבשן.

"וּבַמַּיִם" – בימי פרעה, שהשליך את הנולדים ליאור.

"וְתוֹצִיאֵנוּ לְרוּחָה" – בימי המן.

ח. "רְאוּ כָל אֶפְסֵי אֶרֶץ אֶת יְשׁוּעַת אֱלֹקֵינוּ".

רבי יוחנן, כשהיה רוצה לדרוש בענין איגרת פורים, היה מתחיל לדרוש מקרא זה, "זָכֹר חֶסְדּוֹ וְאַמּוּנָתוֹ לְבֵית יִשְׂרָאֵל רְאוּ כָל אֶפְסֵי אֶרֶץ אֶת יְשׁוּעַת אֱלֹקֵינוּ" (תהלים צ"ח ג'), ומתי היה הדבר? בימי מרדכי ואסתר, שהדבר נגלה לכל האומות, שהלכו אגרות בכל העולם.

ט. "אֲרִי נָהֵם וְדָב שׁוֹקֵק מִשָּׁל רָשָׁע עַל עַם דָּל".

ריש לקיש, כשהיה רוצה לדרוש בענין איגרת פורים, היה מתחיל לדרוש מקרא זה, "אֲרִי נָהֵם וְדָב שׁוֹקֵק מִשָּׁל רָשָׁע עַל עַם דָּל" (משלי כ"ח ט"ו)

"אֲרִי נָהֵם" – זה נבוכדנצר הרשע, שנאמר בו "עֲלָה אֲרִיָּה מִסִּבְכּוֹ וּמִשְׁחִית גּוֹיִם נָסַע וְצָא מִמִּקְמוֹ לְשׁוּם אֶרֶץ לְשָׁמָּה עָרִיד תִּצְיָנָה מֵאֵין יוֹשֵׁב" (ירמיהו ד' ז').

"וְדָב שׁוֹקֵק" – זה אחשוורוש, שנאמר בחלום על ארבע המלכויות, "וְאָרֹו חִינָה אֲחָרִי תִנְיָנָה [=והנה חיה אחרת שניה] דְּמִיָּה לְדָב [=דומה לדב] וְלִשְׁטָר חַד הַקָּמַת וְתִלֵּת עֲלֵיוֹ בְּפִמָּה בֵּין שְׁנָה^א וְכֹן אֶמְרִין לֵה קוּמִי אֲכָלִי בֶּשֶׂר שְׂגִיאוֹ" (דניאל ז' ה'), ושנה רב יוסף, אלו פרסיים, שאוכלים ושותים כדוב, ומסורבלים [=עטופים] בבשר כדוב, ומגדלים שער כדוב, ואין להם מנוחה כדוב.

"מִשָּׁל רָשָׁע" – זה המן.

^א "שנייה" כתיב.

"על עם דל" – אלו ישראל, שהם דלים מן המצות".^א

ג. "בעצלותים ימך המקרה".

רבי אלעזר, כשהיה רוצה לדרוש בענין איגרת פורים, היה מתחיל לדרוש מקרא זה, **"בעצלותים ימך המקרה ובשפלות דלים ידלף תבית"** (קהלת י"ח).

בשביל עצלות שהיה להם לישראל, שלא עסקו בתורה, נעשה שונאו של הקב"ה מד, [כמי שלא היה יכול להושיע]. שאין מד אלא עני, שנאמר, **"ואם מך הוא מערךך והעמידו לפני הכתר והעריך אתו הכתר על פי אשר תשיג יד הנדר יעריקנו הכתר"** (ויקרא כ"ז ח'), ואין מקרה אלא הקב"ה, שנאמר, **"המקרה במים עליותיו השם עבים רכובו המהלך על כנפי ריח"** (תהלים ק"ד ג').

ד. "לולי ה' שהיה לנו בקום עלינו אדם".

רב נחמן בר יצחק, כשהיה רוצה לדרוש בענין איגרת פורים, היה מתחיל לדרוש מקרא זה, **"שיר המעלות לדוד לולי ה' שהיה לנו יאמר נא ישאל. לולי ה' שהיה לנו בקום עלינו אדם"** (תהלים קכ"ד א'-ב'), **"אדם" ולא מלך, וזהו המן.**

ה. "ברבות צדיקים ישמח העם ובמשל רשע יאנח עם".

רבא, כשהיה רוצה לדרוש בענין איגרת פורים, היה מתחיל לדרוש מקרא זה, **"ברבות צדיקים ישמח העם ובמשל רשע יאנח עם"** (משלי כ"ט ב').

"ברבות צדיקים ישמח העם" – זה מרדכי ואסתר. שנאמר **"וימרדכי יצא מלפני המלך בלבוש מלכות תכלת וחרור ועטרת זהב גדולה ותכריך בוי וארגמן והעיר שושן צהלה ושמחה"** (אסתר ח' ט"ו).

"ובמשל רשע יאנח עם" – זה המן. שנאמר **"הרצים יצאו דחופים בדבר המלך והדת נתנה בשושן הבירה והמלך והמן ישובו לשנות והעיר שושן נבוכה"** (אסתר ג' ט"ו).

ו. "פי מי גוי גדול אשר לו אלקים קרבים אליו".

רב מתנה, כשהיה רוצה לדרוש בענין איגרת פורים, היה מתחיל לדרוש מקרא זה, **"פי מי גוי גדול אשר לו אלקים קרבים אליו כה' אלקינו בכל קראנו אליו"** (דברים ד' ז').

^א כלומר הסיבה שכל אלו שמשלו על ישראל כי היו דלים בזמנם מהמצוות וניתן להם כח לשעבד את ישראל.

יד. "או הנסה אלקים".

רב אשי, כשהיה רוצה לדרוש בענין איגרת פורים, היה מתחיל לדרוש מקרא זה, "או הנסה אלקים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי במסת באתת ובמופתים ובמלחמה וביד חזקה ובזרוע נטויה ובמונאים גדלים ככל אשר עשה לכם ה' אלקיכם במצרים לעיניך" (דברים ד' ל"ד).

טו. "והתמכרתם שם לאיביך לעבדים ולשפחות ואין קנה".

רב, כשהיה רוצה לדרוש בענין איגרת פורים, היה מתחיל לדרוש מקרא זה, "והשיבך ה' מצרים בגניות בדרך אשר אמרתי לך לא תסיף עוד לראתה והתמכרתם שם לאיביך לעבדים ולשפחות ואין קנה" (דברים כ"ח ס"ח), שכן ארע בימי המן, שגזר על כך שלא יהא אדם רשאי לקנות מהם עבד, אלא כולם ימותו.

טז. "לא מאסתיים ולא געלתים לכלתם".

שמואל, כשהיה רוצה לדרוש בענין איגרת פורים, היה מתחיל לדרוש מקרא זה, "ואף גם זאת בהיותם בארץ איביהם לא מאסתיים ולא געלתים לכלתם להפר בריתי אתם כי אני ה' אלקיהם" (ויקרא כ"ו מ"ד).

"לא מאסתיים" – בימי יוונים.

"ולא געלתים" – בימי נבוכדנצר [וי"ג בימי אספסינוס קיסר].

"לכלתם" – בימי המן.

"להפר בריתי אתם" – בימי פרסיים [וי"ג בימי רומיים].

"כי אני ה' אלקיהם" – בימי גוג ומגוג.

ובמתניתא דרשו את הכתוב הזה בשינוי מדברי שמואל.

"לא מאסתיים" – בימי כשדים, שהעמדתי להם דניאל חנניה מישאל ועזריה.

"ולא געלתים" – בימי יוונים, שהעמדתי להם שמעון הצדיק, וחשמונאי ובניו, ומתתיה כהן גדול.

"לכלתם" – בימי המן, שהעמדתי להם מרדכי ואסתר.

"להפר בריתי אתם" – בימי פרסיים [וי"ג בימי רומיים], שהעמדתי להם של בית רבי וחכמי דורות.

"כי אני ה' אלקיהם" – לעתיד לבוא, שאין כל אומה ולשון יכולה לשלוט בהם.

יז. "וְאִם לֹא תִירִישׁוּ אֶת יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ".

רבי לוי, כשהיה רוצה לדרוש בענין איגרת פורים, היה מתחיל לדרוש מקרא זה, "וְאִם לֹא תִירִישׁוּ אֶת יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ מִפְּנֵיכֶם וְהָיָה אֲשֶׁר תִּוְתִירוּ מֵהֶם לְשָׂכִים בְּעֵינֵיכֶם וּלְצִינִים בְּצַדֵּיכֶם וְצָרְרוּ אֲתָכֶם עַל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם יֹשְׁבִים בָּהּ" (במדבר ל"ג נ"ה), **כלומר אף אלו נענשו על שחמל שאל על עמלק.**

יח. "וְהָיָה כַּאֲשֶׁר דְּמִיתִי לַעֲשׂוֹת לָהֶם אֲעֲשֶׂה לָכֶם".

רבי חייא, כשהיה רוצה לדרוש בענין איגרת פורים, היה מתחיל לדרוש מקרא זה, "וְהָיָה כַּאֲשֶׁר דְּמִיתִי לַעֲשׂוֹת לָהֶם אֲעֲשֶׂה לָכֶם" (במדבר ל"ג נ"ו), כלומר, אם לא שנעשה להם נס, כמעט כלו.

[אסתר א' א'] וְהָיָה בִּימֵי אַחֲשֵׁרוֹשׁ הוּא אַחֲשֵׁרוֹשׁ הַמֶּלֶךְ מֵהַדּוּ וְעַד כּוֹשׁ שָׁבַע וְעֶשְׂרִים וּמֵאַה מְדִינָה.

פתיחת המגילה בלשון "וְהָיָה"

מגילת אסתר פותחת במילה "וְהָיָה", וביאר רב שהוא לשון צער כמו "ויי והיי".

למה נקרא שמו אַחֲשֵׁרוֹשׁ

א. לדעת רב – אַחֲשֵׁרוֹשׁ נקרא כן, על שם שהיה אחיו של ראש [=דומה לו], **ובן גילו של ראש** [=שניהם בני מזל אחד ודעה אחת]. כלומר אחיו ובן גילו של **נבוכדנצר הנקרא ראש**, בחלום ארבע המלכויות, שאמר לו דניאל, "אֲנִתָּה הוּא רֹאשָׁה דִּי דְהֶבֶא" (דניאל ב' ל"ח). ובזה היו דומים, **נבוכדנצר החריב הבית, ואחשורוש ביקש להחריב** [יסוד הבית שיסד זרובבל בבית המקדש בימי כורש לפני אחשורוש], שנאמר, "וּבְמַלְכוּת אַחֲשֵׁרוֹשׁ בְּתַחֲלַת מַלְכוּתוֹ כָּתְבוּ שְׁטָנָה עַל יֹשְׁבֵי יְהוּדָה וִירוּשָׁלַם" (עזרא ד' ו').

ב. ולדעת שמואל – אַחֲשֵׁרוֹשׁ נקרא כן על שום שהושחרו פניהם של ישראל בימיו כשולי קדרה.

ג. ולדעת רבי יוחנן – אַחֲשֵׁרוֹשׁ נקרא כן על שום שכל שזכרו אמר אח [=וי] לראשו.

ד. ולדעת רבי חנינא – אַחֲשֵׁרוֹשׁ נקרא כן על שום שהכל נעשו רשים [=עניים] בימיו,

שנאמר "וַיִּשָּׂם הַמֶּלֶךְ אֶחְשָׁרוֹשׁ^א מִסָּעַל הָאָרֶץ וְאֵי הַיָּם" (אסתר י' א').

הוא פלוני

כל מקום שנאמר במקרא באדם מסוים "הוא פלוני", הדבר מלמד, שכן היה מתחילתו ועד סופו.

א. "הוא אֶחְשָׁרוֹשׁ" (אסתר א' א') – הוא ברשעו, מתחילתו ועד סופו.

ב. "אלוף מגדיאל אלוף עירם אלה אלופי אֲדוֹם לְמִשְׁבֹּתֶם בְּאֶרֶץ אַחֲזָתֶם הוּא עֶשׂוֹ אֲבִי אֲדוֹם" (בראשית ל"ו מ"ג) – הוא ברשעו, מתחילתו ועד סופו.

ג. "ובני אֶלְיָאב נְמוּאֵל וְנָתָן וְאַבְיָרִם הוּא דָּתָן וְאַבְיָרִם קְרִיאִי^ב הַעֲדָה אֲשֶׁר הָצוּ עַל מֹשֶׁה וְעַל אֶהֱרֹן בְּעֵדַת קָרַח בְּהַצֵּתָם עַל ה' (במדבר כ"ו ט') – הן ברשעו, מתחילתן ועד סופן.

ד. "ויבֹעַת הָצָר לוֹ וַיֹּסֶף לְמַעוֹל בְּה' הוּא הַמֶּלֶךְ אֲחִיזָה" (דה"י ב' כ"ח כ"ב) – הוא ברשעו, מתחילתו ועד סופו.

ה. "אַבְרָם הוּא אֲבִרְהָם" (דה"י א' כ"ז) – הוא בצדקו, מתחילתו ועד סופו.

ו. "הוא אֶהֱרֹן וּמֹשֶׁה אֲשֶׁר אָמַר ה' לָהֶם הוֹצִיאוּ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עַל צְבָאֲתָם" (שמות ו' כ"ו) – הן בצדקו, מתחילתן ועד סופן.

ז. "וְדָוִד הוּא הַקָּטָן וְשִׁלְשָׁה הַגְּדֹלִים הָלְכוּ אַחֲרָי שְׂאוֹל" (שמואל א' י"ז י"ד) – הוא בקטנותו, מתחילתו עד סופו. כשם שבקטנותו הקטין עצמו אצל מי שגדול ממנו בתורה, כך במלכותו הקטין עצמו אצל מי שגדול ממנו בחכמה.

אחשוורוש מלך מעצמו

נאמר באחשוורוש "הַמֶּלֶךְ" ואמר רב, שמכאן למדנו, שלא היה מזרע המלוכה, אלא מלך מעצמו, שהוא היה תחילת מלכותו.

יש אומרים שדבר זה נכתב לשבח, **שלא נמצא אדם כמותו ראוי למלכות**, ולכן נעשה הוא מלך.

^א "אחשרש" כתיב.

^ב "קרוואי" כתיב.

ויש אומרים שדבר זה נכתב לגנותו, שבאמת לא היה ראוי למלוך, אלא שנתן ממון הרבה והעמידוהו למלך.

מלכות אחשורוש מהודו ועד כוש

מבואר, שאחשורוש מלך "מהדו ועד כוש", ונחלקו רב ושמואל בדבר.

אחד מהם אומר שהודו בסוף העולם מצד זה, **וכוש בסוף העולם** מצד זה, ובא הכתוב ללמד, שמלך על כל העולם.

ואחד מהם אומר, שהודו וכוש **סמוכות זו לזו**, ובא הכתוב ללמד, שכשם שמלך בחזקה על הודו וכוש הסמוכות, כך מלך בחזקה מסוף העולם ועד סופו^א.

מלכות שלמה מתפסח ועד עזה

נאמר בשלמה "כי הוא רָדָה בְּכָל עֶבֶר הַנֶּהָר מִתְּפֹסֶח עַד עֵזָה בְּכָל מַלְכֵי עֶבֶר הַנֶּהָר וְשָׁלוֹם הָיָה לוֹ מִכָּל עֶבְרָיו מִסְבִּיב" (מלכים א' ה' ד'). ונחלקו רב ושמואל בדבר.

אחד מהם אומר שתפסח בסוף העולם מצד זה, **ועזה בסוף העולם** מצד זה, ובא הכתוב ללמד, שמלך על כל העולם.

ואחד מהם אומר, שתפסח ועזה **סמוכות זו לזו**, ובא הכתוב ללמד, שכשם שמלך בחזקה על תפסח ועזה הסמוכות, כך מלך בחזקה מסוף העולם ועד סופו.

מספר מדינות מלכות אחשורוש

בענין מנין מדינות מלכות אחשורוש נאמר, "**שִׁבְעָה וְעֶשְׂרִים וּמֵאָה מְדִינָה**". וביאר רב חסדא, שבתחילה **מלך על שבע, ולבסוף מלך על עשרים, ולבסוף מלך על מאה**^ב.

ועל כרחק נכתב ענין זה לדרשו כן, שהרי מאחר שכתב תחילה "מהדו ועד כוש", כבר

^א ביאר הגריעבי"ץ ז"ל, שלא נחלקו היכן הודו וכוש, אלא באיזו כוש דיבר הכתוב, כי שני כוש יש, אחת רחוקה מהודו, ואחת סמוכה להודו.

^ב משמע שהוציא הכתוב ממשמעותו, ואמר, שלא מלך אלא על מאה בלבד. ולהלן מבואר, שמלך על מאה עשרים ושבע ממש, שהיה יתר על דריוש שבע. ויל"ע בדבר.

למדנו היכן מלך, ואם כן, כשחזר הכתוב ואמר "שִׁבְעַת וְעֶשְׂרִים וּמֵאָה מְדִינָה", לדרוש סדר מלכותו על המדינות נכתב. שלא כמו בכתוב, "וְשִׁנִּי חֲזִי עֶמְרָם שִׁבְעַת וְשָׁלֹשִׁים וּמֵאָת שָׁנָה" (שמות ו' כ'), שאין לדרשו כן, כי לגופו נכתב, ללמד כמה שני חייו, ולא לדרשה.

שלשה מלכו בכיפה

שלושה מלכים מלכו בכיפה, כלומר, תחת כל כיפת הרקיע.^א

א. אחאב מלך בכיפה. שכן כך אמר עובדיהו לאלהיו, "חִי ה' אֶלְקֵיךָ אִם יֵשׁ גּוֹי וּמַמְלָכָה אֲשֶׁר לֹא שָׁלַח אֶדְנִי [אחאב] שָׁם לְבָקֶשֶׂךָ וְאָמְרוּ אֵין וְהַשְׁבִּיעַ אֶת הַמַּמְלָכָה וְאֶת הַגּוֹי כִּי לֹא יִמְצָאָכָה" (מלכים א' י'), ואם לא היה מולך על כל הממלכות, לא היה יכול להשביעם, ומאחר שהשביעם, ודאי מלך עליהם.

ב. נבוכדנצר מלך בכיפה. כמאמר הנביא, "וְהָיָה הַגּוֹי וְהַמַּמְלָכָה אֲשֶׁר לֹא יַעֲבֹדוּ אֹתוֹ אֶת נְבוּכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל וְאֶת אֲשֶׁר לֹא יִתֵּן אֶת צְנָאָרוֹ בְּעַל מְלָךְ בָּבֶל בְּחֶרֶב וּבְרָעָב וּבַדְּבָר אֶפְקֹד עַל הַגּוֹי הַהוּא וְנָאֵם ה' עַד תָּמִי אֲתֵם בְּיָדוֹ" (ירמיה כ"ז ח').

ג. אחשורוש מלך בכיפה. כפי שנתבאר לעיל, שמלך "מֵחֶדְדוֹ וְעַד כּוֹשׁ שִׁבְעַת וְעֶשְׂרִים וּמֵאָה מְדִינָה".

מלכים גדולים שלא נמנו עם השלושה שמלכו בכיפה

א. שלמה המלך, גם כן מלך בכיפה, [כפי שנתבאר לעיל], ונאמרו שני טעמים, מדוע לא נמנה עם השלושה שמלכו בכיפה.

- **יש אומרים שלא נמנה עם השלושה, כי בסוף ימיו לא היה מלך,** וזה כדעת האומרים, שלאחר שנטרד ממלכותו על ידי אשמדאי, [כמבואר במסכת גיטין], לא שב למלכותו.

- **ויש אומרים, שאמנם לבסוף שב למלכותו עד סוף ימיו, והסיבה שלא נמנה עם השלושה שמשלו בכיפה, כי היה עדיף עליהם, שהיה בו דבר נוסף שלא היה בהם,**

^א כן פירש רש"י. וי"מ שלא מלכו בכל העולם ממש, אלא רק בכל העולם הידוע באותו זמן. ולפי דבריהם, מובן מדוע נקטו כאן לשון מלכו בכיפה, ולא מלכו בכל העולם, כי כיפה הוא החלק הגבוה והחשוב, והם מלכו בחלק הגבוה והחשוב של העולם, ירושלים והמדינות הידועות עמה. ומיהו תוסי' כתבו שלושה מלכו בכל העולם כולו.

והוא, **שמלך על העליונים ועל התחתונים**, שנאמר "וישב שלמה על כסא ה' למלך תחת דויד אביו ויצלח וישמעו אלו כל ישראל" (דה"י א' כ"ט כ"ג).

ב. סנחריב מלך כמעט בכל הכיפה, כמו שאמר "מי בכל אלהי הארצות האלה אשר הצילו את ארצם מיד י' איל ה' את ירושלים מיד י" (ישעיהו ל"ו כ'), אבל לא מלך בכל הכיפה כולה, שהרי **את ירושלים לא כבש**, ולכן לא נמנה עם השלושה שמלכו בכיפה.

ג. דריגוס מלך על חלק גדול של הכיפה, שנאמר "באדן [=אז] דריגוס מלך פתב לכל עממא אמא ולשנא די דירין" בכל ארץ [=דרויש המלך כתב לכל העמים והאומות והלשונויות הדרים בכל הארץ] שלמכון ושנא [=שלומכם ירבה] (דניאל ו' כ"ו). אבל לא מלך בכל הכיפה כולה, שכל הכיפה יש בה מאה עשרים ושבע מדינות, והוא מלך רק על **מאה ועשרים מדינות**, שנאמר "שפר קדם דריגוס [=טוב בעיני דריגוס] והקים על מלכותא [והעמיד על מלכותו] לאחשדרפנא [=לשרים] מאה ועשרין די להון בכל מלכותא [=מאה ועשרים שיהיו בכל מלכותו]" (דניאל ו' ב') ואם כן **בשבע מדינות לא מלך**.

ד. כורש השתבח בעצמו שמלך בכל הארץ, שנאמר, "זה אמר כרש מלך פרס כל ממלכות הארץ נתן לי ה' אלקי השמים והוא פקד עלי לבנות לו בית בירושלים אשר ביהודה" (עזרא א' ב'), **אולם באמת לא היה הדבר אמת**, ולכן לא נמנה עם השלושה שמלכו בכיפה.

ה. לדברי התוס', אלכסנדרוס מוקדון מלך בכיפה כמו השלושה המנויים לעיל, **והסיבה שלא נמנה עימם, כי מנו רק את אלו הכתובים בתנ"ך**.

[אסתר א' ב'-ד'] **בַּיָּמִים הָהֵם כְּשֶׁבֶת הַמֶּלֶךְ אַחֲשֵׁרוּשׁ עַל כִּסֵּא מַלְכוּתוֹ אֲשֶׁר בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה. בְּשָׁנָה שְׁלוֹשׁ לְמָלְכוֹ עָשָׂה מִשְׁתֵּה לְכָל שָׂרָיו וְעַבְדָּיו חֵיל פָּרֶס וּמִדֵּי הַפְּרָתִים וְשָׂרֵי הַמְּדִינוֹת לִפְנָיו. בְּהִרְאֹתוֹ אֶת עֶשֶׂר כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ וְאֶת יָקָר תַּפְאֶרֶת גְּדוּלְתוֹ יָמִים רַבִּים שְׂמוֹנִים וּמֵאֵת יוֹם.**

מתי עשה אחשורוש את המשתה

מתחילה נאמר, "כְּשֶׁבֶת הַמֶּלֶךְ אַחֲשֵׁרוּשׁ עַל כִּסֵּא מַלְכוּתוֹ", ומשמע שהיה הדבר בתחילת מלכותו. ולאחר מכן נאמר, "בְּשָׁנָה שְׁלוֹשׁ לְמָלְכוֹ", ומבואר שהיה הדבר בשנה השלישית למלכותו.

וביאר רבא, שבאמת היה הדבר בשנה השלישית למלכותו כמבואר בכתוב "בשנת שלוש למלכו", והסיבה שנאמר מתחילה, "בשנת המלך אחשורוש על פסא מלכותו", כי רק בשנה זו נתיישבה דעתו, שמתחילה היה דואג שיצאו ישראל מתחת ידו כשיגמרו שבעים שנה לגלות בבל, ולפי חשבוננו, בשנה שניה למלכותו נגמרו אותם שבעים שנה, וכשראה שהגיע שנה שלישית למלכותו, ולא נגאלו, נתיישבה דעתו.

שבעים שנה של גלות בבל

כשגלו ישראל בחורבן בית ראשון, היה ידוע שבסוף שבעים שנה יגאלו, אלא שהיו שטעו בחשבון זה ממתי הוא מתחיל, ומחמת טעותם נתקלקלו.

א. בלשצר מלך כשדים [=בבל] חישב שבעים שנה למלכות בבל.

בלשצר, [הוא המלך השלישי של בבל, שמלך אחר אויל מרודך בנו של נבוכדנצר^א], היה סבור, שאותם שבעים שנה מתחילים מיום שנטלה בבל את המלכות, שכן כך אמר ירמיה, "כי כה אמר ה' כי לפי מלאת לבבל [כלומר למלכות בבל] שבעים שנה אפקד אתכם והקמתי עליכם את דברי הטוב להשיב אתכם אל המקום הזה" (ירמיהו כ"ט י'), והוא תחילת מלכות נבוכדנצר מלך בבל, שנטל את המלכות מאסר חדון מלך אשור.

ואם כן לפי דעתו של בלשצר, תמו שבעים שנה אלו בשנה שניה למלכותו שלו, שכן נבוכדנצר מלך ארבעים וחמש שנה [כפי שיתבאר בעזה"י להלן], ואויל מרודך בנו מלך עשרים ושלוש שנה, סך הכל ששים ושמונה^ב. ואם כן לאחר שמלך בלשצר עצמו שתי שנים, תמו שבעים שנה למלכות בבל.

וכשנכנסה שנה שלישית לבלשצר, וראה שעברו שבעים שנה לפי חשבוננו ולא נגאלו ישראל, אמר, שוב לא יגאלו, והוציא את כלי המקדש, והשתמש בהם, כמו שאמר לו דניאל, "ועל מרא שמיא התרוממת" [=ועל אדון השמים התגאית] ולמאנא די ביתה היתיו קדמך [=ואת כלי ביתו הביאו לפניך] ואנת ורבךנך^ג שגלתך ולחנתך חמרא שתין בהון ולאליהי כספא

^א י"מ שבלשצר היה בנו של אויל מרודך בנו של נבוכדנצר. וי"מ שבלשצר עצמו גם כן היה בנו של נבוכדנצר. [עיי' דניאל ח' א'].

^ב להלן יתבאר בעזה"י, שטעה בכך שמנה מתחילת מלכות בבל, ובאמת היה צריך למנות מגלות ירושלים. אכן גם לפי חשבוננו טעה, כי באמת שנה ראשונה של אויל מרודך נבלעת בשנה אחרונה של נבוכדנצר, ואם כן שנות נבוכדנצר ואויל מרודך יחד היו ששים ושבע, וטעות היתה בידו למנות להם יחד ששים ושמונה.

^ג "קדמך ואנתה ורבךנך" כתיב.

וְהָבָא נִחְשָׂא פְּרָזְלָא אֶצְעָא וְאַבְנָא דִּי לֹא חִזִּין וְלֹא שְׁמַעִין וְלֹא יָדְעִין שְׁבַחָתָא וְלֹאֲלֵהָא דִּי נִשְׁמַתָּה בִּידָה וְכָל אֲרַחְתָּהּ לֹה לֹא הִדְרָתָהּ" (דניאל ה' כ"ג).

ובו בלילה נענש, כמו שנאמר, "בַּיָּה בְּלִילְיָא [=באותו לילה] קָטִיל בְּלֹא־שֹׁצֵר מִלְכָּא כְּשִׁדְאָה"^א [=נהרג בלשצר מלך כשדים]" (דניאל ה' ל'). "וְיִדְרָגוּשׁ מְדָאָה"^ב קָבַל מַלְכוּתָא [=ודריוש המדי קיבל מלכותו] כְּבָר שְׁנִין שְׁתֵּין וְתִרְתֵּין [כשהוא בן ששים ושנים שנה]" (דניאל ו' א').

ב. אחשורוש חישב שבעים שנה מתחילת גלות בבל.

אחשורוש אמר, שטעותו של בלשצר היתה, שהחל למנות את אותם שבעים שנה מתחילת מלכות בבל, וטעה בזה, כי לא נאמר בכתוב, "כִּי לְפִי מְלָאתָ לְמַלְכוּת בְּבָל שְׁבַעִים שָׁנָה אֶפְקָד אֶתְכֶם", אלא "כִּי לְפִי מְלָאתָ לְבָבְךָ [כלומר לגלות בבל] שְׁבַעִים שָׁנָה אֶפְקָד אֶתְכֶם", לומר שאותם שבעים שנה מתחילים מהזמן שהחלו ישראל לגלות לבבל, בימי יכניה, וזה היה בשנת שמונה לנבוכדנצר, ואם כן [אף אם גלו בסופה], חשבון שבעים שנה מתחיל שמונה שנים מאוחר יותר, ומסתיים שמונה שנים אחר שנת שתים לבלשצר.

ובשנת שלוש לאחשורוש כבר עברו שמונה שנים, שהם שנה שלישית של בלשצר [שמלך שלוש שנים כמו שנאמר "בְּשָׁנָתָא שְׁלוֹשׁ לְמַלְכוּת בְּלֹא־שֹׁצֵר" (דניאל ח' א')], וחמש שנים שבהם מלכו דריוש המדי וכורש הפרסי [הוא כורש הראשון שנתן רשות לבני גולה לעלות], ושתי שנים של אחשורוש, סך הכל שמונה שנים^ג.

וכשנכנסה שנה שלישית לאחשורוש, וראה שעברו שבעים שנה לפי חשבוננו, ולא נגאלו ישראל, אמר, שוב לא יגאלו, והוציא את כלי המקדש, והשתמש בהם. בא שטן וריקד ביניהם והרג את ושתי.

ג. החשבון האמיתי מחרבן ירושלים.

מסקנת הגמרא, שטעות אחשורוש ובלשצר היתה, שהם מנו את שבעים השנים של

^א "כשדיא" כתיב.

^ב "מדא" כתיב.

^ג לחלן יתבאר בעזה"י, שטעה בכך שמנה מגלות יהויכין, ובאמת היה צריך למנות מחורבן ירושלים בימי צדקיה. אכן גם לפי חשבוננו טעה, כי לפי האמת שנה ראשונה של אויל מרודך נבלעת בשנה אחרונה של נבוכדנצר, כפי שנתבאר לעיל. וכמו כן דריוש המדי מלך שנה אחת, וכורש הראשון שלוש שנים, והיה לו למנות להם יחד ארבע שנים, ולא חמש, ואם כן שנה שניה שלו אינה שנת שבעים לגלות יהויכין, אלא שנת ששים ושמונה לגלות יהויכין, ורק בשנה רביעית שלו נשלמו שבעים שנה לגלות יהויכין.

הגלות, מתחילת מלכות בבל, או מגלות ראשונה שגלו לבבל בימי יהויכין, אבל באמת מנין שבעים שנה אינו לא כסברת זה ולא כסברת זה, אלא המנין התחיל מחרבן ירושלים בימי צדקיה, שנאמר, "בִּשְׁנַת אֶחָת לְמָלְכוֹ אֲנִי דִּנְיָאֵל בִּינְתִי בְּסָפְרִים מִסְפָּר הַשָּׁנִים אֲשֶׁר הָיָה דָּבָר ה' אֶל יִרְמְיָה הַנְּבִיא לְמַלְאוֹת לְחָרְבוֹת יְרוּשָׁלַם שְׁבַעִים שָׁנָה" (דניאל ט' ב').

והנה לפי החשבון של השנים המבואר לעיל, תם מנין שבעים שנה בשנת שתי עשרה למלך אחשורוש, שהרי נבוכדנצר החריב את ירושלים בשנת תשעה עשרה למלכותו, ומשנת עשרים עד שנת ארבעים וחמש של מלכותו יש 26 שנה ועוד 23 של אויל מרודך ועוד 3 של בלשצר ועוד 5 של דריוש וכורש הרי 57 נמצא שבשנת 13 לאחשורוש תמו 70 שנה, ואם כן בשנת ארבעה עשרה שלו היה לו לבנות את המקדש. **ובאמת לא כן היה, שהרי המקדש נבנה רק בשנת שתיים לדריוש בן אחשורוש,** שנאמר, "בִּאֲדִין בְּטִלְתָּ עֲבִידַת בֵּית אֱלֹהָא דִּי בִירוּשָׁלַם וְהָיָה בְּטִלָּא עַד שְׁנַת תַּרְתִּין לְמַלְכוּת דְּרִינֻשׁ מֶלֶךְ פָּרַס" (עזרא ד' כ"ד).

ואמר רבא, שהסיבה לכך, כי החשבון המבואר לעיל אינו נכון, משום ששנה אחרונה של נבוכדנצר ושנה ראשונה של אויל מרודך נמנים כשנה אחת ולא כשתי שנים, וכן דריוש וכורש מלכו יחד רק ארבע שנים ולא חמש, ונמצא שנשלמו שבעים שנה של חורבות ירושלים רק בשנה ראשונה לדריוש בן אחשורוש.

דף י"ב

ואמר רבא, שאף דניאל, מתחילה טעה בחשבון זה שנאמר, "בִּשְׁנַת אֶחָת לְמָלְכוֹ אֲנִי דִּנְיָאֵל בִּינְתִי בְּסָפְרִים מִסְפָּר הַשָּׁנִים אֲשֶׁר הָיָה דָּבָר ה' אֶל יִרְמְיָה הַנְּבִיא לְמַלְאוֹת לְחָרְבוֹת יְרוּשָׁלַם שְׁבַעִים שָׁנָה" (דניאל ט' ב'), כלומר שמתחילה טעה והתבונן ועמד על האמת..

פקידה במלאת שבעים לבבל

הנה נתבאר, שלפי האמת, חשבון של שבעים שנות גלות בבל מתחיל מחרבן ירושלים, שנאמר, "בִּשְׁנַת אֶחָת לְמָלְכוֹ אֲנִי דִּנְיָאֵל בִּינְתִי בְּסָפְרִים מִסְפָּר הַשָּׁנִים אֲשֶׁר הָיָה דָּבָר ה' אֶל יִרְמְיָה הַנְּבִיא לְמַלְאוֹת לְחָרְבוֹת יְרוּשָׁלַם שְׁבַעִים שָׁנָה" (דניאל ט' ב').

אמנם גם לפי האמת, היה מנין גם מתחילת מלכות בבל, שהרי נאמר, "כִּי כֹה אָמַר ה' כִּי לְפִי מְלֹאֵת לִבְבֶּל שְׁבַעִים שָׁנָה אֶפְקֹד אֶתְכֶם וְהִקְמַתִּי עֲלֵיכֶם אֶת דְּבָרֵי הַטּוֹב הַלְשִׁיב אֶתְכֶם אֶל הַמָּקוֹם הַזֶּה" (ירמיהו כ"ט י').

וביאר רבא, שבסוף שבעים שנה למלכות בבל על ישראל, אף שלא נגאלו, ולא נבנה הבית, מכל מקום היתה פקידה קלה, בשנה ראשונה לכורש מלך פרס, שהיא שנת

שבעים ואחת לכיבוש יהויקים, שפשטה בבל על ישראל, כמו שנאמר, "כֹּה אָמַר כְּרֶשׁ מֶלֶךְ פָּרַס כָּל מַמְלָכוֹת הָאָרֶץ וְנָתַן לִי ה' אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם וְהוּא פָקַד עָלַי לְבָנוֹת לוֹ בֵּית בִּירוּשָׁלַם אֲשֶׁר בִּיהוּדָה" (עזרא א' ב'). אכן לאחר מכן בטל הבנין עד שנת שתים לדריוש בן אחשורוש כפי שנתבאר לעיל.

"כֹּה אָמַר ה' לְמַשִּׁיחוֹ לְכוֹרֶשׁ"

נאמר, "כֹּה אָמַר ה' לְמַשִּׁיחוֹ לְכוֹרֶשׁ אֲשֶׁר הִחְזַקְתִּי בִימִינוֹ לְדֹד לִפְנֵי גוֹיִם וּמִתְּנִי מַלְכִּים אֶפְתָּח לִפְתָּח לִפְנֵי דֹלֵתִים וְשָׁעָרִים לֹא יִסָּגְרוּ" (ישעיהו מ"ה א'), ולא מצינו שנמשך כורש בשמן המשחה, שיהיה קרוי משיח.

ולפיכך ביאר רב נחמן בר רב חסדא, שאין כוונת הכתוב שכורש הוא משיח, אלא כך כוונת הכתוב, "כֹּה אָמַר ה' לְמַשִּׁיחוֹ" [ממש, ולא לכורש], ומה אמר למשיחו^א, "לְכוֹרֶשׁ אֲשֶׁר הִחְזַקְתִּי בִימִינוֹ ...", כלומר כך אמר למשיחו, קובל אני לך על כורש, שכן אני אמרתי, הוא יבנה ביתי ויקבץ גלויותי, והוא לא עשה כן, ולא נשתדל בדבר בעצמו, אלא אמר, "מִי בָכֶם מֶלֶךְ עַמּוֹ יְהִי אֱלֹהֵינוּ עַמּוֹ וַיַּעַל לִירוּשָׁלַם אֲשֶׁר בִּיהוּדָה וַיִּבֶן אֶת בֵּית ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הוּא הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלַם" (עזרא א' ג').

^א וניקוד טעם מקרא זה מוכיח על דרש זה, שאין לך טעם זרקא במקרא שאין סגול בא אחריו, וכאן נקד למשיחו בזרקא, ולכורש נקד במאריך, להפרישו ולנתקו מעם למשיחו. [רש"י].

כטעות בלשצר ואחשורוש	שנות מלכות נבוכדנצר		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100	101	102	103	104	105	106	107	108	109	110	111	112	113	114	115	116	117	118	119	120	121	122	123	124	125	126	127	128	129	130	131	132	133	134	135	136	137	138	139	140	141	142	143	144	145	146	147	148	149	150	151	152	153	154	155	156	157	158	159	160	161	162	163	164	165	166	167	168	169	170	171	172	173	174	175	176	177	178	179	180	181	182	183	184	185	186	187	188	189	190	191	192	193	194	195	196	197	198	199	200	201	202	203	204	205	206	207	208	209	210	211	212	213	214	215	216	217	218	219	220	221	222	223	224	225	226	227	228	229	230	231	232	233	234	235	236	237	238	239	240	241	242	243	244	245	246	247	248	249	250	251	252	253	254	255	256	257	258	259	260	261	262	263	264	265	266	267	268	269	270	271	272	273	274	275	276	277	278	279	280	281	282	283	284	285	286	287	288	289	290	291	292	293	294	295	296	297	298	299	300	301	302	303	304	305	306	307	308	309	310	311	312	313	314	315	316	317	318	319	320	321	322	323	324	325	326	327	328	329	330	331	332	333	334	335	336	337	338	339	340	341	342	343	344	345	346	347	348	349	350	351	352	353	354	355	356	357	358	359	360	361	362	363	364	365	366	367	368	369	370	371	372	373	374	375	376	377	378	379	380	381	382	383	384	385	386	387	388	389	390	391	392	393	394	395	396	397	398	399	400	401	402	403	404	405	406	407	408	409	410	411	412	413	414	415	416	417	418	419	420	421	422	423	424	425	426	427	428	429	430	431	432	433	434	435	436	437	438	439	440	441	442	443	444	445	446	447	448	449	450	451	452	453	454	455	456	457	458	459	460	461	462	463	464	465	466	467	468	469	470	471	472	473	474	475	476	477	478	479	480	481	482	483	484	485	486	487	488	489	490	491	492	493	494	495	496	497	498	499	500	501	502	503	504	505	506	507	508	509	510	511	512	513	514	515	516	517	518	519	520	521	522	523	524	525	526	527	528	529	530	531	532	533	534	535	536	537	538	539	540	541	542	543	544	545	546	547	548	549	550	551	552	553	554	555	556	557	558	559	560	561	562	563	564	565	566	567	568	569	570	571	572	573	574	575	576	577	578	579	580	581	582	583	584	585	586	587	588	589	590	591	592	593	594	595	596	597	598	599	600	601	602	603	604	605	606	607	608	609	610	611	612	613	614	615	616	617	618	619	620	621	622	623	624	625	626	627	628	629	630	631	632	633	634	635	636	637	638	639	640	641	642	643	644	645	646	647	648	649	650	651	652	653	654	655	656	657	658	659	660	661	662	663	664	665	666	667	668	669	670	671	672	673	674	675	676	677	678	679	680	681	682	683	684	685	686	687	688	689	690	691	692	693	694	695	696	697	698	699	700	701	702	703	704	705	706	707	708	709	710	711	712	713	714	715	716	717	718	719	720	721	722	723	724	725	726	727	728	729	730	731	732	733	734	735	736	737	738	739	740	741	742	743	744	745	746	747	748	749	750	751	752	753	754	755	756	757	758	759	760	761	762	763	764	765	766	767	768	769	770	771	772	773	774	775	776	777	778	779	780	781	782	783	784	785	786	787	788	789	790	791	792	793	794	795	796	797	798	799	800	801	802	803	804	805	806	807	808	809	810	811	812	813	814	815	816	817	818	819	820	821	822	823	824	825	826	827	828	829	830	831	832	833	834	835	836	837	838	839	840	841	842	843	844	845	846	847	848	849	850	851	852	853	854	855	856	857	858	859	860	861	862	863	864	865	866	867	868	869	870	871	872	873	874	875	876	877	878	879	880	881	882	883	884	885	886	887	888	889	890	891	892	893	894	895	896	897	898	899	900	901	902	903	904	905	906	907	908	909	910	911	912	913	914	915	916	917	918	919	920	921	922	923	924	925	926	927	928	929	930	931	932	933	934	935	936	937	938	939	940	941	942	943	944	945	946	947	948	949	950	951	952	953	954	955	956	957	958	959	960	961	962	963	964	965	966	967	968	969	970	971	972	973	974	975	976	977	978	979	980	981	982	983	984	985	986	987	988	989	990	991	992	993	994	995	996	997	998	999	1000	1001	1002	1003	1004	1005	1006	1007	1008	1009	1010	1011	1012	1013	1014	1015	1016	1017	1018	1019	1020	1021	1022	1023	1024	1025	1026	1027	1028	1029	1030	1031	1032	1033	1034	1035	1036	1037	1038	1039	1040	1041	1042	1043	1044	1045	1046	1047	1048	1049	1050	1051	1052	1053	1054	1055	1056	1057	1058	1059	1060	1061	1062	1063	1064	1065	1066	1067	1068	1069	1070	1071	1072	1073	1074	1075	1076	1077	1078	1079	1080	1081	1082	1083	1084	1085	1086	1087	1088	1089	1090	1091	1092	1093	1094	1095	1096	1097	1098	1099	1100	1101	1102	1103	1104	1105	1106	1107	1108	1109	1110	1111	1112	1113	1114	1115	1116	1117	1118	1119	1120	1121	1122	1123	1124	1125	1126	1127	1128	1129	1130	1131	1132	1133	1134	1135	1136	1137	1138	1139	1140	1141	1142	1143	1144	1145	1146	1147	1148	1149	1150	1151	1152	1153	1154	1155	1156	1157	1158	1159	1160	1161	1162	1163	1164	1165	1166	1167	1168	1169	1170	1171	1172	1173	1174	1175	1176	1177	1178	1179	1180	1181	1182	1183	1184	1185	1186	1187	1188	1189	1190	1191	1192	1193	1194	1195	1196	1197	1198	1199	1200	1201	1202	1203	1204	1205	1206	1207	1208	1209	1210	1211	1212	1213	1214	1215	1216	1217	1218	1219	1220	1221	1222	1223	1224	1225	1226	1227	1228	1229	1230	1231	1232	1233	1234	1235	1236	1237	1238	1239	1240	1241	1242	1243	1244	1245	1246	1247	1248	1249	1250	1251	1252	1253	1254	1255	1256	1257	1258	1259	1260	1261	1262	1263	1264	1265	1266	1267	1268	1269	1270	1271	1272	1273	1274	1275	1276	1277	1278	1279	1280	1281	1282	1283	1284	1285	1286	1287	1288	1289	1290	1291	1292	1293	1294	1295	1296	1297	1298	1299	1300	1301	1302	1303	1304	1305	1306	1307	1308	1309	1310	1311	1312	1313	1314	1315	1316	1317	1318	1319	1320	1321	1322	1323	1324	1325	1326	1327	1328	1329	1330	1331	1332	1333	1334	1335	1336	1337	1338	1339	1340	1341	1342	1343	1344	1345	1346	1347	1348	1349	1350	1351	1352	1353	1354	1355	1356	1357	1358	1359	1360	1361	1362	1363	1364	1365	1366	1367	1368	1369	1370	1371	1372	1373	1374	1375	1376	1377	1378	1379	1380	1381	1382	1383	1384	1385	1386	1387	1388	1389	1390	1391	1392	1393	1394	1395	1396	1397	1398	1399	1400	1401	1402	1403	1404	1405	1406	1407	1408	1409	1410	1411	1412	1413	1414	1415	1416	1417	1418	1419	1420	1421	1422	1423	1424	1425	1426	1427	1428	1429	1430	1431	1432	1433	1434	1435	1436	1437	1438	1439	1440	1441	1442	1443	1444	1445	1446	1447	1448	1449	1450	1451	1452	1453	1454	1455	1456	1457	1458	1459	1460	1461	1462	1463	1464	1465	1466	1467	1468	1469	1470	1471	1472	1473	1474	1475	1476	1477	1
----------------------	---------------------	--	---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	------	---

הערות לטבלה מעמוד קודם

א. בשנה זו מלך נבוכדנצר, וכבש את נינוה שהיתה ראש מלכות אשור.

ב. שנה זו היא שניה למלכות נבוכדנצר, וחמישית למלכות יהויקים, ובה עלה נבוכדנצר על יהויקים, וכבשו להיות לו עבד, כלומר שתהא מלכותו של יהויקים תחת מלכות נבוכדנצר. ושלוש שנים עבד את נבוכדנצר, ושלוש שנים מרד בו כמו שנאמר, "בְּיָמָיו עָלָה נְבוּכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל וַיְהִי לוֹ יְהוֹנָקִים עֶבֶד שְׁלֹשׁ שָׁנִים וַיָּשָׁב וַיִּמָּרָד בּוֹ" (מלכים ב' כ"ד א').

ג. זו שנה שלישית למרידת יהויקים, ובה בא נבוכדנצר עליו בשניה, ונמסר בידו, כמו שנאמר "בְּשָׁנָת שְׁלֹשׁ לְמַלְכוּת יְהוֹנָקִים מֶלֶךְ יְהוּדָה [כלומר בשנת שלוש למרדו] בָּא נְבוּכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל וַיּוֹשֶׁלְם וַיִּצֹר עָלֶיהָ. וַיִּתֵּן ה' בְּיָדוֹ אֶת יְהוֹנָקִים מֶלֶךְ יְהוּדָה וּמִקְצַת כְּלֵי בֵּית הָאֱלֹקִים וַיָּבִיֵּאם אֶרֶץ שֶׁנֶּזֶר בֵּית אֱלֹהֵיו וְאֶת הַכִּלִּים הָבִיא בֵּית אוֹצַר אֱלֹהֵיו" (דניאל א' א'-ב') ונתקיים בו ביהויקים, "לָכֵן כֹּה אָמַר ה' אֵל יְהוֹנָקִים בֶּן יֹאשִׁיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה לֹא יִסְפְּדוּ לוֹ הוּא אֲחִי וְהוּא אָחוֹת לֹא יִסְפְּדוּ לוֹ הוּא אָדוֹן וְהוּא הָזֶה. קְבוֹרַת חֲמוּר יִקְבֹּר סָחוּב וְהַשְׁלֹף מִהֶלְאָה לְשַׁעְרֵי יְרוּשָׁלַם" (ירמיה כ"ב י"ח-י"ט), והמליך יהויכין בנו תחתיו.

ד. לאחר שהמליך נבוכדנצר את יהויכין תחת אביו, ובא לו לבבל, אמרו לו יועציו, האב מרד בך, והמלכת בנו, המשל אומר, מכלב רע גור טוב לא יצא, [=מתלא אמרו, מכלבא בישא גוריא טבא לא נפיק], חזר עליו לתשובת השנה והגלהו, והמליך צדקיהו. ונמצאת גלות יהויכין בשנת שבע לכיבוש יהויקים, היא שנת שמונה למלכות נבוכדנצר. וזהו שנאמר בסוף מלכים "וַיֵּצֵא יְהוֹנָקִין מֶלֶךְ יְהוּדָה עַל מֶלֶךְ בָּבֶל הוּא וְאִמּוֹ וְעֶבְדָּיו וְשָׂרָיו וְסָרִיסָיו וַיִּקַּח אֹתוֹ מֶלֶךְ בָּבֶל בְּשָׁנָת שְׁמֹנֶה לְמָלְכוֹ [כלומר למלכות נבוכדנצר]" (מלכים ב' כ"ד י"ב), ובסוף ירמיה "אֲשֶׁר הִגָּלָה נְבוּכַדְרֶאצַּר בְּשָׁנָת שֶׁבַע [לכיבוש יהויקים]" (ירמיה נ"ב כ"ח).

ה. בשנה זו חרב הבית, וגלו ישראל עם צדקיה המלך מארצם, והיא שנת תשע עשרה למלכות נבוכדנצר, ושמונה עשרה לכיבוש יהויקים, וזהו שאמרו, גלו בשמונה עשרה [לכיבוש יהויקים], גלו בתשע עשרה [למלכות נבוכדנצר]. וזהו שנאמר בסוף מלכים "וּבַחֹדֶשׁ הַחֲמִישִׁי בְּשַׁבָּעָה לַחֹדֶשׁ הָיָה שָׁנַת תְּשַׁע עָשָׂרָה שָׁנָה לְמָלְכָהּ נְבוּכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל בָּא נְבוּזַרְאֲדָן רַב טַבָּחִים עֶבֶד מֶלֶךְ בָּבֶל וַיְרוּשָׁלַם [כלומר למכות נבוכדנצר]" (מלכים ב' כ"ה ח'), ובסוף ירמיה "בְּשָׁנָת שְׁמוֹנֶה עָשָׂרָה לְנְבוּכַדְרֶאצַּר [לכיבוש יהויקים]" (ירמיה נ"ב כ"ח).

ו. על שנה זו נאמר, "וַיְהִי בְשָׁלְשִׁים וָשֶׁבַע שָׁנָה לְגָלוֹת יְהוֹנָקִין מֶלֶךְ יְהוּדָה בְּשָׁנִים עָשָׂר חֹדֶשׁ בְּעָשָׂרִים וְחֲמִשָּׁה לַחֹדֶשׁ נָשָׂא אֲוִיל מֶרְדִּךְ מֶלֶךְ בָּבֶל בְּשָׁנָת מַלְכוּתוֹ אֶת רֹאשׁ יְהוֹנָקִין מֶלֶךְ יְהוּדָה וַיֵּצֵא אוֹתוֹ מִבֵּית הַכְּלֹא [הכליא כתיב]" (ירמיהו נ"ב ל"א).

ז. לפי דעתו של בלשצר, ששבעים שנה של גלות בבל נמנים מתחילת מלכות בבל, היה סבור שבשנה זו נשלמו שבעים שנה, אכן גם לפי דעתו טעה, כי לא נשלמו שבעים שנה של מלכות בבל אלא בשנה שאחרי כן.

ח. לפי דעתו של אחשורוש, ששבעים שנה של גלות בבל נמנים מגלות יהויכין, היה סבור שבשנה זו נשלמו שבעים שנה של גלות יהויכין, אכן גם לפי דעתו טעה, כי לא נשלמו שבעים שנה של מלכות בבל אלא שתי שנים אחרי כן.

ט. תשלום שבעים שנה מחרבות ירושלים.

חלוקת השלטון בין פרס ומדי

כתוב אחד אומר, "חיל פרס ומדי הפרתמים", משמע שהמדים היו הפרתמים, כלומר מושלים ולא מלכים, וכתוב שני אומר, "וכל מעשה תקפו וגבורתו ופרשת גדלת מרדכי אשר גדלו המלך הלוא הם כתובים על ספר דברי הימים למלכי מדי ופרס" (אסתר י"ב), משמע המדים היו המלכים. וביאר רבא, שכך התנו ביניהם המדים והפרסים, אם מאתנו מלכים ממכם מושלים, ואם ממכם מלכים מאתנו מושלים.

אחשורוש לבש בגדי כהונה

נאמר על אחשורוש, "בהראתו את עשר כבוד מלכותו ואת יקר תפארת גדולתו", ואמר רבי יוסי ברבי חנינא, שהכתוב הזה מלמד, שלבש אחשורוש בגדי כהונה גדולה שהביאו מירושלים, שכן נאמר כאן, "יקר תפארת גדולתו", וכן נאמר בבגדי כהונה, "ועשית בגדי קדש לאהרן אחיד לכבוד ולתפארת" (שמות כ"ח ב.).

[אסתר א' ה'-ח'] ובמלואת הימים האלה עשה המלך לכל העם הנמצאים בשושן הבירה למגדול ועד קטן משתה שבעת ימים בחצר גנת ביתו המלך. חור כרפס ותכלת אחוז בחבלי בוץ וארגמן על גלילי כסף ועמודי שש מטות זהב וכסף על רצפת בהט ושש ודר וסחרת. והשקות בכלי זהב וכלים מפלים שונים ויין מלכות רב כיד המלך. והשתיה כדת אין אנס כי כן יסד המלך על כל רב ביתו לעשות כרצון איש ואיש.

תחילה עשה משתה לרחוקים ואחר כך לקרובים

תחילה נאמר, "עשה משתה לכל שריו ועבדיו חיל פרס ומדי הפרתמים ושרי המדינות לפניו ... ימים רבים שמונים ומאת יום", ואחר כך נאמר, "ובמלואת הימים האלה עשה המלך לכל העם הנמצאים בשושן הבירה ... משתה שבעת ימים", מבואר שתחילה עשה משתה לרחוקים, ואחר כך לקרובים. ונחלקו רב ושמואל בדבר.

אחד מהם אומר, מלך פיקח היה, שהקדים משתה לרחוקים ממשתה בני עירו, כי בני עירו, כל זמן שירצה יוכל לפייסם, אבל את הרחוקים לא יוכל לפייס בכל שעה.

ואחד מהם אומר, מלך טפש היה, שהיה לו לקרב תחילה את בני עירו, שאם ימרדו בו הרחוקים, יהיו הקרובים עמו.

מפני מה נתחייבו באותו הדור כליה

שאלו **תלמידיו** את רבי שמעון בן יוחאי, מפני מה נתחייבו שונאיהן של ישראל שבאותו הדור כליה? אמר להם, אמרו אתם.

אמרו לו, מפני שנהנו מסעודתו של אותו רשע. אמר להם, אם כן, שבשושן יהרגו, שבכל העולם כולו אל יהרגו.

אמרו לו, אמור אתה. אמר להם, מפני שהשתחוו לצלם בימי נבוכדנצר.

אמרו לו, וכי משוא פנים יש בדבר? כלומר, אם כן ראויים הם לעונש, ולמה זכו לנס. אמר להם, הם לא עשו אלא לפנים כלומר מיראה בלבד ולא התכוונו, אף הקב"ה לא עשה עמם אלא לפנים, וזהו שנאמר, "כי לא עָנָה מִלְּבוֹ וַיֵּנָה בְּנֵי אִישׁ" (איכה ג' ל"ג).

היכן ישבו במשתה אחשורוש

מבואר, שאת המשתה שעשה אחשורוש לבני שושן, עשה "בְּחֶצֶר גִּנַּת בֵּיתֶן הַמֶּלֶךְ". ונחלקו חכמים בדבר.

אחד אומר, שכל אחד היה יושב במקום הראוי לו, הראוי לחצר לחצר, הראוי לגינה לגינה, הראוי לביתן לביתן.

ואחד אומר, שמתחילה הושיבם בחצר, ולא החזיקתם, חזר והושיבם בגינה, ולא החזיקתם, עד שהכניסם לביתן והחזיקתם.

ובמתניתא שנו, שהושיב את כולם בחצר, ופתח להם שני פתחים, אחד לגינה, ואחד לביתן.

מצעות "חור כֶּרֶפֶס" שהציעו בסעודת אחשורוש

בענין מיני המצעות שהציעו על המיטות במשתה אחשורוש נאמר, "חור כֶּרֶפֶס וּתְכֵלֶת", וביארו כאן בגמרא מהו חור ומהו כרפס.

לענין "חור" נאמרו שני ביאורים. לדעת רב, חור הוא מלשון חורים ונקבים, שהמצעות היו עשויים מעשה מחט, שיש בהם נקבים נקבים, [ולא מעשה אריגה]. ולדעת שמואל, חור הוא מלשון חיוור ולבן, שהיו המצעות של מילת לבנה.

ו"כֶּרֶפֶס" ביאר רבי יוסי ברבי חנינא, שהכוונה לכרים של פסים.

מיטות שישבו עליהם בסעודת אחשורוש

בענין המיטות שהסבו עליהן במשתה אחשורוש נאמר, "מטות זָהָב וְכָסֶף", וחלקו חכמים בדבר.

לדעת רבי יהודה – חלק מהמיטות היו של כסף, וחלק מהמיטות היו של זהב. **הנכבדים**, הראוים למיטה של זהב, **הסבו על מיטה של זהב**, והפחותים מהם, **הסבו על מיטה של כסף**.

ולדעת רבי נחמיה – אין לומר כן, כי אם כן אתה מטיל קנאה בסעודה^א, אלא **לכולם היו מיטות שוות**, גופן של כסף ורגליהן של זהב.

רצפה שהיתה במשתה אחשורוש

בענין משתה אחשורוש נאמר, שהיו המיטות "על רִצְפַּת בְּהֵט וְשֵׁשׁ וְדָר וְסִתְרֶת", וביארו זאת בגמרא.

רב אסי ביאר, ש"רִצְפַּת בְּהֵט וְשֵׁשׁ" היא רצפה הנעשית מאבנים יקרות שמתחוטטות **על בעליהן**, [שלא באו לידי אדם אלא בטורח, שמחטטים ומחזירים בעליהן אחריהן עד שמוצאים אותן בדמים יקרים]. וכן מצינו, שהמקרא משבח אבנים יקרות הבאות על ידי נסיונות הרבה, שנאמר "והושיעם ה' אֱלֹקֵיהֶם בַּיּוֹם הַהוּא כִּצְאוֹן עָמוּ כִּי אֲבָנֵי נֶזֶר מִתְנוֹסְסוֹת עַל אֲדָמָתוֹ" (זכריה ט' ט"ז), לומר, שעתידים ישראל להיות חשובים ויקרים, כאבני נזר [=כתר] המתנוססות.

ולענין "וְדָר וְסִתְרֶת" נאמרו שלושה ביאורים. (א) לדעת רב "דָּר" הוא לשון שורה, "וְסִתְרֶת" הוא לשון סחור סחור, כלומר סביב, **שהיתה הרצפה שורות אבנים סביב סביב**. (ב) ולדעת שמואל "דָּר" היא דרה, **אבן טובה שיש בכרכי הים**, "וְסִתְרֶת" הוא לשון סהרא, כלומר לבנה, **שהושיב את האבן באמצע הסעודה, והיתה מאירה להם כצהרים**.

(ג) ובבית מדרשו של רבי ישמעאל ביארו ש"וְדָר וְסִתְרֶת" אינו חלק מתיאור הרצפה, אלא ענין אחר הוא, "דָּר" הוא לשון דרור, "וְסִתְרֶת" הוא לשון סחורה, לומר, **שקרא**

^א ואם תאמר למאן דאמר לעיל, הראוי לגינה לגינה, הראוי לחצר לחצר, אם כן אתה מטיל קנאה בסעודה. יש לומר דסבירא ליה, דכיון שלא היו רואין זה את זה, ליכא קנאה. [תוס'].

דרור לכל בעלי סחורה, כלומר עשה נחת לבני מלכותו, והעביר מהם מכס של סוחרים.

כלים שהשקו בהם במשתה אחשורוש

בענין השתיה במשתה אחשורוש נאמר, "וְהַשְׁקוּת בְּכָלִי זָהָב", ומבואר שהכוונה לכלי בית המקדש. ולכן נאמר על כך, "וְכָלִים מְכָלִים שׁוֹנִים", שלא נאמר "משונים" אלא "שוֹנִים", מלשון עשיה פעם שניה, שיצאה בת קול ואמרה להם, ראשונים, כלומר בלשצר וחבורתו, כלו מפני כלי המקדש שנשתמשו בהם, ואתם שונים בהם, כלומר עושים כמותם.

יין ששתו במשתה אחשורוש

נאמר "וַיֵּין מְלָכוֹת רָב", ואמר רב, מלמד שכל אחד ואחד השקהו יין שגדול הימנו **בשנים**.

ונאמר "וְהַשְׁתִּיהָ כֶּדֶת", וביאר רב חנן משמו של רבי מאיר, שהיתה השתיה כדת של תורה, כשם שדת של תורה, אכילה מרובה משתיה, [שאכילת מזבח מרובה משתיה, פר ושלושה עשרונים סולת לאכילה, ונסך יין חצי ההין], כך סעודתו של אותו רשע, **אכילה מרובה משתיה**^א.

ונאמר "אֵין אֵנס", ואמר רבי אלעזר, מלמד שכל אחד ואחד השקהו מין מדינתו, שהוא רגיל בו וחפץ בו.

שרי המשקים במשתה אחשורוש

נאמר במשתה אחשורוש, "לַעֲשׂוֹת כְּרָצוֹן אִישׁ וְאִישׁ", וביאר רבא, שהכוונה למרדכי **והמן הנקראים איש**. מרדכי נקרא איש, שנאמר, "אִישׁ יְהוּדִי הָיָה בְּשׁוֹשׁן הַבִּיָּרָה וְשָׁמוֹ מֶרְדֳּכָי". והמן נקרא איש, שנאמר, "אִישׁ צָר וְאוֹיֵב הָמָן" (אסתר ז' ו'), ולמדנו שהם היו שרי המשקים במשתה.

^א והא דאמרינן בנדה, כל שאכילתו מרובה משתייתו עצמותיו סכויין, היינו באוכל יותר מדאי. [תוס']

[אסתר א' ט'] גם וְשֵׁתִי הַמֶּלֶכָה עָשְׂתָה מִשְׁתֶּה נָשִׁים בֵּית הַמַּלְכוּת אֲשֶׁר לַמֶּלֶךְ אַחֲשֵׁרוּשׁ.

מקום משתה ושתי

נאמר, "גם וְשֵׁתִי הַמֶּלֶכָה עָשְׂתָה מִשְׁתֶּה נָשִׁים בֵּית הַמַּלְכוּת אֲשֶׁר לַמֶּלֶךְ אַחֲשֵׁרוּשׁ", ומבואר שעשתה את המשתה בבית המלכות אשר למלך אחשורוש ולא בבית הנשים, ללמד, ששניהם לדבר עבירה נתכוונו, כלומר גם היא בכוונה עשתה את משתה הנשים **סמוך למשתה האנשים שבבית המלכות, כדי שיבואו לידי עבירה.**

וזוהו שאומרים בני האדם, איהו בקרי [הוא בדלעת גדולה], ואתתיה בבוציני [ואשתו בלדעת קטנה], כלומר, באותו מין עצמו, זה נואף וזו נואפת, הוא אומר להראות את יופייה, והיא לכך נתכונה שישתכלו ביופייה.

[אסתר א' י"א] **בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי כָּטוֹב לֵב הַמֶּלֶךְ בֵּינּוּ** אָמַר לְמַהוּמָן בְּזָתָא חֲרַבּוּנָא בְּגָתָא וְאַבְגָּתָא זֶתֶר וְכַרְכַּס שְׁבַעַת הַסְּרִיסִים הַמְּשָׁרְתִּים אֶת פְּנֵי הַמֶּלֶךְ אַחֲשֵׁרוּשׁ. לְהַבִּיא אֶת וְשֵׁתִי הַמֶּלֶכָה לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ בְּכֶתֶר מַלְכוּת לְהָרְאוֹת הָעַמִּים וְהַשָּׂרִים אֶת יָפְיָהּ כִּי טוֹבַת מְרָאָה הִיא.

"בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי כָּטוֹב לֵב הַמֶּלֶךְ בֵּינּוּ"

נאמר, "בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי כָּטוֹב לֵב הַמֶּלֶךְ בֵּינּוּ" אָמַר ... לְהַבִּיא אֶת וְשֵׁתִי הַמֶּלֶכָה לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ בְּכֶתֶר מַלְכוּת לְהָרְאוֹת הָעַמִּים וְהַשָּׂרִים אֶת יָפְיָהּ כִּי טוֹבַת מְרָאָה הִיא", ואף ששתה כל הימים, באותו היום נתקיים "כָּטוֹב לֵב הַמֶּלֶךְ בֵּינּוּ" יותר משאר ימים וארע המעשה, שאותו היום שבת היה, שרגילים לאכול ולשתות בו, ועל ידי זה היה ראוי לאותו מעשה, שכן ישראל, כשאוכלים ושותים ביום השבת, מתחילים לדבר דברי תורה ודברי תשבחות, אבל אומות העולם, כשאוכלים ושותים, אין מתחילים אלא בדברי תפלות.

וכן בסעודתו של אותו רשע, הללו אומרים מדיות נאות, והללו אומרים פרסיות נאות. אמר להם אחשורוש, כלי שאני משתמש בו, אינו לא מדיי ולא פרסי, אלא כשדיי, רצונכם לראותה. אמרו לו, כן, ובלבד שתהא ערומה.

וּשְׁתֵּי הַרְשָׁעָה נִעְנְשָׁה מִיָּדָה כִּנְגֵד מִיָּדָה

נתבאר, שאותו מעשה שציוה אחשורוש על ושתי לבוא לפניו ערומה היה ביום השבת. ומבואר, שנענשה בכך מידה כנגד מידה^א, שהיתה ושתי הרשעה מביאה בנות ישראל, ומפשיטן ערומות, ועושה בהן מלאכה בשבת.

וזהו שנאמר, "אֲחֵר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה כְּשֶׁד חֲמַת הַמֶּלֶךְ אֲחֻשְׁרוּשׁ זָכַר אֶת וְשֵׁתִי וְאֶת אֲשֶׁר עָשָׂתָה וְאֶת אֲשֶׁר נָגְזַר עָלֶיהָ" (אסתר ב' א'), לומר, כשם שעשתה, כך נגזר עליה.

[אסתר א' י"ב] וְתִמְאֵן הַמֶּלֶכָה וְשֵׁתִי לְבֹא בְּדִבְרֵי הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר בִּיד הַסְּרִיסִים וַיִּקְצֹף הַמֶּלֶךְ מְאֹד וַחֲמָתוֹ בָּעָרָה בּוֹ.

למה לא באה ושתי

נתבאר לעיל, שושתי עצמה היתה פרוצה, ונתכוונה לכך שיקרא לה אחשורוש להראות את יופייה, ונאמרו שני טעמים, מדוע לבסוף כשקרא לה, לא באה.

א. לדברי רבי יוסי ברבי חנינא, **פרחה בה צרעת**, ולכן לא באה^ב.

ב. ובמתניתא שנו, **שבא גבריאל, ועשה לה זנב**, ולכן לא באה.

למה קצף אחשורוש כל כך

כששלח אחשורוש לקרוא לושתי, לא אמרה לו את הסיבה האמיתית מדוע אינה רוצה לבוא, אלא **ענתה לו עזות, ואמרה**, בר אהוריריה דאבא [=שומר סוסים של אבא], **אבא** [=בלשצר] **היה שותה יין כנגד אלף איש**, [כלומר כשתיית אלף איש, היה שותה הוא לבדו], כמו שנאמר, "בְּלִשְׁאֲצָר מֶלֶכָא עֲבַד לָחֶם רַב לְרַבְרְבָנוּהִי אֶלְף וְלִקְבֵּל אֶלְפָא חֲמֶרָא שְׁתֵּה" (דניאל ה' א'), **ולא היה משתכר, וזה נשטתה ביינו**. מיד "וַיִּקְצֹף הַמֶּלֶךְ מְאֹד וַחֲמָתוֹ בָּעָרָה

^א יל"ע בדבר שהרי לא נתבאר אלא שציוה עליה לבוא ערומה, ולא נתבאר שבאה ממש, ואם כן במה נתקיים בה מידה כנגד מידה. ואפשר שלמדנו כאן, שמאחר שציוה המלך להביאה, על כרחיה הביאה, אף על פי שלא רצתה. וצ"ע. וי"ג שנגזר עליה שתשחט ערומה בשבת.

^ב ויליף בירושלמי מ"אשר נגזר עליה", וכתוב בעוזיה, "וישב בית החפשיית מצורע כי נגזר מבית ה'", מה לחלן צרעת, אף כאן צרעת. [רש"י].

בו"י.

[אסתר א' י"ג-ט"ו] וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לַחֲכָמִים יִדְעֵי הָעֵתִים כִּי כֵן דָּבַר הַמֶּלֶךְ לִפְנֵי כָל יִדְעֵי דָת וְדִין. וְהִקְרַב אֵלָיו כְּרִשְׁנָא שְׁתֵּר אֲדָמְתָא תְּרִישֵׁי מָרְס מְרִסָּא מְמוּכָן שְׁבַעַת שָׂרֵי פָּרְס וּמִדֵּי רָאִי פְּנֵי הַמֶּלֶךְ הִישָׁבִים רֹאשְׁנָה בְּמַלְכוּת. כָּדָת מָה לַעֲשׂוֹת בְּמַלְכָּה וְשִׁתִּי עַל אֲשֶׁר לֹא עָשְׂתָה אֶת מַאֲמַר הַמֶּלֶךְ אַחֲשׁוּרוּשׁ בְּיַד הַסָּרִיסִים.

חכמי ישראל לא רצו לדון את ושתי

כשסרבה ושתי לבוא בדבר המלך, אמר תחילה לחכמי ישראל שידונו אותה, שנאמר, "וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לַחֲכָמִים יִדְעֵי הָעֵתִים", הם חכמי ישראל, שיודעים לעבר שנים ולקבוע חדשים.

ולא רצו לדון אותה, כי אמרו, אם נאמר לו שיהרוג אותה, למחרת יפיג יינו, ויבקש אותה מאיתנו. ואם נאמר לו שיניחנה, אין הדבר נכון, שהרי זלזלה במלכות.

ולפיכך ענו לאחשורוש, מיום שחרב בית המקדש, וגלינו מארצנו, ניטלה עצה ממנו, ואין אנו יודעין לדון דיני נפשות, לך אצל עמון ומואב שיושבים במקומם^א, כיין היושב על שמריו, שמתוך כך דעתם מיושבת, ויוכלו לדון.

ומבואר שאין זו דחייה בעלמא אלא טעם אמיתי, שמתוך שהאדם שקט, דעתו מיושבת עליו, כמו שנאמר, "שֶׁאֵינָן מוֹאֵב מְנַעֲרִיו וְשֶׁקֶט הוּא אֶל שְׁמֵרֵיו וְלֹא הוֹרֵק מִכְּלֵי אֶל כְּלֵי וּבְגוּלָה לֹא הֵלֵךְ עַל כֵּן עָמַד טַעְמוֹ בּוֹ וְרִיחוֹ לֹא נָמַר" (ירמיהו מ"ח י"א).

קיטרוג מלאכי השרת על ושתי

נתבאר, שאחשורוש ביקש מחכמי ישראל שידונו את ושתי, ולא רצו. ומיד אחר כך

^א וקשה, דהא פרק תפלת השחר פריך, וכי עמון במקומו יושב, והלא בא סנחריב ובלבלו. לכך פירש רבינו תם, דגרסינן הכא מואב לחוד, דקרא נמי לא הזכיר אלא מואב, דכתיב שאנן מואב. ובברכות נמי לא גרסינן אלא עמון. ומזה הטעם התירו ליהודה גר העמוני לבא בקהל. אבל משמע דגרי אינך לא רצו להתיר לבא בקהל, לפי שלא בלבל סנחריב מצרים ולא בלבל מואב. ומיהו קשה דבברכות משמע באותה שהבאתי שסנחריב בלבל עמון, ובירמיה חשיב להו באותן שהגלה נבוכדנצר. ויש לומר לפי שסנחריב היה ראשון שבלבל נקרא הכל על שמו, ועליו כתיב "וואסיר גבולות עמים ועתידותיהם שושתי", אבל ודאי עיקר החורבן היה על ידי נבוכדנצר. [תוס'].

נאמר, "וְהִקְרַב אֵלָיו כְּשֶׁנָּא שֶׁתֵּר אֲדָמְתָא תְּרִישִׁי מְרִס מְרִסָּנָא מְמוּכָן".

וביאר רבי לוי, שהדברים הללו הם דברי מלאכי השרת, שהזכירו לפני הקב"ה זכות קרבנות שהקריבו ישראל, כדי שיתרצה לעשות נקמה בושתי, ותבוא אסתר ותמלוך תחתיה. וכך הוא ביאור הכתוב:

"וְהִקְרַב אֵלָיו" – מלשון הקרבת קרבן. כלום הקריבו לפניך קרבנות כישראל.

"כְּשֶׁנָּא" – כלום הקריבו לפניך כרים בני שנה, כדרך שהקריבו ישראל לפניך.

"שֶׁתֵּר" – כלום הקריבו לפניך שתי תורין.

"אֲדָמְתָא" – כלום בנו לפניך מזבח אדמה.

"תְּרִישִׁי" – כלום שימשו לפניך בבגדי כהונה, שנאמר בהם, "וְהִטּוּר הָרְבִיעִי תְּרִישִׁי וְשֵׁהם וְיִשְׁפֹּה מִשְׁבְּצִים זָהָב יִהְיוּ בְּמִלּוֹאֲתָם" (שמות כ"ח כ').

"מְרִס" – כלום מירסו בדם לפניך, [כדרך שהיו הכהנים ממרסים בדם, שלא יקראש].

"מְרִסָּנָא" – כלום מירסו [=הגיסו ועירבו] במנחות לפניך. "מְמוּכָן" – כלום הכינו שלחן לפניך.

[אסתר א' ט"ז-כ"ב] וַיֹּאמֶר מְמוּכָן^א לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ וְהַשָּׂרִים לֹא עַל הַמֶּלֶךְ לְבַדּוֹ עֲוֹתָהּ וְשִׁתִּי הַמֶּלֶכָה כִּי עַל כָּל הַשָּׂרִים וְעַל כָּל הָעַמִּים אֲשֶׁר בְּכָל מְדִינֹת הַמֶּלֶךְ אֲחֻשְׁרוּשׁ. כִּי יֵצֵא דָבָר הַמֶּלֶכָה עַל כָּל הַנָּשִׁים לְהַבְזֹת בְּעֲלִיָּהּ בְּעִינֵיהֶן בְּאֶמְרָם הַמֶּלֶךְ אֲחֻשְׁרוּשׁ אָמַר לְהַבִּיא אֶת וְשִׁתִּי הַמֶּלֶכָה לִפְנֵי וְלֹא בָּאָה. וְהַיּוֹם הַזֶּה תֵּאמְרָנָה שְׂרוֹת פָּרֶס וּמְדִי אֲשֶׁר שָׁמְעוּ אֶת דְּבַר הַמֶּלֶכָה לְכָל שָׂרֵי הַמֶּלֶךְ וּכְדִי בָּזִיו וְקֶצֶף. אִם עַל הַמֶּלֶךְ טוֹב יֵצֵא דָבָר מִלְּכוּת מִלְּפָנָיו וְיִכְתֹּב בְּדַתִּי פָּרֶס וּמְדִי וְלֹא יַעֲבוֹר אֲשֶׁר לֹא תִּבּוֹא וְשִׁתִּי לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ אֲחֻשְׁרוּשׁ וּמִלְּכוּתָהּ יִתֵּן הַמֶּלֶךְ לַרְעוּתָהּ הַטּוֹבָה מִמֶּנָּה. וְנִשְׁמַע פְּתִגָּם הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה בְּכָל מִלְּכוּתוֹ כִּי רַבָּה הִיא וְכָל הַנָּשִׁים יִתְּנוּ יָקָר לְבַעֲלֵיהֶן לְמַגְדוֹל וְעַד קָטָן. וַיִּיטֹב הַדָּבָר בְּעִינֵי הַמֶּלֶךְ וְהַשָּׂרִים וַיַּעַשׂ הַמֶּלֶךְ כְּדָבָר מְמוּכָן. וַיִּשְׁלַח סָפְרִים אֶל כָּל מְדִינֹת הַמֶּלֶךְ אֶל מְדִינָהּ וּמְדִינָה כְּכַתְּבָהּ וְאֵל עַם וְעַם כְּלִשׁוֹנוֹ לְהִיּוֹת כָּל אִישׁ שָׂרָר בְּבֵיתוֹ וּמְדַבֵּר כְּלִשׁוֹן עַמּוֹ.

^א "מומכן" כתיב.

המן ממוכן לפורענות

נתבאר, שאמר אחשורוש לחכמים לדון את וּשְׁתִּי, ומכולם לא ענה אלא ממוכן, שאמר שיש להמית את וּשְׁתִּי על שלא באה לקריאת אחשורוש, כדי שילמדו כל הנשים לתת יקר לבעליהן.

ושנינו בברייתא, שממוכן זה המן, ולמה נקרא שמו ממוכן? מפני שמוכן לפורענות [=עומד להיות תלוי].

וּכְתַבּוּ הַתּוֹס', שיש מדרש, שממוכן זה דניאל, ולפי שהיה נשוי לשרית שהיתה גדולה ממנו, שלא היה יכול לכופה לדבר כלשונו, יעץ לעשות כן.

ההדיוט קופץ בראש

ממוכן נמנה שביעי בין שרי פרס ומדי, שנאמר, "וְהִקְרַב אֵלָיו (א) כְּרִשְׁנָא (ב) שְׁתֵּר (ג) אֲדָמְתָא (ד) תְּרִשִּׁישׁ (ה) מָרְס (ו) מְרִסְנָא (ז) מְמוּכָן שְׁבַעַת שְׂרֵי פָרְס וּמְדֵי רָאִי פְּנֵי הַמֶּלֶךְ הַיִּשְׁבִּים רָאשֵׁנָה בְּמַלְכוּת", **ואף על פי שנמנה שביעי, לומר שהוא פחות שבכולם, קפץ לענות לפני כולם**. ואמר רב כהנא, מכאן שההדיוט קופץ בראש.

לולי אגרות הראשונות לא נשתייר מהם שריד ופליט

נתבאר שהמן אמר לאחשורוש להמית את וּשְׁתִּי, כדי שילמדו מזה כל הנשים לכבד את בעליהן, "וַיִּיטֹב הַדָּבָר בְּעֵינֵי הַמֶּלֶךְ וְהַשָּׂרִים וַיַּעַשׂ הַמֶּלֶךְ כְּדָבָר מְמוּכָן. וַיִּשְׁלַח סְפָרִים אֶל כָּל מְדִינוֹת הַמֶּלֶךְ אֶל מְדִינָה וּמְדִינָה כְּתִיבָה וְאֶל עַם וְעַם כְּלִשְׁוֹנוֹ לֵהָיִית כָּל אִישׁ שֹׁרֵר בְּבֵיתוֹ וּמְדַבֵּר כְּלָשׁוֹן עֲמוֹ".

ואמר רבא, שלולי האגרות הראשונות, הללו, לא נשתייר משונאיהם של ישראל [כלומר לא נשתייר מישראל עצמם] שריד ופליט, **שהיו ממהרים להורגם במצוות המלך באגרות האמצעיות**, שנכתב בהן "לְהַשְׁמִיד לְהַרְג וּלְאַבֵּד אֶת כָּל הַיְּהוּדִים מִנֶּעַר וְעַד זָקֵן טַף וְנָשִׁים בְּיוֹם אֶחָד בְּשִׁלּוּשָׁה עָשָׂר לַחֹדֶשׁ שְׁנִים עָשָׂר הוּא חֹדֶשׁ אֲדָר וּשְׁלָלָם לְבוֹז" (אסתר ג' י"ג), **ולא היו ממתנינים ליום המועד**. אבל על ידי אגרות הראשונות הוחזק שוטה, שאמר, אפילו קרח בביתו הוא שר נגיד, ומה צורך לשלוח לנו "לְהָיִית כָּל אִישׁ שֹׁרֵר בְּבֵיתוֹ". ומאחר שהוחזק שוטה, כשהגיעו האגרות האמצעיות, לא מהרו לבצע את הכתוב בהן.

[אסתר ב' א'-ד'] אחר הדברים האלה כשֶׁד חמת המלך אחשוורוש זכר את וְשֵׁתִי וְאֵת אֲשֶׁר עָשִׂיתָ וְאֵת אֲשֶׁר נָגַזְרָה עָלַיָּהּ. וַיֹּאמְרוּ נַעֲרֵי הַמֶּלֶךְ מִשְׁרָתָיו יִבְקְשׁוּ לַמֶּלֶךְ נְעוּרוֹת בְּתוּלוֹת טוֹבוֹת מִרְאָה. וַיִּפְקֹד הַמֶּלֶךְ פְּקִידִים בְּכָל מְדִינֹת מַלְכוּתוֹ וַיִּקְבְּצוּ אֶת כָּל נְעָרָה בְּתוּלָה טוֹבָה מִרְאָה אֶל שׁוֹשֶׁן הַבִּירָה אֶל בֵּית הַנָּשִׁים אֶל יָד הַגָּא סָרִיס הַמֶּלֶךְ שֶׁמֶר הַנָּשִׁים וְנָתַן תַּמְרוּקִיָּהוּ. וְהַנְּעָרָה אֲשֶׁר תִּיטֵב בְּעֵינֵי הַמֶּלֶךְ תַּחַת וְשֵׁתִי וַיִּיטֵב הַדָּבָר בְּעֵינֵי הַמֶּלֶךְ וַיַּעַשׂ כֵּן.

"כָּל עָרוֹם יַעֲשֶׂה בְּדַעַת וּכְסִיל יִפְרֹשׁ אֵלֶּת"

נאמר בספר משלי, "כָּל עָרוֹם יַעֲשֶׂה בְּדַעַת וּכְסִיל יִפְרֹשׁ אֵלֶּת" (משלי י"ג), ודרש זאת רב על דוד ואחשוורוש, שהיו צריכים לעשות דבר דומה, דוד עשה בדעת, ואחשוורוש עשה בכסלות.

"כָּל עָרוֹם יַעֲשֶׂה בְּדַעַת", זה דוד, שנאמר בו, "וְהַמֶּלֶךְ דָּוִד זָקֵן בָּא בַּיָּמִים וַיִּכְסְהוּ בַּבְּגָדִים וְלֹא יָחַס לוֹ. וַיֹּאמְרוּ לוֹ עֲבָדָיו יִבְקְשׁוּ לְאֹדְנֵי הַמֶּלֶךְ נְעָרָה בְּתוּלָה וְעַמֻּדָה לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ וְיִתְּחִי לוֹ סִכְנָת וְשִׁכְבָּה בְּחִיקָד לְחָס לְאֹדְנֵי הַמֶּלֶךְ" (מלכים א' א' א'-ב'), ועשה בחכמה, שלא ביקש אלא נערה אחת, וכל אדם הראה לשלוחיו את בתו, אולי תיטב בעיניו.

"וּכְסִיל יִפְרֹשׁ אֵלֶּת", זה אחשוורוש, שנאמר בו, "יִבְקְשׁוּ לַמֶּלֶךְ נְעוּרוֹת בְּתוּלוֹת טוֹבוֹת מִרְאָה. וַיִּפְקֹד הַמֶּלֶךְ פְּקִידִים בְּכָל מְדִינֹת מַלְכוּתוֹ וַיִּקְבְּצוּ אֶת כָּל נְעָרָה בְּתוּלָה טוֹבָה מִרְאָה", ציוה לקבץ את כל הנערות, והכל יודעים שלא יקח אלא אחת, ואת כולן יבעל, ולפיכך כל מי שהיתה לו בת, היה מחביא אותה משלוחיו.

[אסתר ב' ה'-ז'] אִישׁ יְהוּדִי הָיָה בְּשׁוֹשֶׁן הַבִּירָה וְשֵׁמוֹ מְרֹדֳכִי בֶן יֹאִיר בֶּן שִׁמְעִי בֶן קִישׁ אִישׁ יְמִינִי. אֲשֶׁר הִגְלָה מִיּוֹשָׁלִים עִם הַגָּלָה אֲשֶׁר הִגְלָתָה עִם יְכָנְיָה מֶלֶךְ יְהוּדָה אֲשֶׁר הִגְלָה נְבוּכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל. וַיְהִי אִמּוֹן אֶת הַדָּסָה הִיא אֶסְתֵּר בֵּת דָּדוֹ כִּי אִין לָהּ אָב וְאִם וְהַנְּעָרָה לְפָת תֹּאֵר וְטוֹבָת מִרְאָה וּבְמוֹת אֲבִיהָ וְאִמָּה לְקַחָה מְרֹדֳכִי לוֹ לְבַת.

שמות מרדכי

נאמר, "מְרֹדֳכִי בֶן יֹאִיר בֶּן שִׁמְעִי בֶן קִישׁ", ואין לומר שכל זה יחוסו, כי אם כן ייחס אותו עד בנימין, אלא כל האמור כאן הם שמותיו של מרדכי עצמו.

"בֶּן יֹאִיר" – בן שהאיר עיניהם של ישראל בתפלתו.

"בֶּן שִׁמְעִי" – בן ששמע אל תפלתו.

"בן קיש" – שהקיש על שערי רחמים ונפתחו לו.

שבטו של מרדכי

מתחילה נאמר על מרדכי "איש יהודי", ומשמע שבא משבט יהודה, ולאחר מכן נאמר "איש ימיני", ומשמע שבא משבט בנימין. ונאמרו מספר אופנים ליישב את שני הכתובים הללו.

א. לדברי רב נחמן, אין הכתובים הללו מלמדים על יחוסו, לומר שבא משבט יהודה או בנימין, אלא כל אלו היו משמותיו, שמרדכי מוכתר בנימוסו היה, כלומר מעוטר בשמות נאים, [נימוס הוא שם בלשון יון].

ב. ולדברי רבה בר בר חנה אמר רבי יהושע בן לוי, אביו מבנימין, ואמו מיהודה.

ג. ולדעת חכמים, אמנם משבט בנימין היה מרדכי, אלא ששתי משפחות אלו מתגרות זו בזו, לומר, בזכותנו בא. משפחת יהודה אומרת, אנו גרמנו שיוולד מרדכי, על ידי שהניח דוד לשמעיה בן גרא, ולא הרגו. ומשפחת בנימין אומרת, מאתנו בא מרדכי.

ד. ולדברי רבא, הכתובים הללו הם מדברי כנסת ישראל, הבאה וטוענת כנגד שתי המשפחות הללו, שגמרו את הצער הזה. כנגד משפחת יהודה היא אומרת, איש יהודי גרם לצער הזה, שכן, על ידי שהניח דוד לשמעיה, יצא ממנו מרדכי שהתגרה בהמן. וכנגד משפחת בנימין היא אומרת, איש ימיני גרם לצער הזה, שכן, על ידי שהניח שאול את אגג, ולא הרגו מיד, נולד ממנו המן.

דף י"ג

ה. ולדברי רבי יוחנן, אכן מרדכי משבט בנימין, כמו שנאמר "איש ימיני". ולא נאמר "איש יהודי" לומר שהיה משבט יהודה, אלא על שם שכפר בעבודה זרה. שכל הכופר בעבודה זרה נקרא יהודי, שנאמר "איתי גברין יהודאין די מנית תהון על עבדת מדינת בבל שדרה מישד ועבד גו גברא אלף לא שמו עלה" מלפא טעם לאלהה^א לא פלחין ולצלם דהבא די הקימת לא סגדין" (דניאל ג' י"ב).

^א "עליך" כתיב.

^ב "לא להדיך" כתיב.

דרשת דברי הימים

רבי שמעון בן פזי, כשהיה בא לדרוש דרשות של ספר דברי הימים, היה פותח ואומר כנגד הספר כך, **"כל דבריך אחד הם, ואנו יודעין לדורשן"**, כלומר, בספר דברי הימים רגילות הוא שמזכיר שמות הרבה פלוני ופלוני ופלוני, ובכולם כוונתו לאדם אחד, ואף על פי שהדבר סתום, ואינו מפורש, אנו נותנים לבנו ודורשים^א.

והביאו כאן פסוק אחד, שמתקיים בו הדבר הזה, הוא מה שנאמר על קלב בן יפנה, **"ואשתו היתה ילדה את ירד אבי גדור ואת חבר אבי שוכו ואת יקותיאל אבי זנוח ואלה בני בתיה בת פרעה אשר לקח מרד"** (דה"א י' י"ח), שכוונת הכתוב היא, שבתיה בת פרעה, שנישאת ביהדותה לכלב, ילדה את משה, הוא הנקרא בכל השמות הכתובים בפסוק, שכן אף על פי שנראה מהפסוק שילדה בנים הרבה, כל השמות הללו הן שמות משה.

"ואשתו היתה ילדה את ירד אבי גדור ואת חבר אבי שוכו ואת יקותיאל אבי זנוח" והסיבה שנקראת בתיה **"היתה"**, משום שכפרה בעבודה זרה, שנאמר, **"ותרד בת פרעה לרחץ על הניאר ונצרתיה הלכת על גד הניאר ותרא את התבה בתוך הסוף ותשלח את אמתה ותקחנה"** (שמות ב' ה') ואמר רבי יוחנן שירדה לרחוץ מגילולי בית אביה כלומר לטבול לשם גירות, וכל הכופר בעבודה זרה נקרא יהודי.

ואמרו, שאף על פי שגידלה בתיה את משה, ולא ילדתו, נאמר עליה שילדה אותו, לומר לך, **שכל המגדל יתום ויתומה בתוך ביתו, מעלה עליו הכתוב כאילו ילדו.**

וביארנו, מדוע נקרא משה בכל השמות הכתובים כאן, **"ירד אבי גדור ואת חבר אבי שוכו ואת יקותיאל אבי זנוח"**.

א. **"ירד"** – על שם שירד להם לישראל מן בימיו.

ב. **"גדור"** – על שם שגדר פרצותיהן של ישראל.

ג. **"חבר"** – על שם שחיבר את ישראל לאביהן שבשמים.

ד. **"שוכו"** – כמו סוכו, על שם שנעשה להם לישראל כסוכה.

ה. **"יקותיאל"** – על שם שקוו ישראל לאל בימיו.

^א משום דאמרין לעיל, כל הכופר בעבודה זרה נקרא יהודי, נקט לה הכא, דרשה דקרא **"ואשתו היתה ילדה..."**. [רש"י].

ו. "זנוח" – על שם שהזניח עוונותיהן של ישראל.

ז-ח-ט. "אָבִי ... אָבִי ... אָבִי" – שהיה אב בתורה אב בחכמה אב בנביאות.

והסיבה לכך שנקרא **כלב** בסוף הכתוב הזה **בשם מֶרְדִּי**, כמו שנאמר בסוף הפסוק הנ"ל, "וְאַלְהָ בְנֵי בְתִיָּה בַת פְּרָעָה אֲשֶׁר לָקַח מֶרְדִּי", **כי אמר הקב"ה, יבא כלב שמרד בעצת מרגלים, וישא את בת פרעה, שמרדה בגלולי בית אביה.**

גלות מרדכי מירושלים

נאמר על מרדכי, "אֲשֶׁר הִגֵּלָה מִירוּשָׁלַיִם עִם הַגִּלְגָּל אֲשֶׁר הִגֵּלְתָּה עִם יְכָנְיָה מֶלֶךְ יְהוּדָה אֲשֶׁר הִגֵּלָה בְּבוּכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל".

ואמר רבא, מתוך כך שלא נאמר, "אשר היה מן הגולה אשר הגלתה", אלא "אשר הגלה ... עם הגולה"^א, משמע שלא היה כשאר ישראל שגלו על כרחם, אלא **הוא גלה מעצמו**^ב.

"הַדָּסָה הִיא אֶסְתֵּר"

נאמר, "וַיְהִי אִמֶּן אֶת הַדָּסָה הִיא אֶסְתֵּר", ונחלקו חכמים מה שמה ומה כינויה.

א. לדעת רבי מאיר – **אסתר שמה**. ולמה נקרא שמה **הדסה**? **על שם הצדיקים שנקראו הדסים**. וכן הוא אומר, "וַיֵּאָמֶר יְהוָה אֵלֶּיךָ וְהָיָה אִישׁ רֶכֶב עַל סוּס אָדָם וְהָיָה [=שכינה] לַעֲמֹד בֵּין הַהַדְסִים [=בין הצדיקים] אֲשֶׁר בְּמִצְלָה [=שגלו לבבל] וְאַחֲרָיו סוּסִים אֲדָמִים שְׂרָקִים וְלִבְנִים" (זכריה א' ח').

ד. וכמו כן מדברי בן עזאי משמע ששמה אסתר. ונקרא שמה **הדסה**, **כי היתה לא ארוכה ולא קצרה אלא בינונית כהדס**.

ה. וכמו כן מדברי רבי יהושע בן קרחה משמע ששמה אסתר. ונקרא שמה **הדסה**, **כי היתה ירקרוקת**. ומה שנראתה יפה לאומות ולאחשורוש כי חוט של חסד משוך עליה מאת הקב"ה.

^א כן פירש רש"י. ותוס' פירשו שדריש ליה, מדלא כתיב "הוגלה". [עי' תוס'].
^ב כמו שעשה ירמיהו, שגלה מעצמו, עד שאמר לו הקב"ה לחזור. [רש"י].

ב. ולדעת רבי יהודה – **הדסה שמה**. ולמה **נקראת שמה אסתר?** על שם שהיתה **מסתרת דבריה**, שנאמר, "אין אסתר מגדת מולדתה ואת עמה".

ג. וכמו כן לדעת רבי נחמיה – **הדסה שמה**. ולמה נקראת אסתר? **שהיו אומות העולם קורים אותה על שם אסתר** [=ירח] כלומר יפה היא כלבנה.

מיתת אביה ואמה

תחילה נאמר, שהסיבה לכך שמרדכי היה אומן את הדסה, "כי אין לה אב ואם", ושוב נאמר, "ובמות אביה ואמה לקחה מרדכי לו לבת".

וביאר רב אחא, שהסיבה שחזר על כך הכתוב, ללמדנו, שאפילו יום אחד לא היה לה אב ואם, **כשעברתה אמה מת אביה, וכשילדתה אמה מתה אמה**.

לקיחת מרדכי את אסתר

נאמר על אסתר, "**ובמות אביה ואמה לקחה מרדכי לו לבת**". ושנו חכמים משמו של רבי מאיר, אל תקרי "לבת", אלא "**לבית**", **כלומר לקחה להיות אשתו**.

וכן הוא אומר במשל הנאמר לדוד על מעשה בת שבע, "ולךש [=אוריה] אין כל כי אם כבשה אחת קטנה [=בת שבע] אשר קנה ויחיה ותגדל עמו ועם בניו יחדו מפתו תאכל ומכסו תשטה ובחיקו תשקב ותהי לו כבת" (שמואל ב' י"ב ג'), ויש לשאול, וכי משום שבחיקו תשכב נעשית לו כבת, אלא אל תקרי "כבת", אלא "כבית", כלומר כאשה.

[אסתר ב' ח'-ט'] ויהי בהשמע דבר המלך ודתו ובהקבץ נערות רבות אל שושן הבירה אל יד הגי ותלקח אסתר אל בית המלך אל יד הגי שמר הנשים. ותיטב הנערה בעיניו ותשא חסד לפניו ויבהל את תמרוקיה ואת מנותה לתת לה ואת שבע הנערות הראיות לתת לה מבית המלך וישנה ואת נערותיה לטוב בית הנשים.

שבע נערות לשבעת ימי השבוע

כשנלקחה אסתר אל בית הנשים נתנו לה שבעה נערות לשרתה, שנאמר, "וְאֵת שְׁבַע הַנְּעוֹרוֹת הָרְאיוֹת לָתֵת לָהּ מִבֵּית הַמֶּלֶךְ".

ואמר רבא, שהיתה מונה בהן ימי שבת, שהיתה משרתת לה אחת באחד בשבת, ואחת בשני בשבת, ואחת בשלישי בשבת, וכן כולן, וכשהגיע יום שפחה של שבת, יודעת שהיום שבת.

מאכל אסתר בבית הנשים

כשהיתה אסתר בבית הנשים, שינה הגי שומר הנשים את מאכלה לטובה, שנאמר "וַיִּשְׁנֶה וְאֶת נְעֻרוֹתֶיהָ לְטוֹב בֵּית הַנָּשִׁים". ונחלקו חכמים בדבר.

א. לדעת רב – האכילה מאכל יהודי.

ב. ולדעת שמואל – האכילה קדלי דחזירי [=חתיכות של בשר חזיר שמינות]. רש"י פירש, שהיתה אוכלת מהם, ומתוך אונסה לא נענשה. ותוס' פירשו, וח"ו היא לא היתה אוכלת.

ג. ולדעת רבי יוחנן – האכילה זרעונים. וכן מצינו אצל דניאל חנניה מישאל ועזריה, שהזרעונים טובים לצדיקים להבדילם ממאכל טמא, שנאמר בהם, "וַיְהִי הַמֶּלֶצֶר נֶשֶׂא אֶת פֶּתֶבֶגָּם וַיִּין מִשְׁתֵּיהֶם וַנִּתֵּן לָהֶם [תחתיהם] זֶרְעֹנִים" (דניאל א' ט"ז), ונאמר בענין, "וּמִקְצַת יָמִים עָשְׂרָה נִרְאָה מִן־אֵיהֶם טוֹב וּבְרִיאִי בָּשָׂר מִן כָּל הַיְלָדִים הָאֲקָלִים אֶת פֶּתֶבֶג הַמֶּלֶצֶר" (דניאל א' ט"ו).

[אסתר ב' י"ב] לא הגידה אסתר את עמה ואת מולדתה כי מרדכי צוה עליה אשר לא תגיד. ובכל יום ויום מרדכי מתהלך לפני חצר בית הנשים לדעת את שלום אסתר ומה יעשה בה. ובהגיע תר נערה ונערה לבוא אל המלך אחשוורוש מקץ היות לה כדת הנשים שנים עשר חדש כי כן ימלאו ימי מרוקיהן ששה חדשים בשמן המור וששה חדשים בבשמים ובתמרוקי הנשים.

שמן המור

כל הנשים שנקבצו לצורך אחשוורוש היו סכות ששה חדשים בשמן המור שנאמר "ששה חדשים בשמן המור" ונחלקו חכמים מהו.

א. לדעת רבי חייא בר אבא – שמן המור הוא הנקרא סטכת^א.

^א במסכת פסחים כתב רש"י, שלא איתפרש הדבר. ובמסכת מנחות כתב, שהוא הנקרא בלשמ"א, וכתבו שם בלעז"י

ב. ולדעת רב הונא – שמן המור הוא **שמן הנעשה מזית שלא גדל שלישי**. ולמה סכין אותו? מפני שהוא משיר את השיער, ומעדן [מצהיב] את הבשר.

אנפיקנון

במסכת מנחות מבואר, שאין מביאים אנפיקנון למנחות, ואם הביאו, הרי זה פסול, וביאר רבי יהודה, שאנפיקנון הוא **שמן הנעשה מזית שלא גדל שלישי**, ולדברי רב הונא זהו שמן המור הנזכר לעיל.

[אסתר ב' י"ג-י"ד] ובזה הנערה באה אל המלך את כל אשר תאמר ינתן לה לבוא עמה מבית הנשים עד בית המלך. **בערב היא באה ובבקר היא שבה** אל בית הנשים שני אל יד שעשגז סריס המלך שמר הפילגשים לא תבוא עוד אל המלך כי אם חפץ בה המלך ונקראה בשם.

אחשורוש לא היה משמש בלילה

בכל ערב היתה באה אל אחשורוש אשה אחת מבית הנשים, והיתה עמו בלילה, ובבוקר היתה חוזרת, שנאמר, **"בערב היא באה ובבקר היא שבה"**.
ואמר רבי יוחנן, מגנותו של אותו רשע, [שהוא בועל נשים ומשלח], למדנו שבחו, שלא היה משמש מטתו ביום.

[אסתר ב' ט"ו] ובהגיע תר אסתר בת אביחיל יד מרדכי אשר לקח לו לבת לבוא אל המלך לא בקשה דבר כי אם את אשר יאמר הגי סריס המלך שמר הנשים וְתִהְיֶי אֶסְתֵּר נִשְׂאֵת חֵן בְּעֵינֵי כָל רָאִיָּה.

נשיאת חן של אסתר בעיני כל רואיה

נאמר, **"וְתִהְיֶי אֶסְתֵּר נִשְׂאֵת חֵן בְּעֵינֵי כָל רָאִיָּה"** ואמר רבי אלעזר, מלמד, **שלכל אחד**

ואחד נדמתה לו כאומתו.

[אסתר ב' ט"ז] וַתִּלְקַח אֶסְתֵּר אֶל הַמֶּלֶךְ אַחֲשֵׁרוֹשׁ אֶל בֵּית מַלְכוּתוֹ בַּחֹדֶשׁ הָעֲשִׂירִי הוּא חֹדֶשׁ טֵבֶת בְּשָׁנָה שֶׁבַע לְמַלְכוּתוֹ.

לקיחת אסתר אל אחשוורוש בחודש טבת

אסתר נלקחה אל אחשוורוש בחודש טבת, שנאמר, "וַתִּלְקַח אֶסְתֵּר אֶל הַמֶּלֶךְ אַחֲשֵׁרוֹשׁ אֶל בֵּית מַלְכוּתוֹ בַּחֹדֶשׁ הָעֲשִׂירִי הוּא חֹדֶשׁ טֵבֶת", וּמֵן הַשָּׁמַיִם כּוּוֹנוֹ כֵּן, שֶׁתִּלְקַח בַּחֹדֶשׁ טֵבֶת, כְּדִי לַחֲבֹבָה עֲלָיו, שֶׁבְּזִמְנֵן זֶה הַגּוֹף נִהְנֶה מֵהַגּוֹף מַחֲמַת הַצִּינָה.

[אסתר ב' י"ז] וַיֵּאָהֱב הַמֶּלֶךְ אֶת אֶסְתֵּר מִכָּל הַנָּשִׁים וַתֵּשֶׂא חֵן וְחֶסֶד לִפְנֵי מֶלֶךְ הַבְּתוּלֹת וַיִּשָּׂם כֶּתֶר מַלְכוּת בְּרֹאשָׁהּ וַיִּמְלִיכָהּ תַּחַת וְשֵׁתִי.

טעם בה טעם בתולות וטעם בעולות

נאמר "וַיֵּאָהֱב הַמֶּלֶךְ אֶת אֶסְתֵּר מִכָּל הַנָּשִׁים וַתֵּשֶׂא חֵן וְחֶסֶד לִפְנֵי מֶלֶךְ הַבְּתוּלֹת", וּבִיָּאֵר רַב שֶׁהַכְּתוּב הַזֶּה מְלַמֵּד שֶׁטַעַם בַּהּ כַּךְ וְכָל כְּלוּמָר בִּיקֶשׁ לְטַעוֹם טַעַם בְּתוּלָה, טַעַם, טַעַם בְּעוּלָה, טַעַם.

[אסתר ב' י"ח-כ'] וַיַּעַשׂ הַמֶּלֶךְ מִשְׁתֵּה גָדוֹל לְכָל שָׂרָיו וְעַבְדָּיו אֶת מִשְׁתֵּה אֶסְתֵּר וַהֲנִיחָהּ לְמַדְיָנוֹת עֲשֵׂה וַיִּתֵּן מִשְׁאֵת כִּיד הַמֶּלֶךְ. וּבִהֲקִבֵּץ בְּתוּלֹת שְׁנִית וּמְרַדְּכִי יֹשֵׁב בְּשַׁעַר הַמֶּלֶךְ. אִין אֶסְתֵּר מְגִדָּת מוֹלְדָתָהּ וְאֵת עֲמָה כְּאֶשֶׁר צִוָּה עָלֶיהָ מְרַדְּכִי וְאֵת מֵאֲמֵר מְרַדְּכִי אֶסְתֵּר עֲשֵׂה כְּאֶשֶׁר הִיָּתָה בְּאֻמָּנָה אֲתוֹ.

דברים שעשה אחשוורוש כדי שתגלה אסתר את עמה

נאמר, "אִין אֶסְתֵּר מְגִדָּת מוֹלְדָתָהּ וְאֵת עֲמָה כְּאֶשֶׁר צִוָּה עָלֶיהָ מְרַדְּכִי", וּמִבּוֹאֵר שֶׁדְּבָרִים הָרַבָּה עָשָׂה אַחֲשֵׁרוֹשׁ כְּדִי לְפַיִּסָּה שֶׁתֹּאמַר לוֹ, וּאִף עַל פִּי כֵן לֹא גִלְתָּה.

א. תחילה **עשה לכבוד משה**, מה שלא עשה בשאר נשים, שנאמר, "וַיַּעַשׂ הַמֶּלֶךְ מִשְׁתֶּה גָדוֹל לְכָל שָׂרָיו וְעַבְדָּיו אֶת מִשְׁתֶּה אֶסְתֵּר", ולא גלתה לו.

ב. חזר והניח **מס גלגולת לכבודה**, שנאמר, "וַהֲנִיחָהּ לַמַּדְיָנוֹת עֶשֶׂה", ולא גלתה לו.

ג. **שלח לשרים מתנות בשמה**, שנאמר, "וַיִּתֵּן מִשְׁאֵת כֶּזֶב הַמֶּלֶךְ", ולא גלתה לו.

ד. הלך ונטל עצה ממרדכי מה יעשה כדי שתגלה לו, אמר לו מרדכי, אין אשה מתקנאה אלא בירך חברתה. **הלך וקיבץ בתולות אחרות, כדי שתקנא בהן**, שנאמר "וַיִּבְהַקְבֹּץ בְּתוֹלוֹת שְׁנִית", ולא גלתה לו. שנאמר אחר כל זאת, "אֵין אֶסְתֵּר מִגִּדָּת מוֹלֶדֶתָהּ וְאֶת עַמָּה".

"לא יגרע מצדיק עיניו"

נאמר בספר איוב "לֹא יִגְרַע מִצַּדִּיק עֵינָיו וְאֶת מְלָכִים לִכְסָא וַיִּשִּׁיבם לַנֶּצֶחַ וַיִּגְבְּהוּ" (איוב ל"ו ז'), כלומר **נותן הקב"ה עיניו במעשה הצדיקים לשלם להם שכרם מדה כנגד מדה, ואף אם יעברו ימים רבים, בסופו של דבר ישלם להם את המגיע להם**.

ואמר רבי אלעזר **שני דוגמאות לכך**, ששילם הקב"ה לצדיקים מדה כנגד מדה אחר ימים הרבה. (א) **בשכר צניעות שהיתה בה ברחל, זכתה ויצא ממנה שאול שהיה צנוע**. (ב) **ובשכר צניעות שהיה בו בשאול, זכה ויצאת ממנו אסתר**^א. [ולהלך יתבאר בעזה"י, איזו צניעות היתה ברחל ובשאול].

צניעות שהיתה ברחל

כשהגיע יעקב לחרן, ראה את רחל, "וַיִּגַּד יַעֲקֹב לְרַחֵל כִּי אָחִי אֲבִיהָ הוּא וְכִי בֶן רַבָּקָה הוּא וַתֵּרֶץ וַתִּגַּד לְאֲבִיהָ" (בראשית כ"ט י"ב), ובאמת לא היה אחי אביה, אלא בן אחות אביה, ומה שאמר לה שהוא אחי אביה, לענין הרמאות אמר כן, וכך היו דבריהם.

אמר לה יעקב – התנשאי לי.

אמרה לו – כן. אלא שאבא רמאי הוא ולא תוכל לו.

^א בתרגום של מגילה מייחס מרדכי ועושהו עשירי לשאול, ומשאול עד בנימין, וכתוב היא אסתר בת דודו, ואין לו ראייה אחרת בכתובים שיצאה משאול. [רש"י].

אמר לה – אחיו אני ברמאות.

שאלה אותו – האם מותר לצדיקים ללכת ברמאות.

אמר לה – כן, "עם נָבֵר תִּתְבָּר וְעַם עֶקֶשׁ תִּתְפַּל" (שמואל ב' כ"ב כ"ז).

ושאל אותה – ומה הרמאות.

אמרה לו – יש לי אחות גדולה ממני, ולא ישיאני לפני.

מסר לה יעקב סימנים. וכשהגיע הלילה, אמרה, עכשיו תתבייש אחותי, ומסרה לה את הסימנים, [והוא צניעות, שלא יתפרסם הדבר שמסר לה יעקב סימנים^א], וזהו שנאמר, "וַיְהִי בִבְקֶרֶךְ וְהָיָה הוּא לְאָה וַיֹּאמֶר אֶל לֶבֶן מֶה זֹאת עָשִׂיתָ לִי הֲלֹא בָרַחַל עֲבַדְתִּי עִמָּךְ וְלָמָּה רַמִּיתִנִּי" (בראשית כ"ט כ"ה), רק בבוקר הכיר שהיא לאה, אבל עד הבוקר לא הכיר, על ידי הסימנים שמסרה לה רחל.

ולפיכך זכתה ויצא ממנה שאול.

צניעות שהיתה בשאול

כששאול בא לפני שמואל לראשונה, משחו שמואל למלך על פי ה', ואף על פי כן, כשחזר שאול ופגש את דודו, וסיפר לו דברים שאמר לו שמואל, את דבר המלוכה לא סיפר לו, שנאמר, "וַיֹּאמֶר שְׂאוּל אֶל דָּוִד וְהָגֵד הָגִיד לָנוּ כִּי נִמְצְאוּ הָאֲתָנוֹת וְאֵת דָּבָר הַמְּלוּכָה לֹא הָגִיד לוֹ אֲשֶׁר אָמַר שְׂמוּאֵל" (שמואל א' י' ט"ז).

וזו צניעות שהיתה בו בשאול, ולפיכך זכה ויצאת ממנו אסתר.

גדולה לו ולדורותיו

ואמר רבי אלעזר, כשהקב"ה פוסק גדולה לאדם, פוסק לבניו ולבני בניו עד סוף כל הדורות, שנאמר, "לֹא יִגְרַע מִצַּדִּיק עֵינָיו וְאֵת מַלְכִּים לְכַסֵּא וַיִּשְׁיִבֵם לְנֶצַח וַיִּגְבְּהוּ" (איוב ל"ו ז').

ואם הגיס דעתו, הקב"ה משפילו, שנאמר, "וַיִּגְבְּהוּ. וְאִם אֲסוּרִים בְּזָקִים יִלְקְדוּ בְּחִבְלֵי

^א עיי' רש"י. ומהרש"א במסכת ב"ב פירש, שהראיה לכך שהיתה צנועה, מתוך כך שלא הכירה יעקב עד שהיה צריך לסימנים, וכשתנה סימנים ללאה, שוב לא ידע שאינה רחל, כי בלא הסימנים לא הכירה.

ענני" (איוב ל"ו ז'-ח'), כלומר, על ידי שמגביהים עצמם, באים לידי עניות ויסורים.

הנהגת אסתר בבית אחשורוש

מבואר, שהגם שהיתה אסתר בבית אחשורוש, "וְאֵת מַאֲמַר מֶרְדֵּכִי אֶסְתֵּר עָשָׂה כְּאֲשֶׁר הִיְתָה בְּאִמְנָה אֶתוֹ".

וביאר רבי ירמיה, "וְאֵת מַאֲמַר מֶרְדֵּכִי אֶסְתֵּר עָשָׂה", שהיתה מראה דם נדה לחכמים.

וביאר רבה בר לימא "כְּאֲשֶׁר הִיְתָה בְּאִמְנָה אֶתוֹ", שהיתה עומדת מחיקו של אחשורוש, וטובלת, [מחמת נקיות, שלא תהא מאוסה לצדיק משכיבתו של אחשורוש], ויושבת בחיקו של מרדכי.^א

[אסתר ב' כ"א-כ"ג] בְּיָמִים הָהֵם וּמֶרְדֵּכִי יָשָׁב בְּשַׁעַר הַמֶּלֶךְ קֶצֶץ בְּגָדוֹ וְתָרַשׁ שְׁנֵי סְרִיסֵי הַמֶּלֶךְ מִשְׁמָרֵי הַסֵּף וַיִּבְקְשׁוּ לְשַׁלַּח יָד בַּמֶּלֶךְ אַחֲשֵׁרֶשׁ. וַיִּנְדַּע הַדָּבָר לְמֶרְדֵּכִי וַיִּגְדַּל לְאֶסְתֵּר הַמֶּלֶכָה וַתֹּאמֶר אֶסְתֵּר לְמֶלֶךְ בִּשְׁם מֶרְדֵּכִי. וַיִּבְקֶשׁ הַדָּבָר וַיִּמָּצֵא וַיִּתְּלוּ שְׁנֵיהֶם עַל עֵץ וַיִּכְתֹּב בְּסֵפֶר דְּבָרֵי הַיָּמִים לַפְּנֵי הַמֶּלֶךְ.

הקציף הקב"ה אדון על עבדיו לעשות רצון צדיק

נאמר, "וַיִּקְצֹף פְּרָעָה עַל שְׁנֵי סְרִיסָיו עַל שֶׁר הַמְּשָׁקִים וְעַל שֶׁר הָאוֹפִים" (בראשית מ' ב'). ואמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן, שהקציף הקב"ה את האדון הזה על עבדיו, כדי לעשות רצון יוסף הצדיק, שעל ידי זה יצא מבית שביו, כמו שהיה לבסוף, שכשחלם פרעה חלום, ולא היו לו פותרים, אמר לו שק המשקים "וְנִשְׂם אֶתְנוּ נָעַר עֲבָרִי עֶבֶד לְשֶׁר הַטִּבְחִים וְנִסְפָּר לוֹ וַיִּפְתֹּר לָנוּ אֶת חֲלֻמֹּתֵינוּ אִישׁ כְּחֻלְמוֹ פֶּתֶר" (בראשית מ"א י"ב), ועל ידי זה יצא יוסף מהבור.

^א ואם תאמר, והא לא היה שם הבחנת שלשה חדשים, שהרי בכל יום היה אותו רשע מצוי אצלה. ויש לומר שהיתה משמשת במוך. [תוס']. ולא נתבאר עם מי שמשה במוך. אכן מאחשורוש היה לה בן, הוא דריוש בן אחשורוש, ואין לומר שנתעברה מאחשורוש רק אחרי שנאסרה על מרדכי, שהרי נאסרה עליו בשנת שנים עשרה לאחשורוש, והוא מלך ארבע עשרה שנה, ומיד אחר מות אחשורוש היה דריוש מלך, ומשמע שלא היה קטן בן שנה. ועיי' במפרשים מה שכתבו בזה.

הקציף הקב"ה עבדים על אדוניהם לעשות נס לצדיק

נאמר, "בַּיָּמִים הָהֵם וּמֵרֶדְכִי יָשָׁב בְּשַׁעַר הַמֶּלֶךְ קָצַף בְּגָתָן וְתָרַשׁ שְׁנֵי סָרִיסֵי הַמֶּלֶךְ מִשְׁמָרֵי הַסֵּף וַיִּבְקְשׁוּ לְשַׁלַּח יָד בַּמֶּלֶךְ אַחֲשָׁוִירֶשׁ". ואמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן, הקציף הקב"ה את העבדים הללו על אחשוורוש אדוניהם, כדי לעשות נס למרדכי הצדיק, שעל ידי שגילה מרדכי דבר זה למלך, נכתב הדבר בספר הזכרונות, ובאה לבסוף התשועה.

מעשה בגתן ותרש

אמר רבי יוחנן, בגתן ותרש שני טרסיים היו, והיו מספרים בלשון טורסי, [שם מקום], ואומרים, מיום שבאת זו [=אסתר], לא ראינו שינה בעינינו, [מתוך שהיתה חביבה עליו, היה מרבה בתשמיש, וצמא לשתות], בוא ונטיל ארס בספל, כדי שימות. והם לא היו יודעים כי מרדכי מיושבי לשכת הגזית [=מסנהדרין] היה, והיה יודע בשבעים לשון.

אמר לו האחד לחבירו, והלוא אין משמרתי ומשמרתך שוה, [אתה ממונה על עבודה אחת, ואני ממונה על עבודה אחרת]. אמר לו, אני אשמור משמרתי ומשמרתך. וזהו שנאמר, "וַיִּבְקֶשׁ הַדָּבָר וַיִּמָּצֵא", שלא נמצאו במשמרתן.

[אסתר ג' א'] אחר הדברים האלה גָּדַל הַמֶּלֶךְ אַחֲשָׁוִירֶשׁ אֶת הַמֶּן כֹּן הַמִּדְתָּא הָאֲגָגִי וַיִּנְשְׂאָהּ וַיִּשֶׂם אֶת כְּסָאוֹ מֵעַל כָּל הַשָּׂרִים אֲשֶׁר אָתּוֹ.

רפואה ומכה מי קודם למי

נאמר "אחר הדברים האלה גָּדַל הַמֶּלֶךְ אַחֲשָׁוִירֶשׁ אֶת הַמֶּן" וביאר רבא שכוונת הכתוב היא, שאחרי שהומלכה אסתר, ונכתב מעשה בגתן ותרש בספר הזכרונות, שעל ידם באה התשועה לישראל, רק אחרי כן "גָּדַל הַמֶּלֶךְ אַחֲשָׁוִירֶשׁ אֶת הַמֶּן" לומר רק אחרי שברא הקב"ה רפואה, הביא את המכה.

וזה כדברי ריש לקיש, שאמר, שיש חילוק בין סדר הבריאה של רפואה ומכה של ישראל, לסדר הבריאה של רפואה ומכה של אומות העולם.

את ישראל אין הקב"ה מכה, אלא אם כן בורא להם רפואה תחילה, שנאמר, "כִּי־רָפְאִי לַיִשְׂרָאֵל [תחילה ואחר כך אני מכה] וְנִגְלָה עֲוֹן אֲפָרַיִם וְרַעוּת שְׁמֵרוֹן כִּי פָעַלְוּ שָׁקֶר וַיִּגְבּוּ יָבֹוא פֶּשֶׁט

גָּדוֹד בַּחוּץ" (הושע ז' א').

אבל אומות העולם אינו כן, מכה אותן תחילה, ואחר כך בורא להם רפואה, שנאמר, "וַיִּגְּף ה' אֶת מִצְרַיִם נָגַף [ואחר כך] וַרְפּוּא וְשָׁבוּ עַד ה' וַיַּעֲתֶר לָהֶם וַרְפָּאִם" (ישעיהו י"ט כ"ב).

[אסתר ג' ב'ז'] וְכָל עֲבָדֵי הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר בָּשַׁעַר הַמֶּלֶךְ כָּרְעִים וּמִשְׁתַּחֲוִים לְהֶמֶן כִּי כֹן צִוָּה לוֹ הַמֶּלֶךְ וּמִרְדֳּכָי לֹא זָכַר עֹלָם וְלֹא יִשְׁתַּחֲוֶה. וַיֹּאמְרוּ עֲבָדֵי הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר בָּשַׁעַר הַמֶּלֶךְ לְמִרְדֳּכָי מִדּוּעַ אֵתָּה עוֹבֵר אֶת מִצְוֹת הַמֶּלֶךְ. וַיְהִי כִּאֲמָרָם^א אֵלָיו יוֹם וַיֹּם וְלֹא שָׁמַע אֲלֵיהֶם וַיִּגִּדּוּ לְהֶמֶן לְרֹאוֹת הַיַּעֲמָדוֹ דְּבָרֵי מִרְדֳּכָי כִּי הִגִּיד לָהֶם אֲשֶׁר הוּא יְהוּדִי. וַיֵּרָא הֶמֶן כִּי אֵין מִרְדֳּכָי כָּרַע וּמִשְׁתַּחֲוֶה לוֹ וַיִּמְלֹא הֶמֶן חֲמָה. וַיִּבֶז בְּעֵינָיו לְשַׁלַּח יָד בְּמִרְדֳּכָי לְבַדּוֹ כִּי הִגִּידוּ לוֹ אֶת עִם מִרְדֳּכָי וַיִּבְקֶשׁ הֶמֶן לְהַשְׁמִיד אֶת כָּל הַיְּהוּדִים אֲשֶׁר בְּכָל מְלָכוֹת אַחֲשָׁרוֹשׁ עִם מִרְדֳּכָי. בַּחֲדָשׁ הָרִאשׁוֹן הוּא חֲדָשׁ נִסָּן בִּשְׁנַת שְׁתַּיִם עָשָׂרָה לַמֶּלֶךְ אַחֲשָׁרוֹשׁ הַפִּיל פּוֹר הוּא הַגּוֹרֵל לִפְנֵי הֶמֶן מִיּוֹם לְיוֹם וּמַחֲדָשׁ לְחֲדָשׁ שְׁנִים עָשָׂר הוּא חֲדָשׁ אֲדָר.

במי ביקש הן להינקם

כשראה המן שמרדכי אינו משתחוה לו, "וַיִּמְלֵא הֶמֶן חֲמָה. וַיִּבֶז בְּעֵינָיו לְשַׁלַּח יָד בְּמִרְדֳּכָי לְבַדּוֹ כִּי הִגִּידוּ לוֹ אֶת עִם מִרְדֳּכָי וַיִּבְקֶשׁ הֶמֶן לְהַשְׁמִיד אֶת כָּל הַיְּהוּדִים אֲשֶׁר בְּכָל מְלָכוֹת אַחֲשָׁרוֹשׁ עִם מִרְדֳּכָי".

וביאר רבא, שמתחילה אמר להינקם "בְּמִרְדֳּכָי לְבַדּוֹ", ולאחר מכן נמלך^ב ואמר להינקם "אֶת עִם מִרְדֳּכָי" כלומר את חכמי ישראל, ולבסוף נמלך וביקש "לְהַשְׁמִיד אֶת כָּל הַיְּהוּדִים".

הגורל שהפיל המן

נאמר, "בַּחֲדָשׁ הָרִאשׁוֹן הוּא חֲדָשׁ נִסָּן בִּשְׁנַת שְׁתַּיִם עָשָׂרָה לַמֶּלֶךְ אַחֲשָׁרוֹשׁ הַפִּיל פּוֹר הוּא הַגּוֹרֵל לִפְנֵי הֶמֶן מִיּוֹם לְיוֹם וּמַחֲדָשׁ לְחֲדָשׁ שְׁנִים עָשָׂר הוּא חֲדָשׁ אֲדָר".

^א "באמרם" כתיב.

^ב כן היה נראה לי, שכוונת הגמרא, שבכל פעם נמלך וביקש דבר קשה יותר. אולם יתכן שאין כאן הימלכות, וכוונת הגמרא שכך יהיה סדר הפורענות, תחילה ינקם ממרדכי, ואחר כך ינקם מעם מרדכי, ולבסוף ינקם מכל היהודים. ויל"ע בדבר.

ושנינו בברייתא, כיון שנפל פור בחדש אדר, שמח שמחה גדולה, אמר, נפל לי פור בירח שמת בו משה. ולא היה יודע, שבשבעה באדר מת^א, ובשבעה באדר נולד^ב, וכדאי הלידה שתכפר על המיתה.

[אסתר ג' ח'-ט'] וַיֹּאמֶר הֶמֶן לְמֶלֶךְ אַחֲשֵׁרוּשׁ יִשְׁנו עִם אֶחָד מִפָּזָר וּמִפָּזָר בֵּין הָעַמִּים בְּכָל מְדִינוֹת מַלְכוּתְךָ וְדִתִּיהֶם שְׁנוֹת מִכָּל עָם וְאֵת דְּתֵי הַמֶּלֶךְ אֵינָם עֹשִׂים וְלְמֶלֶךְ אֵין שׁוֹה לְהִנָּחֵם. אִם עַל הַמֶּלֶךְ טוֹב יִכְתֹּב לְאַבְדָּם וְעֲשֶׂרֶת אֲלָפִים כָּפָר כֶּסֶף אֶשְׁקוֹל עַל יְדֵי עֹשֵׂי הַמֶּלֶאכָה לְהִבְיֹא אֶל גְּנוֹזֵי הַמֶּלֶךְ.

לשון הרע של המן

אמר רבא, אין היודע לשון הרע כהמן, בשעה שבא לבקש מאחשוורוש להרוג את כל היהודים, כפי שיש ללמוד מהכתובים מה שדברו ביניהם.

בא המן ואמר לאחשוורוש – בוא ונכלה אותם.

אמר לו אחשוורוש – ירא אני מאלוקיהם, שלא יעשה לי כמו שעשה בראשונים שבאו עליהם, שנענשו.

אמר לו המן – "יִשְׁנֹנו", כלומר ישנו מן המצוות^ג.

אמר לו אחשוורוש – יש בהם חכמים^ד.

אמר לו המן – "עם אֶחָד" הן^ה.

ועוד אמר המן – **שמא תאמר קרחה אני עושה במלכותך,** [שמלכות אחת מליאה מהם], **"מִפָּזָרִין הן בֵּין הָעַמִּים".**

ושמא תאמר, יש מהם הנאה, "ומִפָּזָר הן", כפרידה זו שאינה עושה פירות.

^א שנאמר "והעם עלו מן הירדן בעשור לחודש הראשון", צא מהם למפרע שלשים יום באבלו של משה, ושלשה ימים שהכינו להם צידה, שנאמר "הכינו לכם צידה כי בעוד שלשה ימים אתם עוברים", הרי בשבעה באדר מת משה. [רש"י].

^ב דכתיב "בן מאה ועשרים שנה אנכי היום", היום מלאו ימי ושנותי. [רש"י].

^ג מלשון שינוי, שמשנים מצוותיו. אי"נ מלשון שינה, שישנים מלקיים את המצוות. [ח"א מהרש"א].

^ד שיגנו עליהם במעשיהם הטובים. [ח"א מהרש"א].

^ה כמו ששאר העם אינן במצוות, כך החכמים שבהם אינם מקיימים מצוות. [ח"א מהרש"א].

ושמא תאמר יש מהם מדינה אחת קטנה, אין הדבר כן, אלא הם מפוזרים "בכל מדינות מלכותך".

"ודתיהם שנות מכל עם", שאינם אוכלים משלנו, ולא שותים משלנו, ולא נושאים נשים משלנו, ולא משיאים לנו נשים משלהם.

"ונאת דתהי המלך אינם עשים", כלומר אינם משלמים מיסים, על ידי שאומרים כל השנה, שה"י [=שבת היום], פה"י [=פסח היום], ואנו אסורים במלאכה.

"ולמלך אין שנה להניחם" [אין נאה, ואין חשש להניחן], שהם אוכלים ושותים, ומבזים את המלכות, שאפילו נופל זבוב בכוסו של אחד מהן, זורק הזבוב ושותה הכוס, ואם אדוני המלך נוגע בכוסו של אחד מהן, חובטו בקרקע, ואינו שותהו.

"אם על המלך טוב יפתח לאבדם ועשרת אלפים כפר כסף אשקול על ידי עשי המלאכה להביא אל גנזי המלך".

-

אמר ריש לקיש, גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם, שעתיד המן לשקול שקלים על ישראל, לפיכך הקדים שקליהן לשקליו, וזהו ששנינו במסכת שקלים, באחד באדר משמיעין על השקלים^א ועל הכלאים^ב.

דף י"ד

[אסתר ג' י"ט-י"ו] ויסר המלך את טבעתו מעל ידו ויתנה להמן בן המדתא האגגי צרר היהודים. ויאמר המלך להמן הכסף נתון לך והעם לעשות בו כטוב בעיניך. ויקראו ספרי המלך בחדש הראשון בשלושה עשר יום בו ויכתב ככל אשר צוה המן אל אחשדרפני המלך ואל הפחות אשר על מדינה ומדינה ואל שרי עם ועם מדינה ומדינה ככתבה ועם ועם כלשונו בשם המלך אחשורש נכתב ונתתם בטבעת המלך. ונשלחו ספרים ביד הרצים אל כל מדינות המלך להשמיד להרג ולאבד את כל היהודים מנער ועד זקן טף ונשים ביום אחד בשלושה עשר לחדש שנים עשר הוא חדש אדר ושללם לבו. פתשגו הכתב להנתן דת בכל מדינה ומדינה גלוי לכל העמים להיות עתדים ליום הזה. הרצים יצאו דחופים בדבר המלך והדת נתנה בשושן הבירה והמלך והמן נשבו לשתות והעיר שושן נבוכה.

^א בית דין מרכזין שיביאו שקלים למקדש. [רש"י].

^ב שגדלו הזרעים קצת, וניצן ניכר, ועוקרין אותן משדותיהן בהכרזת בית דין. [רש"י].

הגזרה היתה לרצון המן ולרצון אחשורוש

כשביקש המן לתת לאחשורוש עשרת אלפים ככר כסף לצורך ביצוע הגזרה, אמר לו אחשורוש, "הַכֶּסֶף" נתון לך וְהָעֵם לַעֲשׂוֹת בוֹ כְּטוֹב בְּעֵינֶיךָ", כלומר אין צורך בתשלום, והרשות נתונה לך לעשות זאת בחנם. ומתוך כך למדנו, שאף אחשורוש היה בדעתו להשמידם.

שכך אמר רבי אבא, משל של אחשורוש והמן, למה הדבר דומה? לשני בני אדם, לאחד היה לו תל [=גבעה] בתוך שדהו, ולאחד היה לו חריץ [=חפירה] בתוך שדהו. בעל חריץ אמר, מי יתן לי תל זה בדמים [למלא חריצי]. ובעל התל אמר, מי יתן לי חריץ זה בדמים [שאתן בו תלי]. לימים נזדווגו זה אצל זה, אמר לו בעל חריץ לבעל התל, מכור לי תילך. אמר לו, טול אותה בחנם, והלואי.

גדולה הסרת טבעת

מבואר שגידל אחשורוש את המן, עד שנאמר בו, "וַיִּסֶר הַמֶּלֶךְ אֶת טַבַּעְתּוֹ מֵעַל יָדוֹ וַיִּתְּנָהּ לְהֶמָּן", וקבל גזרתו, כמו שכתוב, "וְהָעֵם לַעֲשׂוֹת בוֹ כְּטוֹב בְּעֵינֶיךָ", ועל ידי זה גזרו עליהם ישראל תעניות, ושבו בתשובה, כמו שנאמר, "וַיִּבְכְּלוּ מְדִינָה וּמְדִינָה מְקוֹם אֲשֶׁר דָּבַר הַמֶּלֶךְ וַדָּתוֹ מֵגִיעַ אֲבָל גָּדוֹל לַיהוּדִים וְצוּם וּבָכִי וּמִסְפַּד שֶׁק וְאַפֶּר יָצַע לְרַבִּים" (אסתר ד' ג').

ואמר רבי אבא בר כהנא, גדולה הסרת טבעת, יותר מארבעים ושמונה נביאים ושבע נביאות שנתנבאו להן לישראל, שכולם לא החזירו למוטב, ואילו הסרת הטבעת החזירם למוטב.

כל הנביאים לא הוסיפו לתורה כלום חוץ מקרא מגילה

ארבעים ושמונה נביאים ושבע נביאות נתנבאו להם לישראל, ולא פחתו ולא הותירו על מה שכתוב בתורה, חוץ ממקרא מגילה².

¹ גימטריא ד"הכסף" עולה "העץ", רמז לו שיתלה עליו. [תוס'].

² ואם תאמר, גם נר חנוכה הוסיפו על מצוות של תורה. כבר פסקו הנביאים, אבל בימי מרדכי היו חגי זכריה ומלאכי [רש"י]. ועדיין יש לשאול, הלא שלמה תיקן עירובין ונטילת ידים ושניות לעריות. וכן גזרות הרבה. ויל"ע בדבר. שו"ר מה שכתב בזה מהרש"א, שכל תקנות חכמים הם חיזוק וגדר לדברי תורה, כעירובין שהוא גדר לחוצות שבת, ונטילת

ואמר רבי חייא בר אבין אמר רבי יהושע בן קרחה, שטעמם בתיקון מקרא מגילה היה קל וחומר, שכן אם ביציאת מצרים, שיצאו מעבדות לחירות, אמרו שירה, כל שכן שעל הצלה ממיתה לחיים יש לומר שירה, וקריאת המגילה היא השירה על הנס.

למה לא אומרים הלל בפורים

נתבאר, שהצלת פורים, שהיתה ממיתה לחיים, גדולה מיציאת מצרים, שהיא רק משעבוד לגאולה, ולכן, אם נאמרה שירה על הצלת מצרים, קל וחומר שיש לומר שירה על הצלת פורים, והשירה היא קריאת המגילה.

והנה, לכאורה יש ללמוד קל וחומר זה גם לענין אמירת הלל, שכן אם על הצלת מצרים שהיא משעבוד לגאולה אומרים הלל, קל וחומר שיש לומר הלל על הצלת פורים שהיא ממיתה לחיים. ונאמרו שלושה טעמים, מדוע אין אומרים הלל בפורים.

א. יש אומרים, שאף שהיה ראוי לומר הלל בפורים, אין אומרים אותו, **כי כלל בדינו**, משכנסו ישראל לארץ, שוב **אין אומרים הלל על נס שבחוצה לארץ**. [שכן שנינו לענין שירה, עד שלא נכנסו ישראל לארץ, הוכשרו כל ארצות לומר שירה, משכנסו ישראל לארץ, לא הוכשרו כל הארצות לומר שירה].

ורב נחמן ורבא חולקים על הטעם הזה כי לדעתם דווקא בזמן שהיו ישראל על אדמתם אין אומרים שירה על נס שבחוצה לארץ אבל משגלו חזרו כל הארצות להכשרן הראשון וטעמים אחרים יש מדוע אין אומרים הלל בפורים.

ב. לדעת רב נחמן, באמת אומרים הלל בפורים, **שקריאת המגילה היא ההלל של פורים**.

ג. ולדעת רבא, אמנם אין אומרים הלל בפורים אף שהיה ראוי לאומרו, והסיבה לכך שאין אומרים אותו, כי אי אפשר, **משום שההלל נתקן בנוסח הראוי לבני חורין בלבד**, שנאמר בו "הִלְלוּהָ הִלְלוּ עֲבָדֵי ה' הִלְלוּ אֶת שֵׁם ה'"" (תהלים קי"ג א'), **לומר, עבדי ה' אנו, ולא עבדי פרעה או מלכות אחרת, אבל בפורים, שעדיין היו משועבדים לאחשורוש, לא היו יכולים "הִלְלוּ עֲבָדֵי ה'".**

ארבעים ושמונה נביאים

לעיל נתבאר, שארבעים ושמונה נביאים נתנבאו לישראל. אמנם באמת עמדו להם לישראל נביאים הרבה, כמו ששינונו בברייתא, הרבה נביאים עמדו להם לישראל, כפלים כיוצאי מצרים, אלא נבואה שהוצרכה לדורות, [ללמוד תשובה או הוראה], נכתבה, ושלא הוצרכה, לא נכתבה. ונביאים שנבואתם נצרכה לדורות ונכתבה, אינם אלא ארבעים ושמונה. ואלו הם, המנויים בהלכות גדולות מסדר עולם:

(א) אברהם.

(ב) יצחק.

(ג) יעקב.

(ד) משה.

(ה) אהרן.

(ו) יהושע.

(ז) פנחס. שנאמר "וַיַּעַל מִלְאָךְ ה' מִן הַגִּלְגָל אֶל הַבָּכִים וַיֹּאמֶר אֶעֱלֶה אֶתְכֶם מִמִּצְרַיִם וְאָבִיא אֶתְכֶם אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁפָּעֵתִי לְאַבְתִּיכֶם וְאָמַר לֹא אֶפְרֹתִי אֶתְכֶם לְעוֹלָם..." (שופטים ב' א'), ואמרו חכמים, שמלאך ה' זה הוא פנחס.

(ח) אלקנה. שנאמר "וַיָּבֹא אִישׁ אֱלֹקִים אֶל עָלִי וַיֹּאמֶר אֵלָיו כֹּה אָמַר ה' הִנֵּנִי נִגְלִיתִי אֶל בֵּית אַבִּיךָ בְּהִיוֹתְךָ בְּמִצְרַיִם לְבֵית פְּרָעָה..." (שמואל א' ב' כ"ז) ואמרו חכמים שאיש אלקים זה הוא אלקנה.

(ט) עלי.

(י) שמואל.

(יא) גד.

(יב) נתן.

(יג) דוד.

(יד) שלמה.

(טו) עידו. שנאמר "וַהֲנִיחָה אִישׁ אֱלֹקִים בָּא מִיְּהוּדָה בְּדָבָר ה' אֶל בֵּית אֵל וַיִּרְבְּעוּ עַמְּדָה עַל הַמִּזְבֵּחַ לְהִקְטִיר. וַיִּקְרָא עַל הַמִּזְבֵּחַ בְּדָבָר ה' וַיֹּאמֶר מִזְבֵּחַ מִזְבֵּחַ כֹּה אָמַר ה' הִנֵּה בֶן נוֹלָד לְבֵית דָּוִד יֹאשִׁיָּהוּ שְׁמוֹ וְזָבַח עֲלֵיךָ אֶת כֹּהֲנֵי הַכֹּהֲנִים הַמִּקְטָרִים עֲלֵיךָ וְעֲצָמוֹת אֲדָם

יִשְׁרָפּוּ עֲלֵיהֶם" (מלכים א' י"ג א'-ב') ואמרו חכמים שאיש אלקים זה הוא עדו.

(טז) מיכיהו בן ימלה.

(יז) עובדיה.

(יח) אחיה השילוני.

(יט) יהוא בן חנני.

(כ) עזריה בן עודד.

(כא) חזיאל הלוי מבני מתניה.

(כב) אליעזר בן דודו ממורישה.

(כג) הושע.

(כד) עמוס.

(כה) מיכה המורשתי.

(כו) אמוץ. שנאמר "וַיִּחַר אֶף ה' בְּאַמְצִיָּהוּ וַיִּשְׁלַח אֵלָיו נְבִיא וַיֹּאמֶר לוֹ לָמָּה דִּרְשָׁתָּ אֶת
אֱלֹהֵי הָעַם [=אדום] אֲשֶׁר לֹא הִצִּילוּ אֶת עַמָּם מִיַּדָּךְ" (דה"י ב' כ"ה ט"ו) ואמרו חכמים
שנביא זה הוא אמוץ.

(כז) אליהו.

(כח) אלישע.

(כט) יונה בן אמיתי.

(ל) ישעיה.

(לא) יואל.

(לב) נחום.

(לג) חבקוק.

(לד) צפניה.

(לה) אוריה מקרית יערים.

(לו) ירמיה.

(לז) יחזקאל.

(לח) דניאל^א.

(לט) ברוך.

(מ) נריה.

(מא) שריה.

(מב) מחסיה.

(מג) חגי.

(מד) זכריה.

(מה) מלאכי.

(מו) מרדכי בלשן.

הרי ארבעים וששה, וכתב רש"י, שנים לא ידעתי. ובהגהות הגר"א נכתב שהם חנני ועודד.

"אִישׁ אֶחָד מִן הַרְמְתִּים צוֹפִים"

נאמר על אלקנה "וַיְהִי אִישׁ אֶחָד מִן הַרְמְתִּים צוֹפִים מֵהַר אֶפְרַיִם וַיִּשְׁמוּ אֶלְקָנָה בֶן יִרְחָם בֶּן אֵלִיהוּא בֶן תַּחֲוִי בֶן צוֹף אֶפְרַתִּי" (שמואל א' א' א'). ונאמרו מספר ביאורים לדבר.

א. י"א שרמתיים הוא כמו מאתיים, וכוונת הכתוב "אִישׁ אֶחָד מִן הַרְמְתִּים צוֹפִים", שהיה אלקנה איש אחד ממאתים צופים [=נביאים] שנתנבאו להם לישראל.

ב. ולדברי רבי שמואל בר נחמני רמתיים הוא שתי רמות [=מקומות גבוהים], וכוונת הכתוב "אִישׁ אֶחָד מִן הַרְמְתִּים צוֹפִים", שהיה אלקנה אדם הבא משתי רמות שצופות זו את זו.

ג. וגם לדברי רבי חנין רמתיים הוא דבר רם וגבוה וכוונת הכתוב "אִישׁ אֶחָד מִן הַרְמְתִּים צוֹפִים", שהיה אלקנה אדם הבא מבני אדם שעומדים ברומו של עולם, הם בני קרח, שנאמר בהם, "וּבְנֵי קֶרַח לֹא מָתוּ" (במדבר כ"ו י"א), ושנו בברייתא משום

^א על דניאל אמרינן לעיל, אינהו נביאי ואיהו לאו נביא, אלא אפיק דניאל ועייל שמעיה, שאמר לרחבעם "אל תעלו ואל תלחמו עם אחיכם בני ישראל". [רש"י].

רבינו, **מקום נתבצר להם בגיהנם**, כלומר מקום שעמדו בו הגביה מהגיהנם, **ועמדו עליו, ולא נבלעו עם עדת קרח**. [נתבצר פירושו הגביה מלשום "ערים גדלות ובצורת בשמים" (דברים א' כ"ח)].

שבע נביאות

נתבאר לעיל, ששבע נביאות נתבארו לישראל, ולכאורה הכוונה ששבע נביאות הוצרכו נבואתן, ונכתבה, ואלו הן:

א. שרה.

שנאמר, "ויקח אברהם ונחור להם נשים שם אשת אברהם שרי וְשם אשת נחור מלכה בת הן אבי מלכה וְאבי יסכה" (בראשית י"א כ"ט), ואמר רבי יצחק, "יסכה" זו שרה, ולמה נקרא שמה יסכה, **שסכתה ברוח הקדש. וכן מבואר בכתוב**, "ויאמר אלקים אל אברהם אל ירע בעיניך על הנער ועל אמתך **כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקלה** [בקול רוח הקודש שבה] כי בְּצַחֵק יִקְרָא לָךְ זֶרַע" (בראשית כ"א י"ב). דבר אחר, נקראת יסכה, על שם שהכל סוכין ביפיה.

ב. מרים.

שנאמר, "ותקח מרים הנביאה אחות אהרן את התף בְּיָדָהּ וַתִּצָּאֵן כָּל הַנָּשִׁים אַחֲרֶיהָ בְּתַפִּים וּבְמִחְלָת" (שמות ט"ו כ').

ג. דבורה.

שנאמר, "וַיְדַבֵּר אֱלֹהֵי נְבִיאָה אֵשֶׁת לִפְדֹּת הָיָא שִׁפְטָה אֶת יִשְׂרָאֵל בְּעַת הַהִיא" (שופטים ד' ד').

ד. חנה.

שנאמר, "וַתִּתְּפֹל חָנָה וַתֹּאמֶר עָלַי לְבִי בָּה' רָמָה קָרָנִי בָּה' רָחַב פִּי עַל אוֹיְבֵי כִי שְׁמַחְתִּי בִישׁוּעָתְךָ" (שמואל א' ב' א'), "רָמָה קָרָנִי" **ולא רמה פכי, וזו היא נבואתה**, שנתנבאת על דוד ושלמה, שנמשחו בקרן, שתמשך מלכותם, ועל שאול ויהוא שנמשחו בפך, שלא נמשכה מלכותם^א.

ה. אביגיל.

שכשתבעה דוד בעוד בעלה חי, כפי שיתבאר בעזה"י להלן, אמרה לו, "ולא תהיה זאת

^א והכי נמי הוה מצי לאתויי כל הפרשה, שכל הנבואה על סנחריב נבוכדנצר והמון, כמו שתרגם יונתן, אלא קרא דריש פרשתא נקט. [תוס']

לָךְ לַפּוּקָה וּלְמִכְשׁוֹל לֵב לַאֲדָנִי וְלִשְׁפָּךְ דָּם חֲנָם וּלְהוֹשִׁיעַ אֲדָנִי לוֹ וְהִיטֵב ה' לַאֲדָנִי וְזָכַרְתָּ אֶת אֲמִתְּךָ" (שמואל א' כ"ה ל"א), **וּמִשְׁמַע** מַדְבְּרִיָּה שְׁזָאת לֹא תִהְיֶה לוֹ לַפּוּקָה, **אֲבָל אַחֲרֵת תִּהְיֶה לוֹ לַפּוּקָה**, וְזוֹ נְבוֹאָתָהּ, **שֶׁהָרִי לְבִסּוּף כֵּן אֶרֶץ לוֹ בַּמַּעֲשֶׂה בַּת שֶׁבַע.**

ג. חולדה.

שְׁנֵאמַר, "וַיִּלְכֹּד חֲלָקֶיהוּ הַכְּהֵן וְאַחִיקָם וְעַכְבּוֹר וְשָׁפָן וַעֲשִׂיָּה אֶל חֲלָדָה הַנְּבִיאָה אִשְׁתִּי שֶׁלֶם בֶּן תַּקֶּנָּה בֶּן חֲרָחַס שֶׁמֶר הַבְּגָדִים וְהִיא יִשְׁבֶּת בִּירוּשָׁלַם בַּמִּשְׁכָּן וַיִּדְבְּרוּ אֵלֶיהָ" (מלכים ב' כ"ב י"ד).

ד. אסתר.

שְׁנֵאמַר, "וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וַתִּלְבַּשׁ אֶסְתֵּר מַלְכוּת וַתַּעֲמֹד בַּחֲצַר בֵּית הַמֶּלֶךְ הַפְּנִימִית נֹכַח בֵּית הַמֶּלֶךְ וַהֲמִלְכָּה יוֹשֵׁב עַל כִּסֵּא מַלְכוּתוֹ בְּבֵית הַמֶּלֶכֶת נֹכַח פֶּתַח הַבַּיִת" (אסתר ה' א'), לֹא נֹאמַר "וַתִּלְבַּשׁ אֶסְתֵּר בְּגָדִי מַלְכוּת", אֲלֵא "וַתִּלְבַּשׁ אֶסְתֵּר מַלְכוּת", **מִלְמַד שֶׁלִּבְשָׁתָהּ רוּחַ הַקֹּדֶשׁ**. וְכֵן מְבוֹאֵר, שֶׁלִּשְׁוֹן לְבִישָׁה אִמּוֹר עַל לְבִישַׁת רוּחַ הַקֹּדֶשׁ, שֶׁכֵּן מְצִינוּ בְּכַתּוּב, "וְרוּחַ לְבָשָׁה אֶת עֲמֻשֵׁי רֹאשׁ הַשְּׁלוֹשִׁים הַשְּׁלִישִׁים לָךְ דָּוִד וְעָמָד בֶּן יִשִּׁי שְׁלוֹם שְׁלוֹם לָךְ וְשְׁלוֹם לְעֹזְרָךְ כִּי עֲזָרְךָ אֱלֹהֶיךָ וַיִּקְבְּלֶם דָּוִד וַיִּתְּנֵם בְּרָאשֵׁי הַגָּדוֹד" (דה"א א' י"ב י"ט).

נְבוֹאָת מֵרִים כְּשֶׁהִיָּתָה אַחוּת אֶהְרֹן

נֹאמַר "מֵרִים הַנְּבִיאָה אַחוּת אֶהְרֹן", וְאִמּוֹר רַב נַחֲמָן אִמּוֹר רַב, שֶׁהִסִּיבָה לַכֹּךְ שֶׁנִּקְרָאת כֵּן "אַחוּת אֶהְרֹן", לֹמַר שֶׁהִיָּתָה מִתְּנַבְּאָה כְּשֶׁהִיא אַחוּת אֶהְרֹן, [קוֹדֶם שֶׁנּוֹלַד מִשָּׁה], וְאִמּוֹרָתָהּ, עֵתִידָה אִמִּי שֶׁתִּלְד בֶּן שִׁישִׁיעַ אֶת יִשְׂרָאֵל.

וּבִשְׁעָה שֶׁנּוֹלַד, נִתְמַלֵּא כָל הַבַּיִת כּוֹלּוֹ אֹרֶה, עֹמֵד אֲבִיהָ וְנִשְׁקָה עַל רֹאשָׁהּ, אִמּוֹר לָהּ, בְּתִי נִתְקַיִימָה נְבוֹאָתֶיךָ.

וְכִיּוֹן שֶׁהִשְׁלִיכוּהָ לִיאֹר, עֹמֵד אֲבִיהָ וְטַפְּחָה עַל רֹאשָׁהּ, וְאִמּוֹר לָהּ, בְּתִי הִיכָן נְבוֹאָתֶיךָ, וְזֶהוּ שְׁנֵאמַר, "וַתִּתְּצַב אַחֲתָהּ מִרְחָק לְדַעַה מֶה יַעֲשֶׂה לוֹ" (שְׁמוֹת ב' ד'), לְדַעַת מֶה יִהְיֶה בִּסּוּף נְבוֹאָתָהּ.

מִלְאכַת דְּבוּרָה וּמִקוֹם יִשִּׁיבָתָהּ

נֹאמַר "וַיְדַבֵּרָה אִשָּׁה נְבִיאָה אִשְׁתִּי לַפִּידוֹת", וּבִיאָרוּ שֶׁהִכּוֹנֶה לַכֹּךְ שֶׁהִיָּתָה עוֹשֶׂה פְתִילוֹת לְמִקְדָּשׁ [=מִשְׁכַּן שִׁילָה].

ונאמר בה "וְהָיָא יוֹשֶׁבֶת תַּחַת תֵּמָר דְּבוֹרָה בִּין הָרְמָה וּבִין בֵּית אֶל בְּהַר אֶפְרַיִם וַיַּעֲלוּ אֵלֶיהָ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמִשְׁפָּט" (שופטים ד' ה'). לדברי רבי שמעון בן אבשלום הסיבה לכך שישבה תחת תומר **משום יחוד**^א, [שהתמר גבוה, ואין לו צל, ואין אדם יכול להתייחד שם עמה כמו בבית]. **דבר אחר, מה תמר זה אין לו אלא לב אחד**, [שרף יש לו כמו אילן, אבל אין לו בענפיו אלא בגזעו על פני כל גובהו], **אף ישראל שבאותו הדור לא היה להם אלא לב אחד לאביהן שבשמים**.

"אין קדוש פה" כי אין בלתיך ואין צור כאלקינו"

חנה אמרה בנבואתה "אין קדוש פה" כי אין בלתיך ואין צור כאלקינו" (שמואל א' ב'). ולענין תחילת הפסוק, "אין קדוש פה" כי אין בלתיך, **אמר רב יהודה בר מנשיא, אל תקרי "כי אין בלתיך" אלא "כי אין לבלותך"**, שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם, **מדת בשר ודם, מעשה ידיו מבלים** [=שוחקים] **אותו. אבל הקב"ה מבלה מעשה ידיו**. ולענין סוף הפסוק "ואין צור כאלקינו", ביארו שהכוונה לכך שאין ציר כאלקינו, שכן, אדם צר צורה על גבי הכותל, ואינו יכול להטיל בה רוח ונשמה קרבים ובני מעים, אבל הקב"ה צר צורה בתוך צורה, ומטיל בה רוח ונשמה, קרבים ובני מעים.

אביגיל מפייסת את דוד שלא יהרג את נבל בעלה

כשיצא דוד בלילה, להרוג את נבל הכרמלי, [כמו שאמר "פה יַעֲשֶׂה אֱלֹקִים לְאִיבֵי דָוִד וְכֹה יִסִּיף אִם אֲשָׁאִיר מִכָּל אֲשֶׁר לוֹ עַד תִּבָּקֵר מִשְׁתֵּין בְּקִיר" (שמואל א' כ"ה כ"ב)], שלחה אביגיל אשת נבל מנחה לדוד לפייסו, ויצאה לקראתו, ונאמר, "וְהָיָה הִיא רֹכֶבֶת עַל הַחֲמוֹר וַיִּרְדָּת בְּסֶטֶר הָהָר וְהָיָה דָוִד וְאֶנְשֵׁי יָרְדִים לְקִרְאָתָהּ וַתַּפְגֵּשׁ אֹתָם" (שמואל א' כ"ה כ'), לא נאמר "וַיִּרְדָּת בְּסֶטֶר מִן הָהָר", אלא "וַיִּרְדָּת בְּסֶטֶר הָהָר", וביאר רבה בר שמואל, שבא הכתוב ללמד, שבאה על עסקי דם הבא מן הסתרים, שנטלה דם והוראתה לדוד, ובקשה שיורה לה, **אם דם טמא הוא או דם טהור**.

אמר לה דוד, וכי מראים דם בלילה אם טמא או טהור, הלא צריך להבחין מראיתו, אם מחמישה דמים הטמאים באשה הוא.

^א כשבאין אליה בני ישראל למשפט. [תוס'].

אמרה לו, וכי דנין דיני נפשות בלילה, [והלא מבואר שאין דנים בלילה, שנאמר, "בית דוד כה אָמַר ה' דִּינוּ לְבָקֶר מִשְׁפָּט" (ירמיה כ"א י"ב) ואין עונשים בלילה שנאמר "קח את כל ראשי העם והוקע אותם לה' נֶגֶד הַשָּׁמַיִם" (במדבר כ"ה ד')].

אמר לה, מורד במלכות הוא, ולא צריך לדונו^א.

אמרה לו, עדיין שאול קיים, ולא יצא טבעך בעולם.

אמר לה, "וּבְרוּךְ טַעֲמָךְ וּבְרוּכָה אַתְּ אֲשֶׁר פָּלַתְנִי הַיּוֹם הַזֶּה מִבּוֹא בְּדָמַיִם [והשע נדי ליי" (שמואל א' כ"ה ל"ג)].

אביגיל מונעת מדוד חטא נוסף

מבואר בכתוב שאביגיל מנעה מדוד שני חטאים, שכן אמר לה, **"אֲשֶׁר פָּלַתְנִי הַיּוֹם הַזֶּה מִבּוֹא בְּדָמַיִם"**, ומכאן למדו, **שגילתה את שוקה^ב [ונתאוה לה] והלך לאורה שלש פרסאות, ואמר לה, השמיעי לי.**

אמרה לו, "ולא תהיה זאת לך לפוקה ולמכשול לב לאדני ולשפך דם חנם ולהושיע אדני לו והיטב ה' לאדני וזכרת את אמתך" (שמואל א' כ"ה ל"א). **ומנעה ממנו גם דבר זה.**

-

בגמרא נכתב כאן גם הפסוק הזה מדברי אביגיל, **"וַיָּקָם אִדָּם לְרִדְפָּה וּלְבָקֵשׁ אֶת נַפְשָׁהּ וְהִי־תָה** **נָפְשׁ אֲדֹנִי צְרוּרָה בְּצִרוּר הַחַיִּים** את ה' אֶלְקֶיךָ וְאֵת נַפְשׁ אֲבִיכָה וְקָלַעְנָה בְּתוֹךְ כַּף הַקָּלַע" (שמואל א' כ"ה ל"א).

^א קשה אם כן היאך גרס פרק אחד דיני ממונות, דדיני נפשות מתחילין מן הצד, מדכתיב גבי נבל "ויחגרו איש חרבו ויחגור גם דוד חרבו", והא מורד במלכות הוה, ולא בעי למידייניה. ועוד קשה, היאך ישב דוד בדיו, והא אין מושיבין מלך בסנהדרין. ועוד קשה מפרק במה בהמה גבי אוריה, דקאמר שהיה לו לדונו בסנהדרין, ואמאי, והא מורד במלכות היה. ויש לומר דהכא הכי פירושו, **מורד במלכות הוא, ולא צריך למידייניה כשאר דיני נפשות שדנין בו ביום לזכות וביום שלאחריו לחובה, אלא אפילו בו ביום גומרין לחובה**, והיינו הא דקאמרה ליה אביגיל, וכי דנין דיני נפשות בלילה, היה לך להמתין לגמור עד למחרת, והוא השיב לה מורד במלכות הוה, ואין צריך להמתין עד למחר, **אבל לדונו ודאי צריך**. וגם לא קשה מהא שישב דוד בסנהדרין, דהא דאין מושיבין מלך בסנהדרין היינו משום דלא הוי כבודו להיות יושב ושותק, אבל גבי מורד כבודו הוא להיות יושב ושותק, לפי שהוא נוגע בדבר. [תוס'].]

^ב רש"י פירש, דם נדה ושפיכות דמים, ולכאורה כן גרסת התוס'. ואם כן, דם ראשון הוא הדם שהראתה לו, שכן אם הכוונה למה שמנעה ממנו לבוא עליה, אין זה דם נדה, אלא אשת איש. אולם מלשון הגמרא משמע, שמכאן למדו שתבע אותה ומנעה ממנו מלחטוא בה. ושמא גם ענין זה נחשב כדם נדה. ויל"ע בדבר. שו"ר מש"כ בזה מהרש"א ועוד.

^ג קשה, היאך אותה צדיקת גלתה שוקה לפני דוד. ועוד קשה, דמחזי כגוזמא, לומר שהלך לאור שוקה שלוש פרסאות. ויש לומר, דנמצא בספרים מדויקים, שנקוד בהן לאורה, כלומר לאור שלה, פירושו נתאוה לה דוד, והלך באור חמימות שלש פרסאות. [תוס'].]

כ"ה כ"ט), ולא ביארו בו דבר.

בקשת אביגיל שיזכרנה דוד

כשנפרדה אביגיל מדוד אחר שמנעה ממנו מלבוא להרוג את נבל סיימה דבריה "וְהִיטָב ה' לַאֲדָנִי וְזָכַרְתָּ אֶת אֲמָתְךָ".

ואמר רב נחמן, זהו שאומרים בני האדם, **איתתא בהדי שותא פילכא** [=עם שהאשה מדברת, היא טווה], כלומר, עם שהיא מדברת עמו על בעלה, הזכירה לו את עצמה, שאם ימות ישאנה.

ויש אומרים שזהו שאומרים בני האדם, **שפיל ואזיל בר אווזא ועינוהי מיטייפי** [=הברווז הולך שפל, ועינו צופות למרחוק].

נבואת חולדה בזמן ירמיה

בשנת שמונה עשרה למלכות יאשיה, קרא שפן הסופר לפניו בספר התורה על הקללות שיבואו על העם והמלך כשיחטאו, והמלך קרע את בגדיו, ושלח לחולדה הנביאה שתדרוש בעדם אל ה'.

והנה באותו זמן היה ירמיה קיים, שהרי התחיל להתנבא בשנת שלוש עשרה למלך יאשיה. ונאמרו שני ביאורים, מדוע שלח המלך לחולדה, והיאך התנבאה חולדה, במקום ירמיה שהיה גדול ממנה.

א. לדברי אמרי דבי רבי שילא, **הסיבה ששלח המלך לחולדה ולא לירמיה, מפני שהנשים רחמניות הן**, [ותרבה עליהם בתפילה], ולדברי אמרי בי רב, **התנבאה חולדה במקום ירמיה, כי היתה קרובתו, ולא היה מקפיד עליה.**

ב. ולדברי רבי יוחנן, **הסיבה ששלח המלך לחולדה והתנבאה, כי ירמיה לא היה שם, שהלך באותו הזמן להחזיר את עשרת השבטים.**

עשרת השבטים חזרו קודם חורבן בית ראשון

נתבאר, שירמיה הלך להחזיר את עשרת השבטים, **וראיה לכך** שחזרו בסוף ימי בית ראשון, **מנבואת יחזקאל, שהתנבא באותן אחת עשרה שנה שבין גלות יכניה לחרבן**

הבית, "כי המוכר אל הממכר לא ישוב ועוד בחיים חתם כי חזון אל כל המונה לא ישוב ואיש בעונו חתם לא יתחזקו" (יחזקאל ז' י"ג), **כלומר יבטל היובל**, ושוב לא יחזרו שדות למוכרים. **והנה משגלו עשרת השבטים, כבר בטל היובל**, שנאמר בו "וקדששם את שנת החמשים שנה וקראתם דרור בארץ לכל ישביה יובל הוא תהיה לכם ושבתם איש אל אחזתו ואיש אל משפחתו תשב" (ויקרא כ"ה י'), ללמד, שאינו נוהג אלא בזמן שכל יושבי הארץ עליה, כלומר בזמן שכל ישראל בארץ, **ואם עדיין לא חזרו עשרת השבטים, מה יש לו להינבא על ביטול היובל** שכבר בטל, **אלא על כרחך חזרו, וכשחזרו נהגו שמיטות, והתנבא על היובל שיבטל שוב בחרבן**^א.

יאשיה בן אמון מלך על עשרת השבטים

נתבאר שירמיה החזיר את עשרת השבטים בזמנו של יאשיה, ויאשיה מלך עליהם, **וראיה לכך שיאשיה מלך עליהם, מהמבואר בנביא, שהלך יאשיה לבית אל**^ב, כמו שנאמר, "ולאמר מה הציון הלז אשר אני ראה ולאמרו אליו אנשי העיר הקבר איש הקלקים אשר בא מיהודה ויקרא את הדברים האלה אשר עשית על המזבח בית אל" (מלכים ב' כ"ג י"ז). ובית אל היתה **מערי מלכי ישראל** ולא מערי מלכי יהודה^ג, ומאחר שהיה שם, מבואר שהוא מלך גם שם, כשחזרו לשם עשרת השבטים.

ורב נחמן הביא ראיה מהכתוב, "גם יהודה שת קציר לך [עשה חיל וגדולה] **בשובי שבות עמי**" (הושע ו' י"א), כלומר כששבו עשרת השבטים, יהודה עשה חיל, ומלך על כל ישראל.

לא יאה יהירותא לנשי

אמר רב נחמן, לא יאה יהירותא לנשי [=לא נאה חשיבות לנשים], שתי נשים יהירות היו, ושמותיהן מאוסים, אחת שמה זיבורתא [=דבורה], ואחת שמה כרכושתא [חולדה].

יהירותה של דבורה, שנאמר בה, **"ותשלח ותקרא לבִּרְק בן אבינעם מקדש נפתלי ותאמר** אליו הלא צנה ה' אלקי ישראל לך ומשכת בְּהַר תבור ולקחת עמך עשרת אֲלָפִים איש מבְּנֵי נַפְתָּלִי ומבְּנֵי

^א וכן ארע, שכשחזרו עשרת השבטים בשנת שמונה עשרה ליאשיה, חזרו למנות את היובל, ולא הספיקו למנות אלא שמיטות עד שחרב הבית. [רש"י].

^ב ושרף עצמות הכוֹמְרִים בבית אל על המזבח שעשה ירבעם. [רש"י].

^ג שהרי שם העמיד ירבעם את העגל. [רש"י].

זבֿלון" (שופטים ד' ו') ואילו היא לא הלכה אליו.

ויהירותה של חולדה, שנאמר בה "וַתֵּאמֶר אֶלֶיהֶם כֹּה אָמַר ה' אֱלֹקֵי יִשְׂרָאֵל **אָמְרוּ לְאִישׁ אֲשֶׁר שָׁלַח אֶתְכֶם אֵלַי**" (מלכים ב' כ"ב ט"ו), ולא אמרה "אמרו למלך".

נביאים שיצאו מיהושע ורחב

אמר רב נחמן, **חולדה מבני בניו של יהושע היתה**, שנאמר בה, "וַיֵּלֶךְ חִלְקִיָּהוּ חֶכְמָן וְאַחִיקָם וְעֶבְדֹּר וְשָׁפָן וְעֶשְׂיָה אֶל חִלְדָּה הַנְּבִיאָה אֲשֶׁת שָׁלֹם בִּן תִּקְוָה בֶּן חֲרָחִס^א שְׁמֵר הַבְּגָדִים וְהִיא יֹשֶׁבֶת בִּירוּשָׁלַם בְּמִשְׁכָּה וַיִּדְּבְרוּ אֵלֶיהָ" (מלכים ב' כ"ב י"ד), והכוונה ליהושע, שנאמר בו, "וַיִּקְבְּרוּ אוֹתוֹ בְּגִבּוֹל נַחֲלָתוֹ בְּתִמְנַת חָרִס בְּהַר אֶפְרַיִם מִצְפּוֹן לְהַר גִּעֹשׁ" (שופטים ב' ט').

וכשם שהיתה חולדה מזרעו של יהושע, כך היתה מזרע רחב הזונה, כמו ששינונו בבבלי, שמונה נביאים והם כהנים יצאו מרחב הזונה, ואלו הן, (א) נריה (ב) ברוך (ג) ושריה (ד) מחסיה (ה) ירמיה (ו) חלקיה (ז) חנמאל (ח) ושלום. ורבי יהודה אומר, אף חולדה הנביאה מבני בניה של רחב הזונה היתה, שנאמר בחולדה "בֶּן תִּקְוָה", והכוונה לרחב שנאמר בה "הִנֵּה אֶנְחִנוּ בָּאִים בְּאֶרֶץ אֶת תִּקְוֹת חוּט הַשָּׁלִי תִּזָּה תִקְשְׁרֵי בְּחִלּוֹן אֲשֶׁר הוֹרֵד תִּנּוּ בוֹ וְאֶת אֲבִיד וְאֶת אִמָּךְ וְאֶת אֲחִיד וְאֶת כָּל בֵּית אֲבִיד תִּאֲסֹפֵי אֶלֶיךָ הַבֵּיתָה" (יהושע ב' י"ח).

וכשהקשה עינא סבא לרב נחמן, כיצד יתכן שהיתה חולדה מזרע יהושע ומזרע רחב, השיב לו, שאין כאן שום סתירה, **כי רחב התגיירה ונשאה יהושע^ב**, וכל אלו יצאו משניהם. [וי"א שכשרב נחמן השיב לו קרא לו בשמו עינא סבא וי"א שקרא לו פתיא אוכמא כלומר כלי שחור].

ואף שבנים לא היו ליהושע, כמבואר בדברי הימים, שנתייחס שבט אפרים עד יהושע ולא יותר, שנאמר "נֹון בָּנוּ הִוְשַׁע בָּנוּ" (דה"א ז' כ"ז), מכל מקום **בנות היו לו, ומבנותיו יצאו כל הנביאים הנ"ל**.

^א ואף על גב דקרא על בעלה קא מסהיד, מיהו במעשיה כתיב. [רש"י].

^ב קשיא היאך נסבה, הא אמרינן פרק הערל, דאפילו בגירותן לית להו חתנות. (א) וצריך לומר, שלא היתה משבעה עממין אלא משאר עממין ובאת לגור שם. (ב) ויש מפרשים שרצו לומר שלא הוזהרו על לאו דלא תתחתן עד לאחר שנכנסו לארץ. וזה אינו, דאמרינן במדרש, דנתינים באו להתגייר בימי משה כמו בימי יהושע, ואף על פי כן לא הותרו לבא בקהל אלא היו חוטבי עצים ושואבי מים, אלמא דקודם שעברו את הירדן ונכנסו לארץ הוזהרו עליהם. [תוס'].

דף ט"ו

מנין שהיו השמונה הנ"ל נביאים

נתבאר לעיל ששמונה אלו (א) נריה (ב) ברוך (ג) ושריה (ד) מחסיה (ה) ירמיה (ו) חלקיה (ז) חנמאל (ח) ושלוש, כולם היו כהנים ונביאים, יש מהם שמבואר בכתובים שהיו נביאים או תלמידי נביאים, ויש מהם שלא נתפרש הדבר בכתובים.

א. ירמיה היה נביא כמבואר בספרו במקומות הרבה, והראשון שבהם בתחילתו, "דברי ירמיהו בן חלקיהו מן הכהנים אשר בענותו בארץ בנמן. אשר היה דבר ה' אליו בימי יאשיהו בן אמון מלך יהודה בשלש עשרה שנה למלכו. ויהי בימי יהויקים בן יאשיהו מלך יהודה עד תם עשתי עשרה שנה לצדקיהו בן יאשיהו מלך יהודה עד גלות רושלם בחדש החמישי" (ירמיה א' א').

ב. חנמאל היה נביא כמבואר בכתוב, "ויבא אלי חנמאל בן דדי [הוא חנמאל בן שלם] בדבר ה' אל חצר המטרה ויאמר אלי קנה נא את שדי אשר בענותו אשר בארץ בנמן כי לך משפט הירשה ולך הגאלה קנה לך ואדע כי דבר ה' הוא" (ירמיה ל"ב ז').

ג. ברוך היה נביא, שהרי היה תלמידו של ירמיה, שנאמר, "ויאמר להם ברוך [הוא ברוך בן נריה בן מחסיה] מפיו יקרא אלי [ירמיה] את כל הדברים האלה ואני כתב על הספר בדיו" (ירמיה ל"ו י"ח), ומצינו בתלמידי הנביאים שהיו נביאים^א.

ד. שריה היה נביא, שהרי היה תלמידו של ירמיה, שנאמר, "הדבר אשר צוה ירמיהו הנביא את שריה בן נריה בן מחסיה בלכתו את צדקיהו מלך יהודה בבל בשנת הרבעית למלכו ושריה שר מנוחה" (ירמיה נ"א נ"ט), ומצינו בתלמידי הנביאים שהיו נביאים.

וארבעת האחרים שאינם מפורשים בכתובים הם (א) נריה [אבי ברוך ושריה]. (ב) מחסיה [אבי נריה]. (ג) חלקיה [אבי ירמיה]. (ד) שלום [אבי חנמאל].

ומכל מקום, מתוך כך שהוזכרו בכתוב עם בניהם הנביאים, יש ללמוד שגם הם היו נביאים, כמאמר עולא, כל מקום ששמו ושם אביו נביאות, בידוע שהוא נביא בן נביא. שמו ולא שם אביו, בידוע שהוא נביא ולא בן נביא. שמו ושם עירו מפורש, בידוע שהוא מאותה העיר. שמו ולא שם עירו, בידוע שהוא מירושלים.

^א נחה רוח אליהו על אלישע. ויהושע תלמיד משה. [רש"י].

הזכיר הכתוב מספר דורות ופירט מעשה אחד מהם

כל שמעשיו ומעשה אבותיו סתומים, ופרט לך הכתוב באחד מהן לשבח, כגון, "דבר ה' אשר היה אל צפניה [=נביא] בן כושי בן גדליה בן אמריה בן חזקיה בימי יאשיהו בן אמון מלך יהודה" (צפניה א' א'), **בידוע שהוא צדיק בן צדיק**.

וכל שפרט לך הכתוב באחד מהן לגנאי, כגון, "ויהי בחדש השביעי בא ושמעאל [הוא שהרג את גדליהו בן אחיקם הצדיק] בן נתניה בן אלישמע מזרע המלוכה ורבי המלך ועשרה אנשים אתו אל גדליהו בן אחיקם המצפתה ויאכלו שם לחם יחדו במצפה" (ירמיהו מ"א א'), **בידוע שהוא רשע בן רשע**.

נביאים שהתנבאו בשנת שתיים לדריוש

מבואר בברייתא, ששבעה נביאים אלו, (א) ברוך בן נריה (ב) ושריה בן מחסיה (ג) **ודניאל** (ד) **ומרדכי** בלשן (ה) **וחגי** (ו) **וזכריה** (ז) **ומלאכי**, כולם נתנבאו בשנת שתיים לדריוש האחרון.

ונבואתם היתה לבני הגולה, שיחזרו לבנות את בית המקדש, שנתבטלה בנייתו שמונה עשרה שנה קודם לכן על ידי שמרונים, אחר שהתחילו בה בימי כורש.

הנביא מלאכי

א. רב נחמן אמר, שמלאכי זה מרדכי, ולמה נקרא שמו מלאכי, שהיה משנה למלך.

אולם דברי רב נחמן נדחו מהברייתא, בה נמנו מרדכי ומלאכי כשני נביאים.

ב. ולדעת רבי יהושע בן קרחה בברייתא, מלאכי זה עזרא.

ג. ולדעת חכמים בברייתא, מלאכי שמו, ואינו עזרא או משהו הנזכר בשם אחר.

ואמר רב נחמן, מסתבר כדברי האומר מלאכי זה עזרא, שנאמר בנבואת מלאכי, "בגדה יהודה ותועבה נעשתה בישראל ובירושלם כי חלל יהודה קדש ה' אשר אהב ובעל בת אל זכר" (מלאכי ב' י"א), ומצינו שעזרא **הפריש נשים נכריות**, שנאמר, "ויען שכניה בן יחיאל מבני עילם" ויאמר לעזרא אנהנו מעלנו באלקינו ונשב נשים נכריות מעמי הארץ

* "עולם" כתיב.

וַעֲתָה יֵשׁ מְקוֹה לְיִשְׂרָאֵל עַל זֹאת" (עזרא י' ב').

ארבע נשים יפיפיות היו בעולם

א. שרה^א.

ב. רחב.

ג. אביגיל.

ד. ואסתר. ולדעת האומרים שאסתר היתה ירקרוקת, האשה הרביעית היא וּשְׁתִּי.

זנות מיוחדת

א. רחב בשמה זינתה^ב.

ב. יעל בקולה.

ג. אביגיל בזכירתה.

ד. מיכל בת שאול בראייתה.

כל האומר "רחב רחב"

אמר רבי יצחק, כל האומר "רחב רחב", מיד נעשה בעל קרי.

אמר לו רב נחמן, אני אומר ואיני חושש, כלומר איני נעשה בכך בעל קרי.

אמר לו רבי יצחק כוונתי לומר, שכל היודעה ומכירה^ג, כשהיה מזכיר את שמה, מיד היה נעשה בעל קרי.

^א קשה אמאי לא חשיב חוה, דהא אמרינן בפרק חזקת הבתים, שרה לפני חוה כקוף בפני אדם. ויש לומר דלא חשיב אלא אותן הנולדות מאשה. [תוס'].
^ב המזכיר את שמה נגרר אחר תאות זנות. [רש"י].
^ג לכאורה יודעה ומכירה ענין אחד הוא. אולם תוס' במסכת תענית כתבו, בידועה שבא עליה, ומכירה שראה אותה.

[אסתר ד' א'-ג'] ומִרְדֵּכִי יָדַע אֶת כָּל אֲשֶׁר נַעֲשָׂה וַיִּקְרַע מִרְדֵּכִי אֶת בְּגָדָיו וַיִּלְבַּשׁ שָׂק וַאֲפֹר וַיֵּצֵא בְּתוֹךְ הָעִיר וַיִּזְעַק זַעֲקָה גְדֹלָה וּמְרָה. וַיָּבֹאוּ עַד לִפְנֵי שַׁעַר הַמֶּלֶךְ כִּי אֵין לְבֹא אֶל שַׁעַר הַמֶּלֶךְ בִּלְבוּשׁ שָׂק. וּבְכָל מְדִינָה וּמְדִינָה מְקוֹם אֲשֶׁר דָּבַר הַמֶּלֶךְ וְדָתוֹ מֵגִיעַ אֲבָל גְּדוֹל לַיהוּדִים וְצוּם וּבְכִי וּמִסָּפֵד שָׂק וַאֲפֹר יָצַע לְרַבִּים.

צעקת מרדכי

נאמר "ומִרְדֵּכִי יָדַע אֶת כָּל אֲשֶׁר נַעֲשָׂה וַיִּקְרַע מִרְדֵּכִי אֶת בְּגָדָיו וַיִּלְבַּשׁ שָׂק וַאֲפֹר וַיֵּצֵא בְּתוֹךְ הָעִיר וַיִּזְעַק זַעֲקָה גְדֹלָה וּמְרָה", ונחלקו חכמים מה היה צועק.

לדברי רב – מרדכי היה צועק, "גבה המן מאחשורוש", כלומר נתגאה המן יותר מאחשורוש, שמלאו ליבו של המן לדבר מה שלא עלה על לב אחשורוש.

ולדברי שמואל – מרדכי היה צועק, "גבר מלכא עילאה ממלכא תתאה" [=נתגבר מלך עליון ממלך תחתון], וכוונתו להיפוך, אלא שאמר בלשון נקיה.

[אסתר ד' ד'-י"ב] וַתְּבֹאֲנָה^א נְעוּרוֹת אֶסְתֵּר וְסָרִיסֶיהָ וַיִּגִּדּוּ לָהּ וַתִּתְחַלְחַל הַמֶּלֶכָה מְאֹד וַתִּשְׁלַח בְּגָדִים לְהַלְבִּישׁ אֶת מִרְדֵּכִי וּלְהַסִּיר שָׂקוֹ מֵעָלָיו וְלֹא קָבַל. וַתִּקְרָא אֶסְתֵּר לַהֲתֵד מְסָרִיסֵי הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר הָעָמִיד לִפְנֵיהָ וַתִּצְוֶהוּ עַל מִרְדֵּכִי לְדַעַת מַה זֶה וְעַל מַה זֶה. וַיֵּצֵא הֲתֵד אֶל מִרְדֵּכִי אֶל רְחוֹב הָעִיר אֲשֶׁר לִפְנֵי שַׁעַר הַמֶּלֶךְ. וַיִּגַּד לוֹ מִרְדֵּכִי אֶת כָּל אֲשֶׁר קָרָהוּ וְאֵת פְּרִשְׁתֵּי הַכֶּסֶף אֲשֶׁר אָמַר הָמָן לְשָׂקוֹל עַל גִּנּוּי הַמֶּלֶךְ בִּיהוּדִים^ב לְאַבְדֵם. וְאֵת פִּתְשָׁנָה כְּתִבַּת הַדָּת אֲשֶׁר נָתַן בְּשׁוֹשָׁן לְהַשְׁמִידם נָתַן לוֹ לְהִרְאוֹת אֶת אֶסְתֵּר וּלְהַגִּיד לָהּ וּלְצֻוֹת עָלֶיהָ לְבֹא אֶל הַמֶּלֶךְ לְהִתְחַנֵּן לוֹ וּלְבַקֵּשׁ מִלִּפְנֵי עַמָּה. וַיָּבֹאוּ הֲתֵד וַיִּגַּד לְאֶסְתֵּר אֶת דְּבָרֵי מִרְדֵּכִי. וַתֹּאמֶר אֶסְתֵּר לַהֲתֵד וַתִּצְוֶהוּ אֶל מִרְדֵּכִי. כָּל עַבְדֵי הַמֶּלֶךְ וְעַם מְדִינֹת הַמֶּלֶךְ יוֹדְעִים אֲשֶׁר כָּל אִישׁ וְאִשָּׁה אֲשֶׁר יָבֹא אֶל הַמֶּלֶךְ אֶל הַחֹצֵר הַפְּנִימִית אֲשֶׁר לֹא יִקְרָא אַחַת דָּתוֹ לְהִמָּית לְבַד מֵאֲשֶׁר יוֹשִׁיט לוֹ הַמֶּלֶךְ אֶת שְׂרָבִיט הַזֶּהָב וְחִיָּה וְאִנִּי לֹא נִקְרָאתִי לְבֹא אֶל הַמֶּלֶךְ זֶה שְׁלוּשִׁים יוֹם. וַיִּגִּדּוּ לְמִרְדֵּכִי אֶת דְּבָרֵי אֶסְתֵּר.

כששמעה אסתר

כשהגידו לאסתר שקרע מרדכי בגדיו ולבש שק ואפר "וַתִּתְחַלְחַל הַמֶּלֶכָה מְאֹד", כלומר נתמסס חלל גופה. לדברי רב, **פירסה נדה**. ולדברי רבי ירמיה **הוצרכה לנקביה**.

^א "וַתְּבֹאֲנָה" כתיב.

^ב "בִּיהוּדִים" כתיב.

התך זה דניאל

מבואר שכשהגידו לאסתר מה שעשה מרדכי, קראה להתך לשאול את מרדכי מה ארע, שנאמר "ותקרא אֶסְתֵּר לַהֲתֶךָ", והוא היה שליח בינה לבין מרדכי, ואמרו, שהתך זה הוא דניאל. ונחלקו חכמים למה נקרא כן.

לדברי רב – בימי אחשורוש נקרא דניאל התך, כמו חתך, משום שחתכוהו מגדולתו.^א

ולדברי שמואל – לא חתכוהו מגדולתו ונקרא התך על שם שכל דברי מלכות נחתכים על פיו.

"מה זה ועל מה זה"

כששלחה אסתר את התך לשאול את מרדכי מה ארע, בקשה "לדעת מה זה ועל מה זה". וביאר רבי יצחק שכך שלחה לו, שמא עברו ישראל על חמשה חומשי תורה, שנאמר בהם "ויפן ויגד משה מן הקר ושני לחת העדת בידו לחת כתבים משני עבריהם מזה ומזה הם כתבים" (שמות ל"ב ט"ו).

אין משיבין על הקלקלה

מרדכי אמר להתך, לצוות את אסתר, לבוא לפני המלך, להתחנן לו, ולבקש מלפניו על עמה, וכן עשה התך ואסתר השיבה שאינה יכולה לבוא אל המלך בלא שתיקרא אליו.

ונאמר, "ויגידו למרדכי את דברי אֶסְתֵּר", ומשמע שאחרים אמרו זאת למרדכי, ולא התך. והסיבה לכך שהוא לא רצה להשיב זאת, כי אין משיבין על הקלקלה.

[אסתר ד' י"ג-י"ז] ויאמר מרדכי להשיב אל אֶסְתֵּר אל תדמי בנפשך להמלט בית המלך מפל הנהודים. כי אם החרש תחרישי בעת הזאת רוח והצלה יעמוד לנהודים ממקום אחר ואת ובית אביך תאבדו ומי יודע אם לעת הזאת הנעת למלכות. ותאמר אֶסְתֵּר להשיב אל מרדכי. לך כנוס את כל הנהודים הנמצאים בשושן וצומו עלי ואל תאכלו ואל תשתו שלשת ימים לילה ויום גם אני ונערתי אצום כן ובכן אבוא אל המלך אשר לא כדת וכאשר אבדתי אבדתי. ויעבר מרדכי ויעש ככל אשר צוהה עליו אֶסְתֵּר.

^א שהרי בלשר השליטו תלתא במלכותו. וכן דריוש המדי, שנאמר "ועלה מנהון סרכיא תלתא די דניאל חד מנהון", וכן כורש, שנאמר "ודניאל הצלח במלכות דריוש ובמלכות כורש פרסאה", וכשמלך אחשורוש, חתכו מגדולתו. [רש"י].

"אָבּוֹא אֶל הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר לֹא כָדָת וְכֹאֲשֶׁר אֲבָדְתִּי אֲבָדְתִּי"

אסתר אמרה, שכשתבוא למלך אחרי ימי הצום, תהיה ביאה זו "אֲשֶׁר לֹא כָדָת, וְכֹאֲשֶׁר אֲבָדְתִּי אֲבָדְתִּי". וביאר רבי אבא את דבריה.

מה שאמרה שתהא הביאה "אֲשֶׁר לֹא כָדָת", כוונתה לומר, **שעד עתה, בכל ביאה וביאה היתה נחשבת אנוסה**, שהרי המלך קרא לה, **אבל עכשיו** שבאה מדעת עצמה, **אין זה אונס אלא רצון**.

וממילא "וְכֹאֲשֶׁר אֲבָדְתִּי אֲבָדְתִּי", כלומר, כשם שאבדתי מבית אבא, כך אובד ממך, כי **מעתה אסורה אני לך**, [שכן אשת ישראל שנאנסה, מותרת לבעלה. ואם נבעלה ברצון, אסורה לבעלה^א].

"וַיַּעֲבֵר מֶרְדֳּכָי"

נאמר "וַיַּעֲבֵר מֶרְדֳּכָי וַיַּעַשׂ כְּכֹל אֲשֶׁר צִוְּתָהּ עָלָיו אֶסְתֵּר", ונאמרו שני ביאורים מה עבר מרדכי.

לדברי רב, **עבר מרדכי יום טוב ראשון של פסח בתענית** [שהרי בשלשה עשר בניסן נכתבו האגרות, וניתן הדת בשושן, וארבעה עשר וחמשה עשר וששה עשר התענו, ובששה עשר נתלה המן בערב].

ולדברי שמואל, **עבר מרדכי** [ערקומא דמיא=] **מקום מקווה מים**, ואסף גם את היהודים שבעברו השני, כדי לצום עמו^ב.

-

המימרות הבאות הובאו כאן בגמרא, משום שכולם נאמרו על ידי רבי אלעזר אמר רבי חנינא שביאר את הפסוק "וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וַתִּלְבַּשׁ אֶסְתֵּר מְלָכוּת", ואף שבגמרא הובא ביאורו לפסוק הזה תחילה, הקדמתי את המימרות הללו, לפני ביאורו את הפסוק הזה במגילה, כדי לצרפו להלן, יחד עם ביאור פסוקי המגילה הסמוכים לפסוק הזה.

^א ואם תאמר אמאי לא היה מגרשה, ותהא מותרת להחזירנה. יש לומר, לפי שכל מעשה הגט הוא על פי עדים, והיה ירא פן יתפרסם הדבר למלכות. [תוס'].
^ב שמעתי מבארים, ששושן הבירה הוא מלשון ברניות, כלומר ארמון, ששושן הבירה היתה ארמון מיוחד שהיה בעיר שושן, והארמון הזה היה מבוצר ומוקף תעלת מים, ולא היתה רשות לכל אחד לעבור מהארמון לעיר ומהעיר לארמון, ומרדכי שהיה בשער הארמון, הסתכן, ועבר את תעלת המים הזו, כדי לאסוף את היהודים שבעיר שושן.

לעולם אל תהי ברכת הדיוט קלה בעיניך

אמר רבי אלעזר אמר רבי חנינא, לעולם אל תהי ברכת הדיוט קלה בעיניך, **שהרי שני גדולי הדור ברכום שני הדיוטות, ונתקיימה בהם**, ואלו הן דוד ודניאל.

דוד ברכו אַרְוֹנָה, שנאמר, "הפֹּל נָתַן אַרְוֹנָה הַמֶּלֶךְ לַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר אַרְוֹנָה אֶל הַמֶּלֶךְ הִ' אֱלֹקֶיךָ יִרְצֶךָ" (שמואל ב' כ"ד כ"ג), ונתקיים בו, שרצה אותו ה'.

דניאל ברכו דריוש, שנאמר, "בִּאֲדִין מֶלֶכָא אֲמַר וְהִתִּיּו לְדַנְיָאֵל וַרְמוּ לְגִבָּא דִּי אַרְוֹנָתָא עֲנָה מֶלֶכָא וְאֲמַר לְדַנְיָאֵל אֱלֹהֶיךָ דִּי אֲנִתָּה פִּלַּח לָהּ בְּתַדְיָרָא הוּא יִשְׁיַבְבְּךָ [=אלקך שאתה עובדו תמיד הוא יצילך]" (דניאל ו' י"ז), ונתקיים בו שניצל דניאל מהאריות.

אל תהי קללת הדיוט קלה בעיניך

ואמר רבי אלעזר אמר רבי חנינא, אל תהי קללת הדיוט קלה בעיניך, **שהרי אבימלך קלל את שרה**, "וּלְשָׂרָה אָמַר הִנֵּה נִתְּתִי אֵלַי פֶּסֶף לְאַחִידָהּ הִנֵּה הוּא לָךְ כְּסוּת עֵינַיִם" לְכָל אִשָּׁר וְאֵת כָּל וְנִכְחַת" (בראשית כ' ט"ז) **ונתקיים בזרעה**, "וַיְהִי כִּי זָקֵן יִצְחָק וַתִּכְהֶינּוּ עֵינָיו מֵרָאִת וַיִּקְרָא אֶת עֵשָׂו בְּנוֹ הַגָּדֹל וַיֹּאמֶר אֵלָיו בְּנִי וַיֹּאמֶר אֵלָיו הַנְּנִי" (בראשית כ"ז א').

שפיתת קדירה ונתינת מים

ואמר רבי אלעזר אמר רבי חנינא, בא וראה, שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם.

מדת בשר ודם, אדם **שופת קדירה תחילה** [מושיבה על הכירה], **ואחר כך נותן לתוכה מים**, כלומר תחילה מביא את הכלי, ואחר כך נותן בו את תכולתו.

אבל הקב"ה נותן מים, ואחר כך שופת הקדירה, לקיים מה שנאמר, "לְקוֹל תִּתֵּנוּ הַמּוֹן מֵיִם בְּשִׁמְיִם וַיַּעֲלֶה נְשָׂאִים מִקְצֵה הָאָרֶץ² בְּרָקִים לְמִטֵּר עֲשֵׂה וַיּוֹצֵא רוּחַ מֵאֲצִרְתִּיו" (ירמיהו י' י"ג), תחילה נותן מים בשמים ואחר כך מביא עננים לקבלם.

אמירת דבר בשם אמו

ואמר רבי אלעזר אמר רבי חנינא, כל האומר דבר בשם אומרו, **מביא גאולה לעולם**,

¹ ובדף כ"ח אמרו בענין זה, אל תקרי כסות עינים, אלא כסיית עינים.

² "ארץ" כתיב.

שנאמר, "וְתֹאמַר אֶסְתֵּר לְמֶלֶךְ בְּשֵׁם מְרַדְּכִי".

אבידת צדיק

ואמר רבי אלעזר אמר רבי חנינא, צדיק אבד, לדורו אבד, כלומר הוא עצמו לא פחתה ממנו חשיבותו במותו, אלא שאינו מצוי לבני דורו שהיה עימם עד עתה, משל לאדם שאבדה לו מרגלית, כל מקום שהיא מרגלית שמה, לא אבדה אלא לבעלה.

"וְכָל זֶה אֵינָנו שׁוֹה לִי"

אמר רבי אלעזר אמר רבי חנינא, כל גנזיו של אותו רשע חקוקים על לבו, ובשעה שרואה את מרדכי יושב בשער המלך, אומר "וְכָל זֶה אֵינָנו שׁוֹה לִי", כמאמר רב חסדא, זה בא בפרוזבולי [=טענת עושר^א], וזה בא בפרוזבוטי [=טענת עוני^ב], מרדכי בא אליו בטענת עושר, המן בא בטענת עוני, שמכר המן את עצמו למרדכי קודם לכן ימים רבים בככרי לחם.

אמר רב פפא, וקראו לו, עבדא דמזדבן בטלמי [=עבד הנמכר בלחם].

עתיד הקב"ה להיות עטרה בראש כל צדיק וצדיק

ואמר רבי אלעזר אמר רבי חנינא, עתיד הקב"ה להיות עטרה בראש כל צדיק וצדיק, שנאמר "בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה ה' צְבָאוֹת לְעֹטְרַת צְבִי וְלִצְפִּירַת תְּפָאֲרָה לְשָׂאֵר עַמּוֹ. וְלִרְיֹחַ מִשְׁפָּט לְיוֹשֵׁב עַל הַמִּשְׁפָּט וְלִגְבוּרָה מְשִׁיבֵי מִלְחָמָה שְׂעָרָה" (ישעיהו כ"ח ה'-ו'), וכך הוא ביאור הכתוב.

"בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה ה' צְבָאוֹת לְעֹטְרַת", ולמי יהיה לעטרת? לאלו שהם "צְבִי", כלומר שעושים רצונו, [צבי לשון רצון הוא], "וְלִצְפִּירַת תְּפָאֲרָה", כלומר למצפים לתפארתו [צפירה כמו ציפייה].

ומכל מקום, לא לכל העושים כן יהיה עטרת, אלא "לְשָׂאֵר עַמּוֹ" הם הענוים שעושים

^א בולי, לשון עושר, כדאמרין "יושברתי את גאון עוזכם" אלו בולאות שביחודה. [רש"י].

^ב בוטי, לשון עניות, כמו "והעבט תעביטנו". [רש"י].

עצמם כשיריים. "וְלָרוּחַ מִשְׁפָּט", זה השופט ודן את רוחו, כלומר רודה ביצרו, וכופהו לשוב בתשובה. "וְלִיוֹשֵׁב עַל הַמִּשְׁפָּט", זה הדין דין אמת לאמיתו^א. "וְלַגְבוּרָה", זה המתגבר ביצרו, ואינו הולך אחריו לעבור עבירה. "מְשִׁיבֵי מַלְחָמָה", אלו שנושאים ונותנים במלחמתה של תורה. "שְׁעָרָה", אלו תלמידי חכמים, שמשכימים ומעריבים בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, שנעשים שוערים לפתוח דלתות בהשכמה, ולאחר שם עד זמן נעילתו.

אמרה מדת הדין לפני הקב"ה, רבונו של עולם, מה נשתנו אלו מאלו.

אמר לה הקב"ה, ישראל עסקו בתורה, אומות העולם לא עסקו בתורה. ועוד אמר לה שאחרים נעשו כראוי להם כי, "וְגַם אֱלֹה בִּינִין שָׁגוּ וּבִשְׂכָר תַּעֲזוּ כִּהֵן וְנָבִיא שָׁגוּ בִשְׂכָר וְנָבִיא מִן הַיִּין תַּעֲזוּ מִן הַשְּׂכָר שָׁגוּ בְּרָאָה [ולכן] פָּקֹד פְּלִילִיָּה" (ישעיה כ"ח ז'), כלומר נידונו בגיהנם, שאין פקד אלא גיהנם, שנאמר "וְלֹא תִהְיֶה זֹאת לָךְ לְפִוְקָה", ואין פליליה אלא דיינים שנאמר "וְנָתַן בְּפִלְלִים" (שמות כ"א כ"ב).

[אסתר ה' א'-ב] וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וַתִּלְבַּשׁ אֶסְתֵּר מְלָכוּת וַתַּעֲמִד בַּחֲצַר בֵּית הַמֶּלֶךְ הַפְּנִימִית נֹכַח בֵּית הַמֶּלֶךְ וְהַמֶּלֶךְ יוֹשֵׁב עַל כִּסֵּא מְלָכוּתוֹ בְּבֵית הַמְּלָכוּת נֹכַח פֶּתַח הַבַּיִת. וַיְהִי כִּרְאוֹת הַמֶּלֶךְ אֶת אֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה עֹמֶדֶת בַּחֲצַר נִשְׁאַה חֵן בְּעֵינָיו וַיּוֹשֶׁט הַמֶּלֶךְ לְאַסְתֵּר אֶת שַׁרְבִיט הַזֶּהָב אֲשֶׁר בְּיָדוֹ וַתִּקְרַב אֶסְתֵּר וַתִּגַּע בְּרֹאשׁ הַשַּׁרְבִיט.

אסתר לבשה רוח הקודש

נאמר, "וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וַתִּלְבַּשׁ אֶסְתֵּר מְלָכוּת", לא נאמר "וַתִּלְבַּשׁ אֶסְתֵּר בְּגָדֵי מְלָכוּת", אלא "וַתִּלְבַּשׁ אֶסְתֵּר מְלָכוּת", אמר רבי אלעזר אמר רבי חנינא, מלמד שלבשתה רוח הקדש. וכן מבואר, שלשון לבישה אמור על לבישת רוח הקודש, שכן מצינו בכתוב, "וְרוּחַ לְבָשָׁה אֶת עַמְשִׁי".

^א נראה דמשום הכי נקט אמת, לאשמועינן דבדין מרומה צריך לחקור העדים בטוב עד שיתבאר האמת, ואז ידונו אותו לאמתו. [תוס'].

^ב ביום השלישי, (א) בזכות תורה נביאים וכתובים. (ב) א"נ כהנים לויים וישראלים. (ג) א"נ משה ואהרן ומרים. (ד) א"נ שלישי דמתן תורה. [תוס'].

"וַתַּעֲמֵד בַּחֲצַר בֵּית הַמֶּלֶךְ הַפְּנִימִית"

אמר רבי לוי, כיון שהגיעה לבית הצלמים, נסתלקה הימנה שכינה.

אמרה, "אֵלֵי אֵלֵי לָמָּה עֲזַבְתָּנִי רְחוּק מִיְשׁוּעָתִי דְּבָרֵי שְׁאֲנִיתִי" (תהלים כ"ב ב'), שמא אתה דן על שוגג כמוזיד ועל אונס כרצון [אף על פי שאני באה אליו מאלי, אונס הוא], או שמא על שקראתיו כלב, שנאמר, "הֲצִילָה מִתְּחַבֵּר נַפְשִׁי מִיַּד כָּלֵב יַחֲדָתִי" (תהלים כ"ב א'). חזרה וקראתו אריה, שנאמר, "הוֹשִׁיעֵנִי מִפִּי אֲרִיָּה וּמִקֶּרְנֵי רְמִים עֲנִיתָנִי" (תהלים כ"ב ב').

"וַיְהִי כִּי רָאוּת הַמֶּלֶךְ אֶת אֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה"

אמר רבי יוחנן, **שלושה מלאכי השרת נזדמנו לה באותה שעה. (א) אחד שהגביה את צוארה,** [ועל זה נאמר "עֲמִידַת בַּחֲצָר"]. **(ב) ואחד שמשך חוט של חסד עליה,** [ועל זה נאמר "נִשְׁאַחַח חֵן בְּעֵינָיו"]. **(ג) ואחד שמתח את השרביט,** [ועל זה נאמר "וַיֹּשֶׁט הַמֶּלֶךְ לְאַסְתֵּר אֶת שַׂרְבִּיט הַזֶּהב אֲשֶׁר בְּיָדוֹ"].

מתיחת השרביט

נתבאר שכשהושיט אחשוורוש את השרביט לאסתר מתח המלאך את השרביט, עד שהגיע אל אסתר. ונחלקו חכמים כמה נמתח השרביט.

א. לדברי רבי ירמיה, שתי אמות היה השרביט, והעמידו המלאך על שתיים עשרה.

ב. ויש אומרים שהעמידו המלאך על שש עשרה אמה.

ג. ויש אומרים שהעמידו המלאך על עשרים וארבע אמה.

ד. ובמתניתא שנו, שהעמידו המלאך על ששים אמה.

ה. ורבה בר עופרן אמר משום רבי אליעזר ששמע מרבו ורבו מרבו, שהעמידו המלאך על מאתיים אמה.

דברים נוספים שנמתחו בנס

נתבאר ששרביט אחשוורוש נמתח בנס עד שהגיע אל אסתר. ומבואר שהיו עוד שני דברים שנמתחו בנס^א.

^א ובגמרא הביאו דברים אלו עם דעת המתניתא לעיל, שנתארך השרביט ששים אמה. וביאר רש"י שכן הוא, כי מהענין

ב. אמתה של בת פרעה. שנאמר, "וַתֵּרֶד בַּת פַּרְעֹה לְרַחֵץ עַל הַיָּאֵר וַנַּעֲרָתֶיהָ הִלְכֹת עַל יַד הַיָּאֵר וַתֵּרָא אֶת הַתַּבָּה בְּתוֹךְ הַסּוּף וַתִּשְׁלַח אֶת אֶמְתָּהּ וַתִּקְחָהּ" (שמות ב' ה') ואמרו חכמים שנשתרבבה אמתה אמות הרבה.

ג. שיני רשעים. הוא הנס שנעשה לישראל, כשנלחמו בעוג מלך הבשן, ומבואר במסכת ברכות. שכך אמר עוג, מחנה ישראל אורכו שלוש פרסאות ורוחבו שלוש פרסאות, הלך ועקר הר בן שלוש פרסאות, והביאו על ראשו כדי להשליך עליהם. הביא הקב"ה נמלים, ונקבו את ההר באמצעו, ונכנס ההר עד צוארו של עוג, והקיף את ראשו. רצה עוג לשלוף את ההר מעליו, נעשה נס, ונשתרבבו שיניו לצד זה ולצד זה לתוך ההר שסביב ראשו, ולא היה יכול לשלוף את ההר. ועל העניין הזה נאמר, "שְׁנֵי רִשְׁעִים שְׂבִירָתָם" (תהילים ג' ח'), ואמר ריש לקיש, אל תקרי "שְׂבִירָתָם" אלא "שרבבתם". ומשה היה גבוה עשר אמות, נטל מקל שגובהו עשר אמות, וקפץ עשר אמות, והכה את עוג בקרסולו, והרגו.

[אסתר ה' ג'-ח'] **וַיֹּאמֶר לָהּ הַמֶּלֶךְ מֶה לָּךְ אֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה וּמָה בִּקְשָׁתְךָ עַד חֲצֵי הַמַּלְכוּת וַיִּנָּתֶן לָהּ.** וַתֹּאמֶר אֶסְתֵּר אִם עַל הַמֶּלֶךְ טוֹב יָבוֹא הַמֶּלֶךְ וְהָמָן הַיּוֹם אֶל הַמִּשְׁתֶּה אֲשֶׁר עָשִׂיתִי לוֹ. וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ מִהֲרוּ אֶת הָמָן לַעֲשׂוֹת אֶת דְּבַר אֶסְתֵּר וַיָּבֹא הַמֶּלֶךְ וְהָמָן אֶל הַמִּשְׁתֶּה אֲשֶׁר עָשָׂה אֶסְתֵּר. וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְאֶסְתֵּר בְּמִשְׁתֶּה הַזֶּה מֶה שְׂאֵלָתְךָ וַיִּנָּתֶן לָהּ וּמָה בִּקְשָׁתְךָ עַד חֲצֵי הַמַּלְכוּת וַתַּעֲשֵׂה. וַתַּעַן אֶסְתֵּר וַתֹּאמֶר שְׂאֵלָתִי וּבִקְשָׁתִי. אִם מִצָּאתִי חַן בְּעֵינֵי הַמֶּלֶךְ וְאִם עַל הַמֶּלֶךְ טוֹב לָתֵת אֶת שְׂאֵלָתִי וּלַעֲשׂוֹת אֶת בִּקְשָׁתִי יָבוֹא הַמֶּלֶךְ וְהָמָן אֶל הַמִּשְׁתֶּה אֲשֶׁר אֶעֱשֶׂה לָּהֶם וּמִחֵר אֶעֱשֶׂה כְּדָבָר הַמֶּלֶךְ.

חצי המלכות

שתי פעמים אמר אחשוורוש לאסתר שיתן לה בקשתה, אולם הגביל זאת עד חצי המלכות, שנאמר, "מה לך אסתר המלכה ומה ביקשתך עד חצי המלכות וינתן לה ... מה שאלתך וינתן לה ומה ביקשתך עד חצי המלכות ותעשה". וביארו חכמים שכך אמר לה,

השלישי למדו את השיעור של ששים אמה, כמבואר בהערה הבאה.

"ומשיני רשעים נפיק להאי דרשה שנתארך ששים אמה, דליכתוב קרא ושן רשע, אלא יו"ד דשיני, ויו"ד מ"ם דרשעים, הרי ששים. [רש"י]."

"עַד חָצִי הַמַּלְכוּת" ו**לא כל המלכות**. "עַד חָצִי הַמַּלְכוּת", **ולא דבר שחוצץ למלכות, וזהו בנין בית המקדש^א**.

מה ראתה אסתר שזימנה את המן

א. רבי אליעזר אומר, **פחים טמנה לו**, שנאמר, "יְהִי שְׁלַחֲנָם לַפְּנִיָּהם לִפְחַ וְלִשְׁלוּמִים לְמוֹקֶשׁ" (תהלים ס"ט כ"ג), כלומר בשעת משתה שלהם באים הם לידי נפילה.

ב. רבי יהושע אומר, **מבית אביה למדה**, ששמעה התינוקות "אם רָעַב שֶׁנֶּאֱדָה הָאֶכְלָהּ לָחֶם וְאִם צָמָא הִשְׁקָהּ מַיִם" (משלי כ"ה כ"א).

ג. רבי מאיר אומר, **כדי שלא יטול עצה, וימרוד במלך**, כלומר כשיראה ששעתו מצלחת כל כך, יעיז וימרוד במלך, ויחשוב שיצליח, ועל ידי זה יהרג.

ד. רבי יהודה אומר, **כדי שלא יכירו בה שהיא יהודית**.

ה. רבי נחמיה אומר, **כדי שלא יאמרו ישראל, אחות יש לנו בבית המלך**, ויסיחו דעתן מן הרחמים.

ו. רבי יוסי אומר, **כדי שיהא מצוי לה בכל עת**, ואולי תוכל להכשילו בשום דבר לפני המלך.

ז. רבי שמעון בן מנסיא אומר, **אולי ירגיש המקום**, וי"מ שירגיש המקום, שאף אני מקרבת שונאיהן של ישראל. וי"מ שירגיש המקום שאני צריכה להחניף רשע זה, ולזלזל בכבודי, ויעשה לנו נס.

ח. רבי יהושע בן קרחה אומר, **אסביר לו פנים, כדי שיהרג הוא והיא**, כלומר על ידי שאסביר לו פנים, יחשדני המלך ממנו, ויהרוג את שנינו^ב.

ט. רבן גמליאל אומר, **מלך הפכפכן היה**, וחוזר בדיבורו, ואם אצליח לפתותו בשעת הסעודה להרוג את המן, ולא יהא המן מזומן להרגו מיד, עלול המלך לחזור בו לאחר שעה, ולא יהרג המן.

י. אמר רבן גמליאל, עדיין צריכים אנו למודעי, שכך שנינו, רבי אליעזר המודעי אומר,

^א שהוא באמצע של עולם, כדאמרינן בסדר יומא, אבן שתיח, שממנה נשתת העולם. [רש"י].

^ב נוסח אחר, וכי גזרי גזירה, ומית חד מינייהו, בטלי הגזירה. [רש"י].

קנאתו במלך קנאתו בשרים.

יא. רבה אמר, דעתה היה שיתקיים בו, **"לפני שֶׁפָּרַח גִּאֲוֹן וְלִפְנֵי כְּשָׁלוֹן גְּבַה רֹחַ"** (משלי ט"ז ח'), והכוונה בזה, שכדי להגדיל שברו של רשע, מגביהים אותו תחילה, כדי שתהא הנפילה קשה יותר.

יב אבוי ורבא אמרו שניהם, שדעתה היה שיתקיים בהם, **"בְּחִמָּם אֲשִׁית אֶת מִשְׁתֵּיהֶם** וְהִשְׁכַּרְתִּים לְמַעַן יַעֲזִיבוּ וְיִשְׁנוּ שְׁנַת עוֹלָם וְלֹא יִקְיצוּ נָאִם הִי" (ירמיה נ"א ל"ט), והכתוב הזה נאמר על בלשצר וסיעתו, בשובם מן המלחמה, שדריוש וכורש היו צרים על בבל, ונצחם בלשצר אותו היום, והיו עייפים וחמים, וישבו לשתות ונשתכרו, ובאותו היום נהרג, ואף אסתר אמרה, מתוך משתיהם של רשעים באה להם פורענות.

ואמרו, שרבה בר אבוה פגש את אליהו, ושאל אותו, כמי ראתה אסתר שעשתה מה שעשתה. ואמר לו אליהו, שדעתה היה ככל דברי התנאים והאמוראים הללו.

[אסתר ה' ט"ז-י"ד] וַיֵּצֵא הַמֶּן בַּיּוֹם הַהוּא שְׂמֹחַ וְטוֹב לֵב וְכִרְאוֹת הַמֶּן אֶת מֶרְדֳּכָי בִּשְׁעַר הַמֶּלֶךְ וְלֹא קָם וְלֹא זָע מִמֶּנּוּ וַיִּמָּלֵא הַמֶּן עַל מֶרְדֳּכָי חֲמָה. וַיִּתְאַפֵּק הַמֶּן וַיָּבֹא אֶל בֵּיתוֹ וַיִּשְׁלַח וַיִּבְאֵא אֶת אֶהֱבִי וְאֶת זָרְשׁ אִשְׁתּוֹ. וַיִּסְפָּר לָהֶם הַמֶּן אֶת כְּבוֹד עֲשָׂרוֹ וְרַב בְּנֵי וְאֶת כָּל אֲשֶׁר גָּדְלוֹ הַמֶּלֶךְ וְאֶת אֲשֶׁר נִשְׂאוֹ עַל הַשָּׂרִים וְעַבְדֵי הַמֶּלֶךְ. וַיֹּאמֶר הַמֶּן אֵף לֹא הִבִּיֵּאָה אֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה עִם הַמֶּלֶךְ אֶל הַמִּשְׁתֶּה אֲשֶׁר עָשְׂתָה כִּי אִם אוֹתִי וְגַם לְמַחֵר אֲנִי קְרוּא לָהּ עִם הַמֶּלֶךְ. וְכָל זֶה אֵינְנוּ שׁוֹה לִי בְּכָל עֵת אֲשֶׁר אֲנִי רֹאֶה אֶת מֶרְדֳּכָי הַיְּהוּדִי יוֹשֵׁב בִּשְׁעַר הַמֶּלֶךְ. וְתֹאמַר לוֹ זָרְשׁ אִשְׁתּוֹ וְכָל אֶהֱבִי וְעָשׂוּ עֵץ גְּבַהּ חֲמִשִּׁים אַמָּה וַיִּבְבְּקוּ אֹמֶר לְמֶלֶךְ וַיִּתְּלוּ אֶת מֶרְדֳּכָי עָלָיו וּבֹא עִם הַמֶּלֶךְ אֶל הַמִּשְׁתֶּה שְׂמֹחַ וַיִּיטֵב הַדָּבָר לִפְנֵי הַמֶּן וַיַּעַשׂ הַעֵץ.

כמה בנים היו להמן

נאמר **"וַיִּסְפָּר לָהֶם הַמֶּן אֶת כְּבוֹד עֲשָׂרוֹ וְרַב בְּנֵי"** ונחלקו חכמים כמה בנים היו לו.

א. לדברי רב – **שלושים** בנים היו לו, **עשרה מתו, ועשרה נתלו, ועשרה מחזירים על הפתחים.**

ב. ולדברי רבנן – אותם **שמחזירים על הפתחים שבעים** היו שנאמר **"שְׁבַעִים בְּלָחֶם נִשְׁכְּרוּ"** (שמואל א' ב' ה') אל תקרי **"שְׁבַעִים"** אלא **"שְׁבַעִים"**, ואם כן עם העשרים

“ יונתן תרגם על בניו של המן. [רש"י].

הנוספים היו בסך הכל תשעים.

ג. ולדברי רמי בר אבא – כולם יחד היו מאתים ושמונה, שנאמר "ורב פניו", כמנין של "ורב" שהוא נכתב חסר ולא מלא "ורוב".

[אסתר ו' א-ג] בלילה ההוא נדדה שנת המלך ויאמר להביא את ספר הזכרונות דברי הימים ויהיו נקראים לפני המלך. וימצא כתוב אשר הגיד מרדכי על בגתנא ותרגש שני סריסי המלך משמרי הסף אשר בקשו לשלח יד במלך אחשורוש. ויאמר המלך מה נעשה יקר וגדולה למרדכי על זה ויאמרו נערי המלך משרתיו לא נעשה עמו דבר.

"בלילה ההוא נדדה שנת המלך"

א. לדברי רבי תנחום, המלך האמור כאן הוא מלכו של עולם, ואמר הכתוב שנדדה שנתו על דרך המשל, כמו בכתוב "ויקץ קישן ה'" (תהילים ע"ח ס"ה), והכוונה שהיה כמי שנדדה שנתו לנקום נקמתו.

ב. ולדברי רבנן, נדדו עליונים נדדו תחתונים, שהיו מלאכים מבהילים אותו כל הלילה, ואמרו לו, כפוי טובה, שלם טובה למי שעשאה^א.

ג. ולדברי רבא, נדדה שנת המלך אחשורוש ממש, שנפל דבר בדעתו, והחל לחשוב מדוע הזמינה אסתר את המן, שמא נטלו ביניהם עצה עליו להרגו. וחזר והרגיע עצמו, אם היה הדבר כן, וכי לא היה אחד מאוהבי מגלה לי. ושוב אמר, שמא יש אדם שעשה לי טובה ולא גמלתי לו, ולכן נמנעים מלגלות לי. מיד "ויאמר להביא את ספר הזכרונות דברי הימים".

הקריאה והכתיבה של ספר הזכרונות באותו לילה

נאמר, "ויהיו נקראים לפני המלך. וימצא כתוב אשר הגיד מרדכי על בגתנא ותרגש".

וביארו שמתוך כך שנאמר "ויהיו נקראים" למדנו שהיו נקראים מאליהם.

ומתוך כך שלא נאמר "וימצא כתב", [שמשמע שהיה כתוב כבר], אלא "וימצא כתוב"

^א ויש מפרשים, נדדו עליונים, כדי שירבו בתחנונים לבקש על הדבר. [רש"י].

[שמשמע שעכשיו נכתב], למדנו, שהיה שמש^א סופר המלך מוחק, וגבריאלי חוזר וכותב.

דף ט"ז

אמר רבי אסי, דרש רבי שילא איש כפר תמרתא, ומה כתב שלמטה שלזכותן של ישראל אינו נמחק, כתב שלמעלה לא כל שכן.

גם נערי המלך היו שונאים את המן

כששאל אחשורוש, "מה נעשה יקר וגדולה למרדכי על זה", "ויאמרו נערי המלך משרתיו לא נעשה עמו דבר". ואמר רבא, שלא אמרו כן מפני שאוהבים את מרדכי, אלא מפני ששונאים את המן.

[אסתר ו' ד'ה'] ויאמר המלך מי בחצר והמן בא לחצר בית המלך החיצונה לאמר למלך לתלות את מרדכי על העץ אשר הכין לו. ויאמרו נערי המלך אליו הנה המן עמד בחצר ויאמר המלך יבוא.

המן הכין העץ לעצמו

מבואר במגילה, שהמן "בא לחצר בית המלך החיצונה, לאמר למלך לתלות את מרדכי, על העץ אשר הכין לו", ודרשו חכמים, "הכין לו", לעצמו הכין.

[אסתר ו' ו'י'] ויבוא המן ויאמר לו המלך מה לעשות באיש אשר חפץ ביקרו ויאמר המן בלבד למי יחפץ לעשות יקר יותר ממני. ויאמר המן אל המלך איש אשר חפץ ביקרו. וביאו לבוש מלכות אשר לבש בו המלך וסוס אשר רכב עליו המלך ואשר נתן כתר מלכות בראשו. ונתון הלבוש והסוס על יד איש משרי המלך הפרתמים והלבישו את האיש אשר חפץ ביקרו והרביעו על הסוס ברחוב העיר וקראו לפניו ככה יעשה לאיש אשר חפץ ביקרו. ויאמר המלך להמן מהר קח את הלבוש ואת הסוס כאשר דברת ועשה כן למרדכי היהודי היושב בשער המלך אל תפל דבר מכל אשר דברת.

^א שונא ישראל היה, ומימות כורש היה, כמו שנאמר בספר עזרא, שכתב שטנה על בנין הבית, עד שבא כורש וביטלו, ואף בימי אחשורוש עשה כן, שנאמר "ובמלכות אחשורוש בתחלת מלכותו כתבו שטנה". [רש"י].

אחשורוש מצווה את המן לעשות כבוד למרדכי

כששאל אחשורוש את המן, "מה לעשות באיש אשר המלך חפץ ביקרו", היה המן סבור שהכוונה אליו, וענה "יביאו לבוש מלכות אשר לבש בו המלך וסוס אשר רכב עליו המלך ואשר נתן קתר מלכות בראשו. ונתון הלבוש והסוס על יד איש משרי המלך הפרתמים והלבישו את האיש אשר המלך חפץ ביקרו והרכיבו על הסוס ברחוב העיר וקראו לפניו ככה יעשה לאיש אשר המלך חפץ ביקרו".

אמר לו אחשורוש – "מהר קח את הלבוש ואת הסוס כאשר דברת ועשה כן למרדכי".

שאל המן – איזה מרדכי. השיב לו אחשורוש "היהודי".

חזר המן ושאל – הלא הרבה מרדכי יש ביהודים. והשיב לו אחשורוש "היושב בשער המלך".

אמר לו המן – די לו שיתנו לו כפר אחד או נהר אחד לגבות בו מכס. השיב לו אחשורוש, גם זאת תן לו, "אל תפל דבר מכל אשר דברת".

[אסתר ו' י"א-י"ד] ויקח המן את הלבוש ואת הסוס וילבש את מרדכי וירכיבו ברחוב העיר ויקרא לפניו ככה יעשה לאיש אשר המלך חפץ ביקרו. וישב מרדכי אל שער המלך והמן נדחף אל ביתו אבל וחפוי ראש. ויספר המן לזרש אשתו ולכל אהביו את כל אשר קרהו ויאמרו לו חכמיו וזרש אשתו אם מזרע היהודים מרדכי אשר החלות לנפל לפניו לא תוכל לו כי נפול תפול לפניו. עודם מדברים עמו וסריסי המלך הגיעו ויבהלו להביא את המן אל המשתה אשר עשתה אסתר.

המן מקיים את ציווי אחשורוש לעבוד כבוד למרדכי

מאחר שנצטווה המן לעשות למרדכי את הכבוד המבואר לעיל, הלך המן אצל מרדכי, ומצאו שישבו תלמידיו לפניו, והיה מראה להם הלכות קמיצה, שהיה דורש בענינו של יום, וששה עשר בניסן היה, הוא יום תנופת העומר.

כיון שראה אותו מרדכי שהוא יוצא לקראתו וסוסו אחוז בידו, ירא, ואמר לחכמים שלפניו, רשע זה בא להרוג אותי, לכו מפניו שלא תכו בגחלתו.

ובאותה שעה נתעטף מרדכי, ועמד לו להתפלל. בא המן וישב לו לפניו, והמתין עד שסיים מרדכי תפילתו.

שאל אותם המן, במה אתם עוסקים? ואמרו לו, בזמן שבית המקדש קיים, מי שמתנדב מנחה מביא מלא קומץ סולת, ומתכפר לו.

אמר להם המן, בא מלא קומץ קמח שלכם, ודחה עשרת אלפים ככרי כסף שלי^א. אמר לו מרדכי, רשע, עבד שקנה נכסים, עבד למי ונכסים למי [כלומר כל אותו כסף שאתה אומר שלך הוא ובו בקשת להשמידנו, לא שלך הוא אלא שלי, שמכרת עצמך לי לעבד, וכל מה שקנה עבד קנה רבו].

אמר לו המן, קום לבוש בגדים אלו, ורכב על סוס זה, שכך רצון המלך. אמר לו מרדכי, איני יכול, עד שאכנס לבית המרחץ לרחוץ ולהסתפר, שאין זה דרך ארץ להשתמש בבגדי המלך כך.

שלחה אסתר, וצוותה לכל הבלנים והספרים שיחביאו עצמם, ומאחר שלא נמצא בלן או ספר, **על כרחו הכניסו המן בעצמו לבית המרחץ, והרחיצו, והלך והביא מספרים מביתו, וספרו.** ובתוך כך שהיה המן מספרו, נאנח. שאל אותו מרדכי, מדוע אתה נאנח. והשיב לו המן, אדם שהיה חשוב למלך מכל השרים, נעשה עתה בלן וספר. אמר לו מרדכי, רשע, וכי לא הייתי ספר של כפר קרצום. [ושנינו בברייתא שעשרים ושתים שנה היה ספר של כפר קרצום].

לאחר שספרו המן, **הלבישו את הבגדים, ואמר לו, עלה ורכב. אמר לו מרדכי, איני יכול, כי נחלש כוחי בימי התענית. התכופף המן, ועלה עליו מרדכי. וכשעלה מרדכי, בעט בו בהמן.** שאל אותו המן, וכי לא נאמר אצלכם, **"בְּנֶפֶל אוֹיֵבָךְ אֶל תִּשְׁמַח"** (משלי כ"ד י"ז). השיב לו מרדכי, כל זה באויב ישראל, אבל בכם נאמר, **"וְאַתָּה עַל בְּמוֹתֶימוֹ תִּדְרֹךְ"** (דברים ל"ג כ"ט).

הלך המן לפני מרדכי ברחובות העיר, וַיִּקְרָא לִפְנֵי כָּהֵן יַעֲשֶׂה לְאִישׁ אֲשֶׁר הִמְלִיךְ חֶפֶץ בִּיקְרוֹ^א, וכשהיה מהלך בשביל שלפני בית המן, **ראתה בתו של המן, שהיתה עומדת על גג הבית, והיתה סבורה שהרוכב הוא אביה וההולך לפניו הוא מרדכי, נטלה כלי חרס של בית הכסא, והשליכה על ראשו של אביה, הרים המן את עיניו, וראתה בתו שאביה הוא, נפלה מהגג לארץ, ומתה.**

"וַיֵּשֶׁב מֶרְדֳּכִי אֶל שַׁעַר הַמֶּלֶךְ", אמר רב ששת, ששב לשקו ולתעניתו, שאותו יום היה

^א שמעתי, שעשרה אלפי ככר כסף עולין חצי שקל לכל אחד מישראל שהיו שש מאות אלף כשיצאו ממצרים, ואמר שיתן לאחשוורוש כל פדיונם. ודוק ותשכח. [תוס']. עיי' הגהות הבי"ח.

^ב "אויבך" כתיב.

יום שלישי לתענית, שהרי התחילו להתענות בארבעה עשר בניסן^א.

"וְהָמָן נִדְחַף אֶל בֵּיתוֹ אֲבֵל וְחַפּוּי רֹאשׁוֹ", "אֲבֵל" עַל בְּתוֹ שְׁמֵתָה, "וְחַפּוּי רֹאשׁוֹ" עַל שְׁאֲרַע לוֹ.

חכמה באומות

מתחילה נאמר, "וַיְסַפֵּר הָמָן ... וּלְכָל אֲהֻבָּיו ...", ולאחר מכן נאמר, "וַיֹּאמְרוּ לוֹ חֲכָמָיו ...", הרי שנקראו אוהביו חכמים. וכן אמר רבי יוחנן, כל האומר דבר חכמה אפילו באומות העולם, נקרא חכם.

זרע ביהודים שאי אפשר לו

כשסיפר המן לאשתו ואוהביו את שארע לו, אמרו לו, "אם מזרע היהודים מרדכי אשר החלוקה לנפל לפניו לא תוכל לו", כלומר, יש זרע ביהודים, שאם הוא בא מהם, לא תוכל לו והוא אם בא מאחד מהשבטים הללו, יהודה ובנימין ואפרים ומנשה.

אם בא משבט יהודה לא תוכל לו, שנאמר ביהודה, "יהודה אתה יודוך אחיד ידך בערף איביך ישעיהו לך בני אבידך" (בראשית מ"ט ח').

וכמו כן אם בא מבנימין או אפרים או מנשה לא תוכל לו, שנאמר בהם "לפני אפרים ובנימין ומנשה עוררה את גבורתך ולכה לישעיה לנני" (תהלים פ' ג')

שתי נפילות

חכמיו ואשתו של המן סיימו דבריהם ואמרו שאם מרדכי מזרע שלא יוכל לו הרי "כי נפול תפול לפניו".

ודרש רבי יהודה בר אלעאי, שתי נפילות הללו למה, אמרו לו, **אומה זו משולה לעפר ומשולה לכוכבים, כשהם יורדים, יורדים עד עפר, וכשהם עולים, עולים עד לכוכבים.**

^א ומה שאמר המקרא ליום אתמול שלישי, ויהי ביום השלישי ותלבש אסתר מלכות, יום שלישי לשילוח הרצים היה. [רש"י].

כיצד בא המן למשתה ביום השני

תוך כדי שסיפר המן לאשתו ואוהביו את שארע לו, ואמרו לו מה שאמרו, "וְסָרִיסִי
הַמֶּלֶךְ הִגִּיעוּ וַיִּבְהִלוּ לְהָבִיא אֶת הָמָן אֶל הַמִּשְׁתָּה אֲשֶׁר עֲשֵׂתָה אֶסְתֵּר", כלומר הביאוהו
בבהלה, ולא רחץ יפה מטינופו.

[אסתר ז' א'-ד'] וַיָּבֹא הַמֶּלֶךְ וְהָמָן לִשְׁתוֹת עִם אֶסְתֵּר הַמֶּלֶכָה. וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְאֶסְתֵּר גַּם בַּיּוֹם הַשֵּׁנִי
בְּמִשְׁתֵּה הַיַּיִן מָה שְּׂאֵלְתָּךְ אֶסְתֵּר הַמֶּלֶכָה וְתִתְּנֵנִי לָךְ וּמָה בִקְשָׁתְךָ עַד חֲצֵי הַמַּלְכוּת וְתַעֲשֶׂה. וְתַעֲן
אֶסְתֵּר הַמֶּלֶכָה וְתֹאמַר אִם מְצֹאֵתִי חַן בְּעֵינֶיךָ הַמֶּלֶךְ וְאִם עַל הַמֶּלֶךְ טוֹב תִּתְּנֵנִי לִי נִפְשִׁי בְּשֵׂאֵלְתִּי
וְעַמִּי בְּבִקְשָׁתִּי. כִּי נִמְכָּרְנוּ אֲנִי וְעַמִּי לְהַשְׁמִיד לְהָרוֹג וּלְאַבֵּד וְאֵלּוּ לְעַבְדִּים וּלְשִׁפְחוֹת נִמְכָּרְנוּ
הַחֲרָשִׁתִּי כִּי אֵין הָצָר שׁוֹה בְּנֹזֶק הַמֶּלֶךְ.

"כי אין הצר שוה בנזק המלך"

אסתר אמרה על המן, "כי אין הצר שוה בנזק המלך", כלומר, לא אכפת לו מנזק
המלך. וכוונתה לומר לו, **קינא בושתי, וגרם להרגה, בלא לחוש לנזק המלך, ועתה
מקנא בי, ורוצה להרגני, בלא לחוש לנזק המלך.**

[אסתר ז' ה'-ח'] וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אַחֲשֵׁרוֹשׁ וַיֹּאמֶר לְאֶסְתֵּר הַמֶּלֶכָה מִי הוּא זֶה וְאֵי זֶה הוּא אֲשֶׁר
מָלְאוּ לְבוֹ לַעֲשׂוֹת כֵּן. וְתֹאמַר אֶסְתֵּר אִישׁ צָר וְאוֹיֵב הָמָן הָרַע הַזֶּה וְהָמָן נִבְעֵת מִלִּפְנֵי הַמֶּלֶךְ
וְהַמֶּלֶכָה. וְהַמֶּלֶךְ קָם בַּחֲמָתוֹ מִמִּשְׁתֵּה הַיַּיִן אֶל גֶּנֶת הַבֵּיתוֹ וְהָמָן עָמַד לְבָקֵשׁ עַל נַפְשׁוֹ מֵאֶסְתֵּר
הַמֶּלֶכָה כִּי רָאָה כִּי קָלְתָה אֵלָיו הָרָעָה מֵאֵת הַמֶּלֶךְ. וְהַמֶּלֶךְ שָׁב מִגֶּנֶת הַבֵּיתוֹ אֶל בֵּית מִשְׁתֵּה הַיַּיִן
וְהָמָן נָפַל עַל הַמַּטָּה אֲשֶׁר אֶסְתֵּר עָלֶיהָ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ הֲגַם לְכַבּוֹשׁ אֶת הַמֶּלֶכָה עַמִּי בְּבֵית הַדָּבָר
נִצָּא מִפִּי הַמֶּלֶךְ וּפְגִי הָמָן חָפוּ.

דרך דיבור אחשוורוש עם אסתר

לאחר שאמרה אסתר לאחשוורוש, "כי נמכרנו אני ועמי להשמיד להרוג ולאבד ...",
נאמר, "וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אַחֲשֵׁרוֹשׁ וַיֹּאמֶר לְאֶסְתֵּר הַמֶּלֶכָה ...".

וביאר רבי אבהו, למה נאמר שתי פעמים "וַיֹּאמֶר"? ללמד, **שמתחילה כשלא ידע
שהיא מיוחסת, היה מדבר עמה על ידי תורגמן, שאין דרך המלכים לדבר עם מי שאינו
מיוחס, וכיון שאמרה לו שבאה מבית שאול ובת מלכים היא, מיד דיבר עמה בלא**

תורגמן, וזהו שנאמר בפעם השניה, "וַיֹּאמֶר לְאַסְתֵּר הַמֶּלֶכָה", לאסתר עצמה.

מי הוא "איש צר ואויב"

כששאל אחשורוש את אסתר מי הוא שמלאו לבו להשמיד את עמה, ענתה לו, "איש צר ואויב המן הרע הזה". ולכאורה אריכות לשון יש כאן, ודי היה לה לומר "איש צר ואויב זה", או "המן הרע הזה".

וביאר רבי אלעזר, שמתחילה כשאמרה "איש צר ואויב", הראתה על אחשורוש, ובא מלאך וסתר ידה כלפי המן, וסיימה "המן הרע הזה".

דברים שהביאו את חמתו של אחשורוש

לאחר ששמע אחשורוש את דברי אסתר, נאמר, "וְהַמֶּלֶךְ קָם בְּחִמְתּוֹ מִמִּשְׁתֵּה הַיַּיִן אֶל גִּנַּת הַבֵּיתָן ... וְהַמֶּלֶךְ שָׁב מִגִּנַּת הַבֵּיתָן אֶל בֵּית מִשְׁתֵּה הַיַּיִן", להקיש שיבה לקימה, לומר, כשם שקם בחמה מחמת מה ששמע בסעודה, כך שב בחמה מחמת מה שארע בגנת הביתן, שכשהלך לשם מצא מלאכי השרת שנדמו לו כאנשים, והיו עוקרים אילנות בבוסתנו, שאל אותם מה מעשיכם, ואמרו לו שכך ציוה אותם המן.

נפילת המן על המטה

כששב אחשורוש מגינת הביתן נאמר "וְהָמֶן נָפַל עַל הַמֶּטֶה אֲשֶׁר אֶסְתֵּר עָלֶיהָ", ולא נאמר **נָפַל לשון עבר**, לומר שכבר נפל קודם לכן, אלא נאמר **נָפַל לשון הווה**, וביאר רבי אליעזר, **מלמד שהיה רוצה לקום, ובא מלאך והפילו עליה**.

אמר המלך אוי מממה שעושה בבית, אוי מממה שעושה בחוץ, וזהו שנאמר, "וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ הֲגַם לִקְבוּשׁ אֶת הַמֶּלֶכָה עִמִּי בְּבֵיתִי", כלומר גם זה נוסף על אחר.

[אסתר ז' ט"ז] וַיֹּאמֶר חֲבֻבְנָה אֶחָד מִן הַסֵּרִיסִים לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ גַּם הִנֵּה הֵעָץ אֲשֶׁר עָשָׂה הָמֶן לְמַרְדֵּכִי אֲשֶׁר דָּבַר טוֹב עַל הַמֶּלֶךְ עִמָּד בְּבֵית הָמֶן גְּבַהַּ חֲמִשִּׁים אַמָּה וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ תִּלְהוּ עָלָיו. וַיִּתְּלוּ אֶת הָמֶן עַל הָעֵץ אֲשֶׁר הָכִין לְמַרְדֵּכִי וְחִמַּת הַמֶּלֶךְ שָׁכְכָה.

חרבונה

לאחר הדברים הנ"ל שהכעיסו על אחשוורוש על המן נאמר "ויאמר חרבונה אחד מן הסריסים לפני המלך גם הנה העץ אשר עשה המן למרדכי אשר דבר טוב על המלך עמד בבית המן גבה חמשים אמה".

ואמר רבי אלעזר, אף חרבונה רשע באותה עצה היה, כיון שראה שלא נתקיימה עצתו, מיד ברח, כלומר ברח מלהיות עם המן, ובא ודיבר נגדו, וזהו שנאמר, "וישליך עליו, [כשהקב"ה משליך פורענות על הרשע], ולא נחמל [עליו], מידו ברוח יבֶרַח, [בני סיעתו וחבריו בורחים מידו]" (איוב כ"ז כ"ב)

"וַחֲמַת הַמֶּלֶךְ שָׁכָכָה"

לאחר שתלו את המן נאמר, "וַחֲמַת הַמֶּלֶךְ שָׁכָכָה", ומתוך כך שלא נאמר "ותשך חמת המלך", ונאמר "שָׁכָכָה", משמע שהכוונה לשתי שכיכות.

- י"א אחת של מלכו של עולם ואחת של אחשוורוש.

- וי"א אחת ממה שכעס על שרצה להרוג את אסתר, ואחת שכעס על שהרג את ושתי.

[אסתר ח' א-י"ז] ביום ההוא נתן המלך אחשוורוש לאסתר המלכה את בית המן צרר היהודים^א ומרדכי בא לפני המלך כי הגידה אסתר מה הוא לה. ויסר המלך את טבעתו אשר העביר מהמן ויתנה למרדכי ותשם אסתר את מרדכי על בית המן. ותוסף אסתר ותדבר לפני המלך ותפל לפני רגליו ותבקש ותתחנן לו להעביר את רעת המן האגגי ואת מחשבתו אשר חשב על היהודים. ויושט המלך לאסתר את שרבת הזהב ותקם אסתר ותעמד לפני המלך. ותאמר אם על המלך טוב ואם מצאתי חן לפניו וכשר הדבר לפני המלך וטובה אני בעיניו וכתב להשיב את הספרים מחשבת המן בן המדתא האגגי אשר כתב לאבד את היהודים אשר בכל מדינות המלך. כי איככה אוכל וראיתי ברעה אשר ימצא את עמי ואיככה אוכל וראיתי באבדן מולדתי. ויאמר המלך אחשוורוש לאסתר המלכה ולמרדכי היהודי הנה בית המן נתתי לאסתר ואתו תלו על העץ על אשר שלח ידו ביהודים^ב. ואתם כתבו על היהודים כטוב בעיניכם בשם המלך וחתמו בטבעת המלך כי כתב אשר נכתב בשם המלך ונחתום בטבעת המלך אין להשיב. ויקראו ספרי המלך בעת ההיא בחדש

^א "היהודיים" כתיב.

^ב "ביהודיים" כתיב.

השלישי הוא חדש סיון בשלושה ועשרים בו ויכתב ככל אשר צוה מרדכי אל היהודים ואל האחשדרפנים והפחות ושרי המדינות אשר מהדו ועד כוש שבע ועשרים ומאה מדינה מדינה ומדינה ככתבה ועם ועם כלשנו ואל היהודים ככתבם וכלשונם. ויכתב בשם המלך אחשורוש ויחתם בטבעת המלך וישלח ספרים ביד הרצים בסוסים רכבי הרקש האחשתרנים בני הרמכים. אשר נתן המלך ליהודים אשר בכל עיר ועיר להקהל ולעמד על נפשם להשמיד ולהרג ולאבד את כל חיל עם ומדינה הצרים אתם טף ונשים ושללם לבז. ביום אחד בכל מדינות המלך אחשורוש בשלושה עשר לחדש שנים עשר הוא חדש אדר. פתשגו הכתב להנתן דת בכל מדינה ומדינה גלוי לכל העמים ולהיות היהודים עתידים^א ליום הזה להנצח מאיביהם. הרצים רכבי הרקש האחשתרנים יצאו מבהלים ודחופים בדבר המלך והדת נתנה בשושן הבירה. **ומרדכי יצא מלפני המלך בלבוש מלכות תכלת וחור ועטרת זהב גדולה ותכריז בוץ וארגמן** והעיר שושן צהלה ושמחה. **ליהודים היתה אוהה ושמחה וששון ויקר.** ובכל מדינה ומדינה ובכל עיר ועיר מקום אשר דבר המלך ודתו מגיע שמחה וששון ליהודים משתה ויום טוב ורבים מעמי הארץ מתיחדים כי נפל פחד היהודים עליהם.

לעולם אל ישנה אדם בנו בין הבנים

אמר רבא בר מחסיה אמר רב חמא בר גוריא אמר רב, לעולם אל ישנה אדם בנו בין הבנים, [כלומר לא יעדיף בן אחד משאר בניו, להעניק לו יותר מהם], **שבשביל משקל שני סלעים מילת**, [כלומר בשביל כמות פסים], **שנתן יעקב ליוסף יותר משאר בניו, נתקנאו בו אחיו, ונתגלגל הדבר, וירדו אבותינו למצרים.**

נתינת חמש חליפות לבנימין

לאחר שנתוודע יוסף לאחיו, ושילחם לאביו, נאמר, "לכלם נתן לאיש חלפות שקמלת ולבנימין נתן שלש מאות כסף וחמש חלפות שקמלת" (בראשית מ"ה כ"ב).

ויש לשאול, אפשר דבר שנצטער בו אותו צדיק, שעל ידי שהעדיפו אביו קנאו בו אחיו ונמכר לעבד כפי שנתבאר, בדבר זה עצמו יכשל הוא עצמו להעדיף את בנימין.

וביאר רבי בנימין בר יפת, הסיבה שעשה כן, כי **רמז רמז לו, שעתידי בן לצאת ממנו, שיצא מלפני המלך בחמשה לבושי מלכות**, והוא מרדכי, שנאמר בו, "ומרדכי יצא

^א "היהודיים עתודים" כתיב.

מִלְפָּנֵי הַמֶּלֶךְ (א) בְּלָבוּשׁ מַלְכוּת (ב) תְּכֵלֶת (ג) וְחֹר וְעֵטֶרֶת זָהָב^א גְּדוּלָּה (ד) וְתַכְרִיז בּוּץ (ה) וְאַרְגָּמָן

נפילת יוסף ובנימין איש על צואר אחיו

כשנתוודע יוסף לאחיו נאמר "וַיִּפֹּל עַל צְוֹאֲרֵי בְנִימִן אָחִיו וַיִּבְכֶּה וּבְנִימִן בָּכָה עַל צְוֹאֲרָיו" (בראשית מ"ה י"ד). וביאר רבי אלעזר שהיתה הבכיה על חרבן המקדש והמשכן.

"וַיִּפֹּל [יוסף] עַל צְוֹאֲרֵי בְנִימִן אָחִיו וַיִּבְכֶּה" עַל שְׁנֵי מִקְדָּשִׁים שֶׁעֲתִידִין לִהְיוֹת בַּחֲלָקוֹ שֶׁל בְּנִימִן, וְעֲתִידִין לִיחְרַב^ב.

"וּבְנִימִן בָּכָה עַל צְוֹאֲרָיו", עַל מִשְׁכַּן שִׁילָה שֶׁעֲתִיד לִהְיוֹת בַּחֲלָקוֹ שֶׁל יוֹסֵף, וְעֲתִיד לִיחְרַב.

השוואת ראיית האחים לראיית בנימין

כשרצה יוסף להניח דעת אחיו בשעה שנתוודע אליהם, וביקש לומר להם שאינו מקפיד עליהם על מכירתו, אמר להם, "וְהִנֵּה עֵינֵיכֶם רְאוּת וְעֵינֵי אָחִי בְנִימִן כִּי פִי הִמְדַּבֵּר אֱלִיכֶם" (בראשית מ"ה י"ב). וביאר רבי אלעזר, שכך אמר להם, כשם שאין בלבי על בנימין אחי, שלא היה במכירתי, כך אין בלבי עליכם, "כִּי פִי הִמְדַּבֵּר אֱלִיכֶם", כפי כן לבי.

טוב מצרים ששלח יוסף לאביו

כשעלו אחי יוסף אל אביהם לאחר שנתוודע אליהם יוסף, נאמר, "וּלְאָבִיו שָׁלַח כְּזֹאת עֲשֶׂרֶה חֲמִרִים נְשָׂאִים מְטוֹב מִצִּרַיִם וְעֶשֶׂר אֶתְנֵת נְשָׂאִת בָּר וְלֶחֶם וּמִזֹּן לְאָבִיו לְדָרֶךְ" (בראשית מ"ה כ"ג). ואמר רבי בנימין בר יפת אמר רבי אלעזר, שטוב מצרים ששלח לו, הוא יין ישן שדעת זקנים נוחה הימנו, שזה הדבר הטוב לו מן הכל.

^א עטרת זהב אינה בחשבון שאינה בגד.

^ב י"ג דרשא זו מכח קושיא על הלשון "ויפול על צוארי בנימין" וכי כמה צוארין היו לו לבנימין, אלא הכוונה לשני בתי מקדש. ורש"י דוחה גרסא זו, שכן דרך המקרא לכתוב צוארי לשון רבים "ועל חלקת צואריו" "ובנימין בכה על צואריו".

תעלא בעידניה סגיד ליה

רגילים בני אדם לומר, תעלא [=שועל] בעידניה [=אם תראה שעתו מצלחת], סגיד ליה [=השתחוה לו]. כלומר גם מי שאין ראוי לכך מחמת עצמו, והוא גרוע מאחרים, פעמים מחמת השעה, יש להשתחוות לו.

ומתחילה רצו לומר שכן היה לאחר מיתת יעקב, כשהלכו אחי יוסף והשתחוו לו, כמו שנאמר, "וַיֵּלְכוּ גַם אֶחָיו וַיִּפְּלוּ לְפָנָיו וַיֹּאמְרוּ הֲנֵנוּ לְךָ עֹבְדִים" (בראשית נ' י"ח). אולם דחו זאת, כי אין לקרוא את יוסף לפני אחיו שועל, שאינו גרוע מהם.

ולבסוף אמרו, שכן היה, כשבא יוסף לבקר את יעקב אביו, שהשתחוה לו יעקב לכבוד מלכותו, אף על פי שהוא בנו, שעל זה ראוי לומר, תעלא בעידניה סגיד ליה.

ניחומין שניחם יוסף את אחיו

לאחר מיתת יעקב כשיראו אחי יוסף שעתה שמה עתה ישיב להם את הרעה שעשו עמו נאמר "וְעַתָּה אֵל תִּירָאוּ אֲנִי אֶכְלָל אֶתְכֶם וְאֵת טַפְכֶם וְיָנַחַם אוֹתְכֶם וַיְדַבֵּר עַל לִבָּם" (בראשית נ' כ"א). ואמר רבי בנימין בר יפת אמר רבי אלעזר, מלמד שאמר להם **דברים שמתקבלין על הלב, ומה עשרה נרות לא יכלו לכבות נר אחד, נר אחד היאך יכול לכבות עשרה נרות.**

"לִיְהוּדִים הִיְתָה אוֹרָה וְשִׁמְחָה וְשֵׁשׁ וַיִּקָּר"

לאחר שבטלה גזירת המן והיתה הצלה ליהודים נאמר "לִיְהוּדִים הִיְתָה אוֹרָה וְשִׁמְחָה וְשֵׁשׁ וַיִּקָּר" ואמרו שהכתוב הזה מלמד על **ארבעה דברים שגזר המן שיבטלו, ועתה כשבטלה גזרתו, נתקיימו. ואלו הם.**

א. "אוֹרָה" זו תורה. וכן הוא אומר, "כִּי יָרַם מִצְוָה וְתוֹרָה אוֹר וַיִּדְרֹךְ חַיִּים תוֹכְחוֹת מוֹסֵר" (משלי ו' כ"ג).

ב. "וְשִׁמְחָה" זה יום טוב. וכן הוא אומר, "וְשִׁמְחָתָ בְּחֻגְךָ אֶתָּה וּבְנֶךְךָ וּבִתְּךָ וְעַבְדְּךָ וְאִמְתְּךָ וְחֵלּוּי וְחֵגֶר וְחֵזְתוּם וְהִאֲלַמְנָה אֲשֶׁר בְּשַׁעֲרֶיךָ" (דברים ט"ז י"ד)

ג. "וְשֵׁשׁ" זו מילה. וכן הוא אומר "שֵׁשׁ אֲנִי עַל אֲמֶרְתְּךָ כְּמוֹצֵא שָׁלָל רַב" (תהלים קי"ט)

קס"ב) ו"אמרתך" זו מילה^א, שניתנה במאמר ולא בדיבור, "ויאמר אלהים אל אברהם ואתה את בריתי תשמר" (בראשית י"ז ט).

ד. "ויקר" אלו תפלין [שהן כבודן של ישראל]. וכן הוא אומר, "וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך" (דברים כ"ח י), ותניא, רבי אליעזר הגדול, אומר אלו תפלין שבראש.

[אסתר ט' א'-ל"ב] ובשנים עשר חדש הוא חדש אדר בשלושה עשר יום בו אשר הגיע דבר המלך ודתו להעשות ביום אשר שברו אנבי היהודים לשלוט בהם ונהפוך הוא אשר ישלטו היהודים המה בשנאיהם. נקהלו היהודים בעריהם בכל מדינות המלך אחשורוש לשלח יד במבקשי רעתם ואיש לא עמד לפניהם כי נפל פחדם על כל העמים. וכל שרי המדינות והאחשדרפנים והפחות ועשי המלאכה אשר למלך מנשאים את היהודים כי נפל פחד מרדכי עליהם. כי גדול מרדכי בבית המלך ושמעו הולך בכל המדינות כי האיש מרדכי הולך וגדול. ויכו היהודים בכל אנביהם מכת חרב והרג ואבדו ויעשו בשנאיהם כרצונם. ובשושן הבירה הרגו היהודים ואבד חמש מאות איש. **ואת פרשנדתא ואת דלפון ואת אספתא. ואת פורתא ואת אדליא ואת ארידתא. ואת פרמשתא ואת אריסי ואת ארדי ואת וזתא. עשרת בני המן בן המדתא צר היהודים הרגו ובבגה לא שלחו את ידם.** ביום ההוא בא מספר ההרוגים בשושן הבירה לפני המלך. **ויאמר המלך לאסתר המלכה בשושן הבירה הרגו היהודים** ואבד חמש מאות איש ואת עשרת בני המן בשאר מדינות המלך מה עשו ומה שאלתך וינתן לה ומה בקשתך עוד ותעש. ותאמר אסתר אם על המלך טוב ינתן גם מחר ליהודים אשר בשושן לעשות כדת היום ואת עשרת בני המן יתלו על העץ. ויאמר המלך להעשות כן ותנתן דת בשושן ואת עשרת בני המן תלו. וינקלו היהודיים היהודים אשר בשושן גם ביום ארבעה עשר לחדש אדר ויהרגו בשושן שלש מאות איש ובבגה לא שלחו את ידם. ושאר היהודים אשר במדינות המלך נקהלו ועמד על נפשם ונוח מאנביהם והרג בשנאיהם חמשה ושבעים אלף ובבגה לא שלחו את ידם. ביום שלשה עשר לחדש אדר ונוח בארבעה עשר בו ועשה אתו יום משתה ושמחה. והיהודים^ב אשר בשושן נקהלו בשלושה עשר בו ובארבעה עשר בו ונוח בחמשה עשר בו ועשה אתו יום משתה ושמחה. על כן היהודים הפריזים^ג הישבים בערי הפרזות עשים את יום ארבעה עשר לחדש אדר שמחה ומשתה ויום טוב ומשלוח מנות איש לרעהו. ויכתב מרדכי את הדברים האלה וישלח ספרים אל כל היהודים אשר בכל מדינות המלך אחשורוש הקרובים והרחוקים. לקיים עליהם להיות עשים את יום ארבעה עשר

^א ומצינו שדוד שמח עליה, שנאמר "למנצח על השמינית", כשהיה בבית המרחץ, וראה עצמו בלא תורה ובלא מצות, כיון שזכר במילה, שמח. [רש"י].

^ב "והיהודיים" כתיב.

^ג "הפרוזים" כתיב.

לחדש אדר ואת יום חמשה עשר בו בכל שנה ושנה. כימים אשר נחו בהם היהודים מאיביהם והחדש אשר נהפך להם מגיון לשמחה ומאכל ליום טוב לעשות אותם ימי משתה ושמחה ומשלוח מנות איש לרעהו ומתנות לאביונים. וקבל היהודים את אשר החלו לעשות ואת אשר כתב מרדכי אליהם. כי המן בן המדתא האגגי צרר כל היהודים חשב על היהודים לאבדם והפיל פור הוא הגורל להמם ולאבדם. ובבאה לפני המלך אמר עם הספר ישוב מחשבתו הרעה אשר חשב על היהודים על ראשו ותלו אותו ואת בניו על העץ. על כל קראו לימים האלה פורים על שם הפור על בן על כל דברי האגרת הזאת ומה ראו על ככה ומה הגיע אליהם. קימו וקבלו^א היהודים עליהם ועל זרעם ועל כל הנלוים עליהם ולא יעבור להיות עשים את שני הימים האלה ככתבם וכזמנם בכל שנה ושנה. והימים האלה נזכרים ונעשים בכל דור ודור משפחה ומשפחה מדינה ומדינה ועיר ועיר וימי הפורים האלה לא יעברו מתוך היהודים וזכרם לא יסוף מזרעם. ותכתב אסתר המלכה בת אביחיל ומרדכי היהודי את כל תקף לקים את אגרת הפורים הזאת השנית. וישלח ספרים אל כל היהודים אל שבע ועשרים ומאה מדינה מלכות אחשורוש דברי שלום ואמת. לקים את ימי הפורים האלה בזמניהם כאשר קים עליהם מרדכי היהודי ואסתר המלכה וכאשר קימו על נפשם ועל זרעם דברי הצמות וזעקתם. ומאמר אסתר קים דברי הפרים האלה ונכתב בספר.

קריאת עשרת בני המן

אמר רב אדא דמן יפו, שמות עשרת בני המן, "ואת² פרשנדתא ואת דלפון ואת אספתא. אספתא. ואת פורתא ואת אדלגא ואת אריתא. ואת פרמשתא ואת אריסי ואת ארדי ואת ויזתא" והמילה "עשרת" הסמוכה להם אחריהן, צריך לאומרם יחד בנשימה אחת³, שכולם הוציאו נשמתם יחד.

וי"ו של ויזתא

אמר רבי יוחנן, וי"ו של המילה "ויזתא", צריך למותחה ולהאריכה, שתהא דומה למורדיא של לברות, לברות הוא נהר שהיו מוליכים בו ספינות, והיה למנהיגי הספינות עץ

^א "ויקבל" כתיב.

² יליע אס מכאן יש לומר בנשימה אחת, או רק מפרשנדתא שהוא תחילת השמות ואף ששאר "ואת" אומרים באותה נשימה משום שהם בין השמות ואי אפשר אחרת. אכן במ"ב סימן תר"צ ס"ק נ"ד כתב שדינא דגמרא לומר בנשימה אחת מ"ואת פרשנדתא". ועיי' ברמ"א, שלכתחלה נוהגין לומר בנשימה אחת מתחלת, "חמש מאות איש ואת פרשנדתא כו' עד עשרת".

³ נראה דהיינו לכתחילה אבל בדיעבד יצא. [תוס']

ארוך שבו הם מרחיקים את הספינה מהאבנים והמכשולים, והוא נקרא מורדיא דלברות].

והטעם לכך שיש להאריכה באופן שתהא דומה לעץ ארוך, **משום שכן היה העץ שעליו נתלו בני המון**, שכולם נתלו על עץ אחד ארוך, והיו תלויים בו זה למטה מזה.

כתיבת השירות

אמר רבי חנינא בר פפא, דרש רבי שילא איש כפר תמרתא, **כל השירות כולן**, [כגון שירת הים ושירת דבורה], **נכתבות אריח על גבי לבינה, ולבינה על גבי אריח**, כלומר כתב על גבי חלק, וחלק על גבי כתב, וכל כתב יהיה שיעור של חצי חלק שתחתיו או מעליו, כמו אריח שהוא כמו חצי לבנה.

כתב						כתב
כתב						כתב
כתב						כתב
כתב						כתב
כתב						כתב

יוצאים מכלל זה שירה של בני המן, [כלומר כתיבת עשרת בני המן שהם כתובים כמו שירה], וכן שירת מלכי כנען, שהן כתובות אריח על גבי אריח, ולבנה על גבי לבנה, כלומר כתב על גבי כתב, וחלק על גבי חלק, אכן גם באלו החלק הוא פי שתיים מהכתב.

והסיבה לכך שבאלו הכתב על גבי כתב, כדי שלא תהא תקומה למפלתם^א.

כתב					כתב
כתב					כתב
כתב					כתב
כתב					כתב
כתב					כתב
כתב					כתב

דברי אחשורוש לאסתר שהרגו היהודים את שונאיהם

כשבא אחשורוש לומר לאסתר את שארע ביום שנלחמו היהודים בשונאיהם, **התחיל דבריו** "בְּשׁוֹשׁוֹן הַבִּירָה הָרְגוּ הַיְּהוּדִים וְאַבְדַּ חֲמֵשׁ מֵאוֹת אִישׁ וְאֵת עֶשְׂרֵת בְּנֵי הָמֶן בְּשָׂאֵר מְדִינוֹת הַמֶּלֶךְ מֶה עָשׂוּ", ומשמע שדיבר **בכעס**, שהרגו היהודים אנשים רבים, **ובא מלאך וסתרו על פיו, ושינה טעמו**, ואמר, "וַיְמָה שְׂאֵלְתָּ וַיִּנָּתֶן לָךְ וַיְמָה בְּקִשְׁתָּ עוֹד וַיִּתְּעֶשׂ".

מצוות קריאת המגילה

נאמר במגילה, "וְקִבַּל הַיְּהוּדִים אֶת אֲשֶׁר הִחְלוּ לַעֲשׂוֹת וְאֵת אֲשֶׁר קָתַב מְרַדְּכִי אֱלִיהֶם. כִּי הָמֶן בֶּן הַמֶּדְתָּא הָאֲגָגִי צָרַר כָּל הַיְּהוּדִים חֹשֵׁב עַל הַיְּהוּדִים לְאַבְדָּם וְהָפִיל פֹּר הוּא הַגּוֹרֵל לְהָמָם

^א שלא יהא להם מקום להרחיב צעדיו תחתיו. [רש"י].

ולאבדום. ובבאיה לפני המלך אמר עם הספר ישוב מחשבתו הרעה אשר חשב על היהודים על ראשו ותלו אותו ואת בגיו על העץ" והנה אין כוונת הכתוב "ובבאיה לפני המלך אמר עם הספר ישוב מחשבתו הרעה", שכשבאה לפני המלך, בקשה אסתר שיכתב בספר שישוב מחשבת המן, כי אם כוונת הכתוב לאמירת אסתר למלך, היה צריך להיות כתוב "ובבאיה לפני המלך אמרה", אלא כוונת הכתוב, שכל המסופר במגילה, שהמן חשב על היהודים לאבדם, ובאה אסתר לפני המלך להתחנן לו, כל זה "אמר עם הספר", כלומר יאמר כל אחד בפה מהמגילה כל שנה ושנה, ומכאן שמצווה לקרוא את המגילה.

מגילה צריכה שרטוט כספר תורה

נאמר במגילה "דברי שלום ואמת", ואמר רבי תנחום או רבי אסי, מלמד שצריכה שרטוט כאמיתה של תורה כלומר כספר תורה עצמו, שצריך שרטוט מהלכה למשה מסיני.

מצווה לצום ולזעוק ולעשות ימי פורים

נאמר "ומאמר אסתר קים דברי הפרים האלה", ואמר רבי יוחנן, שלא רק את ימי הפורים מצווה לקיים, אלא גם את הצום, שכן הפסוק הזה נמשך אחר הפסוק הקודם, "דברי הצמות וזעקתם. ומאמר אסתר קים דברי הפרים האלה", שכל אלו יש לקיים^א.

[אסתר י"א-ג'] וישם המלך אחשורוש^ב מס על הארץ ואיי הים. וכל מעשה תקפו וגבורתו ופרשת גדלת מרדכי אשר גדלו המלך הלוא הם כתובים על ספר דברי הימים למלכי מדי ופרס. **כי מרדכי היהודי משנה למלך אחשורוש וגדול ליהודים ורצוי לרב אחיו דרש טוב לעמו ודבר שלום לכל זרעו.**

"מרדכי היהודי ... רצוי לרב אחיו"

נאמר בסוף המגילה, "כי מרדכי היהודי משנה למלך אחשורוש וגדול ליהודים ורצוי

^א עיי' בחידושי מהרש"א שפירש באופן אחר.

^ב "אחשרש" כתיב.

לרב אָחיו" ולא לכל אחיו, מלמד שפרשו ממנו מקצת סנהדרין, לפי שבטל מדברי תורה ונכנס לשררה.

גדול תלמוד תורה יותר מהצלת נפשות

אמר רב יוסף, גדול תלמוד תורה יותר מהצלת נפשות, **שכן מתחילה**, בימי כורש, כשעלה מרדכי עם זרובבל מן הגולה, **נמנה מרדכי אחרי ארבעה**^א, שנאמר, "אֲשֶׁר בָּאוּ עִם זָרְבָבֶל (א) יְשׁוּעַ (ב) נְחֶמְיָה (ג) שָׁרְיָה (ד) רַעְלָיָה (ה) מְרִדְכִי בִלְשָׁן מִסְפָּר בְּגִי רְחוּם בַּעֲנָה מִסְפָּר אֲנָשִׁי עִם יִשְׂרָאֵל" (עזרא ב' ב').

ולאחר שנעשה מרדכי משנה למלך, אף על פי שהציל נפשות ישראל, ירדה חשיבותו אצל החכמים, וכשהזכירו שוב את הבאים עם זרובבל, בימי דריוש האחרון, **נמנה מרדכי אחרי חמישה**, שנאמר "הַבָּאִים עִם זָרְבָבֶל (א) יְשׁוּעַ (ב) נְחֶמְיָה (ג) עֲזָרְיָה (ד) רַעְמְיָה (ה) נְחֶמְנִי (ו) מְרִדְכִי בִלְשָׁן מִסְפָּרֶת בְּגִי נְחוּם בַּעֲנָה מִסְפָּר אֲנָשִׁי עִם יִשְׂרָאֵל" (נחמיה ז' ז').

גדול תלמוד תורה יותר מבנין בית המקדש

אמר רב או רב שמואל בר מרתא, גדול תלמוד תורה יותר מבנין בית המקדש, **שכן מצינו בעזרא שלא עלה עם זרובבל בימי כורש עד השנה השביעית לדריוש האחרון**, לאחר שנבנה הבית, כמו שכתוב בעזרא "וַיָּבֹא יְרוּשָׁלַם בַּחֲדָשׁ הַחֲמִישִׁי הָיָא שְׁנַת הַשְּׁבִיעִית לַמָּלְכָא" (עזרא ז' ח'), ואמרו במדרש שהתעכב בבל, **כי היה לומד שם תורה מפי ברוך בן נריה**², הרי שבשביל תלמוד תורה, לא עלה עזרא להתעסק בבנין בית המקדש.

גדול תלמוד תורה יותר מכבוד אב ואם

אמר רבה אמר רב יצחק בר שמואל בר מרתא, גדול תלמוד תורה יותר מכבוד אב ואם, **שכל אותן ארבע עשרה שנים שהיה יעקב אבינו בבית עבר**, ולא קיים בהם מצוות

^א ילי"ע למה אמרו שנמנה אחר ארבעה, ולא אמרו שנמנה חמישי, ואפשר שבאמת לא נמנה חמישי אלא ששי, שהרי זרובבל נמנה ראשון, אלא שזרובבל נמנה ראשון משום שהוא היה כמלך, אבל האחרים נמנו לפי חשיבותם. וילי"ע בדבר.

² וברוך לא עלה מבבל, ומת שם בתוך השנים הללו. ודאמרן לעיל ברוך נתנבא בשנת שנים לדריוש, בבבל היה מתנבא, ושולח ספרים לירושלים. [רש"י].

כבוד אב, לא נענש, כפי שיתבאר בעזה"י בדף י"ז.

דף י"ז

ישמעאל גדול מיצחק ארבע עשרה שנה

כשנולד ישמעאל, היה אברהם אבינו בן שמונים ושש שנים, שנאמר, "וְאַבְרָם בֶּן שְׁמֹנִים שָׁנָה וְשֵׁשׁ שָׁנִים בְּלֶדֶת הָהָר אֶת יִשְׁמָעֵאל לְאַבְרָם" (בראשית ט"ז ט"ז). וכשנולד יצחק, היה אברהם אבינו בן מאה שנה, שנאמר, "וְאַבְרָהָם בֶּן מֵאָה שָׁנָה בְּהוֹלֵד לוֹ אֶת יִצְחָק בְּנוֹ" (בראשית כ"א ה'). ומכאן שישמעאל גדול מיצחק ארבע עשרה שנה.

ישמעאל גדול מיעקב שבעים וארבע שנים

כשנולד יעקב, היה יצחק אביו בן ששים שנה, שנאמר "וַיִּצְחָק בֶּן שְׁשִׁים שָׁנָה בְּלֶדֶת אֹתָם" (בראשית כ"ה כ"ו), ואם כן ישמעאל היה גדול מיעקב שבעים וארבע שנים.

בשעה שמת ישמעאל היה יעקב בן ששים ושלוש

ישמעאל מת בן מאה שלושים ושבע שנה, שנאמר, "וַאֲלֵהָ שְׁנֵי חַיֵּי יִשְׁמָעֵאל מֵאָה שָׁנָה וְשָׁלֹשִׁים שָׁנָה וְשִׁבְעָה שָׁנִים וַיָּגֻעַ וַיָּמָת וַיֵּאָסֶף אֶל עַמּוּיוֹ" (בראשית כ"ה י"ז), ומאחר שהיה גדול מיעקב שבעים וארבע שנה, באותו זמן היה יעקב בן ששים ושלוש $63 = 74 - 137$.

ישמעאל מת באותו הפרק שנתברך יעקב

מבואר מהכתובים, שבאותו פרק שמת ישמעאל נתברך יעקב שכן אחרי שנתברך יעקב ונשלח לחרן נאמר, "וַיִּרְאָה עֵשָׂו כִּי בָרַךְ יִצְחָק אֶת יַעֲקֹב וַיִּשְׁלַח אֹתוֹ פָּדְנָה אֶרֶם לִקְחַת לוֹ מִשָּׁם אִשָּׁה בְּבָרְכוֹ אֹתוֹ וַיְצַו עָלָיו לֵאמֹר לֹא תִקַּח אִשָּׁה מִבְּנוֹת כְּנָעַן ... וַיִּלְךָ עֵשָׂו אֶל יִשְׁמָעֵאל וַיִּקַּח אֶת מְחֻלַּת בֵּת יִשְׁמָעֵאל בֶּן אֲבִרְהָם אַחֻות נְבִיּוֹת עַל נָשָׁיו לֹא אִשָּׁה" (בראשית כ"ה ו'-ט'), ואמרו שהסיבה לכך שנקראת "מְחֻלַּת בֵּת יִשְׁמָעֵאל ... אַחֻות נְבִיּוֹת" לומר לך, שנתקדשה על ידי ישמעאל בעודו קיים, ונשאת על ידי נביות, כי כבר מת ישמעאל. ואם כן, סמוך לברכת יעקב מת ישמעאל. ומכאן שבשעה שנתברך יעקב היה בן ששים ושלוש.

ארבע עשרה שנה היה יעקב בבית עבר

לאחר ששה יעקב ארבע עשרה שנה בבית לבן נולד יוסף, שכן יעקב עבד את לבן ארבע עשרה שנה בשתי בנותיו, שנאמר "עבדתיך ארבע עשרה שנה בשתי בנותיך" (ל"א מ"א) ומשם ואילך עבד בשכר הצאן, כמו שאמר "ושש שנים בצאנך". ומבואר בכתובים, שיוסף נולד כששלמו אותם ארבע עשרה שנה, שנאמר, "ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף ויאמר יעקב אל לבן... " (ל"ב כ"ה).

ולאחר שלושים שנה נוספות, כשהיה יוסף בן שלושים, עמד לפני פרעה, נאמר "ויוסף בן שלשים שנה בעמדו לפני פרעה מלך מצרים ויצא יוסף מלפני פרעה ויגבר בכל ארץ מצרים" (בראשית מ"א מ"ו).

ולאחר תשע שנים נוספות ירד יעקב למצרים, שכן לאחר שעמד יוסף לפני פרעה, באו שבע שנות שובע, ועוד שתי שנות רעב, שכך אמר יוסף באותה שעה, "כי זה שנתים הרעב בקרב הארץ ועוד חמש שנים אשר אין חריש וקציר" (בראשית מ"ה ו').

נמצא שמשעה שבא יעקב לחרן ועד שבא למצרים עברו חמישים ושלוש שנה [14+30+9].

והנה אם בא יעקב לחרן מיד אחרי שנתברך, כשהיה בן ששים ושלוש, כשירד למצרים היה לו להיות בן מאה ושש עשרה, אולם בכתובים מבואר שכשירד יעקב למצרים היה בן מאה ושלושים, שנאמר, "וילאמר פרעה אל יעקב כמה ימי שני חייך. וילאמר יעקב אל פרעה ימי מגורי שלשים ומאת שנה מעט ורעים היו ימי שני חיי ולא השיגו את ימי שני חיי אבתי בימי מגוריהם" (בראשית מ"ז ח'-ט), **ואם כן חסרות ארבע עשרה שנה**.

ואמרו, שאחר שנתברך יעקב, נטמן ארבע עשרה שנה בבית מדרשו של עבר, ולא בא לחרן אלא בהיותו בן שבעים ושבע, [וזה היה שתי שנים קודם מותו של עבר].

שנים שלא קיים יעקב כיבוד אב ושנים שנענש עליהם

שלושים ושש שנה פירש יעקב מאביו, ארבע עשרה שנה שנטמן בבית עבר ללמוד תורה, ועשרים שנה שהיה בבית לבן, ועוד שתי שנים שנתעכב בדרך, כמו ששנינו, שכשיצא מארם נהרים בא לו לסכות, ועשה שם שמונה עשר חודש, שנאמר "ויעקב נסע סכתה ויבן לו בית [למנוחה] ולמקנהו עשה סכת [שתי פעמים בשני קייצים הרי שמונה עשרה חודש]" (בראשית ל"ג י"ז), ובבית אל עשה ששה חדשים, והקריב זבחים.

ומבואר בברייתא, שיוסף פירש מאביו ועל ידי זה התאבל עליו אביו עשרים ושתים שנה, כנגד עשרים ושתים שנה שפירש יעקב מאביו. ואף שפירש יעקב מאביו שלושים ושש שנים, על ארבע עשרה שנה שנטמן בבית עבר לא נענש.

סליק פרק מגילה נקראת